НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „ВАСИЛ КОЛАРОВ"
БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

РБ
Библиотр.
012
Кн. 1.

ОБЗОР

НА АРХИВНИТЕ ФОНДОВЕ, КОЛЕКЦИИ И ЕДИНИЧНИ ПОСТЪПЛЕНИЯ, СЪХРАНЯВАНИ В БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

КНИГА I

НАУКА И ИЗКУСТВО

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА «ВАСИЛ КОЛАРОВ»
БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

ОБЗОР
НА АРХИВНИТЕ ФОНДОВЕ, КОЛЕКЦИИ И ЕДИНИЧНИ ПОСТЪПЛЕНИЯ, СЪХРАНЯВАНИ В БЪЛГАРСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

КНИГА I
(От фонд №1 до фонд № 26)

Съставили:
Кирила Възвъзова-Каратеодорова, д-р Стоян Маслев, Елисавета Миладинова-Василева, Здравка Нонева, Виктория Тилева, Бонка Тодорова-Петкова

Под редакцията на:
Кънчо Василев и Кирила Възвъзова-Каратеодорова

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО «НАУКА И ИЗКУСТВО»
София — 1963

Настоящият справочник съдържа характеристиките на личните архивни фондове на 26 заслужили български дейци (Г. С. Раковски, Л. Каравелов, Н. Геров, Евл. и Хр. Георгиеви, Гео Милев и др.). Той разкрива сбито и аналитично съдържанието на близо 150 хиляди документа, извори за политическото, икономическото и културното развитие на нашия народ през XIX и XX в.

Справочникът ще улесни работниците от научните и културните институти и ще популяризира у нас и в чужбина архивното богатство, съхранявано в нашата национална библиотека.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА „КИРИЛ И МЕТОДИЙ" СОФИЯ
251416 I
Б
Д/16

ПРЕДГОВОР

Български исторически архив, наричан по-рано Архивен отдел[1], и Ориенталският отдел при Народна библиотека «В. Коларов», националната библиотека на НРБ, са първите български архивохранилища, възникнали след освобождението на България от турско иго през 1878 г. и съществуващи досега.

Наистина поради редица обективни причини и главно поради нехайното отношение на буржоазните правителства към архивното дело те не са могли да съберат и съхранят всички ценни архивни богатства, пръснати из различните кранща на страната. Въпреки това обаче те са изиграли несъмнено голяма и положителна роля в това отношение. Ето защо библиотеката може да се гордее, че е запазила за поколенията и науката в тези два свои отдела, макар че не е разполагала с необходимите помещения, средства и кадри и макар че нейната основна задача е била да съхранява печатното книжовно богатство, извънредно ценни документални материали, които в противен случай биха загинали безвъзвратно.

Библиотеката е започнала да събира[2] исторически архиви почти от момента на своето създаване, т. е. от 1878 г., но двата архивни отдела са били учредени официално по-късно: Ориенталският[3] в 1909 г. и Архивният[4] в 1921 г.

В своето четиридесетгодишно съществуване Български исторически архив е събрал многобройно архивно богатство, кое-

---

[1] Към този отдел на библиотеката са били прехвърлени в 1924 г. и документите, съхранявани дотогава в създадения през 1906 г. към Етнографския музей отдел «Архив на Възраждането» (вж. Годишник на Народната библиотека в София за 1924/25 г. С., 1926, с. 106 — 107).

[2] Йорданов, В. История на Народната библиотека в София. С., 1930. 360 с.

[3] Йорданов, В., пос. съч., с. 323; Недков, Б. Ориенталският отдел на Държавна библиотека «В. Коларов». — Известия [на ДБВК] за 1954 г. С., 1956, с. 113 — 122.

[4] Панайотов, Ив. Български исторически архив при Държавна библиотека «В. Коларов». — Известия [на ДБВК] за 1954 г. С., 1956, с. 101 — 112.

то вече наброява почти един милион документа, обособени в 600 фонда (голяма част от които са непълни и представляват само незначителна част от даден фонд), 67 колекции и няколко хиляди единични постъпления. По-голямата част от документите са набавени след 9. IX. 1944 г., когато за българското библиотечно и архивно дело бяха създадени най-сетне по-благоприятни условия. Тази активна дейност на Български исторически архив по отношение на комплектуването на материалите се дължи до голяма степен и на обстоятелството, че до учредяването на Държавен архив у нас, което става едва през 1951 г., той беше единственото по-голямо и сравнително по-добре уредено наше архивохранилище.[1] Събраните до 9 септември документи в Архивния отдел при библиотеката са били почти изцяло запазени. Само част от архива на Източна Румелия и няколкостотин пенсионни дела на поборници и опълченци са били унищожени при англо-американските бомбардировки на София през 1944 г.

Съхраняваните в Български исторически архив фондове са предимно л и ч н и и само малка част от тях са фондове на дружества, общества, комитети и други подобни обществено-политически и културни формации. По своя хронологически обсег документалните материали, включени във фондовете и колекциите, осветляват почти едно столетие, т. е. те са предимно от средата на XIX в. (документите от началото на същия век, както и тези от XVII и XVIII в. са съвсем малко) до средата на нашия век.

В Български исторически ахрив се пазят фондовете на най-изтъкнатите политически, стопански и културни дейци от епохата на Българското възраждане, както и такива на държавници, общественици и културни деятели след Освобождението. Между дейците, чиито фондове се съхраняват тук, заслужава да се споменат имената на Г. С. Раковски, Л. Каравелов, В. Левски, Хр. Ботев, П. Хитов, Д. Ценович, К. Цанков, Н. Обретенов, П. Енчев, д-р Ив. Селимински, Н. Палаузов, П. Каляндjиев, Н. Геров, Т. Бурмов, Д. Войников, Н. Козлев, Ал. Екзарх, Ил. Блъсков, Т. Икономов, Др. Цанков, Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, Евл. и Хр. Георгиеви, Хр. и Н. Тъпчилещови, бр. Робевц, М. Дринов, Гр. Начович, П. П. Сла-

[1] Други по-големи архивни институти, които функционираха у нас до 1951 г., бяха: Архивен институт при БАН (сега Архивен отдел при БАН), Военно-исторически архив, Партиен архив при ЦК на БКП, Софийски градски архив, Архивен отдел при Народна библиотека в Пловдив. (За някои от тях има сведения в: Д е с е т години централизирано архивно дело в НРБ. С., 1961. 89 с.)

вейков, К. Величков. П. Яворов, Г. Милев, Д. Полянов, Ив. Гешев, д-р Д. Станчов, д-р Ст. Данев, д-р В. Радославов и др. От обществените фондове по-интересни са следните: Българско централно благотворително общество в Букурещ, Българска добродетелна дружина в Букурещ, Върховен македоно-одрински комитет, Народна библиотека в София, която е била основана като обществена библиотека, и пр.

Тези фондове, макар и лични в най-голямата си част, осветляват почти всички по-важни моменти от политическото, икономическото и културното развитие на нашия народ, като съдържат и доста сведения за неговите връзки със съседните балкански и със славянските народи (на първо място с братския руски народ), както и с други страни. Запазените в библиотеката статистически данни показват ясно и убедително, че фондовете и колекциите на Български исторически архив са били използувани от най-изтъкнатите наши историци, икономисти, езиковеди, стопановеди, литературоведи, изкуствоведи, писатели, журналисти и други културни дейци за редица проучвания и за написването на много студии, монографии и други трудове, посветени на най-различни въпроси и проблеми. В отдела са работили във връзка със своите проучвания и много учени от чужбина.

До 9. IX. 1944 г. Архивният отдел при библиотеката не е могъл да развива особено активна и пълноценна дейност, тъй като не е имал за целта нито подходящата материална база, нито необходимите кадри (в отдела са работили само 1 — 2 служители). Неговата дейност се е ограничавала в събирането, съхраняването и отчасти в регистрирането на материалите, без да бъдат прилагани в обработката им, доколкото такава е правена, основните принципи на архивната теория и практика.

След 9 септември колективът на Български исторически архив, увеличен значително и състоящ се изключително от историци, постави работата на научни основи. Сътрудниците на отдела, като имаха пред вид макар и малките традиции в нашето архивно дело и като се учеха непрестанно от опита на архивистите от СССР и от другите страни, усилиха темпа и тласнаха напред работата по обработката на архивните материали, което се отрази благоприятно и върху тяхното използуване. До 1958 г. колективът работи главно по фондирането на неорганизираните материали и по първичното подреждане на документите вътре във фондовете, а от 1959 г. се започна усиленото инвентиране на подредените вече фондове. Благо-

дарение на това досега са инвентирани 250 000 документа, от които до 9 септември са били инвентирани само 30 000 документа. В процеса на обработката на документите и на своята квалификация колективът на отдела измина път на много лутания и на непрестанно търсене, които до голяма степен отразяват изобщо пътя, изминат от българските архивисти. Понастоящем комплектуването, обработката, съхраняването и използуването на архивите в отдела става въз основа на приетите правила.[1]

*

Български исторически архив редом със своята производствена работа има и научно-издателска дейност, но досега той не е издавал справочник от рода на настоящия. Впрочем това не беше и възможно, тъй като повечето документални материали не бяха обработени. Сега, когато е обработена и инвентирана почти една четвърт от всички документи, съхранявани в отдела, колективът пристъпи към публикуването на това свое издание, което ще излезе в 5 — 6 последователни книги в близките 3 — 4 години и ще обхване всички фондове, колекции и единични постъпления, съхранявани в Български исторически архив.

Това издание има определена и сравнително ограничена задача: да даде изобщо представа на всички, които се интересуват и работят с архивни материали, за характера на фондовете, колекциите и единичните постъпления, съхранявани в Български исторически архив, и да ги информира в най-общи линии за съдържанието на документалните материали, за техните автори и адресати, за времеиздаването на документите. Тъй като отделът не е издал досега пътеводител за архива си, настоящият справочник след излизането на всички предвидени книги ще запълни тази празнина и ще представлява всъщност един по-подробен и по-пълен пътеводител за Български исторически архив.

При изработването на изданието съставителите използуваха теоретичните постановки за такъв вид издания, залег-

---

[1] Панайотов, д-р Ив., К. Възвъзова-Каратеодорова, В. Тилева, Б. Тодорова-Петкова и З. Нонева-Бабачкова. Правила за комплектуване, обработка, запазване и използуване на документалните материали от личните и обществени архивни фондове и колекции от XIX и XX в. (Из опита на Български исторически архив при ДБВК). — Известия за 1954 [на ДБВК]. С., 1956, с. 218 — 298.

нали в архивистичната литература, както и някои съветски и наши пътеводители и обзори.[1]

В първата книга са включени характеристиките на 26 фонда (от фонд № 1 до фонд № 26), които обхващат около 150 000 документа. Поради това, че обработката и инвентирането на фондовете се извършва по реда на номерата на фондовете, изработването на характеристиките за фондовете и подреждането им в настоящия справочник е също по номера на фонда, а не по името на фондообразувателя. На мнозина може би ще направи впечатление, че фондовете не са номерирани по реда на тяхното постъпване в отдела, което е основно изискване в архивистиката. Това обстоятелство се дължи на факта, че известни фондове се търсят по-често и по-настойчиво от научните работници и за да могат да бъдат ползувани от тях, се наложи да бъдат номерирани и обработени преди други, по-малко търсени фондове, постъпили обаче по-рано в отдела.

Обзорът на всеки отделен фонд съдържа следните елементи: номер на фонда; количествена характеристика; крайни дати; пълното име на фондообразувателя; биографичен очерк за фондообразувателя; историческа справка за фонда; библиографските и други източници, използувани при съставянето на биографичните бележки и историческата справка, както и библиографски указания за издания, които съдържат публикации на документи от даден фонд; характеристика и съдържание на документите във фонда.

Количествената характеристика е дадена по възможност в архивни единици, брой на документите и листовете, които в известни случаи са условни величини. При фондовете, инвентирани по стария начин, т. е. всеки документ като отделна архивна единица, броят на архивните единици почти се покрива с броя на документите и затова е отбелязано само количеството на архивните единици (вж. ф. № 1, № 6 и др.). Известни елементи от количествената характеристика липсват и при фондовете, които са още в процес на инвентиране (вж. ф. № 14 и № 15).

Крайните дати обхващат датите на най-ранния и най-късния документ във фонда независимо от това, дали те съв-

[1] Белов, Г. А. и др. Теория и практика архивного дела в СССР. М., 1958, с. 142 — 151; Центральный государственный исторический архив СССР в Ленинграде. Путеводитель. Под ред. С. Н. Валка и В. В. Бедина. Л., 1956. 607 с.; Велева, Д. Архивните фондове и сбирки в Българската академия на науките. — Известия на Архивния институт. С., 1957, с. 117 — 175; Централен държавен исторически архив. Пътеводител. С., 1957. 194 с.; и други.

падат с крайните дати от живота на фондообразувателя, т. е. с неговото раждане и смъртта му. В началото на характеристиката на фонда има обяснения за случаите, когато във фонда се намират документи, чиито крайни дати са различни от крайните дати за фондообразувателя.

Името на фондообразувателя е дадено в пълната му форма (име, презиме и фамилно име). Дадени са също така и всички познати други форми на името му, негови прозвища и псевдоними тъй, както се споменават в документите или в литературата, без претенции за пълна достоверност, тъй като това е въпрос на редица допълнителни и системни проучвания, които не влизат в обсега на настоящото издание.

Биографичните бележки за фондообразувателя са съвсем кратки и обхващат само най-важните моменти от неговия живот и дейност. За многоизвестните фондообразуватели, като Г. С. Раковски, Л. Каравелов, Н. Геров и др., животоописанието е сбито във възможната най-кратка форма, макар че дейността им е многостранна и богата. За по-малко известните фондообразуватели биографичните бележки са по-пълни и в много случаи данните са взети от самите документи. Дадена е също кратка оценка на дейността на фондообразувателя и характеристика за класовата и политическата му принадлежност.

Историческата справка на фонда съдържа: сведения за времето на постъпването на фонда в библиотеката и за състоянието, в което е постъпил; от кого е откупен или подарен и къде другаде се намират части от този фонд, когато е установено, че той не е цялостен, и когато е регистрирана и в друго наше архивохранилище част от същия фонд. Малко по-големи подробности са дадени за историята на фонда, когато фондообразувателят е много известен деец.

Източниците, които включват библиография и първоизвори, се отнасят за фондообразувателя, за фонда и за публикациите на документи от фонда. Библиографските източници за фондообразувателя са дадени подробно, като са включени по-нови и по-пълни издания.[1] Указанията за изданията, в

[1] Не са указани поотделно за всеки фондообразувател следните справочници, използувани при съставянето на биографичните бележки за повечето фондообразуватели: Иванов, Ю. Български периодически печат от възраждането му до днес (от 1844 — 1890 год.). Т. I. С., 1893.587 с.; Теодоров-Балан, А. Български книгопис за сто години. 1806 — 1905. С., 1909.1667 с.; Секулов, Б. Нашите правителства и министри от Освобождението до днес. С., 1911.39 с.; Пълен указател на законите в България от Освобождението й до 30 юни

които има публикувани документи от фонда, не претендират за пълнота, тъй като в редица случаи отделни документи от даден фонд са публикувани откъслечно в списания и вестници и тяхното издирване изисква специални занимания и е вече библиографска задача.

Анотацията за характеристиката и съдържанието на документите от фонда обхваща: степен на обработка; език и вид на документите; класификационната схема за подреждането на фонда (съобразена в повечето случаи с приетата в отдела примерна схема за класиране на личните фондове, която има постоянна и точно определена номерация на отделните дялове, които в някои фондове остават непопълнени поради липса на документи и затова в номерацията на дяловете при някои фондове има известна непоследователност, не са подредени по схема фондовете, обработени преди 9.IX. 1944 г.); справочен апарат към фонда: съдържание на документите, т. е. темите, въпросите и събитията, засегнати в тях, изброени сумарно[1], както и имената на авторите, а понякога и на адресатите, дадени също подборно. Тази характеристика на фонда далеч не изчерпва всичко от съдържанието на документите, което нито е възможно, нито влиза в обсега на справочник от настоящия вид. Контролни данни за отделни документи също не се дават, тъй като това не е инвентарен опис или друго подобно пособие. Целта на дадената характеристика е само да насочи изследователя, да му даде известни опорни точки, за да може после той с помощта на инвентарните описи и другите справочни пособия към фондовете да намери всичко, което го интересува.

За по-лесното и по-пълно използуване на справочника към него са изработени именен, географски и предметно-тематичен указател, които включват личните и географски имена, предметите и темите, засегнати само в характеристиките на фондовете. В указателите не са дадени имената и темите, съдържащи се в предговора, в биографичните справки за фондообразувателите и историческите справки за фондовете. В именния указател са дадени в азбучна последовател-

---

1939 г. (Съст. Т. Печев). С., 1939, с. 450 — 490, 537 — 548; Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. . . 1806 — 1878. Т. I. С., 1957. 664 с.

[1] По-подробно е направена характеристиката на ф. № 6, тъй като той в сравнение с другите фондове е по-малко използуван досега и затова е и по-малко познат, а съдържа интересни сведения главно по икономически въпроси. Същото важи и за ф. № 7, но характеристиката на този фонд е много сбита, понеже в БИА се съхранява само част от него, а останалите му части се пазят в други институти.

ност според презимето всички споменати собствени имена независимо от това, дали те са автори, или адресати на документите, или пък са споменати в известни документи. Географският указател е подреден също азбучно, и то по съвременните имена на географските обекти, като за старите наименования е направена препратка. Предметно-тематичният указател е подреден също азбучно. Той обхваща най-обобщаващо материала; към историческите събития са дадени и годините на събитията. Приложен е и списък на фондовете, включени в настоящата книга, подредени азбучно по презимето на фондообразувателя, както и таблица на приетите съкращения.

Обзорите на фондовете в справочника са изработени от следните сътрудници: ф. № 1 — 4, 10, 17 — 19 — К. Възвъзова-Каратеодорова; ф. № 5, 9, 14, 20 — Б. Тодорова-Петкова; ф. № 6, 8 — Ст. Маслев; ф. №7 — Б. Тодорова-Петкова, В. Тилева, З. Нонева; ф. № 11 — 12, 15, 24 — В. Тилева; ф. № 13, 16, 22, 23, 26 — З. Нонева; ф. № 21, 25 — Ел. Миладинова-Василева.

Надявам се, че това издание на библиотеката ще бъде посрещнато добре от научните работници и от всички, които работят с документални материали, тъй като смятаме, че то ще ги подпомогне и улесни до известна степен при издирването на материалите, а същевременно ще популяризира у нас и в чужбина архивното богатство, съхранявано в нашата национална библиотека.

Фонд № 1; 1922 арх. ед., 6440 л.; 1811. . . 1868 г.

ГЕОРГИ СТОЙКОВ РАКОВСКИ

(Георги Стойкович Раковски, Георги Стефанидис, Георги Македон; Съби Стойков, Сава Раковски, Сава Стефанидис, Сава Стефанович, Сава Македон)

Роден е в Котел през 1821 г.; умира в Букурещ на 9. X. 1867 г. Произхожда от търговско семейство. Учи в Котел, в Карлово и в гръцката гимназия в Куручешме в Цариград. Участвува в Браилския бунт през 1842 г. като негов ръководител, за което е арестуван, осъден на смърт и като гръцки поданик предаден на гръцките власти. Със съдействието на гръцката легация в Цариград успява да избяга в Марсилия, където пребивава до 1843 г. В 1844 г. се завръща в Котел, минавайки през Атина и Цариград, но е арестуван заедно с баща си и до 1847 г. престоява в цариградските тъмници; лежи кратко време в затвора и през 1850 г. От 1848 до 1853 г. живее в Цариград и работи като търговец и адвокат. По време на Кримската война е за известно време преводач при турските войски, но понеже работи за руската кауза, е задържан в затвора в Шумен (дн. Коларовград). На път за Цариград избягва и предвожда през 1854 г. малка чета из Стара планина, възнамерявайки да се присъедини към руските войски, в което не успява, и се укрива известно време в Котел. От 1855 г. живее като политически емигрант в Нови Сад, Одеса, Белград и Букурещ. От 1860 до 1863 г. е в Белград, където развива активна обществено-политическа и книжовна дейност. През 1862 г. ръководи Първата българска легия и подготовката на въстание в България. В 1863 г. посещава Атина и Цетиня, за да преговаря за осъществяването на съюз за борба против турското иго. От лятото на с. г. се установява в Букурещ, продължавайки обществено-политическата си дейност, където остава да живее до края на живота си.

Г. С. Раковски е основоположник на революционно-демократичната идеология в българското националноосвободително движение през Възраждането и негов всепризнат ръководител в продължение на почти едно десетилетие. Той е същевременно и пламенен борец за българска национална църква, писател и публицист, историк, езиковед, етнограф и културен деец с най-разнообразна дейност. Автор е на множество трудове и редактор на периодичните издания «Българска дневница», «Дунавски лебед», «Бъдущност», «Бранител», «Българска старина».

Фондът е предаден на библиотеката от Етнографския музей през 1924 г., където той се съхранява от 1910 г., когато е бил откупен от наследниците на Раковски, представлявани от д-р Кр. Раковски. В 1920

г. в музея са предадени още няколко документа от семейството на починалия К. Стоянов, който има главната заслуга за запазването на този архив. Три писма от Г. Вълкович до Раковски са откупени от БИА през 1953 г., а в 1955 г. към фонда е прехвърлен един документ, съхраняван дотогава във фонда на Ив. Касабов (НБВК—БИА, ф. № 154). Архивът е предаден на музея в известен ред и тук е инвентиран, а през 1951 — 1953 г. е наново класиран и инвентиран в постоянен инвентарен опис, но по стария начин за инвентиране като серия I Б; отделни документи са инвентирани в серия II А (№ 5984 — 5987; 6104 — 6108) и серия II В (№ 5866 — 5868). Съхраняваният в БИА фонд не е цялостен. Известен брой документи са били унищожени или загубени преди депозирането на фонда в музея. Един документ от този фонд се намира в ЦДИА (ф. Канцелария на царя).

Източници:

За фондообразувателя: Петров, Б. Биография на Георги Стойков Раковски. С., 1910.202 с.; Пенев, Б. Г. С. Раковски. По случай петдесетгодишнината от смъртта му. 1867 — 1917. С., 1917. 254 с.; Арнаудов, М. Г. С. Раковски. Живот — дело — идеи. 2 изд. С., 1942. 234 с.; Цветков, А. Г. С. Раковски. Личност и идеи. С., 1949.150 с.

За фонда: НБВК—БИА, Протоколна книга на Етнографския музей за 1909 — 1912 г. за откупуване на материали; Петров, Б. Опис на архивата на Г. С. Раковски. — Бълг. сбирка, XVIII, 1911, кн. 3, с. 164 — 170; кн. 4, с. 255 — 261; Годишник на Народната библиотека в София за 1924/25. С., 1926, с. 107, 118; НБВК—БИА, Книга на постъпленията, л. 82 — 83; Архив на Г. С. Раковски. Т. II. С., 1957, с. 5 — 27.

Публикации на документи: Попов, Ч. Чърти от живота на Сава С. Раковски. 2 изд. Русе, 1893. 142 с.; Аджеков, Ив. Записки от живота на Г. С. Раковски. Св. I — III. Русе, 1894 — 1895.176,120,77 с.; Съчинения на Г. С. Раковски. Избор, характеристика и обяснителни бележки от М. Арнаудов. С., 1922. 751 с.; Архив на Г. С. Раковски. Т. I. Съст. и подготвил за печат Г. Димов. Под ред. на М. Арнаудов и др. С., 1952.642 с.; Т. II. С обяснителни бележки и под ред. на Н. Трайков. С., 1957. 915 с.; и др.

*

Фондът е класиран и инвентиран по следната схема: I. Автобиографични, биографични, чернови на писма на Р., сметки, бележки, ръкописи, материали; II. Дейност: 1. Етнограф; 2. Историк; 3. Мисия в Атина; 4. Общественик; 5. Писател; 6. Революционер; 7. Редактор (Бълг. дневница; Дунавски лебед; Бъдущност; Бранител; Бълг. старина); 8. Търговец; 9. Училищен надзирател (в този дял са класирани и няколко документа във връзка с арестуването на Р. в Цариград); III. Кореспонденция; IV. Печатни материали; V. Архив на баща му; VI. Документи от други и за други лица. Към фонда е изработен и именен указател.

Документите, произхождащи от времето преди раждането на фондообразувателя, се отнасят до дейността на баща му, но има и такива, събирани от Раковски във връзка с книжовните му занимания. Документите, писани след неговата смърт, са адресирани до други лица и неизвестно е как са попаднали в този фонд. По-голямата част от документите са ръкописни, но има и известен брой литографирани и печатни материали. Написани са на български, сръбски, гръцки, руски, френски, немски, полски и турски език.

Почти две трети от документите са кореспонденция (476 кореспонденти, от които 442 индивидуални и 34 колективни автори — учреждения, дружества и др.). Болшинството от писмата са адресирани до фондообразувателя, а останалите — оригинали или преписи — са до други лица. Не е малък броят и на черновите от писмата на Раковски. Повечето от авторите на писмата са известни български дейци, живущи в пределите на тогавашната Османска империя, в Русия, Румъния, Сърбия и др. Има доста писма и от чужденци. Между кореспондентите личат следните имена: Г. Аврамов, Ш. Арен, М. Балабанов, Н. Балкански, Ст. Балкански, М. Барловац, Н. Бацаров, П. Р. Берон, Ст. Берон, М. Бешков, Р. Блъсков, Ив. Богоров, К. Бранкович, М. Буботинов, Ст. Буйнов, Т. Бурмов, Ф. Валтер, А. Вего, Д. Великсин, М. Връбица, Г. Вълкович, Евл. Георгиев, Хр. Георгиев, Гешоглу, Ст. Гидиков, Д. Гикулеску, Ц. Гинчев, П. Грамадов, И. Грудов, дякон Григорий (Григориевич) Хилендарски, И. Груев, И. Дайнелов, Хр. Даскалов, Г. Девич, полк. Джурджевич, В. Диамандиев, Д. Диаманди, В. Добрович, С. Доброплодни, В. Друмев, К. Държилович, Ал. Екзарх, Др. Жабарац, В. Живанович, А. Живков, Р. Жинзифов, Забарт, Б. Запрянов, Г. Зафиров (Зафиропулос), К. Зикос, П. Златов, Ив. Иванов, Ст. Изворски, Г. Икономов, Теодосий Икономов, Тодор Икономов, Д. Икономович, Л. Йованович, А. П. Ирби (Ърби), архим. Исая, Ст. Каблешков, Ив. Казанакли, П. Каляджи, Х. Камбуров, Л. Каравелов, Хр. Д. Караминков, Г. Карловски, Ив. Касабов, Мл. Каракудин, Кареади, Л. Квиатковски, П. Кисимов, Ив. Кишелски, Г. Князев, С. Коча, Ив. Кършовски, Ем. Ласкарис, В. Левски, Ив. Мавриди, Г. Мюр Макензи, архим. Максим Райкович, Ст. Мамарец (Мамарчев), Г. Буюклу (Мамарчев), В. Д. Манчович, Т. Марков, В. Мачуковски, Д. Медакович, К. Миладинов, Г. Миланович, Т. Н. Минков, М. Минович, Р. Миркович, митрополит Михаил, Ж. Михайлович, С. Михайлович, К. Д. Мо-

равенов, Ат. Некович, П. Николаев, Ст. Николич, А. С. Нулие, П. Оджаков, А. Ольхин, свещ. Орлов, Д. Павлов, Мл. Павлов, Л. Павлович, Н. Хр. Палаузов, Сп. Н. Палаузов, д-р В. Панович, В. Пападополу, Т. Папазов, архим. Партений, М. Пашов, П. Пейович, Ст. Пенчович, Ан. Петкович, Д. Петрович, Ив. Петрович, Сп. Пиринис, Кр. Пишурка, В. Попович, К. Попович, М. Попович, Н. Попович, архим. Онуфрий Попович, Ст. Попович, бр. Попович, йеромонах Прокопий, Н. Първанов, И. Раденкович, Цв. Радославов, С. Радулов, А. Райнер, Т. Райнов, К. Ранов, Ст. Расидеску, А. Репанов, Й. Рил, Г. Росети, Русович, Ст. Ряпов, Ан. Савич, Н. Савович, Ив. Сапунов, Н. Сапунов, д-р Ив. Селимински, Г. Симу, П. Р. Славейков, хаджи Г. Славов, Н. Сопотовски, И. К. Сопрон, М. Спасич, К. Станишев, Нанка и Неша Стойкови, В. Д. Стоянов (псевд. В. Д. Пометков), К. Стоянов, Хр. Стоянов, М. Стоядинович, Д. Стоянович, П. Стремоухов, поп Ив. Танев, Д. Теодоров, Й. Теодоров, Г. Теохаров, М. Томич, Н. М. Тошкович, Сл. Тошоглу, Д. Трайков, Ал. Тромбеташ, Фр. Тун, К. Турчиновски, Н. П. Тъпчилещов, Кр. Търпански, А. Убичини, С. Филаретов, И. Филипович, Ш. Фламер, Хр. Хаджиниколаев, В. Хаджипапазов, Д. Хаджитюлев, И. Хавезов, К. Хамамджиев, П. Хитов, А. Хлорос, Н. Хорозов, архим. Хрисант, свещ. Хрисант, Ф. Христич, Т. Хрулев, Др. Цанков, Н. Ценов, Д. Ценович, Н. В. Чалики, А. В. Чалики, В. Черногорски, Н. Чопович, И. Шкулевич, Т. Н. Шишков, Ал. Е. Шишманов, Ст. Шишманов, кап. А. Яновски и др. Във фонда има документи в оригинал или препис, които в повечето случаи не са адресирани до фондообразувателя, и от следните лица: Дж. Гарибалди, Г. Динков, Ав. Велешки и Ил. Макариополски, В. Априлов, Н. Бозвели и пр.

Голям е броят и на ръкописите и материалите, писани от Раковски, както и на дописките, изпращани до него от различни краища на българските земи във връзка с книжовната и редакторската дейност на фондообразувателя. Останалите документи са автобиографични бележки и лични документи, договори, възвания, молби, адреси, дневници, спомени, списъци, сметки, изложения, протоколи, удостоверения, разрешителни, обявления, устави, гаранционни, програми, планове, вестници и др. Документите от колективен автор са предимно изложения и прошения, писани от черковни и училищни настоятелства, общини, читалища, комитети и пр.

Следните документи и ръкописи съдържат обилни и конкретни биографични данни за фондообразувателя: «Житие Г. С. Раковскаго, написано от него самаго (1866)», недовършено, но с подробно съдържание; «Неповинний българин. . .» (в две редакции); тефтерчето-дневник, в което има сведения за движението и дейността на предвождената от него чета през 1854 г.; личните сметки, паспорти, присъди и други подобни документи, както и голяма част от черновите на писмата на Раковски (и на първо място писмата до баща му; писмото му от 1858 г. до Ив. Ст. Иванов и др.).

Запазени са множество ръкописи на литературни, исторически, езикови, политически и други съчинения и статии на Раковски, а именно: Български вероизповеден въпрос; Български за независимо им свещенство днес възбуден въпрос и нихна народна черкова в Цариград; Български стар народ и негова писменост; Глас едного българина; Горский пътник (в две редакции с бележки и материали); Изтуплени дервиш или Възточний въпрос (в две редакции); Кърджалиите; Стоян и Бояна; Напразно отлъчие от Дакия; Няколко речи за правописанието българскаго язика; Няколко речи о Асеню първому, великому царю българскому, и сину му Асеню второму (автограф и препис); Опит българскому язика; Основни начала на българската най-стара повестност; Писма о днешной Гърций; Показалец; Политическите отношения на Сръбского княжества с България в днешните времена; Похвала село Котла (в стихотворна форма); Руската убийствена политика за българите; Свищов; Симеон Палеолог; Сръбската политика относително на българите; Петербургский кабинет и България; и редица други статии, стихотворения, бележки и пр.

Във връзка с просветно-културната и книжовна дейност на фондообразувателя има и много други документи, които съдържат данни изобщо за просветния и културен живот на българската емиграция и на българския народ през петдесетте и шестдесетте години на XIX в., както и за културните връзки между българите и другите славяни и преди всичко руските. Обилни са сведенията относно отпечатването, разпространението, набирането на абонати и влиянието на книгите и вестниците на Раковски и особено за «Горски пътник» и в. «Дунавски лебед». В някои писма има податки за размяна на «Дунавски лебед» с гръцки, чешки и други чужди вестници и изобщо за благосклонното и положително отношение на някои чужденци към вестника, както и за сътрудничество на Раковски в сръбски издания. Интересни са и документите, кои-

то се отнасят до училищното и театралното дело и до читалищата в Свищов, Стара Загора, Крайова, Букурещ, Белград и другаде, както и тези, които съдържат данни за възгледите на Раковски по просветните и езиковите въпроси и за неговите грижи за издирване на стари ръкописи и други паметници, на народни песни и други фолклорни материали, за откриване на печатници и изобщо за печатарското дело, за основаване на дружество за просвещение, за отпразнуване на празника на Кирил и Методий, за някои български и чужди периодични издания и т. н.

Не е малък броят на документите, отнасящи се до водената от българския народ борба против великогръцките домогвания на гръцката патриаршия, против настъплението на гърцизма в българските земи и за извоюване на национална българска църква, в която Раковски участвува активно особено чрез колоните на в. «Дунавски лебед». Почти всички по-важни моменти от тази епична борба (предимно до Великденската акция), разгоряла се във всички краища на българските земи, са отразени в различни видове документи. В тях се съдържат и сведения за духовните водачи на народа, главно за Н. Бозвели, Ил. Макариополски, Ав. Велешки; за Панарет Пловдивски, Паисий Пловдивски и др.; за прекараните от тях страдания и заточения, за Великденската акция, за отношението на Русия и западните държави към това общонародно българско движение и пр. Наред с това се срещат и данни за католическата и протестантска пропаганда, за униатското движение и неговия поставен водач Йосиф Соколски, както и сведения за злоупотребления на владиците Венеамин Преславски, Дионисий Силистренски, Хрисант Пловдивски и други, за черковните данъци, за някои църкви, манастири, духовници и пр.

Редица дописки, писма, изложения и други подобни документи изобилствуват с данни по икономически и политически въпроси. От тях се вижда, че Османската империя е обхваната от икономическа криза и че турското правителство търси изход от нея чрез сключване на заеми от западните държави, чрез въвеждане на нови данъци, чрез покачване на цените и изобщо чрез поскъпване на живота, от което страдат широките народни маси и преди всичко поробените народи. Конкретни факти в документите говорят за непоносимото положение на българското селячество, за постоянно увеличаващите се данъци, за упадъка на търговията и обедняването на търговци и занаятчии, за непрекъснатите злоупотребле-

ния на турски чиновници и български чорбаджии, за постоянни обири и вилнежи на разбойнически турски шайки, за увеличаване на броя на затворниците във връзка с неуредени парични въпроси и неплатени данъци. Не е малък броят и на документите, които са във връзка с преселването на българи в Русия, във Влашко и Бесарабия, против което се опълчва решително Раковски, в които има много податки за лошото положение на преселниците, за изживените от тях разочарования, за желанието на мнозина да се завърнат отново в родината си, за мерките, взети от Раковски, за да се прекрати преселването. Във връзка с изселването на българите е и въпросът за заселването на татари на изпразнените места, които само утежняват положението на българския народ и му причиняват страдания.

Най-ценни са документите, свързани с революционната и политическа дейност на Раковски и изобщо с борбата на българския народ за освобождение. На първо място тук стоят програмните документи, които отразяват теорията и тактиката в национално-революционното движение в този момент, ръководено от Раковски, а именно: План за освобождението на България, съставен от Раковски в 1861 г.; Статут за едно привременно българско началство в Белград от 15. VI. 1862 г., подписан от Раковски като председател и от членовете д-р Р. Петров, Д. Павлов, С. Йованов, Ив. Касабов, Ив. Грудов; Позив към българския народ във връзка с подготвяното въстание с дата 1. VIII. 1862 г. (в два варианта); Позив към българите от 1862 г., в който се изтъква нуждата от въстание; Привременен закон за народните горски чети за 1867 л-то и други по-маловажни документи. Многобройни са документите, свързани с организирането, дейността и разтурянето на Първата българска легия. По-малък е броят на документите, отнасящи се до организирането на въстанието в Търновско през 1862 г., до опитите за организиране на комитети в Българско и в Цариград и до дипломатическата мисия на Раковски в Атина и Цетина. Интересни са също и материалите, които показват нарастването на революционния дух сред българския народ и особено сред младежта и илюстрират патриотизма на Раковски и неговото широко влияние и авторитет. Известни документи не се отнасят пряко до революционната дейност на фондообразувателя, а съдържат сведения във връзка със следните революционни акции и дейци: за хайдушките чети, за четите на Ф. Тотю, П. Хитов и други; за убийството на Н. Войводов, за Хаджи Димитър, дядо Ил.

Марков, дядо Ив. Кулин, за Мирчо войвода, за Ванката Христов, за хаджи Ст. Койнов, Марко Бочар, Хаджи Михал, Хаджи Христо, хайдут Велко, Индже войвода и пр. Малобройни, но ценни са документите, от които се вижда съчувственото отношение на другите народи спрямо българския народ и водената от него борба за освобождение и готовността на поляци и други славяни да вземат участие в тази борба.

Редица документи отразяват международните политически връзки и събития от времето на фондообразувателя, а именно: засилването на австрийското и английското влияние в Турция, агресивната политика на Англия и Австрия, засилената криза в последната държава и изобщо нейната политика по отношение на Унгария, Италия, Русия и пр., нахлуването на австрийското влияние в Черна гора, политическото положение на молдовските княжества, политическите борби в Гърция и присъединяване на островите към нея, Херцеговското въстание, турската политика спрямо Румъния, отношенията между балканските народи и изобщо политическото положение в Европа, връзките и срещите на Раковски с редица сръбски, гръцки, румънски, черногорски, руски и други дейци и т. н.

В много документи се споменават или има подробни сведения за редица български или чужди дейци, между които за: В. Априлов, Н. и Ст. Богориди, В. и Ст. Берон, Софроний Врачански, Г. Кръстевич, Панарет Погонианski, княз Куза, княз Николай Петрович, Обреновичите и Карагеоргевците, Ю. Венелин, Г. Мамарчев, Н. Рилски, С. Доброплодни, Кр. Пишурка, Ал. Живков, Ив. Касабов, Н. Пирогов, Н. М. Тошкович, Н. Палаузов, В. Рашеев, Др. Цанков, бр. Миладинови, Щросмайер, Н. Бозвели, семейството на Хаджи Христо, Ст. Чомаков, В. Чолаков, Хр. Тъпчилещов, Ст. П. Балкански, Ст. Хр. Буйнов, Ст. Ряпов, Теодосий Икономов, Й. Живкович, Ан. Андреевич, Ст. Иванов, Хр. Георгиев, Ал. Рачински, М. Хитрово, султан Абдул Азис, Али паша, Ив. Гешоглу, Т. Минков, К. Попвасилев, Д. Великсин, Й. Груев, Г. Миркович, д-р Ив. Селимински, Стойко Папазоглу (Попович), бащата на фондообразувателя и изобщо за членове на семейството му, К. Огнянович, Ил. Гарашанин и други сръбски политици; и пр.

ФОНД № 2; 46 арх. ед., 156 док., 1211 л.; 1857. . . 1879 г.

ЛЮБЕН СТОЙЧЕВ КАРАВЕЛОВ

(Личо Каравелов или Каравела, Личо Стойчев, Иля Стоев Каравелов; псевдоними: Л. Куручешмелъ, Кара Мустафа, Кара Мустафа Бучукоолу, Бако Бакалов Бучукоолу, Черния Вельо, Велчо Бакалов Бучукоглу, Д. Иванеску, Л. Пугало, Фрайхер фон Цървулко, Хъръ, Павлов, Михо, Балканский родолюбец, Барон Лулчо, Болгарин, Буки Покой, Гарван, Л. Калчо, Карачун, Л. С. Крътица, Один из членов болгарского комитета, Хаджи Вощац, Южный славянин, Янко)

Роден е през ноември 1834 г. в Копривщица; умира на 21. I. 1879 г. в Русе. Произхожда от западнало бегликчийско семейство. Учи в родния си град и в Пловдив. През 1853 г. е за няколко месеца в Одрин и учи абаджийски занаят. От 1854 г. до средата на 1856 г. живее в Копривщица, но постоянно пътува с баща си из пределите на Османската империя и в Сърбия по търговия. През 1856 г. до средата на 1857 г. е в Цариград. През юни с. г. заминава за Русия и престоява в Одеса няколко месеца. След това отива в Москва и става слушател в университета, където слуша лекции и през 1864 г. В Русия започва писателската си дейност и сътрудничи в много руски периодични издания. От 1867 г. се установява в Белград след известен престой в Будапеща. В Сърбия участвува в политическия и културен живот на страната. През 1868/69 г. пребивава в Нови Сад и в Будапеща. Във връзка с убийството на княз Михаил е арестуван и лежи в Петроварадинския и Будапещенския затвор. От 1869 г. до началото на 1878 г. живее в Букурещ и развива активна обществено-политическа и книжовна дейност, като редактира вестниците «Свобода» и «Независимост» и сп. «Знание». До пролетта на 1875 г. играе ръководна роля в Българския революционен централен комитет. Във връзка с подготовката на Априлското въстание участвува в съвещанието със сръбските представители в Букурещ за съвместни действия срещу Турция. През същата година по време на Сръбско-турската война е за известно време в Сърбия, където престоява до пролетта на 1877 г. При обявяването на Освободителната руско-турска война се завръща в Букурещ, а през лятото минава в България. Участвува в основаването на Благотворително славянско дружество в Търново като негов подпредседател. През есента на с. г. е отново за малко в Белград и в началото на 1878 г. се преселва окончателно в Търново, отваря печатница, издава няколко броеве на сп. «Знание» и проектира да издава политически вестник. Междувременно пътува до Цариград, Одрин, Сан-Стефано и Копривщица. През втората половина на 1878 г. се преселва в Русе, където живее до смъртта си.

Л. Каравелов е голям български революционер-демократ, един от основоположниците на БРЦК в Букурещ и негов председател за известно време, виден писател и публицист, който утвърждава в българската литература реалистично-хуманистично направление и насочва сръбската литература през миналия век по пътя на реализма.

Фондът на Каравелов, съхраняван в библиотеката, не е цялостен; предаден е вероятно от Н. Каравелова през 1881 г. заедно с книгите от библиотеката на Л. Каравелов. Архивът остава дълго време нерегистриран и неизползуван. През 1886 г. З. Стоянов ползува у дома си част

от него, която не връща. В 1901 г. според сведенията на директора на библиотеката Д. Панайотов на тавана на библиотеката е намерена «архивата на Любен Каравелов, от която обаче голяма част липсвала». За загубване на части от архива споменава и П. П. Славейков в свое изложение като директор на библиотеката. До 1924 г. в Етнографския музей, в секцията «Архив на Възраждането», е обособен неправилно архив на Л. Каравелов, инвентиран под № II А 7988 — 8004, което е в същност част от фонда на П. Хитов; тези документи са предадени на библиотеката като фонд на Каравелов в 1924 г. В запазения списък за съхраняваните в нея през 1924/25 г. частни архиви е отбелязано,че архивът на Каравелов се състои от една папка необработени документи и 17 инвентирани документа (прехвърлените от музея). След 9. IX. 1944 г. при фондирането на неорганизираните фондове са намерени още две папки с ръкописи и материали от Каравеловия архив, който през 1953 г. е обработен. Тогава известни документи се прехвърлят към други фондове: от 16 документа се обособява фонд № 3 (Ив. Кишелски); 11 писма от Каравелов до Хитов се прехвърлят към фонда на последния (НБВК—БИА, ф. № 87); 2 документа — към фонда на В. Левски (НБВК—БИА, ф. № 85). От фонда на К. Цанков (НБВК—БИА, ф. № 5) са прехвърлени 14 документа към ф. № 2. Няколко документа, които в същност са част от Каравеловия архив, се намират в други фондове, съхранявани в БИА, и са инвентирани под № II А 7298, 7320, 8260, 8629, 8866; II В 5400. Няколко ръкописа на Каравелов се намират в Архивния отдел при БАН, предадени там с архива на проф. Б. Пенев. В Народната библиотека «Ив. Вазов» в Пловдив има също зарегистриран фонд Л. Каравелов под № 29; преписи, направени от Каравелов, се съхраняват и в музея «П. и П. Славейкови».

Източници:

За фондообразувателя: Кондарев, Н. Идеологията на Л. Каравелов. С., 1957, 303 с.; Публицистиката на Л. Каравелов. С., 1957. 687 с.; Димитров, М. Любен Каравелов. Биография. С., 1959.406 с.; Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. С., 1961, с. 304.

За фонда: Цонев, Б. Опис на ръкописите и старопечатните книги на Народната библиотека в София. С., 1910, с. 428; Годишник на Народната библиотека в София за 1924/25. С., 1926, с. 107, 117; Йорданов, В. История на Народната библиотека в София. С., 1930, с. 54, 73, 80 — 81, 181; Пенев, Б. Любен Каравелов. С., 1936, с. 4; НБВК — БИА, ф. № 35 (НБ), арх. ед. № 1176, л. 387; арх. ед. № 1190, л. 3, 52 — 55; НБВК — БИА, ф. № 2 — Делото на фонда: Славейков, П. П. Бележки — музей «П. и П. Славейкови», инв. № 80, ч. I, р. 7.

Публикации на документи: Каравелов, Л. Славенє в Немско (Австрия) — Братски труд, М. I, 1860, кн. 3, с. 59; Каравелов, Л. Памятники народнаго быта болгар. М., 1861. 324 с.; Каравелов, Л. Южнославянская библиография за 1867 г. — сп. Журнал М-ства нар. просвещения. 1868, т. 138; Каравелов, Л. [Разни статии, разкази и стихове] — Свобода (вж. Стоянов, М. Българска възрожденска книжнина. Т. I.,С., 1957,с.164 — 202); Каравелов, Л. Съчинения. Т. VII. Русе, 1887; Сборник за народни умотворения, наука и книжнина. Кн. XVI — XVII. С., 1900; Каравелов, Л. Болгарскія народныя песни. . . М., 1905; Страшимиров, Д. Т. Архив на Възраждането. Т. I. С., 1908; Клинчаров, Ив. Любен

Каравелов. С., 1925, с. 45 — 46; 52 — 53; Известия УАН, 1929; Страшимиров, Д. Т. Васил Левски. Т. I. С., 1929; Юбилеен сборник Копривщица. Т. II. С., 1937. 451 с.; Известия на института за българска литература. Кн. I, III, С., 1952, 1955, с. 161 — 174, 209 — 239; Каратеодорова, К. Един непубликуван документ от В. Левски — Исторически преглед, X, 1954, кн. 4, с. 117 — 121; Димитров, М. Публицистиката на Любен Каравелов. С., 1957; Освобождение Болгарии от турецкого ига. . . Т. I. Освободительная борьба южных славян и Россия. 1875 — 1877. М., 1961 и другаде. Понастоящем Литературният институт при БАН подготвя издаването на архива на Каравелов.

*

По вид документите са най-разнообразни; най-многобройни са творческите ръкописи, библиографските материали и кореспонденцията. Документите са писани на български, руски, сръбски и френски език. Фондът е класиран, предметизиран, описан, инвентиран; снабден е с именен и хронологичен указател. Класирането е направено по следната схема: I. Документални материали с биографични данни за фондообразувателя; II. Лична преписка; III. Дейност: 1. Библиограф; 2. Историограф; 3. Лексикограф; 4. Общественик; 5. Печатар, книгоиздател; 6. Писател и поет; 7. Преводач; 8. Публицист-редактор; 9. Революционер; 10. Фолклорист; 11. Читалищен деец; 12. Член на Сръбското научно дружество; V. Документални материали от и за членове на семейството му; VI. Документални материали от, до и за други лица.

Документите от първия и втория дял съдържат сведения за живота на фондообразувателя и някои подробности за членове на семейството му. Писмата, чиито автори са бащата на фондообразувателя — Ст. Каравелов, и майка му Неделя, хаджи Н. Д. Кантарджиолу, Ст. Д. Тошкович, Хр. Попмарков, Г. Кръстев, Н. Сукнаров и К. Стоянов, се отнасят до следването на Каравелов и брат му Петко в Русия и до преселването на първия в България след Освобождението. Фактите във връзка с ученето на фондообразувателя се отнасят до парични въпроси, до известни нередности в живота на младия Каравелов и прекарана от него болест и т. н. В писмата има податки и за затрудненото материално положение на стария Каравелов, за неговите пътувания из България по търговия, за учебното дело, за периодичния печат и др. От открит лист с дата 15. II. 1878 г. се вижда, че Каравелов пътува до Главната квартира на руската армия в Одрин при княз Вл. Черкаски.

За библиографската работа на фондообразувателя говорят следните документи: ръкописът «Южнославянская библиография за 1867 году. (Продолжение)»; библиографски бележки за съчинения по история, география, философия, етнография и др.; писмо от Ор. Милер относно напечатването на негов библиографски труд в «Журнал Министерства народного просвещения»; писмо от Р. Попов с податки за библиографската дейност на Каравелов и сведения за пощенското дело в България, за личната библиотека на фондообразувателя, за интересите на автора на писмото към българската литература и към културния живот в Търново след Освобождението.

Историографските материали са по-малобройни и не са всички автограф на Каравелов. Ръкописът «Крещение болгар или отрывок из болгарской истории. Сочинение, написанное для получения степень [sic] кандидата А. К-м» е изцяло от ръката на Каравелов, макар че негов автор е руският историк Ал. Котляревски. Вероятно преписът е направен от фондообразувателя, за да бъде издаден от него в Белград през 1867 г. Недовършеният ръкопис на Каравелов «Болгарское духовенство» засяга разпространението на християнството между славяните и създаването на българска църква. Другите материали са разни историко-географски и агиографски бележки и ръкописи.

Документите с лексикален характер са: «Материали для словаря», речник с имена на разни билки и растения и др.

Материалите, свързани с дейността на фондообразувателя като печатар и книгоиздател, са относно отпечатването на книги, списания и разни акцидентни форми, организацията и преместването на печатницата му, пренасянето и разпространението на книги. Интересни са две писма на Ор. Милер за набавянето на руски учебници и други книги за българските училища.

Във връзка с писателската и преводаческата дейност на Каравелов са запазени следните ръкописи: недовършен препис на руски език от драмата «Хаджи Димитър Ясенов», два драматически откъса, единият от които е със сюжет от времето на хан Крум; повестите: «Је ли крива судбина? Део други: из новосадског живота» (само заглавието е на сръбски език, а текстът е на руски и е непълен); «Стоян» (без край); разказите: «Нено» (на руски), «Ще ли им се върне» (без начало и край), «Мученики» (недовършен), «Рассказ няни» (без край), «Стойка» (на руски, без край); стиховете: «Песня нового разбойника»; «Славяне в Немско», «Из Т. Шевченко» («Учете се, братя мои», «Породила мене мама», «Неофити»), «Фанариот.

Историческа повест» от Е. П. Ковалевски; отделни недовършени бележки и материали.

Материалите, отнасящи се до редакторската и публицистичната дейност на фондообразувателя, са малобройни. Във връзка с в. «Свобода» и «Независимост» са следните документи: писмо от Ив. Кишелски относно разпространението на вестника в Русия (същото писмо съдържа сведения за просветните и политическите възгледи на Кишелски и за значението на Русия за славянските народи); писмо от Ф. Симидов, с което изпраща дописките «Търновски потайности»; ръкописът на Д. Н. Паничков «Житие на св. мъченица Рада Пловдивска». Писмото на Ив. Кълев, адресирано до редактора на в. «Независимост», е за поместване на стихотворението «Народът ни»; писмото на Д. Н. Паничков е относно изпратения негов ръкопис «Животът на хаджи Симеона»; същото писмо съдържа извѣстни сведения за някои периодични издания. По-значителен е броят на документите, отнасящи се до сп. «Знание». Писмата на Д. В. Хранов са във връзка с парични въпроси, с разпространението и пласирането на сп. «Знание» и в. «Ступан», за набиране на абонати, за намиране работници за печатницата и пр.; те съдържат и известни податки за учебното дело в България, за печатането на книги и списания. Интересно по съдържание е писмото на П. Н. Йорданов, с което моли да му бъде изпращано списанието в Бекет и настоява пред Каравелов да прекрати разприте с Хр. Ботев. Писмото на Ванков е във връзка с изпращането на народни песни за публикуване в списанието. Песни от Охрид и Битоля изпраща и К. Йованович, който се оплаква, че не се получават редовно народните журнали. П. Икономов пише, че приема поканата за сътрудничество в списанието и че изпраща кн. «Chansons populaires»; в друго писмо същият дава сведения за събиране на абонамента за списанието. Във връзка с абонатите са писмата на Хр. Каравелов, П. Пешев, М. Хаджикостов, К. Доганов, П. Иванов, Ил. Блъсков, М. Радославов и др. До редакцията на списанието са изпратени и дописките на Ив. Кършовски, на Ив. Кълев, на Л. Попов. Тук се намира и «Сметка на Бълг. дружество за раз[простра-нение] на полезни знания». Запазени са и ръкописите на две статии на Каравелов: едната засяга въпроса за освобождението на Сърбия и отношението на Русия и другите държави, а другата, озаглавена «Чем можно помочь болгарам» има за предмет политическите и просветните задачи на Сръбско-българското общество в Белград. Дописка от неизвестен автор описва патилата на семейството му, жертва на турски злоупотребления,

а от писмо на Г. А. Григоров става ясно, че Каравелов възнамерява през 1878 г. да издава вестник под заглавие «Начало».

За дейността на фондообразувателя като фолклорист са запазени: обяснение от Каравелов до Ив. Аксаков, с което опровергава твърдението, че «Памятники народного быта болгар» е издадена с помощта на Аксаков и от името на Славянското общество в Москва; ръкописът «Памятники народного быта болгар», кн. III; ръкопис на недовършено фолклорно изследване на Каравелов, в което се разглежда въпросът за гатанките, фолклорни материали с народни обичаи, песни, поверия и приказки. Във връзка с културно-просветната и научната дейност на Каравелов са запазени: акция, издадена от настоятелството на читалище «Братска любов», чийто деловодител е Л. Каравелов; правилник, озаглавен «Домашен ред на българското читалище в Браила»; диплома на Каравелов, издадена от Сръбското научно дружество в Белград.

Някои от ръкописите в архива са писани от руския историк, етнограф и публицист Ив. Прижов, с когото Каравелов работи в сътрудничество.

Документите, свързани с политико-обществената дейност на фондообразувателя, са малобройни. Писмото на В. Живанович с приложено към него друго писмо съдържа сведения за въстанието в Босна и Херцеговина, приканва Каравелов да замине веднага за Белград за споразумение за обща борба срещу поробителите и изтъква необходимостта от избухване на въстание в Българско. От писмо на П. Икономов е ясно, че българската емиграция в Румъния е събирала помощи за пострадалите от въстанието в Босна и Херцеговина. Запазените осем писма и бележки, всички публикувани, от В. Левски от 1871 — 1872 г. съдържат интересни и конкретни сведения за революционното дело през тези две години изобщо, както и за ръководната роля на Левски и Каравелов в него. Писмата на Д. Попов от същото време са с подобно съдържание. В тях, както и в някои от писмата на Левски, има податки и за разпространението на в. «Свобода» в Българско. Във всички писма на Левски и Д. Попов се споменават имената на много известни революционни дейци, като Ф. Тотю, Ил. Драгостинов, Д. Ценович, поп Кръстьо и др.

Писмата от и до Н. Каравелова са свързани с уреждането на въпроса с печатницата на Каравелов след неговата смърт.

На края на фонда са класирани няколко документа по парични въпроси, свързани с името на Г. Киселов; лист за спомоществования за откриване на българско читалище в Букурещ

през 1871 г.; изложение за положението на населението в Русе; реч на Григорий Доростоло-Червенски, в която се изтъква заслугата на Русия за освобождението на българския народ и се подчертава, че занапред българската войска трябва да брани вярата и отечеството си; тетрадка за пожертвувания за постройка на руска доброволна флота; и няколко ръкописа («Сините и жълтите» от Фр. Герщекер, превод; рецензия от Цанов, озаглавена «Нов бащин и майчин язик по методата на руския педагог К. Ушински. Състав. Н. В. Саранов»; ст. «Јжно словенство и дунавска федерација»; ст. «Наше духовенство»; ст. «Развален въздух» от Г. Странски; бележки за Димитър войвода; план-съдържание на неизвестна драма в четири действия, чието действие се развива в Сърбия през турското владичество, и други бележки и части от ръкописи).

Фонд № 3; 3 арх. ед., 16 док., 148 л.; 1853. . . 1876 г.

ИВАН ПОПКИРОВ КИШЕЛСКИ

(Иван Киров Киселски или Киселия; Един любороден българин)

Роден е около 1826 г.; умира към 1880/81 г. в Русия. Син е на свещеник. Преселва се още млад в Русия, където следва в Киевския университет. Доброволец е в Кримската война, в която се отличава. Служи в Азиатския департамент. Заема военни служби в Кавказ и Одеса и достига до чин генерал. Пътува из България с разузнавателна цел, като разпространява своя план за освобождението на народа. Взима участие в националноосвободителните борби на българите; подпомага организирането на чети; изпращан е с мисия от руското правителство до Букурещ и Белград през 1868 и 1876 г. по българския въпрос. През Освободителната руско-турска война е на разположение на княз Черкаски. Известно време е губернатор във Видин и Варна.

Ген. Ив. Кишелски е първият българин, който достига до чин генерал в руската армия. Той е обществено-политически деятел от епохата на Възраждането, споделящ идеите на славянофилите. Автор е на първата оригинална българска военна книга «Ръководство за успешен бой с турците». Букурещ, 1876. IX, 85 с.

Съхраняваните в БИА документи от този фонд са вероятно само една незначителна част от него. До обособяването им в самостоятелен фонд в 1953 г. те се съхраняват заедно с необработената част от фонда на Л. Каравелов.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Ген. Ив. П. К. Кишелский. — сп. Поборник-опълченец, I, 1898, кн. 1, с. 5 — 6; Стойчев, Ив. Ген. Ив. К. Кишелски. — Военно-истор. сборник, XX, 1947, кн. 63, с. 114 — 124; Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. С., 1961.

с. 306; НБВК — БИА, ф. № 2 (Л. Каравелов), дело на фонда; вж. и историческата справка за фонд № 2, публ. тук на с. 19—20; БИА — ф. № 778 (до 9. IX. 44), оп. 1, д. 144.

Публикации на документи: Славяно-български маяк. 1869 (вж. Архив на Г. С. Раковски. Т. II. . . С обяснителни бележки и под ред. на Н. Трайков. С., БАН, 1957, с. 222); Ръководство за успешен бой с турците. . . Букурещ, 1876. IX, 85 с.

*

Документите, написани на български и предимно на руски език, в по-голямата си част са автографи на фондообразувателя: чернови на писма, ръкописи на трудове и възвания. Фондът е инвентиран, описан и класиран в следните два дяла: III. Документи за обществено-политическата дейност на фондообразувателя (кореспонденция и ръкописи); VI. Документи от, до и за други лица.

Черновите на писмата на Кишелски свидетелствуват за връзките му с. М. П. Погодин, Е. П. Ковалевски, Българското настоятелство в Одеса и др. Писмото до Погодин съдържа сведения за изготвени от фондообразувателя изложения през 1857 г. относно: образованието и разширяването на търговските права на българите в Русия; за отношението на Русия към България; за откриване в Русия на всякакви учебни заведения; за търговията на южните славяни с Русия и за съставяне на южнославянски търговски общества; за организиране на приюти в няколко руски градове за българи, идващи да се учат в Русия или да постъпват на военна служба; за необходимостта да се уреди при Одеското българско общество хранилище за южнославянски и други старини и пр. От другите писма могат да се извлекат следните данни: за съставеното от Кишелски през 1862 г. възвание, в което се изтъкват страданията на заддунавските българи и съчувствието на руския народ спрямо българския, който чака освобождението си от Русия; за покровителствената политика на западните държави спрямо Турция; за събиране помощи за българите и за необходимостта да се отпечата и разпространи възванието; за недоразуменията на Кишелски с Българското настоятелство в Одеса и за прекъсване на членуването му в същото.

Запазените ръкописи засягат следните въпроси: за организирането на общества в България, които да имат шест отделения съобразно с поставените им благотворителни, просветни или политически задачи (вж. «Проект на безсмертното общество»); в «Искрений и полезний глас отечества» се изтъква необходимостта от съставяне на различни общества (благотво-

рително, родолюбиво, просветно, археологическо, историко-географско, статистическо и др.), като се очертават техните цели и задачи; «Болгаро-славянски маяк» разобличава стремежите на западните държави и на в. «Тъпан» за разединяване на славянските народи, защищава партията на «старите» от нападките на «Тъпан» и призовава славяните да не се поддават на подобни внушения, а да пазят общославянското единство; запазената първа част на «Ръководство за успешен бой с турците» съдържа «Привременен проект за организацията на въстанието в България за пълна свобода и самостоятелност» и «Привременна организация на българските чети за успех на войната срещу турците»; «Статистическа програма или руководител» (с нанесени поправки от Каравелов) набелязва въпросите, по които българските учители, свещеници, ученици и др. трябва да събират сведения за материали за българската история; в реч, произнесена от Кишелски, се апелира за събиране средства за подпомагане образованието на български младежи в Русия, за да бъдат спасени от пагубното гръцко и западно влияние.

Във фонда се намира препис от петиция на българи-емигранти от 17. VIII. 1853 г. до руския император, в която се рисува окаяното положение на българския народ под гнета на турския феодализъм и на гръцкото духовенство и се изтъква надеждата на народа за спасение от страна на Русия. Между подписалите петицията 42 души личат имената на архим. М. Райкович, д-р Ив. Селимински, Евл.. Георгиев и др.

Фонд № 4; 5 арх. ед., 532 л.; 1879. . . 1900 г.

КИРО ПЕТРОВИЧ (ХАДЖИПЕНКОВ) ТУЛЕШКОВ

Роден е на 1. III. 1846 г. в Търново; умира на 31. I. 1904 г. в София. Произхожда от родолюбиво семейство от Дряново. Учи се в родния си град и в Ришелевския лицей в Одеса, където се сприятелява с Хр. Ботев. След завършване на VI кл. постъпва за кратко време на военна служба и в юнкерско училище. През 1866 г. отива в Браила, влиза в кръга на българската революционна емиграция и работи в печатницата на Д. Паничков. Затворен е в Мачин, когато румънското правителство по настояване на турското правителство предприема мерки срещу българските революционери, откъдето успява да избяга и се приютява в Букурещ. Тук работи в печатницата на Л. Каравелов и е отговорник на в. «Независимост» през третата му годишнина. През 1875 г. се заселва в Болград, където става директор на гимназиална печатница, а през 1876 г. издава в. «Български глас». По време на Освободителната руско-турска война е преводач в руската армия. След Освобождението се заселва в

Търново, отваря печатница, издава в. «Съединение» (по-късно в. «Свободен печат») и развива политико-обществена дейност като пом.-кмет, а просветна — като училищен настоятел и председател на читалище «Надежда». През 1887 г. е назначен за директор на Държавната печатница в София, която ръководи до 1894 г., като допринася за нейното укрепване и развитие; неин директор е и от 1903 г. до смъртта си.

К. Тулешков е заслужил обществено-политически деятел, журналист и печатар от нашето Възраждане, взел участие в национално-революционното движение (като привърженик повече на либерално-демократичното течение), и от първите десетилетия след Освобождението, когато се проявява като стамболовист. Автор е на редица статии и дописки, на исторически записки и други съчинения, част от които са публикувани, а други запазени в ръкопис. Основател е на Софийското типографско дружество.

Съхраняваната в БИА част от този фонд постъпва в библиотеката след 1924 г., но кога по-точно, засега не може да се установи. Според указания на близки на Тулешков една част от ръкописите му, пазени от него в чекмеджето на работната му маса в Държавната печатница, изчезват след смъртта му. През 1958 г. в ДЦИА постъпват откъслечни части от ръкописите му, заведени като единично постъпление под № 82.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Тулешков, Н. Д. К. х. Пенков Тулешков (Биографични бележки). — Общински вестник, В. Търново, XV, бр. 21 — 22 от 25. IX. 1938, с. 163 — 164; Бурмов, Ал. Хр. Ботев през погледа на съвременниците си. С., 1945, с. 342 — 343; НБВК — БИА, ф. № 4 — дело на фонда.

Публикации на документи: Бурмов, Ал. Спомени на К. Тулешков за общото събрание на БРЦК през 1872 г. — сп. Отец Пайсий, XIII, кн. 1, с. 26 — 33; Каракостов, Ст. В. Левски в спомените на съвременниците си. С., 1940, с. 33 — 34; 2 изд., 1943, с. 70 — 78.

*

Фондът се състои само от ръкописи на фондообразувателя, които са описани и инвентирани. Те засягат предимно исторически въпроси:

В «Исторически разказ: После падането на българското царство и домогванията за освобождение» (1879 г.) е изтъкнато пагубното влияние на Византия и особено на византийското духовенство в България, описано е накратко нейното завладяване от турците, разказани са някои предания във връзка с него (напр. за предателството, извършено от жената на софийския войвода при завладяването на София), засегнати са кърджалийските и еничарските вълнения и движението на Пазвантоглу, споменати са имената на Индже войвода, хайдут Велко, Кара Кольо и техните опити за отмъщение, както и имената на Мустафа байрактар, Али паша от Янина и др.

Особено ценни са «Записките ми. Отдел II. Възраждане» и «Българския таен централен революционен комитет в Букурещ». В първите авторът, като описва своя живот (пътуване до Одеса в 1864 г., постъпване в гимназията, скитане из Добруджа, установяване в Браила и пр.), дава сведения за връзките си с Ботев, за срещата си със Ст. Караджа, за представленията на театралната трупа на Д. Войников и др. Записките, посветени на БРЦК, съдържат данни за организираното от комитета общо събрание през пролетта на 1872 г., за отношенията между В. Левски, Л. Каравелов, Д. Ценович и др.

Интересни сведения съдържат и записките, засягащи стопански и икономически въпроси. На тях е посветен най-обемистият ръкопис, в който се описва подробно устройството и организацията на търговските еснафи, като между другото авторът дава и свои лични преживявания и помества и исторически бележки, озаглавени: «Старините в Търново», «Въстанието на 1854 год.», «Владението на Търново от българи в 1680 год.» и др. «Търново в търговско и индустриално отношение» дава сведения за развитието на платнарството, басмаджийството, гайтанджийството, абаджийството и чохаджийството.

Фонд № 5; 38 арх. ед., 1698 док., 2487 л.; 1863 . . . 1902 г.

КИРИАК (ЯЧО) АНТОНОВ ЦАНКОВ

Роден е в 1847 г. в Свищов; умира в 1903 г. в Букурещ. Произхожда от видно търговско семейство. Учи в Свищовското училище. Следва университет във Виена и Париж. Установява се на постоянно местожителство в Букурещ, където влиза в кръга на българската революционна емиграция и сътрудничи в чужди вестници, като осветлява европейското обществено мнение по българския въпрос. Член е на Тайния централен български комитет, основан в Букурещ в 1866 г. През 1872 г. е подпредседател на Българския революционен централен комитет (БРЦК) в Букурещ и участвува в състава на четиричленната комисия във връзка с изработването на устава на комитета. Като учител в Болградската българска гимназия продължава революционната си дейност. През 1874 г. е наново член на БРЦК, а в 1875 г. след оттеглянето на Л. Каравелов от българското революционно движение се присъединява към Каравелов и води политика на примирение между «старите» и «младите». Издава и редактира в. «Балкан» («Balcanul»). След потушаването на Априлското въстание в 1876 г. става председател на възстановения БРЦК под името Българско централно благотворително общество (БЦБО). Като такъв ходи в С.-Петербург и Москва за споразумение със Славянския комитет, а заедно с П. Енчев приветствува в Кишинев от страна на Българския народ княз Н. Николаевич по случай обявяването на освободителната Руско-турска война (1877 — 1878 г.). По лични негови сведения служи в

Управлението на железницата Гюргево — Букурещ и Ворчорова — Букурещ — Галац — Роман. След Освобождението участвува активно в управлението като народен представител в Учредителното народно събрание и в Първото велико народно събрание, а през Временното руско управление в България (15. VI. 1877 — 9. VI. 1879 г.) като чиновник за особени поръчения в Свищов и Видин и като председател на Окръжния съд в Тутракан и на Върховния съд в София. Секретар е на Дипломатическото ни агентство в Цариград и дипломатически агент в Букурещ; член е на Европейската дунавска комисия и представител в Конференция à quatre във Виена. Междувременно е управляващ Министерството на външните работи и изповеданията в София през 1883 г., извънреден преподавател по немски език във Висшето училище в София през учебната 1893/94 г. и редактор на в. «L'Etoile d'Orient» в Букурещ. Издава редица документи за революционната епоха.

К. Цанков е заслужил деец от епохата на Възраждането, участвувал активно в националноосвободителното движение като привърженик на по-умереното, либерално течение. След Освобождението е национал-либерал.

От запазената в архива на НБ документация се вижда, че голямата част от фонда е придобита през 1924 г., когато са откупени с непълен опис от братовата жена на К. Цанков Ирена материалите от фонда му до Освобождението. Материалите след Освобождението са подарени на библиотеката пак от И. Цанкова. Така че може да се предположи, че съхраняваните в БИА днес документални материали от този архив представляват цялостен фонд, особено що се касае за документите от епохата преди Освобождението ни. По решение на Библиотечния комитет през 1926 г. е откупена за библиотеката една сбирка от осем литографирани картини из архива на Цанков, издания на Пандурски в Букурещ, която се съхранява в отдел «Портрети» при библиотеката.

От този фонд са извадени като части от други фондове и прехвърлени: 14 документа към фонд № 2 (Любен Каравелов) и 28 документа към фонд № 88 (Данаил Хр. Попов). Три документа са прибавени от фонд № 116 (Ив. Грудов).

Източници:

За фондообразувателя: Алманах на Софийския университет «Св. Климент Охридски». Животописни и книгописни сведения за преподавателите. За 50-годишнината на Университета. 1888 — 1939. 2. изд. С., 1940, с. 649; Ганчев, Ст. Свищов. <Принос за историята му> Свищов, 1929, с. 317 — 320; Христов, Г. п. Свищов в миналото. <86 — 1877 г.>. Свищов, 1937, с. 281 — 286; НБВК—БИА, фонд № 14 (Григор Д. Начович), арх. ед. 3731, л. 1 — 2.

За фонда: Годишник на Народната библиотека в София за 1924/1925 г. С., 1926, с. 110 — 111; Годишник на Народната библиотека в София за 1926/1928 г. С., 1930, с. 153; Йорданов, Вел. История на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ. 1879 — 1929. С., 1930, с. 276; Книга на постъпленията в БИА при НБВК, л. 1; НБВК—БИА, фонд № 35 (Народна библиотека — София), арх. ед. 5, л. 321 — 322 — Протоколна книга на Библиотечния комитет при Народна библиотека — София за 1924 — 1925 г. и арх. ед. 1190, л. 153.

Публикации на документи: Априлско въстание 1876 г. Сборник от документи. Т. I. С., 1954; Христо Ботев. Събрани

съчинения. Под. ред. на М. Димитров. Т. II. С., 1958, с. 756 — 759; Бурмов, Ал. Към историята на руско-българските връзки през 1876 г. «Българско человеколюбиво настоятелство» в Букурещ. — Известия на Института за българска история при БАН. Кн. 1 — 2. С., 1951, с. 81 — 98; Кисимов, П. Исторически работи. Моите спомени. Ч. III. С., 1901, с. 47 — 58; Лихачева, Л. П. Болгарское воззвание «К христианству». (1876 г.). — Славянский архив. Сборник статей и материалов. М., 1962, с. 84 — 94; Освобождение Болгарии от турецкого ига. Документы в трех томах. Т. I. Освободительная борьба южных славян и Россия. 1875 — 1877. М., 1961; Протич, В. Почитта има минало. Едно непубликувано писмо [до В. Юго]. — Нар. младеж, бр. 48 от 25. II. 1957; Страшимиров, Д. Т. Васил Левски. Живот, дела, извори. Т. I. С., 1929; Христов, Г. п., пос. съч. на с. 36; Цанков, К. 23 писма и бележки на В. Левски по неговата апостолска дейност в България през годините 1871 и 1872 .С., 1900. 30 с.

*

По вид документите са главно писма и телеграми, но има и разни изложения, адреси, апели, заповеди, свидетелства, протоколи, пълномощни и др., в които е отразена цялата революционна, обществено-политическа и публицистична дейност на фондообразувателя. Повечето от тях са автографи. Писани са предимно на български език, но има и доста документи на руски, френски, немски, сръбски и румънски език. Фондът е описан и класиран по класификационна схема, която има следните дялове: II. Кореспонденция: 1. От фондообразувателя; 2. До фондообразувателя; III. Дейност: 1. Революционер: а) Член на Тайния централен комитет — Букурещ; б) Член на Българското народно общество — Букурещ; в) Член на БРЦК — Букурещ; г) Член на Българското человеколюбиво настоятелство — Букурещ; д) Член на БЦБО — Букурещ; е) Разни. 2. Публицист и преводач: а) в. «Тъпан»; б) в. «Балкан»; в) в. «Нова България»; г) Разни. 3. Учител в Болград. 4. Член на разни дружества: а) Член на Българското народно читалище «Братска любов» — Букурещ; б) Член на Българското книжовно дружество — Браила; в) Член на Дружество за разпространение на полезни знания — Букурещ; г) Член на Славянска дружина — Букурещ. 5. Служещ: а) Чиновник за особени поръчения — Свищов; б) Чиновник за особени поръчения — Видин; в) Председател на Окръжния съд — Тутракан; г) Секретар на Върховния съд — София. 6. Дипломат: а) Секретар на Дипломатическото агентство — Цариград; б) Дипломатически агент — Букурещ; в) Комисар на Княжество България в Европейската Дунавска комисия; г) Конференция à quatre. 7. Министър на външните работи и изповеданията — София.

8. Член на Българо-румънската пограничка комисия. 9. Член на Комисията за митническа спогодба между Княжество България и Турция. 10. Член на Българо-турската комисия за ревизиране на Румелийския органически устав. 11. Разни; IV. Документални материали с общо съдържание: 1. Визитни картички; 2. Дописки, статии и др.; 3. Некролози; 4. Писма и др.; 5. Разни.

Фондът е инвентиран в постоянен инвентарен опис и има именен и предметно-тематичен указател.

Частната преписка на Цанков е в повечето случаи делова. Свързана е с известни български деятели, като Ал. Людсканов, Д. Молов, д-р К. Стоилов, Др. Цанков и др., и с някои чужденци, пребиваващи в България. Преписката с К. Дръслер от Виена съдържа ценен материал за историята на жп. дело в България и за вмешателството на великите сили по изграждането на жп. мрежа у нас. Тези писма разкриват също и възможностите за търговски сделки между България и Австро-Унгария във връзка с набавянето на дървен материал, необходим за корабостроителството. Писмата на Ол. Панов, писани от бойната линия, осведомяват Цанков за хода на Руско-турската война, а тези от Г. Стойчев (от Александрия — Румъния) — за административната политика на румънското правителство и политическите права на българите, живущи в Румъния. Останалата част от преписката на Цанков се отнася до уреждането на негови делови срещи с видни българи и чужденци, за неговата роля по настаняването на българи в учебни заведения или на служба, за изучаването на чужди езици и специално на български език във Виена и пр.

Основната част от архива представляват документалните материали, свързани с разностранната 35-годишна дейност на фондообразувателя до Освобождението и след него. Най-многобройни и най-ценни по своето съдържание са документите във връзка с революционната дейност на Цанков. В архива му са запазени документи от членуването му в Тайния централен български комитет, които говорят за начинанията на комитета за извоюване свобода на българския народ и за последствията от тях. Тук се намират писма, някои от които с шифър, на Хр. Сариев — Гълъб войвода, Ив. Грудов, Д. Хр. Попов, П. Ванков и комитета, които отразяват издевателствата на турското правителство спрямо поробения български народ. Основно място между документите от този период заемат писмата на Б. Запрянов относно положението на българите, което Цанков трябва да направи достояние на чуждестранната преса.

Тези писма са ценен принос и към историята на четата на Ф. Тотю. Те съдържат сведения още и за породилите се по същото време вълнения в разните краища на българските земи (Търновско, Софийско, Пловдивско, Самоковско, Тетевенско), за подготовката и на други чети в Сърбия и Румъния и пр. Запазен е и един екземпляр от издадения от Тайния комитет мемоар до султана от 1867 г. В тази преписка са намерили отражение също така Критското въстание и бунтът в Тесалия от 1867 г.

За участието на К. Цанков в Народното общество в Букурещ е запазено само едно окръжно писмо от юли 1868 г. за създаване на клонове на централното общество в различните градове на Румъния, както и разписки за подарени суми на обществото от К. Цанков.

Много ценни по своето съдържание са материалите, свързани с участието на Цанков в БРЦК. Те представляват предимно преписка между фондообразувателя, комитетските дейци В. Левски, П. Хитов, Ф. Тотю, Д. Хр. Попов и др. и самия комитет. Писмата отразяват обиколките на Левски, съставянето на комитети, събирането на пари, набавянето на оръжие и пренасянето му във вътрешността, опитите на емиграцията за споразумение с румънското и сръбското правителство във връзка с борбата ни за национална независимост, отношението на сръбското правителство към българското освободително движение и пр. Преписката разкрива също отношението на Димитър Общи и А. Попхинов към В. Левски, обвиненията им срещу неговата дейност и пр. Освен това писмата дават подробности относно обира на турската поща при Арабаконак, дейността на следствената комисия, отношението на руския консул граф Н. Игнатиев, залавянето на В. Левски и неговите сподвижници, обесването на Д. Общи и пр. Засегната е също така разпрата между Ботев и Каравелов, както и отношението на българската емиграция към тях. Между тази преписка се съхранява и един печатан екземпляр от устава на БРЦК, както и оригиналният протокол от заседанията на БРЦК от 29. IV — 4. V. 1872 г. за изработване политическата програма на БРЦК и за приемане проектоустава.

Част от документалните материали с революционно съдържание са свързани с участието на К. Цанков в основаното през 1875 г. Българско човеколюбиво настоятелство в Букурещ, чийто деловодител е бил той. Преписката между него, комитетите в Румъния и революционните дейци Л. Каравелов, П. Хитов, Д. Хр. Попов, Р. Атанасов, Тр. Л. Панов, Ол. Панов, бр.

Г. и А. Матеви и др. разкрива: живота на българската емиграция в Румъния и Русия и отношението ѝ към освободителното движение на българския народ; интригите между «младите» и «старите» и опитите за обединението им, разпрата между Ботев и Каравелов и пр.; подготовката на Априлското въстание и опитите да се използува избухналото Херцеговско въстание в борбата за освобождение на българския народ от турско иго, хода на самото въстание и безмилостното му потушаване от турските войски, призоваването на славянските благотворителни комитети в Русия да подпомогнат пострадалите от въстанието българи, осведомяването на руската, чешката и хърватската общественост за ужасите, настъпили в България при потушаване на въстанието, и пр.; организирането на Ботевата чета; подготовката и започването на Сръбско-турската война (1876 г.), сътрудничеството между българи и сърби във връзка с войната и отрицателното отношение на сръбското правителство към българското освободително движение и пр.

Освен това тези документални материали дават сведения за отражението на Херцеговското въстание във френските вестници и вмешателството на великите сили, както и събирането на помощи в пари, превързочни материали и др. сред българската емиграция за въстаниците; ролята на Русия на Балканския п-ов; положението на българите, живущи в Румъния; финансовото положение на Турция и предстоящия заем на турското правителство; разпространението на издавания от К. Цанков в. «Балкан» и събиране на абонамента му; финансовата криза в Румъния и Бесарабия и положението в Бесарабия и др. Запазен е и един восъчен отпечатък от печата на Българското човеколюбиво настоятелство в Букурещ.

Най-многобройни са документите относно революционната дейност на Цанков в Българското централно благотворително общество. В същност това е част от архива на БЦБО. Запазени са уставът, актове, протоколи и дневници от заседанията, както и почти цялата преписка на БЦБО в Букурещ с клоновете му в Румъния и Бесарабия, както и с изтъкнати руски деятели, участвували в нашето освободително дело (Вл. Йонин, Ал. Киреев, К. Чиляев и др.). Между документите се намира и чернова на писмо на БЦБО до В. Юго, в което му благодарят за проявеното от него съчувствие към изстрадалия български народ при потушаване на Априлското въстание. Документалните материали третират главно въпроса за последиците от Априлското въстание: турските зверства при потушаването му, опитите на БЦБО да привлече вниманието на великите сили в

полза на българската кауза и да получи от тях помощ за пострадалия български народ, положението на българските бежанци в Сърбия, изселването им в Русия и пр. Много по-съществена част представляват документите във връзка със Сръбско-турската война от 1876 г. В тях се говори за ролята на БЦБО и българската емиграция в Румъния по събирането и изпращането на доброволци за войната, събирането на суми (главно помощи от Славянските благотворителни комитети в Русия) и набавянето на оръжие; сраженията между сръбските и турските войски, военните действия на българските батальони и неволите на българските доброволци; участието на руски доброволци във войната и пр. Между тези документи се намира и една диплома, с която Милан IV Обренович награждава Цанков с «Таковски кръст на гърди» за заслугите му във време на тази война. По-малобройни са материалите във връзка с подготовката на Руско-турската война от 1877 — 1878 г., а именно: за мисията в Русия на упълномощените от БЦБО К. Цанков и П. Енчев (да изразят пред княз Н. Николаевич благодарността на българския народ към братска Русия за съчувственото й отношение към страданията му и да получат материална и морална помощ за българските доброволци); за раздвижването на войските в Русия, събирането на доброволци и евакуиране на населението; най-сетне за самите военни действия в началото на войната. Запазено е и възванието на БЦБО от 12. IV. 1877 г. до българския народ, с което той се приканва да окаже пълно съдействие на братските руски войски и сам активно да участвува в борбата за извоюване на свобода и независимост. Тук се намират също така и различни варианти от политическата програма, изработена от БЦБО за управлението на бъдеща свободна България.

Цялата тази огромна дейност, която развива БЦБО, е свързана с едно непрекъснато съчувствено отношение от страна на братския руски народ, на подчертано проявление на българо-руска дружба, чиято кулминационна точка е самата война.

Известна част от съхраняваните в архива материали са свързани с дейността на фондообразувателя като редактор и сътрудник на вестниците «Тъпан» и «Балкан». Запазена е преписка между Цанков и Ив. Мънзов, М. Дринов, Гр. Д. Начович, Д. Ценович, П. Фитов, И. Ал. Широков и др. относно възобновяването на «Тъпан» през 1875 г., набирането на спомоществователи в Румъния, програмата на вестника, разпространението му и пр. Повече са материалите във връзка с редактирания и издаван от К. Цанков обществено-политически вестник «Bal-

canul» и българското му издание «Балкан». Една доста голяма преписка между редактора-издател и настоятелите на вестника осведомява за целта на вестника, записването на абонати, имената на настоятелите и разни други организационни въпроси. Редица дописки дават сведения за Българското книжовно дружество в Браила, българските училища в Болград и Гюргево, за картините на българския възрожденски художник Н. Павлович и разпространението им, за Ботевия вестник «Знаме» и Каравеловото списание «Знание», за опитите да се прави размяна с издавания в Лондон в. «Вперёд», за отпразнуване деня на славянските равноапостоли Кирил и Методий и др. Документите засягат също причините за недоразумения между Ботев и Каравелов и пр.

Наред с обособените материали по издаването и разпространението на в. «Тъпан» и в. «Балкан» има и други документални материали, свързани с разнообразната публицистична и преводаческа дейност на К. Цанков: по сътрудничеството му във в. «Нова България», във връзка с в. «Народност», с превеждането на немски език от К. Цанков труда на М. Дринов «Поглед върху произхождението на българския народ и началото на българската история» (издаден в 1869 г.) и разпространението на Дриновите произведения, за «Детска библиотека» на Л. Каравелов и пр. Интересни са черновите на разни дописки на Цанков за федерация на християнските народи на Балканския п-ов и пр.

За учителстването на К. Цанков в Болград през 1873 — 1874 г. са запазени незначителен брой документи, и то главно за учителската дейност на Т. Пеев.

Все за периода преди Освобождението се отнася една малка група от документи, която потвърждава участието на Цанков в разни обществени организации: Българското народно читалище «Братска любов» в Букурещ, Българското книжовно дружество в Браила, Дружество за разпространение на полезни знания — Букурещ, и Славянската дружина в Букурещ, в която е участвувал и Хр. Ботев.

За началния период от дейността на Цанков след Освобождението няма запазени много документи, но все пак те разкриват неговите длъжности за периода 1877 — 1879 г.: чиновник за особени поръчения в Свищов (IV — XI. 1877 г.), Видин и Оряхово (XII. 1877 — XI. 1878 г.), председател на Окръжния съд в Тутракан (XII. 1878 — IV. 1879 г.) и секретар на Върховния съд в София (V — X. 1879 г.). Тези материали засягат и редица интересни и важни въпроси: Руско-турската война,

преселването на българските бежанци (с която задача е бил натоварен К. Цанков), грабежите на сръбски въоръжени чети в българските земи след оттеглянето на руските войски (след Временното руско управление в България), административното деление на страната и пр. Документите разкриват също участието на Цанков в Учредителното народно събрание и в Първото велико народно събрание.

По-многобройни са материалите, свързани с дипломатическата кариера на К. Цанков, която той започва като секретар на Княжеското дипломатическо агентство в Цариград (1879 — 1880 г.). В преписката му с Др. Цанков, М. Д. Балабанов, д-р Г. Вълкович, Евл. Георгиев, Л. Фарлей, Н. И. Жанпетри и др. се разкрива вътрешното положение на България по онова време (заякчаване позициите на либералната партия, дейността на Първото обикновено народно събрание и откриването на Второто обикновено народно събрание и пр.), положението на Македония (реорганизиране на управлението, учебното дело, турските жестокости и др.), проектите на Поляков от С.-Петербург и на Л. Фарлей от Лондон за създаване на Българска народна банка и др.

Като дипломатически агент на Българското княжество в Букурещ К. Цанков кореспондира със служещите в агентството (Ив. Славейков, Др. Великсин, П. А. Чернев, А. Савич и К. Фросинянов), Министерството на външните работи и изповеданията — София, и Др. Цанков, П. Каравелов, А. Менгес, П. Р. Славейков, д-р К. Стоилов, д-р Г. Вълкович и др. Покрай сведенията за административно-организационните въпроси на агентството документите съдържат интересен материал по въпроса за румъно-българската граница, за посещението на румънския княз Карол I в Русе и на княз Александър Батенберг в Букурещ, за страданията на българите в Добруджа и др.; за вътрешното положение в България (министерски промени, политиката на консерваторите против княза и вмешателството на Австрия в тяхна полза, изменението на конституцията и пр.); за посещенията на принц Фридрих Вилхелм Хесенски и на Милан IV Обренович в България; за положението на Българското княжеско агентство в Белград и пр. Документите разкриват също така участието на К. Цанков във Второто велико народно събрание.

Документите, свързани с дейността на К. Цанков като комисар в Европейската дунавска комисия (1880 — 1884 г.), са разни доклади, писма, шифровани и обикновени телеграми, ноти и др., разменени между членовете на комисията, правителствата

на България и Румъния, Министерството на външните работи и изповеданията — София, и К. Цанков. Отнасят се до състава на комисията, заседанията ѝ във връзка с изработване проектоправилника за корабоплаването по Дунава, за крайбрежната полиция и надзора на Дунава от Железни врата до Галац (съгласно чл. 55 от Берлинския договор), нарежданията, дадени от българското правителство на К. Цанков, и разпорежданията на Виенския (1815 г.), Парижкия (1856 г.) и Берлинския (1878 г.) договор относно свободата на корабоплаването по Дунава.

От участието на фондообразувателя в Конференция à quatre във Виена (1881 — 1885 г.) са запазени протоколите от конференцията, свикана в изпълнение на чл. 5, 21, и 38 от Берлинския договор за свързване на австро-унгарските железници с Цариград. В нея участвува Австро-Унгария, Сърбия, България и Турция. По-нататък документите се отнасят до назначаването на Цанков за делегат на българското правителство в Цариград да преговаря с турското правителство по уреждане на въпросите в XVI, XVII и XVIII членове на конвенцията, сключена във Виена.

Запазени са и материали за участието на Цанков като комисар на Княжество България в Международната гранична комисия, съставена въз основа на чл. 56 от Берлинския договор, която има задачата да уточни и трасира границата между Румъния и България. Това са протоколи на заседанията, доклади, изложения, проектоконвенция, прошения от пограничните български села и др., разменени между румънската и българската делегация, министерствата на външните работи на двете правителства и др. Те дават кратки сведения и за участието на Цанков в Комисията за митническа спогодба между Княжество България и Турция от 1885 г., в Българо-турската комисия за ревизиране на Румелийския органически устав (1886 г.) и др.

Материалите, свързани с дейността на К. Цанков като управляващ Министерството на външните работи и изповеданията през 1883 г., изчерпват сведенията за дейността на фондообразувателя. Преписката от това време между К. Цанков, княз Ал. Батенберг, А. Менгес, Н. К. Гирс, Л. Соболев, ген. Н. Каулбарс, Ал. Людсканов, Т. Бурмов, М. Балабанов и др. дава сведения за назначаването на Цанков за министър на външните работи, за политическото положение в България по това време и съглашението между консерватори и либерали, за назначаването на Цанков за пълномощник при подписването на конвенцията с Русия за определяне начина на изплащане дълга

на Княжество България към Русия по поддържането на руския военен корпус в България според постановлението на Берлинския договор, за Българското дипломатическо агентство в Цариград, за ратифициране Конвенция à quatre от страна на княз Александър Батенберг, за коронацията на руския император Александър III и участието на Цанков като делегат на българското правителство и др.

В дял VI от фонда се намират главно дописки, статии и др. за периода 1879 — 1902 г., публикувани в български и чуждестранни вестници, събирани от Цанков. Те се отнасят до политическото и икономическото положение в България, до партийните борби, положението на народа, ролята на Русия, състоянието на търговията и др., Съединението на Княжество България с Източна Румелия, абдикацията на княз Александър Батенберг, убийството на В. Кънчов, Шипченските тържества в 1902 г. и пр.; положението на българите в Добруджа, дунавския въпрос и румънското население покрай Дунава, жп. въпрос, разбойничествата в Македония, финансовия упадък на Турция и пр. Тук се намират също така един екземпляр от брошурата на S. D. на френски език под заглавие «Les deux voyageurs victimes devant Roustchoux. 31. VIII. 1867», която се отнася за Н. Войводов и Цв. Павлович, и екземпляр от «Закон за българските войници», съставен от кап. Райчо Николов в Плоещ, 1877 г.

Фонд № 6; 28 235 арх. ед., около 85 000 л.; 1836 . . . 1891 г.

I. ТЪРГОВСКА КЪЩА «ХР. П. ТЪПЧИЛЕЩОВ» В ЦАРИГРАД

(1851—1891 г.)

Основателят на търговската къща Христо Петков Тъпчилещов е роден в Калофер през 1808 г.; умира през 1875 г. в Цариград. Започва с бащиния си занаят абаджийство в Калофер, а през 1838 г. се установява заедно с брат си Никола в Цариград. Тук двамата братя работят задружно предимно абаджийство до 1847 г., когато се разделят. През 1849 г. те отново сключват договор за съдружническа търговия за три години, но още през 1851 г. се разделят окончателно. Хр. П. Тъпчилещов се издига до положението на един от големите търговци и на най-голям търговец българин в Цариград. Той има значителни заслуги и като обществен деятел в борбата за независима българска църква и за разпространението на просветата сред българския народ.

След смъртта на Хр. П. Тъпчилещов синовете му Никола, Стоян и Петко продължават неговата търговия, като запазват името на фирмата «Хр. П. Тъпчилещов».

Никола Хр. Тъпчилещов се учи в гръцкото търговско училище на о. Халки в Мраморно море и във френското католическо училище в предградието на Цариград Бебек. След това започва да работи в кантората на баща си. Той е един от най-видните и енергични български търговци в Цариград, един от основателите на българското читалище в Цариград и негов касиер през годините 1866/67 и 1872/73. Умира през 1893 г.

Стоян Хр. Тъпчилещов се учи в гръцкото търговско училище на о. Халки и в търговското училище в Марсилия. Умира през 1896 г.

Петко Хр. Тъпчилещов се учи в българското училище във Фенер (Цариград), а след това в американското училище «Роберт колеж» в Цариград и в търговската академия в Лондон. През 1875 г. е председател на българското благодетелно братство «Просвещение» в Цариград, а през 1876/77 г. — един от двамата секретари в настоятелството на българското читалище в същия град. След Освобождението П. Хр. Тъпчилещов е секретар на Министерския съвет в кабинета на д-р К. Стоилов.

Фондът е придобит през 1930 г. от Петко Хр. Тъпчилещов. Инвентиран е като серия I А. Изключение правят 19 броя неинвентирани търговски тефтери. Към този фонд принадлежат и три пълномощни, дадени на Христо и Никола П. Тъпчилещови и Д. Ив. Гешоглу през 1856, 1857 и 1867 г. съответно от Пловдивската епархия, Врачанската епархия и букурещките българи, за да ги представляват по църковния въпрос. Те са инвентирани под сигнатури II А 1615 — 1617. В същия фонд са запазени и документи, които са адресирани до турското правителство, до българското «общество», до българската църковна община и българските представители по църковния въпрос в Цариград. Те са разгледани в този обзор. Тук се намират и известно количество материали от архива на бр. Комсиеви, видни калоферски търговци в Цариград. Търговските писма, адресирани до тях, са от 1860 и 1861 г. Изключение правят само 4 писма от 1862 г. и едно писмо от 1850 г. Има също други единични документи, които нямат пряка връзка с живота и дейността на фондообразувателите, но са взети пред вид при съставянето на настоящия обзор.

Засега не може определено да се каже доколко цялостен е стигнал до нас архивният фонд на търговската къща «Хр. П. Тъпчилещов».

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Начов, Н. Калофер в миналото (1707—1877). С., 1927, с. 475 — 484; Начов, Н. Христо П. Тъпчилещов. Живот и неговата обществена дейност. С., 1935. 234 с.; НБВК—БИА, инв. опис серия I А.

Публикации на документи: Ников, П. Българското възраждане във Варна и Варненско. С., 1934, с. 34 — 35; Динеков, П. София през XIX век до освобождението на България. С., 1937, с. 130, 144/5, 179, 206; Трайков, Н. Две неиздадени писма на Калоферската община до Хр. Тъпчилещов в Цариград. — Христо Ботев. Сборник по случай сто години от рождението му. С., 1949, с. 779 — 781.

•

Във фонда се различават три основни групи документи: I. Писма, телеграми, договори, сметки, разписки, бележки;

II. Копирни книги; III. Търговски тефтери. Написани са предимно на български, гръцки, турски и френски език. Документите на турски език не са обработени. Те и копирните книги не са взети пред вид при съставянето на настоящия обзор.

Най-многобройни са документите от търговски характер. Те произхождат от следните лица и места, откъдето са изнасяни или внасяни следните стоки:

От Бургас са изнасяни и внасяни стоките, движещи се по пътя Ямбол — Н. Загора — Ст. Загора. Тук Хр. Т-щов се е ползувал от посредничеството на Хр. Т. Папазоглу и З. Д. Жечков при транспорта на стоки. Той е имал оживени делови връзки и с Д. Т. Бракалов. Бракалов е взимал чрез посредничеството на Хр. Т-щов чифлици под наем, засявал ги е със зърнени храни и произведенията е изпращал на Т-щов в Цариград. Освен това е търгувал с едър добитък и овце. Във Варна Хр. Т-щов е поддържал най-продължителни делови връзки с бр. Георгиевич. От 1857 до 1859 г. единият от братята Георгиевич водел преписка от Търново по търговия с кожи. По-късните писма от Варна се отнасят до продажбата на червиш в Цариград за тяхна сметка, покупката на кожи за Хр. Т-щов и изпращането чрез тях на бакър за Търново. В писмата на Р. х. П. Мавридов става дума за изпращането на езици, кашкавал и масло на Хр. Т-щов и за получаването на кимион, лимони, портокали и чириш. След Освобождението бр. Т-щови извършвали търговия във Варна с бр. Хаджирусеви и Я. К. Славчев само с жито. За търговски връзки с Враца свидетелствуват само няколко писма на К. Балабанов и Х. Печеняков от 1889 г., които се отнасят до търговия с коприна. От писмата на бр. Хаджипенкови в Горна Оряховица научаваме за продажбата на тяхна коприна и кашкавал в Цариград и търговията с едър добитък в града им, където имало търговци и от Сърбия. Писмата на Д. Папазоглу в Казанлък са за търговия с розово масло и овни. Има две писма от фирмата «Е. Колас & Х. Христов» с предложение за продажба на нейни полици в Цариград. След Освобождението бр. Т-щови водели оживена търговия с Ев. Ив. Челебиев, С. Г. Серафимов, Б. Д. Папазоглу и фирмата «Ботьо Д. Папазоглу & С-ие». Получавали са от тях розово масло, бубено семе, брашно, есенции, коприна и овни, а са изпращали бакър. Деловите връзки на Хр. Т-щов с родния му град са били, изглежда, слаби. За износ на розово масло оттам ни осведомява едно писмо на неговия закупчик В. Морфов от 1864 г. Писмата на х. Н. Кьойбашиев и Д. х. Г. Кьойбашиев се отнасят до парични въпроси, а тези на Др. Д. Манджу-

ков са по парични въпроси, откупуване на интизапа на Пловдивската каза и др. Гара Карабунар (дн. Гълъбово), Старозагорско, е била важна база за изпращането на жито за Цариград след Освобождението. Оттук има кореспонденция на Х. Груев, Ж. Златев и Н. Киров. В Карлово Хр. Т-щов е търгувал предимно с Х. и Н. Пулиеви с розово масло, с лой, памук, бадеми и др. С кожухарите Хр. и Г. Димови е търгувал с кожи. От Карлово, Калофер и Пловдив са писмата на Т. Т. Чавдаров след Освобождението по събирането на пари и изпращането на масло, сирене и абени стоки. От с. Керменли (дн. Кермен), Сливенско, фирмата «Цанев & Мавродинов» е изпращала през 1885 г. сукна на бр. Т-щови. След Освобождението х. В. Д. Кесяков е изпращал от Копривщица чрез Т-щови аби на Сл. Кесяков в Ески Шехир, Мала Азия. Оттук и други места е търгувал с тях Ив. Динчев с афион през 1879 г. Писмата на Кр. Байчев от Котел след Освобождението са по операции с платежни документи и по валутни сделки. Хр. Стефанович и М. Стефанов в Кюстендил са закупували овни за Хр. Т-щов и са имали грижата за инкасиране на платежни документи от Скопското ковчежничество. Кореспонденцията на голямата търговска къща в Ловеч «Братя Димчеви» се отнася само до кредитни операции. Писмата на В. Хр. Буйнов, писани след Освобождението от Лозенград (Кърккклисе), са по търговия с вино и сметки. Има и писма от Д. П. Додопулос и бр. И. Додопулос по търговски работи.

От Лом Анг. Йованчов е препращал на Хр. Т-щов масло, получено от Хр. Йованов от Пирот. По търговия с масло, царевица и други храни са писмата на Т. Л. Атешкаикли и К. Добрович. Н. Йончов е събирал вземания на Хр. Т-щов от Ломската каза през 1867 г. От Търново Сеймен (дн. Марица) са отправени след Освобождението една телеграма на Деньо Кьосето за изпратени вагони с овце и 3 писма на В. Златанов по търговия с пшеница. От Н. Загора бр. Т-щови са получавали големи количества жито червенка от К. Н. Панов, М. Кънев, М. Димитров, Н. Петков, Сл. и Ст. Радулови и В. Стойчев. По търговия с бакър и розово масло са писмата на Г. Колев. По-важни делови връзки в Одрин Хр. Т-щов е имал с търговеца на жито, сусам и др. П. Пискович, както и с Я. Кереков, Г. Карамихайлов и Ан. Куртев по парични въпроси, събиране на вземания и осребряване на платежни документи. Кореспонденцията на Н. Яков след Освобождението е във връзка със заплащането на митата на житата, идващи от Радне махле, Ямбол, Н. Загора, Керменли и Карабунар. От Одрин и Копривщица са

датирани писма на П. Д. Кесяков по търговия с шаеци и уреждане на сметки. От Одрин, Търново Сеймен, Карабунар и др. има писма на Ст. Златанов във връзка с търговия с жито. С писмо от 1874 г. Ц. Влачов в Оряхово предлага на Хр. Т-щов да му продаде 1000 брави овни. В Пазарджик Хр. Т-щов се е ползувал от услугите на Н. Петков & Даскалов за предаване на стоките, идващи с коли от Пирот (килими) и София (масло), на железницата за Цариград. След Освобождението бр. Т-щови са търгували в този град с бр. Петкови с жито, ориз, маслини, сирене, строителни материали и др. и с. Ил. Калев — с жито. Писмата на Т. Дамба са по парични въпроси. От Пирот Хр. Т-щов си е доставял масло чрез Хр. Иванович, К. П. Даскалович, А. П. Даскалович и К. Пешович. В писмата на Пешович става дума и за търговия с добитък, за пращане на килими за Измир и за уреждане на сметки. Писмата на С. Г. Станов са за закупуване на едър рогат добитък и по уреждане на сметки.

Кореспонденцията на Г. С. Чалоглу преди Освобождението от Пловдив е във връзка с откупуването на беглика в Пловдивската каза, а тази на П. Куртович и Л. Кулаксъзов — по парични въпроси. След Освобождението бр. Т-щови водели значителна търговия с фирмата «Странски & Михайловски» с масло, сирене, розово масло, абаджийски стоки, жито, килими, просо, царевица. От Пловдив и Карлово са изпратени писмата на П. Н. Бояджиев относно търговия с розово масло и писмата на Н. Хр. Т-щов от 1880 г. за търговия с вълна, розово масло, по въпроса за наемането на строежа на водопровода в Пловдив и по събиране на дългове. Ив. Душков е водил търговия с бр. Т-щови с гвоздеи и ориз. Кореспонденцията на К. А. Павлидис, Ан. Цанчу и Ив. Г. Джиджев е за търговия с жито. По парични въпроси, събиране на суми по полици и кредитни операции са писмата на Т. И. Кесяков, Н. Кр. Абаджиев и К. И. Кесяков. Част от писмата на К. Кесяков са писани в София, Одеса, Москва, Петербург и Карлсбад. Писмата на Й. Манолов, сам и в съдружие с Ф. Райков, от Хаджи Елес (дн. Първомай) се отнасят до търговията им с жито, анасон и фасул, а тези на Ст. И. Чукурлиев & С-ие до търговия с жито. През гара Радне махле (дн. Раднево) на линията Н. Загора — Търново Сеймен (дн. Марица) е било изнасяно след Освобождението голямо количество жито за Цариград. Оттук са изпращали жито «червенка» на бр. Т-щови фирмата «М. х. Ангелов & С-ие», П. Ангелов, Г. С. Лещов, Ив. С. Лещов, Т. Хаджиангелов, Ст. и Т. Илиеви, Щ. Томов, М. Георгиади, Й. Влахидис, Е. Сл. Гюлев, С. Тодоров, З. Колев. С някои от тези търговци,

като напр. П. Ангелов, бр. Т-щови са търгували и с други стоки — газ, бадеми и др. Писмата на Ив. Г. Кабакчиев от 1882/83 г., докато е бил в Разград, се отнасят до търговия с жито, а след преместването му във Варна — до доставката на тухли, плочи и мраморен прах чрез бр. Т-щови.

Оживена е била търговията на Хр. Т-щов с Русе. В честата кореспонденция на х. Д. Хаджимарков става дума за изпращането на маслини, портокали, лимони, лешници, анадолски леблебии, кимион, кафе, английски калай, памук, нишадър, френски свещи и чиряш от Хр. Т-щов и на червиш от х. Д. Хаджимарков. Писмата на Т. Груев се отнасят до събиране на вземания на Хр. Т-щов, до закупуване на зърнени храни и отдаването на свищовските сувати на Хр. Т-щов под наем. По парични въпроси са писмата на Кл. Пенчович & син, бр. Хаджипеткович и К. Маринович. Писмата на Н. Хр. Т-щов, изпратени от Русе и Търново, са във връзка с уреждане на сметки с наследниците на Хаджиабдиоглу и други длъжници в Разград, Свищов, Търново и Оряхово, както и за търговия с масло, жито, брашно и червиш, за доставката на хляб на руската войска и участието на бр. Т-щови в такива сделки. Хр. Н. Кръстев е писал на бр. Т-щови във връзка с даване на техни имоти под наем, за износ на бира за Цариград и др. По уреждане на дълговете на покойния Хаджиабдиоглу Мехмедов има писма от Дж. Р. Алиев. В Мустафа паша (дн. Свиленград) бр. Т-щови са имали връзки с фирмата «Фоти Ангелов и С-ие» през 1887/89 г. по търговия с жито. В Свищов Хр. Т-щов е търгувал предимно с Ат. Н. Каракашев на съдружнически начала или срещу комисион с царевица, жито, червиш, волски и кравешки кожи, бубено семе, морска сол, пъстърма и др. Каракашев е приемал и препращал идващия от Виена бакър на Хр. Т-щов. Г. Хаджиденков пише за търговията си с жито и царевица в Браила. Има две сметки от К. И. Станчолу за разноски по превоз на бакър. По търговия с червиш и по парични въпроси са писмата на Л. Костов, Н. Иванов и Т. Илиев, Цв. Радославов и бр. Кабакчиеви. Д. Начович и Хаджистанчоолу са препращали стоки и пари на Хр. Т-щов за Д. Хаджиничов в Търново и обратно. С две писма от 1861 г. Ап. Конкович съобщава цените на житата и за преселването на българи от Видинско в Русия.

Търговията на Хр. Т-щов с В. Хадживълков в Сливен е била с червиш, зехтин, маслини, пъстърма. Интересен документ е едно писмо на сливенски граждани от 1867 г., с което съобщават на Хр. Т-щов, че е избран да държи капитала на едно

акционерно дружество за винопроизводство, което се основавало в Сливен; те го молят също да открие подписка за акции в Цариград. За търговията в Сливен с аби, бои, вълна, шинели от черна сливенска аба и на боя в Цариград, както и по кредитни операции са писмата на Д. Хаджийорданов преди Освобождението, а след това по търговия със захар, пъстърма и сукна. Хаджи Д. Хаджипетров е търгувал с бр. Т-щови с аби, ямурлуци, кожи и др. Писмата на Ст. Д. Жечков и Р. В. Миркович са по търговия с жито, а на Д. Жечкович се отнасят *до дълг към Хр. Т-щов. С. П. Стефанов е писал след Освобождението* на бр. Т-щови от Сливен и Кюстендил във връзка с покупки и продажби на недвижими имоти, по търговия с храни чрез тяхно посредничество, относно задълженията на Н. Кръстев към Хр. Т-щов и др. Писмата на Хр. Багаров от Сопот (дн. Вазовград) след 1886 г. се отнасят до производството и търговията с килими.

Търговците от София са доставяли на Хр. Т-щов и неговите наследници предимно масло и сирене. Такива са х. М. Стоянов, З. Димитров, Ч. Фархи, Е. А. Фархи, Л. Х. Фархи и Ат. Симов. Ат. Симов е изнасял и лой, а в някои писма на Л. Х. Фархи става дума за уреждане на сметки от търговия с килими. До износ на четина за Марсилия се отнасят писмата на бр. Хаджиянкови. Кореспонденцията на Г. А. Моравенов през 1879 — 1884 г. от София е във връзка с вземания на бр. Т-щови от разни лица и от държавата срещу парите, които баща им дал за постройката на българската църква в Цариград, и по други по-маловажни въпроси. Богата е кореспонденцията до Хр. Т-щов с търговците в Стара Загора (Ески Заара, Железник): с А. Хаджистоянов — по търговия с бакър, кафе, захар и др., с М. Иванов — по търговия с бакър и захар в Ст. Загора и с брашно и червиш в Цариград, със Сл. Тошоглу — по търговия с бакър, с М. Николов — по търговия с добитък, с В. Морфов — по търговия с вълна, с фирмата «Ст. Тодоров & синове» — по търговия с бадемови ядки. Особено важни са сведенията, които дава М. Иванов за щетите от големия пожар през 1853 г. В писмата на х. Д. Хаджипенчов освен за търговия с бакър и ракиени казани става дума за стопанисването на чифлика на Хр. Т-щов край Ст. Загора, за произвеждането на храни и отглеждането на добитък, както и за продажбата им. Хаджи Д. Хаджипенчов дава сведения за пожара в града през 1856 г. Писмата на бр. С. Тошоглар са по инкасирането на платежни документи. След Освобождението В. Златев е търгувал с бр. Т-щови с жито. Бр. Теодорови в Тулча са поддържали пре-

писка с Хр. Т-щов през 1863 — 1865 г. във връзка с търговия с кашкавал. Писмата на Г. Хаджидимитров се отнасят до продажбата на бакър в Търново, на Д. Хаджиничов & С-ие — до инкасирането на платежни документи и търговия с мекенска кьна, на Н. Карагьозов и П. Хаджиниванов — по събиране на вземания на Хр. Т-щов, валутни сделки и търговия с царевица. По парични въпроси са писмата на С. Илиев, Г. Н. Кабакчиев, х. Г. Д. Кисимов и Н. Димитров. След Освобождението в честа преписка с бр. Т-щови по търговия с коприна, червиш, кожи и маслини е бил П. Г. Киселов, чието седалище от 1885 г. е било във Варна. За търговия с жито след Освобождението са писмата на Ст. Д. Загралов и бр. Ангелови, изпратени от Харманли, и на В. Михайлов, Й. Хаджирусев, Г. К. Хлебаров и Хр. Векилов — от Ямбол.

Хр. Т-щов и неговите наследници са поддържали връзки с малко градове в Европейска Турция вън от етническите граници на българския народ. От Ниш има писма на Г. А. Крайнович, който е събирал вземания на Хр. Т-щов и е търгувал с морска сол. По събиране на вземания от Нишкото ковчежничество са писмата на х. Коца и Пеша Бояджи, а тези на С. Г. Станов — по уреждане на парични въпроси. Една разписка с дата 26. V. 1860 г., дадена на Хр. Т-щов от селяни от разни села в Нишко, е за получен заем от 20 000 гр. От голям интерес за историята на Нишкия край и Лесковацко са 27 махзара, изпратени от разни села в тези краища през 1857/58 г. чрез Хр. Т-щов до турското правителство, с които се оплакват от насилственото заграбване на земите им от турци и превръщането им в чифлици, както и от жестоката разправа на турските бейове със съпротивляващите се селяни.

Циркулацията на разни видове монети в Турция и колебанията в курса им както вътре, така и вън от нея са създавали благоприятни условия за валутна спекула. По такава спекула са през 80-те и 90-те години писмата на М. Ефтанович и синовете му Григор и Димитър, на К. Хаджипетрович и П. Т. Петрович, изпращани от Сараево. Освен това Хр. Т-щов, респ. неговите наследници са препращали закупуваните от Калофер гайтани и от Одрин ибришими през Триест на К. Хаджипетрович. Чрез тях е извършвал всички свои работи в Цариград П. Т. Петрович. От Солун са две писма на бр. Алтини от 1881 г. във връзка с инкасиране на платежни документи на бр. Т-щови. През 1867 г. в Гелибол (Галиполи) е бил Н. Хр. Т-щов във връзка със закупуване на десятъка. П. А. Пантос и бр. Пантос в Дедеагач са препращали за Марсилия жито на

Т-щови през 1883/85 г. От Хайрабол и Родосто има един договор и писма на В. П. Захариади от 1880/82 г. по съдружническа търговия с канарено и ленено семе. Писмата на Д. Н. Павурджиев, закупчик на Хр. Т-щов, от Чорлу и Вели Меше в Източна Тракия са по покупката на храни, предимно ечемик, а на Ст. Хаджигендов през 1874 г. от Чорлу по търговия с масло.

В Цариград Хр. Т-щов създал полезни връзки с държавни чиновници и големи търговци и намирал съдружници за разширяване на търговията си. Важен дял в неговата делова работа заема откупуването на ресуматите (т. е. данъците) и юшюра (т. е. десятъка). От тази негова дейност са запазени издължително писмо от 1858 г. между него, х. Н. х. Д. Минчоглу и Пашанко Е. Попов от съдружническо наемане и събиране на данъците в Свищовския санджак, равносметка за взимания-давания от свищовските ресумати на Хр. Т-щов и х. Н. Минчоглу, договор от 1866 г. за отстъпване на 20 части от юшура на Ломската каза на К. Добрович, няколко сметки от 1866/67 г. с Н. Г. Цветкоолу и К. Добрович от съдружническата им търговия с овце от Лом в Цариград и съдружническото наемане на ломския юшур, една сметка от 1867 г. с Н. Г. Цветкоолу, К. Добрович и х. Ив. х. Пенчович от наемане на ломския юшюр. Няколко договора с Д. Хаджитюлев, с Н. Г. Цветкоолу и с А. Бояджиоглу от 1868 — 1871 г. свидетелствуват за голямата търговия на Хр. Т-щов с царевица, закупувана в Ломско, Плевенско, Оряховско, Свищовско и изобщо в целия Дунавски вилает. По същото време Хр. Т-щов е взимал под наем от държавата на съдружнически начала с Н. Г. Цветкоолу свищовските, никополските и търновските сувати (пасбища за угояване на добитък). В един договор между Т. Христодулу и друго лице в Кочани от 1870 г. става дума за покупко-продажба на секвестирани радовишки храни за сметка на Хр. Т-щов. Във връзка с държавни доставки на добитък и масло са запазени договори с Т. Генидуниос, Л. Х. Фархи и няколко договора, в които постоянно договарящи страни са Хр. Т-щов, Ив. Дочев и Хр. Д. Караминков, а непостоянни страни Ат. Симов, Л. Х. Фархи и Х. А. Симов. След Освобождението пак в Цариград бр. Т-щови са били в търговски връзки с фирмата «Кокони & Сотиро» по търговия с розово масло и бакър и с Х. Трауб по покупката на вълна.

Значителна е била търговията на Хр. Т-щов с памук, доставян от Мала Азия. Документите, които произхождат от цариградски търговци във връзка с доставката на памук и уреждане на сметки, са на Ст. Софрониадис, Д. Хаджитулиев & С-ие,

И. Д. Калвент и Г. Пиперoглу. За закупуване на памук в Мала Азия Хр. Т-щов си е служел със свои търговски агенти: Ив. Сапунов в Кютая, К. Добрев и П. Д. Павлов в Адана, Т. Ц. Груев в Адана и Мерсина. Хр. Т-щов е доставял памук и на Хр. Георгиев в Букурещ. С търговски агенти българи или български търговци са си служели Хр. Т-щов и наследниците му и по закупуване на пашкули и коприна в гр. Бандарма (Д. Н. Павурджиев), по закупуването на пашкули и ленено семе и продажбата на брашно в Гемлик (С. Н. Съботинов), по търговия с брашно, масло и маслини в същия град след Освобождението (бр. Кутинчеви); С. Г. Станов е закупувал в Билиджик и Бруса пашкули. От Бруса и Гемлик са датирани някои писма на Н. Хр. Т-щов през 1863 г. във връзка с покупката и транспорт на пашкули. Многобройни са писмата на двата клона на фирмата «Братя Пранджови» в Ески Шехир и Виена, тъй като Хр. Т-щов се е явявал като посредник по парични въпроси между двата клона. В Измид (Никомидия) бр. Т-щови са имали връзки с К. А. Висарион, който е изпращал на С. Кесяков сепийна боя, с Н. Ксантопулос, чрез когото са препращали царевица за Англия, с Ат. Стефанидис, който е закупувал царевица за тях, и с Ат. Константинидис, който им е изпращал лен и ленено семе, а бр. Т-щови са му изпращали брашно. Писмата на С. Омер от Измир (Смирна) са във връзка със събирането на вземания на бр. Т-щови. Има и писма на Хр. Григориадис от гр. Мудания по изпращането на стоки по нареждането на С. Кесяков в Ески Шехир и на Г. Пранджов.

В Близкия Изток бр. Т-щови са поддържали най-оживени връзки с търговци в Багдад по търговия с фурми. Кореспонденти от този град са били М. Ис. Софер, Ис. И. Софер, Ис. Е. Шарбани, Исайя, Ю. И. Е. Салех, Абуди & Шентов, Р. Абуд & А. Насур. По инкасиране на платежни документи от бр. Т-щови е честата кореспонденция на Б. Гурджи. Писмата на д-р Ив. Калчев от гр. Басра в днешен Ирак се отнасят до изпращането на агнешки кожи, а други от Пловдив — до търговия със спирт, доставян от Ст. Хр. Т-щов от Одеса. По кредитни операции и парични въпроси са писмата на Е. Сасон Бенжамен от Бейрут и на Ж. Семах Абду.

По търговия с фурми и индийски чували и по инкасирането на платежни документи са писмата на Ф. Шама & С-ие и на В. Беневениенте от гр. Александрия в Египет. Писмата на М. Леви и С. Леви от гр. Тунис до тях се отнасят до търговия с розова есенция и коприна, изпращани от Киселов във Варна.

Търговията на Хр. Т-щов с Дунавските княжества, респ. Румъния, е била много голяма. На първо място той търгува с бр. Евл. и Хр. Георгиеви и техния представител в Браила Ив. Хадживълков. В писмата на Хр. Георгиев от Букурещ става дума за търговия с червиш, бадемови ядки, анадолски анасон, кожи, масло, памук, ориз, восък, храни, аби и др.; запазени са и рединца сметки. Писмата на Евл. Георгиев от Галац, а след смъртта на брат му от Галац и Букурещ се отнасят до търговия с кожи, добитък, зърнени храни, до паричии въпроси и др. След Освобождението писмата му са по търговия със стъкла от Анверс, цинк от Марсилия и с цимент. От писмата на фирмата «В. Геоков и синове» и А. В. Геоков в Букурещ се вижда, че Хр. Т-щов е продавал масло за сметка на фирмата «Геокови & братя Шишеджиеви». Писмата на фирмата «Ив. х. Лилов и синове», респ. «Братя Ив. х. Лилов» и на фирмата «Д. Василев & К. Тошкович» също в Букурещ са във връзка с инкасиране на платежни документи на Хр. Т-щов и по уреждане на сметки.

В Браила Ив. Хадживълков е получавал и препращал стоки от и на Хр. Т-щов, както и на други лица по нареждане на последния през 1859 — 1867 г. В писмата му става дума за препращане на червиш за Хр. Т-щов, на риба за Н. Пандази, на памук за Хр. Георгиев, на восък за Ат. Каракашев. Преди Ив. Хадживълков търговските услуги на Хр. Т-щов в Браила е вършел М. Попович. Той е препращал червиш и царевица за Цариград, зехтин за бр. Добрович в Галац, вършел е комисионерска търговия с царевица, изпращана от Каракашев в Свищов, за сметка на Хр. Т-щов. Писмата на М. и А. Аврамов от Гюргево преди Освобождението се отнасят до търговия с червиш, краве масло и царевица. Запазени са два договора между А. Лазару и Г. Шопов в Исмаил за превоз на червиш на Хр. Т-щов. От Болград и Галац са известен брой писма на Н. Хр. Т-щов по закупуване на овни. Едно писмо на Г. Шопов от 1888 г. се отнася до постройката на малка болница в Калофер със средствата на майка му.

Търговията на Хр. Т-щов и неговите наследници с Русия се е съсредоточавала в Одеса. Предмет на търговията му с неговите съграждани Ст. Д. Тошкович и Н. М. Тошков са били червиш, лой, сало, дърва и сукно. В писмата на Ст. Увалиев става дума за търговия с волове и овце. Бр. Т-щови са търгували след Освобождението с В. Рашеев със зърнени храни, лой и тютюн, с Н. Лазаридис — с жито, ечемик и царевица. Н Лазаридис изпращал за тяхна сметка брашно и за Бари (Италия).

Писма, телеграми и сметки на Н. Ив. Тюлев са по доставка на брашно, по търговия с лой и събиране на суми по полици, а писмата на Г. Вучина — по търговия с тютюн.

От Виена Хр. Т-щов е доставял бакър, железария и коси предимно чрез К. А. Христомано и чрез фирмата «Н. Минчоглу & Евст. Селвели». В писмата си до Хр. Т-щов зетят на Евст. Селвели и негов наследник А. Михайлов съобщава за недоразуменията между Н. Минчоглу и Евст. Селвели и за изпращането на платно. Писмата на бр. М. Думба се отнасят до продажбата на овни на Хр. Т-щов, а тези на «Маурер & С-ие» до търговия с железария. Предложения за търговия има и от българските търговци във Виена Е. Димитриев и Н. Ст. Ковачев. Търговия с руски и западноевропейски бакър Хр. Т-щов е вършел още в сътрудничество с х. Д. Хаджипенчев, Д. Героивос, А. Мистрахе, Г. Касарджян и Й. Анастасиадис — всичките в Цариград.

Тъпчилещови са водили значителна търговия с кожи чрез х. Ристо Ристич във Виена преди и след Освобождението. Писмата на Ст. С. Пранджов от 1881/87 г. са по парични въпроси, но освен това в тях той отбелязва съвременните му събития и особено появата на социалисти и нихилисти в България (писмо от 26. I. 1884 г.); пише и за социалистите във Виена.

През 1877 — 1887 г. бр. Т-щови са доставяли от Триест морска пяна чрез фирмата «Смрекер & С-ие». Писмата на И. В. Леви и на Ал. Ковачевич са за препращане на пари, изпращани от бр. Т-щови на х. Христо и синове и П. Т. Петрович в Сараево, както и по изплащането на платежни документи. Фирмата «Хойбергер & Обердорфер» е препращала до бр. Т-щови памучни и вълнени платове, пращани от И. К. Зеке в Лайпциг. Важният някога за търговията на Балканския п-ов гр. Лайпциг е представен в кореспонденцията на бр. Т-щови с писмата на фирмата «Хофман & Херцдорф», които се отнасят до изпратени вълнени и памучни тъкани за бр. Д. Папазоглу в Казанлък.

В Марсилия Хр. Т-щов е търгувал с розово масло с гръцкия търговец Зафиропулос. Писмата на фирмата «Р. Димчев и братя» са по търговия с вина, ликьори, вермут, захар и др. Бр. Т-щови са препращали на М. Д. Петрококино спирт, получаван от В. Рашеев от Одеса, посредничели са в търговията на Кесяков с пашкули и сами са търгували с храни с М. Петрококино. Писмата на фирмата «Сп. Томанди и С-ие» са по търговия с жито. От клона на фирмата «Е. Колас & Х. Хри-

стов» в Париж има само предложение за продажба на нейни полици от бр. Т-щови.

Търговията на фирмата с Англия се е ограничавала почти изцяло с лондонски фирми. Най-продължителни са връзките с Н. Боязоглу в Лондон по търговия с розово масло, опиум и спирт. Най-голям размер е взела обаче търговията с фирмата «Спартали & С-ие», на която бр. Т-щови изпращали пряко или чрез посредничество фурми, ангорска козина, вълна, ленено семе, канарено семе, агнешки кожи, тефтикия, бадеми, опиум, царевица и други зърнени храни. Кореспонденцията с бр. Зарифи е по търговия с царевица, ангорска козина, персийски памук, канарено семе и ленено семе, а с В. Христов — с канарено семе, ленено семе, ралично семе и царевица и във връзка с проектираната от бр. Т-щови фабрика за свещи; В. Христов е изпращал от Лондон английски платове и багдадски шикалки за мастило. Писмата на Ант. Сефи са за продажбата на фурми в Цариград за сметка на М. Ис. Шлеме от Багдад. Има писма на П. Хр. Т-щов от Лондон по уреждане на сметки с фирмата «Спартали & С-ие». По парични въпроси са писмата на бр. Купер и на Давид Сасон. От Манчестер са две писма на Абдулах Елиас & С-ие от 1886/87 г. във връзка с изплащане на полици. Писмата на В. М. Вълчев от същия град се отнасят до търговия с английски прежди и машини.

По парични въпроси и внос на есенция от здравец от Лондон са три писма на А. Менаши, датирани в Бомбай през 1884 и 1886 г.

С едно писмо от 1883 г. П. Курнан от Ню Йорк иска сведения от бр. Т-щови за цената на розовото масло. Осем писма на Х. Шмидт от Филаделфия (САЩ) от 1887/88 г. се отнасят до доставката на вълна за килими от бр. Т-щови.

Търговската кореспонденция във фонда на търговската къща «Хр. П. Тъпчилещов» представлява богат извор на сведения и по редица други въпроси от стопански характер. Така напр. в нея се съобщават цените и промените в цените на стоките на местния пазар и по европейските тържища, промените в курса на монетите, за състоянието на занаятите и търговията в някои градове, като за кожухарството в Карлово, за килимарството в Сопот и др. Има указания за търговските пътища и главните търговски центрове и панаири. От търговски и стопански интерес са и многобройните сведения за откупуване и препродаване на данъците — натурални и парични. Имотното състояние на Хр. Т-щов и неговите наследници, състоящо се от къщи, дюкяни, мелница в Цариград, чифлици и сувати е отразено в редица документи.

*

Видната роля на Хр. П. Тъпчилещов в борбата на българския народ за църковна независимост е обусловила събирането и запазването от него на значителен брой документи във връзка с тази борба. Най-ранният документ е от 1850 г. и представлява едно «Решение» на българските първенци търговци и еснафски устабашии относно избора на ново настоятелство на българската църква «Св. Стефан» в Цариград и най-близките задачи на това настоятелство; между подписалите е и Хр. Т-щов. По-многобройни са документите от времето след издаването на Хатихумаюна (1856 г.) до 1860 г., когато с великденския акт Иларион Макариополски и българите в Цариград изявяват отцепването си от гръцката патриаршия. Хр. Т-щов сам или заедно с други получил пълномощия от Казанлък, Враца, Пловдив и Самоков да представлява техните общини в Цариград и да действува за добиването на оповестените в Хатихумаюна права и на българския народ. В доста писма от Одрин са описани гоненията на тамошния владика срещу българите и тяхната борба срещу неговите произволи. Писмата на д-р Ст. Чомаков от 1857 — 1859 г. и две писма на Г. С. Чалоглу от 1859 и 13. I. 1860 г. ни дават сведения за напрегнатите отношения между българи и гърци в Пловдив и за борбата на българите срещу пловдивския владика Хрисант. В писмата на З. Хаджигюров от Самоков от 1859 — 1860 г. е отразена борбата срещу тамошния владика Матей (Дели-Матей) и неговия заместник Паисий; от тях научаваме и за усилията на самоковци да наложат Авксентий Велешки за свой митрополит. За хода на църковната борба през този период са важни също писмата на Григорий Търновски от 1858/59 г. и на Доротей Врачански.

След 3. IV. 1860 г., когато борбата срещу гръцкото духовенство се разпалва с нова сила, до Хр. Т-щов са били изпратени махзари и писма, адресирани до Българската община в Цариград или до турското правителство, с които се иска назначаването на български владици на мястото на гръцките, изтъкват се произволите и користолюбието на гръцките владици и се изразява привързаността към Ил. Макариополски. Такива са писмата от 1860 г. на жители на Балчик, на свещ. Димитър и П. Тодоров от този град, с които съобщават за отказа им от гръцката патриаршия, за преследванията на варненския митрополит срещу техния свещеник и за опасността от приемането на унията. С два махзара (до Българската църковна об-

щина и до Ил. Макариополски) осемнадесет села от Варненско, като обявяват отцепването си от Цариградската партиаршия, *искат български свещенослужители. Жителите на Габрово,* Крива Паланка, Мачин, Неврокоп (дн. Гоце Делчев), Свищов също изявяват волята си да не се подчиняват на гръцките владици. Писма или махзари за български свещенослужители са запазени от Видин, Дебър, Кичево, Кратово и Велес. Оплаквания срещу произволите и алчността на гръцкото висше духовенство има от с. Алмали (Бургаско), Велес, Видин, Дупница. Искания за отстраняване на владиците са били подадени от Велес срещу Антим, от Кратово и Кюстендил срещу Дионисий и срещу Игнатий, от София срещу Доротей. Борбата срещу гръцките владици и срещу намесата им в училищните и обществените работи е отразена в писма на х. Т. Хаджицанов от Видин от 1861 г., на неврокопски българи от 1863 — 1868, на К. Пешович от Пирот от 1860 г., на плевенски граждани от 1860 — 1865 г., на Ат. Каракашев от Свищов от 1863 г., на *софийски граждани от 1861, 1863 и 1865 г., на А. Хаджистоянов* и С-ие в Ст. Загора от 1860 г. и старозагорски граждани от 1864/65 г. За известни успехи на униатското движение и за борбата срещу него ни дават сведения някои писма от Свищов и едно писмо на Амфилохий Михайлов от Солун. Острата борба между българи и гърци и между солунския владика и полянския владика българин през 1859 — 1863 г. е описана в писмата на Партений Полянски; в тях има също сведения за гоненията срещу Д. Миладинов и призив до цариградските българи да се застъпят за освобождаването на затворените там двама братя Миладинови. За раздвоението между българското население и българските чорбаджии гъркомани, както и за враждебното отношение на последните към Партений Полянски се говори в писмо на дойрански жители от 1863 г. По гръцко-българските борби в Кукуш и във връзка със защищаването *на Партений Полянски са писмата на Н. Станишев от Ку*куш през 1860/63 г. Иларион, епископ Ловчански, в едно свое писмо до Хр. Т-щов и х. Н. х. Д. Минчоглу от 10. IV. 1861 г. пише, че въпреки отричането си от патриаршията заедно с паството си народът изтинал към него. До църковния въпрос и училищните работи в Пловдив се отнасят няколко писма на Пловдивската община от 1857 и 1861 — 1867 г. С писмата си от 1861 и 1867 г. С. Чомаков, Г. С. Чалоглу и Хр. Ив. Гешов подкрепят морално българските представители в Цариград за довеждане на борбата до задоволителен за народа край. Има и един махзар на пловдивски граждани до турското правителство (след

1860 г.) против присвояването на български училища и манастири в Пловдивско от гърци. До Хр. Т-щов, Н. Минчоглу и д-р Ст. Чомаков са отправени няколко писма от 1863 — 1865 г. на старозагорски първенци по църковните и училищни работи в града, както и за борбата им срещу мюдюрина и чорбаджията х. Георги Стоев; съобщават още за злодейства, обири и убийства, извършени от турци. В няколко писма от Търново са намерили място сведения за църковните и обществените работи в този град. С писмо от 1857 г. до Хр. и Н. П. Т-щови търновски първенци потвърждават избора на Г. Кабакчиолу за техен представител в Цариград и съобщават, че еленчани щели да изпратят от своя страна Н. Жеков, за да действува за добиването на български владика. По църковните и обществените работи в Търново е и едно писмо на П. Р. Славейков от 1861 г. В едно писмо на Д. Хаджиничов от 1862 г. се съобщава за намаляване броя на участвуващите в управлението на казата българи след започването на борбата срещу гръцкия владика. Заслужава да се отбележи и едно писмо на Н. Хр. Палаузов от 1861 г., изпратено от Одеса, с което дава съвети за по-бързото разрешение на църковния въпрос. Сведения по църковния въпрос във Варна и Балчик, за благосклонното отношение на турските власти във Варна към българите в църковната разпра с гърците, както и по някои други обществени въпроси се съдържат в писмата на бр. Георгиевич. Три писма на д-р Ст. Чомаков в Цариград до Хр. Т-щов пак там от 1864, 1865 и 1867 г. се отнасят до съвместни обсъждания и действия пред турските власти по народните работи.

Значителната по количество кореспонденция на Иларион Макариополски от времето на заточението му (1861/63 г.) се отнася предимно до църковния ни въпрос, до живота му в Кютая и Бруса и до опити за добиване на разрешение да се върне в Цариград. Запазено е и посланието на Иларион и Авксентий Велешки от 1861 г. при заминаването им на заточение. От значителен интерес са писмата на Авксентий Велешки по пребиваването му в Рилския манастир (1859 г.), по заточението му във Волос и Измид (1861/63 г.) и по църковните работи по онова време. Има писма още от Мелетий Софийски от 1874/75 г., Натанаил Охридски от 1863/75 г., Евстатий Пелагонийски от 1874 г., Паисий Пловдивски от 1858/61 г., Панарет Пловдивски от 1862 и 1875 г., Панарет Погонянски от 1857/74 г., Поликарп Патароликийски в Букурещ и Браила от 1857/63 г. предимно по парични въпроси или други частни работи. Едно писмо на Неофит Рилски до Авксентий Велешки от 1863 г. е

във връзка с паричното имущество на последния. Има писма и от някои други духовни лица относно по-маловажни въпроси. Известен брой писма от 1857 и 1858 г. до българското църковно настоятелство в Цариград и неозначени митрополити са подписани от Ст. Богориди, но са останали неизпратени. Отнасят се до събирането на помощи за построяването на нова българска църква и българско училище в Цариград. По тези въпроси има и други документи. Запазени са и писма във връзка с издействуването на разрешения за построяване на български църкви в Лом от 1860 г. и Одрин от 1867 г.

Друга важна тема в много от писмата, адресирани до Хр. Т-щов и Българската община в Цариград, е подпомагането на учебното дело и просветата в нашите земи.

Занимателно е едно писмо на учителя М. Георгев, родом от Берковица, изпратено през 1874 г. от Ерусалим, с което дава някои сведения за себе си и препоръки за увеличаване на доходите на училищата у нас. От писмо на учителката Н. Петкова в Охрид от 1867 г. научаваме, че дъщеря ѝ К. Петкова е била учителка в Битоля. Две писма на Варненската община от 1863 и 1867 г. са отправени едното до Хр. Т-щов, а другото до Българската община в Цариград, за да искат помощ за училището ѝ. Сведения за българо-гръцките отношения във Варна има в писмата на Р. х. П. Мавридов. Повече писма има за учебното дело във Велес. Най-ранните писма са на учителя Алексей монах Зографски от 1863 г., в едно от които той моли Хр. Т-щов от името на бащата на учителя Й. х. К. Джинот да издейства освобождаването на последния от заточение. В писма до Н. Хр. Т-щов от 1872/73 г. В. Попович пише за училищната си работа, за научната си работа по издирване на стари български ръкописи и за книжовната си дейност. Две писма на училищното настоятелство във Велес от 1874 г. се отнасят до намиране на учители от Н. Живков за училището им и до уреждане на сметки. Българската община във Враня е изпратила през 1867 г. писмо до Българската община в Цариград, с което моли да се подпомогне издръжката на девическото ѝ училище; описва се и състоянието на мъжкото училище. Писмата на училищното настоятелство в с. Върбица се отнасят до снабдяването на училището им с книги. Учителят Д. Н. Чиков в Дупница с писмо от 1861 г. до Хр. Т-щов иска сведения за Н. Н. Каркаликов, който се установил като лекар в града и хулел православната църква. Две писма на общината в Казанлък от 1866 и 1868 г. са във връзка с осигуряването на прихода на училището ѝ от оставените имоти на покойния Ив. Бакалоглу и във

връзка със завещаните на същото училище имоти от Ив. Недялкович. В писмо на Д. Папазов от 1861 г. става дума за изпращаните от Ив. Бакалоглу пари на казанлъшкото училище, а в други негови писма се засягат някои обществени въпроси.

Най-многобройни са писмата по училищното дело в родния град на Т-щови. В тях има сведения: за назначаването на Б. Петков за учител през 1858 г.; за опитите на калоферските граждани през 1859 г. да вземат Малкия метох при църквата «Св. Богородица» за девическо училище; за получени пари, изпратени от Н. М. Тошков и Ст. Д. Тошкович за калоферското училище през 1859 г.; за назначаването на Д. Славиди за учител в Калофер през 1860 г.; за опитите на калоферци да привлекат Т. Бурмов за свой учител през 1860 г.; за набавянето на книги от Одеса през 1867 г.; за издръжката на Л. Йовчев (по-късно екзарх Йосиф) и във връзка с препращането на подарените от Н. М. Тошков пари за девическото училище в Калофер през 1867 г. С писмо от 1868 г. Ив. Хаджибацов моли Хр. Т-щов да препрати писмо до Н. М. Тошков в Одеса, с което съобщава на последния за устройството на девическото училище в Калофер. Друго писмо на същия пак от 1868 г. е във връзка с подарени 100 карбовни от Ст. Тошкович на Калоферското училище и за тяхното събиране. За отваряне на читалище в Калофер е едно писмо на калоферски граждани от 1867 г. Две писма на училищното настоятелство от 1874 г. се отнасят до уславянето на Еф. Каранов за учител. След Освобождението през 1884 г. църковно-училищното настоятелство и общината в Калофер изпратили писма до бр. Т-щови с молба да им помогнат за постройката на училище. Писмата на Др. Д. Манджуков от 1858/68 г. съдържат сведения по училищните работи, по манастирски въпроси и за споровете на Калоферската община за мера със съседните ѝ села. По общински работи има сведения и в писмата на Д. Хаджинесторов от 1864/66 г. и Ст. М. Шишов за годините 1862/67 г. От едно писмо на Т. Т. Чавдаров научаваме за дара на Г. Шопов от 200 лири за болницата в Калофер.

Писмата на Ив. Б. Шумков, учител в Крушево, от 1863, 1866, 1868, 1873/74 г. се отнасят до получени буквари, до оказаната му от Хр. Т-щов помощ през 1957 г., до обществената му дейност, до мисията му в Одеса и Москва за събиране на помощ за издръжката на училището в Крушево, до състоянието на училището и опасността от сръбски учители пропагандисти, както и до учителстването му през 1874 г. в Солун. Едно писмо на общината в Кюстендил от 1868 г. е по изпращането на една девойка да се учи в Одеса на издръжката на Н. М. Тош-

ков. С писмата си до Хр. Т-щов българи от Лозенград, между които е и учителят Йоан, искат през 1858 г. да им издействува разрешения да се чете в църквата и на български, както и ферман за откриване на българско училище. От 1868 г. е един махзар на същите в защита на учителя Йоан. В писмата на С. Г. Станов от Лозенград има данни за обществените начинания на българите там. Едно писмо на Ломската община от 1860 г. до българските представители в Цариград по църковния въпрос е за издействуване на разрешение за постройка на църква в Лом. В своите писма от 1863 г. Ст. Захариев от Пазарджик описва борбите на неврокопските българи за отваряне на българско училище в Неврокоп. Неврокопските българи се оплакват през същата година на Хр. Т-щов като народен представител от сереския владика и от спъниките в училищните им работи. Във връзка с борбите срещу сереския владика, цинцарите и гъркоманите по откриването на девическо училище през 1868 г. и подпомагането му от Н. М. Тошков, както и по въвежа на мъжкото и девическото училище има и други писма от Неврокопската община, Ст. Веркович и учителя Ат. Б. Кръстьов от 1866/68 г. Споменават се като учители в Неврокоп Т. Ненов, Ат. Б. Кръстьов, Т. Н. Попович, Ел. Николова и Р. Маркова. За учебното дело в Одрин през 1858 г. и българо-гръцките отношения през 1857/1859 г. има сведения в писмата на Г. Карамихайлов, К. Райнов, Н. Хаджиматев и Я. Кереков. Недоброто състояние на българското училище в Одрин е изложено в едно писмо на А. Д. Беляев от 1858 г. С него Беляев подбужда Хр. Т-щов да се погрижи за въздигането му. През 1873 г. архим. Йосиф, екзархийски протосингел, пише от Видин на Хр. Т-щов да повдигне пред изпълнителите на завещанието на д-р П. Берон въпроса за подпомагане на одринските български училища със средствата, които д-р П. Берон е оставил. С едно писмо от 1865 г. епитропите на българското училище в Охрид Анастас, Ан. Робев и Ан. Сапунджи молят Хр. Т-щов да пише на някой свой приятел в Букурещ да се осведоми за количеството пари, които отец Хараламлий е събрал във Влашко за охридското българско училище, и къде се намират, както и да се погрижи за превеждането им в Охрид. Запазено е и писмото-отговор на Хр. Георгиев от Букурещ по това запитване. От 1867 г. има едно писмо на главния учител на българското училище, с което иска помощ за основаното в Охрид девическо училище, и друго писмо на учителката Н. Петкова, с което моли да ѝ се изпратят карти, книги и други пособия.

Важни документи за училищното дело в Пловдив са един махзар на пловдивски граждани от около 1860 г. до турското правителство против присвояването на училищата в Пловдив от гърците и на имотите на Кукленския манастир от М. Гюмюшгердан и едно писмо на Пловдивската община от 1867 г. до Хр. Т-щов по отпускането на 3000 гроша от Н. М. Тошков за пловдивското девическо училище. Две ученички от «сиропитателното» стопанско училище в Русе, основано и издържано от благодетелни хора, съобщават на Хр. Т-щов с писмо от 1874 г., че му изпращат килим, изработен от съученичките им. Едно писмо на Самоковската община от 1867 г. се отнася до издействуване на помощ от Н. М. Тошков за девическото им училище. Няколко писма от 1860, 1865 и 1867 г. са във връзка със сметки на учителя Н. Касапски в Свищов. С писмо от 1867 г. Г. Димов съобщава, че българите в Солун правят постъпки за получаване на разрешение да се открие българско училище там. През 1868 г. Българската община в Солун изпраща едно писмо с многобройни подписи до народните представители в Цариград, с което представя М. Христов от Солун да следва в императорския лицей в Галата-Сарай в Цариград. От две писма на Ив. Шумков от 1874 и 1875 г. научаваме, че тогава бил учител в българското училище в Солун.

От голям интерес за състоянието на училищното и просветното дело в Ст. Загора е едно писмо на старозагорски граждани до Хр. Т-щов, Н. Минчоглу и д-р Ст. Чомаков от 1864 г., в което между другото се съобщава и за откритото протестантско девическо училище. В писмата на А. Хаджистоянов & С-ие и Ив. Стоянов от 1858 г. се дават добри отзиви за учителя Т. Шишков. С две писма от 1858 и 1859 г. от Ст. Загора х. З. Княжески иска от Хр. Т-щов материална подкрепа за себе си и братовата си дъщеря-учителка; освен това го моли да вземе под своя грижа ослепелия габровски търговец Ив. Дянков. По издирване на двама учители по турски език за Търново след смъртта на дотогавашния учител х. Продром е едно писмо на Д. Хаджиничов от 1862 г. Във връзка с изискване на помощ от Н. М. Тошков е по всяка вероятност едно писмо от 1868 г. на училищните епитропи в Шумен до Хр. Т-щов, чрез когото те са изпращали писмата си до Одеса. От документите след Освобождението във връзка с учебното дело е едно писмо от 1886 г. на Л. Хаджигеоргиев, учител в с. Дуганхисар, Дедеагачко, до П. Хр. Т-щов, с което му съобщава за откриването на училището в това село и за своите училищни и извънучилищни задължения. Заслужават споменаване и две писма на

Българското книжовно дружество в Браила до Хр. Т-щов от 1875 г. във връзка с осигуряване на вземания на дружеството от наследниците на покойния Н. М. Тошков, а именно на 15 000 рубли негово пожертвуване и 4000 рубли, събрани от него пари за дружеството.

Съвсем малко сведения могат да се почерпят от фонда «Хр. П. Тъпчилещов» за нашето национално-революционно движение. Такива се намират в писмата на заточените в Диарбекир дейци или помощници от въстанието през 1862 г. в Габровско Т. П. Койчов, Н. Евтимов, Ив. Рачов Басмаджиев, Д. Тодоров, х. поп Т. Йоаникиев и х. п. Йоасаф — последните двама от Лясковския манастир. Писмата им са от 1866/67 г. и с тях те молят Хр. Т-щов да действува за освобождението им. От 1862 г. са писмата на К. Димитров Бояджи и Г. Меймароглу, писани в Кютая, във връзка със заточението на първия, покровителствуването му от Меймароглу и издействуването от Хр. Т-щов на ферман за освобождаването му. Четите на П. Хитов и Ф. Тотю от 1867 г. се споменават в писмо на П. Хадживанов & Ст. Карагьозов от Търново, а четата на Хаджи Димитър и Ст. Караджа през 1868 г. в писмо на Х. С. Арнаудов от Габрово. Повече сведения за действията на първата чета и за последиците от тях има в едно писмо на х. Ив. Пенчович от Русе. С молба за издействуване на освобождение е също писмото на учителя В. Манчович от Свищов, намиращ се на заточение в Анкара, арестуван и изпратен там във връзка с преминаването на четата на Ф. Тотю при Свищов. От 1873 г. е едно писмо на заточените в Акия калеси (Сен-Жан д'Акр) К. Димитров от Казанлък и 8 негови другари, с което молят Хр. Т-щов да ходатайствува за пълното им освобождаване или поне да им се разреши да се движат в града. От 1875 г. има едно писмо на свещ. х. Д. Иванов, свещ. Е. Попдимитров, свещ. М. Кънчев, П. Берковски и други 15 заточеници в Диарбекир във връзка с опита на Ат. Узунов да убие ненавистния чорбаджия в Хасково х. Ставри Примо през 1873 г. С него те искат от Хр. Т-щов да ходатайствува за смекчаване на затворническия им режим, наложен вследствие на бягството на двама от тях. Ще спомена и писмата на петима нишки селяни затворници в Бруса от 1859 г., които молят Хр. Т-щов да им стане гарант, за да бъдат освободени.

Във фонда «Хр. П. Тъпчилещов» има и редица писма, чието съдържание не представлява особен интерес, но поради зна-

чението на техните автори в нашата история заслужават да бъдат отбелязани. Това са писмата на Н. Геров от 1857 — 1868 г., Ив. Денкоглу от 1860 г., С. Доброплодни от 1860 г., Р. Жинзифов от 1860 г., Л. Йовчев от 1867 г., П. Р. Славейков от 1857 — 1872 г.

В края на обзора ще спомена само някои от документите, които са отправени до други лица или учреждения и не могат да се свържат, доколкото можем да преценим сега, с живота, търговската и обществена дейност на фондообразувателя, но представляват известен по-широк интерес, а именно: писмо на Българското настоятелство в Одеса до Зографския манастир от 1863 г., с което иска помощ от манастира за българското просветно дело; по същия въпрос има и писмо до Българската община в Цариград; писмо на Л. Каравелов от Москва до Ст. Каравелов в Цариград от 1857 г., с което го уведомява за 150 рубли, получени от Е. Новиков; договор между Ст. Райков и Ив. Андреев от 1869 г. за печатането на Вечния календар; писма на Др. Цанков до Цветков и В. П. Тодоров от 1879 г. да услужат на бившия разградски каймакамин Изет ефенди, защото и той бил услужвал на българи. Значителен е и броят на документите от търговски характер, като писма от З. Хаджигюров, Г. Моравенов, Д. Д. Папазоглу и др., договори между Х. Емин и Д. Хаджиничов, Янидис и Хараламби, Г. Барутханли и В. Вука и др.

II. НИКОЛА П. ТЪПЧИЛЕЩОВ

Никола П. Тъпчилещов е по-малък брат на Хр. П. Тъпчилещов. Роден е през 1817 г. в Калофер; умира през 1893 г. в София. От 1836 до 1838 г. се учи в Габровското училище. След това заедно с брата си работи абаджийство и се занимава с търговия в Цариград. Подир окончателното разделяне с брат си през 1851 г. Н. Тъпчилещов продължава търговията за своя сметка.

Н. Тъпчилещов е също виден деец в църковната ни борба с гръцката патриаршия и е съдействувал ревностно за разширяване на просветата сред българския народ.

От архивния фонд на Н. Тъпчилещов до нас е дошла само малка част. Според едно съобщение на Ив. Д. Шишманов, който е имал възможност да разпитва лично Н. Т-щов, «частната» архива на последния била изгоряла в Цариград. Изглежда обаче, че не цялата архива е станала жертва на унищожителния огън и че някои части са се запазили. Така напр. Н. Начов ни известява, че зетят на Н. Т-щов Хр. Д. Павлов му е дал да прегледа 8 копирни книги на Н. Т-щов, всяка с по 500 листа, и един тефтер с кратки биографични бележки за Н. Т-щов, родителите и братята му, особено за Христо. Архивният фонд на Н. Т-щов в Народната

библиотека е обособен от две части. Първата част е придобита през 1919 г. от Г. Стаменов и се състои от 20 документа (II А 7905 — 7924). Другата част представлява остатък от копирна книга на Н. Т-щов и е намерена във фонда на С. С. Бобчев (I А 25 020 — 25 081).

Източници:

За фондообразувателя: Начов, Н. Калофер в миналото, с. 479 — 484, и там посочената литература.

За фонда: Шишманов, Ив. Д. Константин Г. Фотинов, неговият живот и неговата дейност. СбНУ, кн. XI, 1894, с. 593; Начов, Н. Из кореспонденцията на Н. П. Тъпчилещов. Сборник на Калоферска дружба, кн. I, 1908, с. 85; Начов, Калофер в миналото, с. 479.

Публикация на документи: Начов, Из кореспонденцията на Н. П. Тъпчилещов, с. 86 — 117.

*

Документите от фонда на Н. Т-щов са подредени и инвентирани в хронологически порядък. Съдържанието им е следното:

От ученичеството на Н. Т-щов в Габрово през 1836 г. са запазени сметки за извършени разходи. Един султански берат от 1864 г. е за свободна търговия на Н. Т-щов с чужбина. Запазени са протокол от 1857 г. и равносметка за построяването на българската църква в Цариград. Известен брой документи се отнасят до искането на Н. Т-щов и бр. Ив. Гешови да им се изплатят от българската държава сумите, дадени за постройката на българската църква в Цариград и по издаването на в. «Съветник». Писмата в запазената част от копирната книга са от 1859/60 г. Съдържанието на почти всички е от обществен интерес. Най-важният въпрос, по който има значителен брой писма, е църковният. До него се отнасят три писма до д-р Ст. Чомаков в Пловдив, едно писмо до Ап. Конкович в Свищов, три писма до Ст. Груйоглу в Казанлък и едно писмо до З. Хаджигюров в Самоков. Писмото му до Д. Мутев в Болград е във връзка с уреждането на сметки за разходи, направени от Н. Т-щов по бесарабските представители по църковния въпрос С. Бендерев и Г. Хорозов.

Важни за историята на учебното ни дело и преди всичко за подготовката на български младежи в руски учебни заведения на обществени разноски са значителен брой писма до йеромонах Аверкий в Киев, х. М. Попов, Д. Стоянов и др. в Панагюрище, Д. Г. Фингов и Г. Теохаров в Москва, Др. Д. Манджуков в Калофер, Калоферската община, Ст. Д. Тошкович в Одеса и др. В тези писма става дума за издръжката на Д. Г. Фингов в Москва и на С. Станчев в Киев на разноски на Калоферската

община, за следването, издръжката и уславянето на Ив. Ч. Филипов за учител в Калофер, за следването на Г. Теохаров в Москва и издръжката му от някое руско общество. За издръжката на Д. Генков от Н. Т-щов в училище и относно настаняването му на работа след това говори едно писмо до учителя Б. Петков в Калофер. Писмото до панагюрските първенци е във връзка с изпращането на три български девойки да се учат в Русия, а едно писмо до С. Филаретов в София е по изпращането на Хр. Т. Стоянов на учение в Русия. Едно писмо до Ст. Груйоглу в Казанлък се отнася до изпращаната от Букурещ помощ за казанлъшкото училище. Предимно по обществени въпроси са други 8 писма до С. Филаретов, а именно за получени български и турски песни в чест на султана, по пращане на абонаменти за вестници, във връзка с предаването на писма на църковното настоятелство в Цариград и Ил. Макариополски, по събирането на парична помощ за българската църква в Цариград, относно полемиката между Др. Цанков и Т. Бурмов, по покупката на книги и карти и по църковния въпрос. Две писма до съгражданина му Г. Д. Гърдев, книгоиздател и книгопродавец, са във връзка с продаването на издадени от него книги. Едно писмо до Н. Павлович в Одеса се отнася до продажбата на негови картини, а друго до неизвестен адресат — до зографисването на българската църква в Цариград. С едно писмо до Г. С. Раковски Н. Т-щов му съобщава, че получил един екземпляр от книгата му «Реч о Асене первому. . .» и 24 броя от в. «Дунавски лебед» и че ще се погрижи за спомоществуватели. Пет писма до Н. М. Тошков в Одеса са във връзка с оставеното от покойния му брат в Цариград имущество. Има единични писма до Г. В. Шопов в Исмаил и Ив. А. Богоров. Запазено е и едно интересно писмо (копие) на Н. Т-щов от друга копирна книга. То е адресирано до редактора на в. «Напредък» Ив. Найденов и носи дата 2. VIII. 1874 г. С него той иска да му помести някаква статийка във вестника.

Фонд № 7; 1863 арх. ед., 26 585 док., 44 265 л.; 1837 . . . 1938 г.

БРАТЯ ЕВЛОГИЙ И ХРИСТО ГЕОРГИЕВИ НЕДЕВИ

Евлогий Георгиев е роден в Карлово през октомври 1819 г.; умира в Букурещ на 5. VII. 1897 г. Учи в родния си град и в Пловдив. В 1836 г. е учител в Карлово. През 1837 г. се преселва в Румъния и основава търговска къща в Галац. В 1842 г. заедно със сродниците си Хр. и Н. Пулиеви създава и в Букурещ съдружие за търговия със стоки, из-

пращани първоначално от България (Карлово), а по-късно и от Марсилия, Лондон и други европейски градове. Съдружието се управлява от брат му Хр. Георгиев. По-късно основава и в Браила търговска къща. След смъртта на брат си се установява на постоянно местожителство в Букурещ, ликвидира търговската къща в Галац в 1886 г., а Букурещката превръща в банкерска. След Освобождението открива банкерска къща и в София. Взема участие и в българското черковно и политическо възраждане. Подпомага народополезни начинания на Раковски, с когото е в преписка, и се грижи за разпространението на книгите и вестниците му. Прави много парични дарения с културно-просветна цел — в България и в Румъния. Дава помощи на бедни ученици, на разни читалища и дружества в България и Румъния. Прави и по-крупни пожертвувания: за пострадалите от пожара в Търново през 1879 г., за постройка на фабрика за вълнени изделия в Карлово, за Българското девическо училище в Солун, за Български червен кръст по време на Сръбско-българската война (1885 г.), за изграждане на българска болница в Цариград и пр. Завещава огромна сума за сграда на Софийския държавен университет «Климент Охридски». С негови средства е основано българско училище в Галац, подарява суми на болницата в Галац, на «Атенеула» и университета в Букурещ и др. Спомагателен член е на Българското книжовно дружество в Браила, а от 1884 г. — почетен член на дружеството. Той е първият български дипломатически агент в Румъния (до 1881 г.). Народен представител е във Второ обикновено народно събрание. Награждаван е с български и чужди ордени.

Христо Георгиев (псевдоними: Г. Христо, Горгорбашията, Иван Първанов, Хачо, Чорбаджиев) е роден в Карлово през 1824 г.; умира в Букурещ на 6. III. 1872 г. Учи в родния си град. През 1842 г. се изселва в Букурещ при брат си Евлогий и до смъртта си управлява търговската му къща в този град. Развива и политико-обществена дейност. Член е на комитета, образуван в края на 1853 г. в Букурещ за събиране на доброволци-българи за Кримската война. През 60-те години става водач на партията на «старите». Той е един от основателите и водач на Българската добродетелна дружина в Букурещ. Като политически деятел и член на дружината е атакуван от българските революционери. Подпомага културно-просветните и благотворителни начинания на брат си.

Евл. и Хр. Георгиеви са едни от най-крупните български търговци и банкери от втората половина на XIX в., видни представители на зараждащата се едра буржоазия сред българската емиграция в Румъния, участвували активно в обществено-политическия и културния живот на българите там като привърженици на партията на «старите».

Основната част от фонда постъпва в библиотеката през 1943 г. без опис, предадена даром чрез Българската легация в Букурещ. Освен това има още няколко постъпления също отпреди 9. IX. 1944 г.: преди 1924 г. — инвентирани в серия II А 9406 — 9407, 9409, 9411 — 9413, 9415 — 9417; през 1936 г. — откупени от К. Янкулов; през 1937 г. — постъпили неизвестно по какъв начин, и през 1939 г. — подарени от Н. Станкович (Букурещ) — всички инвентирани в серия II В 9001 — 9008, 9687 — 9725, 10 131—10 136, 10 174—10 186, 10 216. Постъпления след 9.IX. 1944 г.: през 1948 г. — откупени от Хр. Сърмаджиев, инвентирани в серия II Д 34 — 48, 668 — 674, 683 — 685; през 1950 г., първо, предадени с опис от Музея на революционното движение в България в дар на библиотеката и, второ, откупени от Шивачев — документи по делото за наследството на Евл. Георгиев, отнесени към фонд № 265 (Н. Радев) в БИА; през 1955 г. —

откупени на два пъти от В. Въргов отделни документи от фонда. Фондът на бр. Пулиеви в БИА (№ 183) представлява в същност част от фонда на бр. Евл. и Хр. Георгиеви. Същото се отнася и за част от фонда на Ив. Ев. Гешов (№ 272) в БИА.

По-голямата част от този фонд се съхранява в Архивния отдел при БАН като фонд № 34 — към 50 000 документа от периода 1850 — 1939 г. В ЦДИА е регистриран също фонд на тяхно име под № 700. Част от фонда се намира и в румънските държавни архиви, а отделни документи — у частни лица в Румъния.

Източници:

За фондообразувателя: Велев, С. Златна книга на дарителите за народна просвета. Кн. I. Пловдив, 1907, с. 1 — 18; Гешов, Ив. Евст. Евлогий Георгиев. Чърти из живота му и документи из архивата му. — Периодическо списание на Българското книжовно дружество в София. С., 1901, кн. LXI, с. 1 — 18; Ботев, Хр. Пълно събрание на съчиненията под ред. на М. Димитров. Т. II. С., 1940, с. 274 — 275; Евлогий и Христо Георгиеви от гр. Карлово. По случай освещаване новите университетски сгради. . . С., 1934. 10 с.; Йорданов, В. Дарители по народната ни просвета. Биографични бележки. Кн. I. С., 1911, с. 91 — 102; **По завещанието:** Бояджиев, Ст. П. Няколко думи по повод изложението на професорската колегия: «Завещанието на Евлогий Георгиев и Университетът». С., б. г.; Възражение от изпълнителите на завещанието на Евл. Георгиев против доклада на ефорията, внесен в Народното събрание на 23. I. 1915 г., б. м., 1915; Доклад до Народното събрание от Ефорията «Бр. Ев. и Хр. Георгиеви» върху взетите решения от изпълнителите на завещанието на покойния родолюбец Евлогий Георгиев, относително тълкуването на точка 13 от това завещание. С., 1915. 22 с.; Завещанието на Евлогий Георгиев и Университетът. С., 1914. 42 с.; Окончателна присъда на българското правосъдие върху шантажния процес против г. Ив. Ев. Гешов по наследството на Евлогий Георгиев. С., 1909. 35 с.; Официални документи по завещанието на Евлогий Георгиев. С., 1906. 56 с.; Паяков, Л. Искова молба от министъра на финансите в качеството му на представител на държавата против софийския жител Ив. Ев. Гешов, живущ в улица «Цар Освободител» за 16 000 000 (шестнадесет милиона) лева. С., 1907. 23 с.; Пулиев, Хр. Н. Професорите и завещанието на родолюбеца Евлогий Георгиев. С., 1914. 36 с.; Фадеихехт, д-р Й. и др. Наследството на Евлогий Георгиев. Писмен отговор с документи. С., 1907. 350 с.

За фонда: Архив на Г. С. Раковски. 1841 — 1860. Подготвил за печат В. Н. Трайков. С обяснителни бележки и под ред. на Н. Трайков. С., 1957, с. 467; Велева, Д. Архивни фондове и сбирки в Българската академия на науките — Известия на Архивния институт [при БАН]. Кн. I, С., 1957, с. 124 — 125; НБВК — БИА: Дело на фонда; Инвентарни книги от серии II А, II В, II Д; Книга на постъпленията, л. 55, 118, 120.

Публикации на документи: Априлско въстание. 1876 г. Сборник от документи. Т. I. С., 1954; Ботев, Хр. Неизвестни произведения (стихотворения, комедии, хуморески, пословици, гатанки, съпотълкувания). Уводна статия и бележки от М. Димитров. С., 1924; Ботев, Хр. Съчинения. Ред. и коментар от Ал. Бурмов. Т. I. С., 1948; Велев, С., пос. съч. на с. 50; Гешов, Ив. Ев., пос. съч. на с. 50; Архи

вата на Евлогий Георгиев. (Писма от Евлогий Георгиев до Ив. Ев. Гешов). С., 1907; Из архивата на Найден Геров. Под ред. на Т. Панчев. Кн. I. Кореспонденция с частни лица. С., 1911; Каратеодорова, К. Два непубликувани документа за биографията на Стефан Караджа. — Исторически преглед. 1955, кн. 3, с. 62 — 65; Орманджиев, Ив. П. и Ив. Ст. Пенаков. Документи за д-р Петър Берон и наследството му и за Одринската българска мъжка гимназия «Д-р Петър Берон». — Д-р Петър Берон и Одринската българска мъжка гимназия «Д-р Петър Берон». Сборник от статии и документи. С., 1958, с. 129 — 566; Фаденхехт, д-р Й., пос. съч. на с. 64.

*

По вид документалните материали са писма, телеграми, молби, окръжни писма, пълномощни, протоколи, възвания, прокламации, полици, сметки, разписки, удостоверения, ценоразписи, свидетелства, касови книги, тефтери, копирни книги и др. Запазено е и завещанието на Евл. Георгиев. Документите от периода след смъртта на Евл. Георгиев се отнасят до дейността на фирмата (която функционира много по̀ до късно), до неговото завещание и др. Документите са предимно оригинални, но има и преписи, печатни или в превод. Писани са на български, гръцки, румънски, руски, немски, френски, сръбски и италиански език. Фондът е инвентиран в постоянен опис и е подреден по следната класификационна схема: I. Биографични документи; II. Кореспонденция: 1. От фондообразувателя (Евл. Георгиев, Хр. Георгиев); 2. До фондообразувателя (тук са включени и всички документи от, до и за други лица); III. Дейност: 1. Търговски тефтери; 2. Сметки; 3. Копирни книги.

Запазените във фонда биографични документи са две грамоти на Евл. Георгиев: от 1884 г. — за награждаването му с орден Александър III, и от 1892 г. — за участието му в Първото българско изложение в Пловдив.

Кореспонденцията представлява основната част от фонда. Тя е, от една страна, преписка между двамата братя — Евл. и Хр. Георгиеви (малко на брой документи), и, от друга, преписката им с видни търговци и политико-обществени деятели — българи и чужденци. Запазена е главно търговска кореспонденция от България (Свищов, Русе, Търново, Карлово, София, Плевен, Враца, Калофер и др.), Русия (С.-Петербург, Одеса), Румъния и Бесарабия (Букурещ, Олтеница, Гюргево, Александрия, Галац, Браила, Кълараш, Зимнич, Крайова, Плоещ, Яш, Търговище, Исмаил, Болград и др.), Сърбия (Алексинац) и от западноевропейските държави, предимно

Англия (Лондон, Манчестер), а също и от Франция (Марсилия, Бордо), Италия (Генуа), Германия (Берлин), Испания (Барцелона), Австрия (Виена) и Цариград. От тези градове пишат: Ат. Аврамов, Г. Аврамов, М. Г. Аврамов, Н. Андрейович, П. Атанасович, М. Бенли, А. К. Бешков, П. Божилов, К. Вазов, В. Валиери, М. Василиу, Ив. Вълков, П. Ганович, В. Георгиу, Д. Гешов, Хр. Гешов, Г. Денков, П.Дянков, Г. Золотович, Я. Илиев, Ат. Н. Каракашев, Хр. Караминков, Д. Костович, бр. А. Д. Кръстич, Н. Минчов, Н. Д. Минчоолу и Е. Селвели, В. Михайлов, Д. Начович, В. и Хр. Недялкович, х. Петър Бакалов и бр. Недялкович, Ив. Николау, Д. Николау, Г. Николов, бр. Е. Паница, Р. Панулеску, Е. Пелас, бр. Петкович, бр. Попеску, Н. Х. Попов и синове, Н. Попович, Ив. Преславски, Ив. Т. Пулиев, Н. и Хр. Пулиеви, Х. Рафаели, Ив. Симеонов, Ст.Станческу, К.Ив.Станчоолу, Ил.Стефанов, П. Теодоров, П. Теологу, Г. Тошкович, Ст. Тошкович, Н. Тъпчилещов, И. Хаджистоянович, В. Христов и синове, Ив. Цвяткович, В. Ценов, Н. Ценов, Г. Чернев, Д. Чернътеску, Г. Шопов, Д. Шопов, Х. Януси и др. Документите на тези кореспонденти отразяват преди всичко дейността на търговските къщи на Евл. Георгиев в Букурещ, Галац и Браила, чрез които се извършва в един период от близо 60 години вносът и износът на стоки от и за България, което става главно чрез Румъния. В тях се говори също и за спънките от страна на турците при износа на стоки от България. Документите съдържат много сведения, свързани с въпроси относно извършването на търговията: освобождаване на стоките, плащане на гюмрука, извършените разходи по превоза на стоките и др. Най-много са документите относно търговията с разните видове стоки: зърнени храни (ориз, жито, царевица, ечемик, ръж, просо, фасул и др.), памук, анасон, тютюнево семе и тютюн, рапица, южни и други плодове (лимони, портокали, стафиди, бадеми, маслини, череши), конопено масло, ленено семе, сол, хартия, бакър, нишадър, розово масло, есенции, син камък, калай, тенекии, сода бикарбонат, въжета, гвоздеи, желязо, стъкла, свещи, млечни продукти (кашкавал, сирене), манифактурни стоки (гайтани, басми, конци, прежда, коприна, ямурлуци, аби, вълна, българско платно, каплами и разни други тъкани и др.), колониални стоки (захар, зехтин, слънчогледово масло, сапун, свещи, халва, сол, макарони, кибрит), разни хайвери, риби, червиш, сурово месо, консервирано свинско месо, пастърма, добитък, лой, дървен материал, восък, подправки (канела, чер пипер и др.), спирт и спиртни напитки (вино, ракия), хартия за цигари, въ-

глища и дърва, земеделски машини (вършачки и др.), жп. релси. Много от документите третират въпроса за цените на стоките: повишаването им (на манифактурните стоки, захарта и др.) или спадането им (на зърнените храни); цените на отделни стоки (виното, преждите, индустриалните произведения, зърнените храни, восъка, добитъка за клане и др.). Има също сведения и по разни други въпроси от търговски характер: търговски кризи в Англия и другаде в Европа; продадени стоки на панаирите в Бърлад и Фълтичени; предложение за търговия с бисери; търговски връзки със Сибир през 1858 г.; търговия на желязо от Русия за Турция; откриване на търговска къща в Одеса и др.

Наред с търговската дейност на бр. Георгиеви се очертава и банкерската им дейност. Запазени са писма и други документи от В. Попов, Д. П. Смилов, И. Сонана, А. У. Спасич, д-р К. Стоилов, Н. Стойчев, П. Теологу, редакция на сп. «Дума», бр. Теологу, Л. Топалов, Хр. Тошкович, Ст. Тричков, Н. Тъпчилещов, Общинското управление в Плевен, бр. Хамамджиеви, Н. Хорозов и др. Те съдържат сведения във връзка със: отпущането на заеми от банкерската къща на Евл. Георгиев в Букурещ, гарантирани с имотите или стоката на длъжниците и изплащането на дълговете; стойността на акции и изплащане на дивиденти; разни банкови операции; курса на ценните книжа; борсата на ценни книжа в Лондон; отпущане кредити на дружество «Дачиа Романа», на бр. Елиас и др.; борсови сделки; сделки с менителници; курса на чуждата валута и специално на парите в Цариград и в Русия; спадане на паричния курс; стойност на монетите; отпущане заем на Плевенската община срещу приходите ѝ; закупуване на облигации от жп. линия Курск—Харков — Азов в Русия и др. Запазени са също така документи за откриване на комисионерски и експедиторски къщи и пр.

Във фонда има много материали във връзка с политико-обществената дейност на Евл. и Хр. Георгиеви. Между кореспондентите — индивидуални и колективни автори, които пишат по политико-обществени въпроси, личат имената на: Ив. Адженов, Ив. Аксаков, д-р В. Берон, д-р П. Берон, Ст. Р. Берон, Ил. Блъсков, Р. Блъсков, С. С. Бобчев, Ем. К. Богориди, Ив. А. Богоров, В. Ботева, Т. С. Бурмов, Ст. Веркович, Н. Генович, Н. Геров, Ив. Ев. Гешов, митрополит Григорий Доростоло-Червенски, д-р Ст. Данев, Ив. Денкоглу, С. Доброплодни, Българска добродетелна дружина — Букурещ, Българската екзархия — Цариград, Ив. С. Иванов.,

д-р К. Иречек, Ст. Караджа, З. Княжески, М. Колони, Г. А. Кърджиев, Т. Минков, Т. Мутевски, Българското настоятелство в Одеса, настоятелството на сп. «Български книжици» — Цариград, училищното настоятелство — Болград, училищните настоятелства в Габрово, Провадия, Русе и Ст. Загора, Гр. Д. Начович, В. и Н. Палаузови, Б. Петков, Н. Хр. Попов, К. Попович, П. Попович, Ив. Симеонов, П. Теодоров, Н. Тъпчилещов, управляващия съдебния отдел в Пловдив, Др. Цанков, А. П. Шопов, Г. Шопов и др. На първо място в тези писма ярко е изразена широката благотворителна дейност, която развиват двамата братя и особено Евл. Георгиев. Има много сведения във връзка със съдействието им по настаняването на българчета в наши и чуждестранни учебни заведения (в пансиона на Т. Минков в Николаев, в училища в Русия, в института «Урекия» в Букурещ, в австрийски училища и др.); отпускане на материални помощи и стипендии за следване на Ив. А. Богоров, Н. Бояджиев (за университета в Ганд), д-р Н. Брайков, Хр. Геров, Ст. Данев, С. Овчаров, Б. Петров, К. Поменов (във Виена), Б. Райчев, Т. Сахатчиев, Н. Е. Селвели, В. Д. Стоянов, Ив. Филипович, Ив. Христодоров и др.; отпускане средства за читалищата и българските училища в България и Румъния (постройка на училищни сгради, снабдяване на училища с книги); за постройка или възстановяване на църкви и манастири (църквата във Варна, църквата в Сопотския манастир, българската църква в Цариград, опожарената в Априлското въстание църква «Св. Богородица» в Батак, църквата в Устово, Гложенския манастир, изгорял преди 1867 г., и др.); подпомагане с материална помощ дейността на разни български дружества и братства у нас и в чужбина; отпускане заем от 2 000 000 лв. като помощ на бедните земеделци; подпомагане пострадалите от пожара в Котел в 1894 г.; финансиране издаването на книги и др.

В документите има също кратки сведения за положението на българския народ под турско робство и за Българското национално революционно движение (действия на турската власт, преселване на българи в Русия, опити за потурчване на български ученици, разрушаване на български църкви — «Св. Преображение» в Свищов и др.; четата на Ф. Тотю; обесване на българи в Свищов след разбиване на четата; дейността на Ст. Караджа; отношението на П. Каравелов и Гр. Начович към «младите»; Априлското въстание и жестокото му потушаване от турците; положението на българските емигранти в Румъния след въстанието; основаване и задачи на Българското

человеколюбиво настоятелство в Букурещ за подпомагане пострадалите от въстанието; мисията на Др. Цанков и М. Балабанов в европейските столици и др.). Много малко документи са запазени и за Българската добродетелна дружина (БДД) в Букурещ въпреки активното участие на Хр. Георгиев в нея (за събрания на дружината през 1866 — 1869 г.; отпущане на стипендии; по парични въпроси; за закона за управлението на капитала на дружината и др.).

Във връзка с дейността на Хр. Георгиев по време на Кримската война (1853 — 1856 г.) в архива се съхраняват документи за набирането на доброволци-българи за войната; военните действия; участието на доброволци-гърци във войната; издръжката на българските доброволци; съвещание между съюзниците във Виена относно войната и др. Споменава се също за Сръбско-турската война от 1876 г. (за участието на Гр. Д. Начович в нея; за положението на българските четници и отношението на сръбската власт към тях; съставянето на руско-български *отряд в Сърбия и др.). Малко повече сведения има за* Освободителната Руско-турска война от 1877—1878 г. (поръчка на облекло за българските опълченци от руското правителство, продоволствието на руските войски от «Контора хлебопечения для войск в Болгарии» на Ив. Симеонов в Русе, положението на българския народ през време на войната, настаняване и прехрана на българските бежанци, отпускане на помощи от Одеското българско настоятелство за пострадалите българи и пр.).

В документите има сведения и за политико-обществения живот в България след Освобождението: Временното руско управление; посрещането на Александър Батенберг в България; избора на столица на новата българска държава и становището за Пловдив; обиколката на Ив. Ев. Гешов из европейските столици през 1879 г. по уреждането на *южнобългарския (румелийски) въпрос; определяне границите на Източна* Румелия; политическото устройство на Българското княжество и политическия живот в България през 1881—1883 г.; борбите между либерали и консерватори; изменението на Търновската конституция; дейността на М. Хитрово, А. Каулбарс и Л. Соболев; посещение на Батенберг в Русия; Съединението на Княжество България с Източна Румелия и чуждата преса; изменение на чл. 30 от Конституцията от Стамболов и др.

В доста много от документите има данни по разни културно-просветни въпроси. Най-многобройни са материалите по училищните въпроси: изграждането на училища (повечето от

които с материалната подкрепа на бр. Георгиеви): в Шумен — построено от М. Бенли в 1867 г.; българското училище в Браила — с паричната помощ на Хр. Пулиев и др.; търсене на учители (за Габровските училища, за българското училище в Гюргево и др.); състоянието на училищата в Шумен, Одрин, Александрия, Пловдив, Търново, Русе и по-специално в Габрово; създаване на училщно настоятелство в Цариград за борба против гръцкото влияние в българските училища (1874 г.); снабдяването на българските училища със съчиненията на Ю. Ив. Венелин; подпомагане на училищата в Шуменско, в Казанлък, Устово и др. По-малко са сведенията за някои от нашите читалища — в Шумен, Свищов, българското читалище в Букурещ и др. Повече материал има за дейността на разните български дружества и братства у нас и в чужбина и за материалната им подкрепа от бр. Георгиеви: Женското дружество в Карлово, Ученическото дружество «Св. Климент» в Охрид, дружество «Напредък» във Виена, Българско книжовно дружество в Браила, дружество «Св. Кирил и Методий» в София, Българско студентско дружество «Братство» в Женева, Българско научно благотворително дружество в Букурещ, Благодетелно дружество в Хасково, Българско благодетелно братство в Цариград, Земеделско спестовно дружество в Лом, Българско дружество «Шипка» в Берлин, за основаване на търговско дружество в Сливен и др.

Доста много сведения има и по набирането на спомоществуватели и издаването и разпространението на разни периодични издания: «Народност», «Македония», «Време», «La Bulgarie», «Турция», «Български книжици», «Отечество», «Български глас», «Нова българска пчела»; по събирането на абонамента на вестници и списания: «Напред», «Мир», «Новини», «Софийска трибуна», «Съветник» и др.; по идеята за издаване на вестник на български и румънски език и др. Запазените във фонда няколко писма от Г. С. Раковски до Хр. Георгиев (1860—1861 г.) са за издаването и разпространението на в. «Дунавски лебед» и за отпечатването на негови съчинения. По-малко са сведенията за издаването и разпространението на книги и др. (напр. за книгите на Ил. Блъсков; «Всеобща история» от Ив. Момчилов; История на България; Сборник от устни предания от П. Каляндживев; «Славянска веда» — т. II; «Гласът на България» — стихотворение, посветено на Гладстон; книгата на В. Ив. Немирович-Данченко «После войны» и др.).

В доста много от съхраняваните материали се третира българският църковен въпрос (униатското движение в Свищов

през 1862 — 1863 г., изгонването на владиката от Търново и посрещането на Доротей в София, избирането на български екзарх, учредяването на църковната община в Сливен и др.). Покрай благотворителната дейност на фондообразувателите в много от документите има сведения за завещанията на Евл. Георгиев и на редица други родолюбиви българи с благотворителна цел: архим. Максим Райкович — за Тревнейското училище, П. Кермекчиев, митрополит Панарет Рашев, К. Тричков, М. Килифарев, П. А. Кръстевич, Недялкович — за училището в Казанлък, Хр. Пулиев — за църквата и училището в Карлово, С. Пенов — за Габровското училище и др.

Документите третират и редица други въпроси от различен характер. Има сведения за жп. дело в България (образуване на руско-българска концесия за постройка на жп. линии и изграждането на жп. мрежа у нас; по строежа на жп. линии Ямбол — Бургас, Цариброд — София — Вакарел и др.); разпространението на болести (напр. на холерата в Карлово през 1848 г., в Цариград през 1864 г. и др.) и откриване на болници у нас — в Търново и др.; фабриката на Евл. Георгиев в Карлово, подарена на Карловската община; за чифлика на Евл. Георгиев в Браила; за извършени разходи по панихидата на император Александър III в 1894 г.; Одеското българско настоятелство; имотите на Хр. Т. Пулиев; Узунджовския панаир; данъка «гюмрук»; гюргевските българи; изграждането на храма-паметник «Александър Невски» в София; изписването на църквата «Св. Богородица» в Карлово от българския възрожденски художник Ст. Доспевски; пожари в Свищов; мушията на д-р П. Берон; пожара в Котел през 1894 г.; подписване на австро-унгарската нота от султана в 1853 г.; руско-турски отношения; конференцията по Датско-германския въпрос в Лондон; революцията в Испания против правителството в 1868 г.; Френско-пруската война (1870 г.); изготвяне на законопроект за отпечатване на български пари и др.

Има също сведения и за някои по-значителни дейци (заминаването на П. Волов за Одеса в 1869 г.; дейността на С. С. Бобчев в Москва през 1877/78 г.; П. Берон и др.) или пък се споменава бегло за Нед. Петрович, М. Попович, Г. Киркович, В. Михалев, бр. Гешови, Л. и В. Пулиеви, Кос. Принков, бр. Тъпчилещови, бр. Аврамови, Н. Геров, Хр. Недялкович, Палаузов, Г. Х. Теологу, Каракашови, Чомаков, С. Филаретов, Золотович, Караминков, Хамамджиеви, княз А. Мурузи, Гикулеску, барон Офенберг, Ив. Манафов, Греков, Бешкови, Хр. Сахатчиев, Г. Радославов, Протич, Мидхат паша, М. Кир-

ков, Шишманович, Данов, Симеонов, Т. Христодуло, Райна княгиня, Цв. Радославов, Ив. Груев, княз Милош, С. Берон, бр. Джамбазови, М. Бенли, Н. Минков, Н. Войникович, Вълкович и др.

Най-сетне в много от документите се подчертават ярко руско-българските отношения през втората половина на XIX в. и особено руско-българските културни връзки по онова време. Тук има сведения за подарени книги от Славянското благотворително общество в Москва на българското мъжко училище в Свищов, за изпратени църковни книги от Русия за Пловдив и др.

Между писмата от други и до други лица, подредени в общата поредица на кореспондентите, личат имената на следните кореспонденти и адресати: П. Берон, Ат. Берон, Ст. Берон, Гр. Начович, И. С. Калутеску, К. Пашев, Р. Миркович, П. Рашев, М. Влахиди, д-р Р. Хаканов, барон Стюарт, черногорския княз Никола, Александър II, Д. А. Иванов, Българско человеколюбиво настоятелство в Букурещ, Църковната община в Букурещ, Комитет на Българската добродетелна дружина, Славянски благотворителен комитет в Москва и др. Всички те пишат по изброените вече въпроси и събития.

Фонд № 8; 3 арх. ед., 411 док., 771 л.; 1727 . . . 1887 г.

ПАНАРЕТ РАШЕВ, МИТРОПОЛИТ ПОГОНИАНСКИ

(Светско име: Панайот Йоаниди)

Роден е през 1808 г. в Търново, умира в Букурещ на 21. III. 1887 г. Учи се в родния си град в гръцко училище, в «Бейската академия» в Букурещ, в Атина и Париж. След завършване на образованието си е учител при двора на влашкия княз Ал. Гика през 1838 — 1840 г., в Търново през 1842 — 1845 г. В 1845 г. е ръкоположен за дякон при патриаршията. От 1846 до 1853 г. е пак там архидякон, а през 1854 г. е избран за митрополит на Погонианската епархия, която се намира в Епир на северозапад от Янина, и остава такъв до 1863 г. През 1866 г. скъсва връзките си с патриаршията и служи на българската колония в Букурещ до края на живота си.

П. Рашев е един от значителните представители на «старите» сред българската емиграция. Бил е активен член на Българската добродетелна дружина и е подпомагал много учащи се български младежи.

Архивният фонд на П. Рашев е отделен от фонда на Евл. и Хр. Георгиеви, който се намира в БИА. Понеже части от фонда на бр. Георгиеви има и в някои други архивни учреждения, може да се очаква, че ще се намерят и другаде части от фонда и на П. Рашев.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Погонишски митрополит Панарет Рашев и неговото завещание. — Училищен преглед, IV, 1899, с. 1392 — 1402. Велев, С. Златна книга на дарителите за народна просвета. Пловдив, 1907, с. 97 — 110. Пътеводител на гр. В. Търново и околността му. Търново, 1907, с. 82 — 83 (за историята на фонда вж. историческата справка на ф. № 7).

*

Основната част на фонда произхожда от 1849 до 1887 г. По един документ има от 1727, 1827, 1838 и 1846 г. Документите са на български, гръцки, руски, сръбски, френски и румънски език. Систематизирани са в три архивни единици: I. Автобиографични и лични документи; II. Кореспонденция; III. Разни документални материали.

Първата архивна единица съдържа автобиографични бележки на П. Рашев за времето от отиването му в Букурещ през 1829 г., паспорти за заминаване в Русия и България, грамоти за награждаване с руски ордени през 1872 и 1876 г., със сръбски орден за заслуги по време на Сръбско-турската война от 1876 г. и български орден през 1884 г. Има и препис от завещанието му, с което се разпределя имуществото му между роднини, църкви, училища и др. Доста сметки, разписки и други документи дават представа за материалното му състояние.

По дейността на П. Рашев като митрополит има 128 писма от митрополит Паисий Ефески, ефор на Погонианската епархия и член на църковния синод в Цариград, от годините 1856 — 1863; отнасят се до: задълженията, оставени на Погонианската епархия от предшественика на Панарет Никандрос; затрудненията, създавани от влашкото правителство по делата, които води Панарет за запазване на манастирските имоти; даването под аренда на гори и имоти; изпращането на суми за издръжката на училища в Погонианската епархия и издръжката на манастира Моливдоскепастос в същата епархия. Освен това Паисий Ефески съобщава на Панарет за всички оплаквания срещу него от арендаторите и жителите на неговата епархия, като му дава и съвети. През 1863 г. манастирските имоти на епархията във Влашко са секуляризирани и писмата от тази година са във връзка с това.

Две писма на Цариградската патриаршия от 1859 и 1860 г. съдържат нареждания до Панарет да отиде в епархията си и да уреди работите си със своите епархиоти. Други три писма са за уреждане на сметки с патриаршията. Преписи от две сино-

дални писма са във връзка с оплакване на П. Рашев, че му било наложено от патриаршията да дава под аренда именията. С писмо от 1847 г. никомидийският митрополит Дионисий обещава на Панарет своята закрила. Друго писмо на същия митрополит, както и писмата на бившия погонянски митрополит Никандрос от 1857 г., намиращ се тогава в Кишинев, и йеромонах Калиникос от Цариград се отнасят до задълженията на Погонянската епархия. Интересно е едно писмо на митрополит Партений Янински и Веласки от 1859 г., с което съобщава на Панарет, че още не се е осведомил за милостините, които е получавала Погонянската епархия от руския царски двор съгласно с хрисовулите, отнесени от избягалия митрополит Никандрос. Друго писмо е във връзка със задълженията на манастира «Св. Богородица Моливдоскепасту» към Георгиос Стака. Две писма на М. Хадживлахлидис в Янина от 1859 г. се отнасят до задълженията на митрополията на Янина и Вела към погонянската митрополия и действията на враждебната на Панарет партия в Погонянската епархия. За хода на работите в епархията на Панарет са и писмата на свещ. Василиос Иконому в Янина и на жители на селата Постенани, Власова, Царисова и Бобицика от 1855 г.

Единични писма има още от никомидийския митрополит (1853 г.), Йоаким Кизикски, Панарет Ираклийски и др.

Във връзка с дейността си в Българската добродетелна дружина П. Рашев е запазил едно писмо на министър-председателя П. Каравелов относно пренасянето на капиталите на дружината в България през 1886 г. и препис от протокола на същата за предаване на фонда на ефорията на болницата «Св. Безсребреници Козма и Дамян» и на училището «Св. Кирил» на българското правителство.

До П. Рашев като член и председател на ефорията по построяването и издръжката на училището «Св. Кирил» и на болницата «Св. Безсребреници Козма и Дамян» в Търново са отправени 4 писма на д-р В. Берон от 1881 — 1886 г. Четири писма на Търновската градска община от 1872 — 1875 г. се отнасят до откриването на богословско отделение към училището «Св. Кирил» и издръжката му от П. Рашев. Има едно писмо-чернова на последния до търновския епископ Климент от 1881 г. във връзка с издръжката на четири ученици в Петропавловската семинария от него, както и значителен брой писма до него, с които се иска материалната му подкрепа.

Значителен интерес представляват преписите на 2 документа, отнасящи се до българските доброволци в Сърбия през

1876 г., едно писмо-чернова на румънския църковен примат Калиник до Цариградската патриаршия за присъединяването на добруджанската църква към румънската и два документа във връзка с пожертвуванията на букурещките българи за създаването на руски Доброволен флот (1878 г.).

Известни служебни връзки между П. Рашев и Унгровлашката митрополия разкриват 7 нейни официални писма: в писмо от 1855 г. му се възлага временно грижата за букурещката църква «Ханул гречи» и за манастира «Брадул» в окръга Бузъу; с писма от 1879, 1882 и 1884 г. му се възлага ръкополагането на свещеници.

В писмата си от 1875/76 г. до П. Рашев сръбският митрополит Михаил пише относно пътуването на Панарет за Карловац, кани го в Белград, изтъква нуждата от солидарност между българи и сърби и споменава за Сръбско-турската война; едно писмо е подписано от него като председател на Главния комитет за събиране на помощ за ранените и болните по време на войната (1876 г.), като се иска такава помощ и от П. Рашев.

С едно писмо на Българското человеколюбиво настоятелство се иска парична помощ от П. Рашев за пострадалите от Априлското въстание. От една разписка от 1873 г., дадена на *д-р В. Берон, се вижда, че П. Рашев е направил парично дарение* на църквата «Св. Константин и Елена» в Търново.

Борбата на българите в Серес за национално обособяване е отразена *в писмо на настоятелството на българската църковна* община в този град от 1873 г., където се дават сведения за дейността на агентите на гръцката патриаршия за денационализиране и асимилиране на българите в този край и се изтъква нуждата от основаване на български училища и създаването на българска църква. С друго писмо от 1878 г. същото настоятелство благодари на П. Рашев за дадената от него парична помощ в полза на българската община в Серес.

Във фонда има и значителен брой документални материали от частен характер, между които са и 3 писма и една разписка на Венета Везирева, жена на Хр. Ботев, от 1871 — 1875 г.

Между документите, които нямат връзка с личния живот и пряката служебна и обществена дейност на П. Рашев, известен интерес представляват: един превод на берат на Махмуд II за смирненския митрополит Йеротей от 1827 г., с който се определят правата и задълженията му във връзка с неговия избор за митрополит; препис от договор между отците на манастира «Преображение» в Тесалия и по всяка вероятност архимандрит Атанасий от 1856 г., с който се определят правата и

задълженията на избрания за игумен архимандрит Атанасий; препис от реч на директора на Смирненската евангелска школа, в която между другото той се спира на програмата на училището и изяснява ползата от изучаването на разните предмети. Документът от 1727 г. представлява препис от хрисовул на войводата Николае Александру относно плащането на суми, дължими от манастира Мърджинени (Влашко) на манастира Синай.

Фонд № 9; 5 арх. ед., 346 док., 641 л.; 1884 . . . 1916 г.

НИКОЛА ПОПТЪРПОВ ПОПОВСКИ

(Никола Поповски, Никола Попов)

Роден е в с. Косинец, Костурско, около 1876 г.; умира в Кърджали през есента на 1922 г. Син е на черковния и просветен деятел от преди Освобождението Търпо Поповски, свещеник в Косинец. До 1911 г. живее в с. Косинец, където е учител и същевременно се занимава с търговия — главно на училищни пособия. През 1911 — 1912 г. е учител и книжар в Костур. Едновременно е агент за гр. Костур на I Българско застрахователно дружество «България» в Русе и на Народното осигурително дружество «Балкан» в София за цяла Македония. През 1914 г. е на работа в гр. Ксанти. Директор е на Земеделската банка в Кърджали. За участие в революционното движение в Македония е арестуван и затворен в Корча заедно с баща си. След това се преселва в България, където живее до смъртта си.

Документалните материали на Н. Поповски са извадени от фонда на бр. Евл. и Хр. Георгиеви (НБВК—БИА, ф. № 7 — вж тук с. 64, където са попаднали случайно, като са били вероятно смесени в библиотеката. По-възможно е фондът да е постъпил в библиотеката в 1945 г. с някой от конфискуваните архиви.

Източници:

За фондообразувателя: Милетич, Л. Освободителната борба в Костурско (до 1904 год.). По спомени на Пандо Кляшев. Материали за историята на Македонското освободително движение. Кн. II. С., 1925, с. 51; Дело на фонда; НБВК — БИА, ф. № 14, арх. ед. 1087, л. 20 — 21; арх. ед. 2993, л. 41 — 44.

*

Запазените в БИА документи не подсказват дали фондът е цялостен. Те са главно кореспонденция и сметки, но има също така бележници, списъци, удостоверения и др., писани предимно на български език. Има доста документи и на гръцки език

и съвсем малко на турски и френски. Архивът е подреден по следната класификационна схема: I. Лични материали за Поповски и семейството му; II. Бележници; III. Кореспонденция; IV. Сметки и бележки във връзка с търговската дейност на Поповски; V. Разни. Инвентиран е в постоянен инвентарен опис.

Документалните материали от фонда с изключение на няколко бележника със сметки на фондообразувателя от пребиваването и търговските му сделки в с. Косинец са от периода, когато той е книжар в гр. Костур и агент на застрахователни дружества. От тях се вижда, че от средата на 1911 г. Поповски поема книжарницата на Пандо Сидов в Костур и развива голяма дейност. Занимава се с доставката на учебници, училищни пособия, църковни книги, книжарски и канцеларски материали и др. за цялата Костурска околия, което личи от преписката му с редица български учители в този край (Ил. Григоров, Г. Делчев, Л. Калановски, Ил. Костадинов, А. Николов, К. П. Погончев, А. Попевтимов, Ив. Попкостов, Ж. Ризов, Т. Шишков и др.), с училищата в някои костурски села, с българските църковно-училищни общини в с. Бяла Блаца и с. Загоричане, с Църковното училищно настоятелство в с. Горни Нестрам и с. Долни Нестрам и др. Най-многобройна е преписката му с книжарницата на К. Г. Самарджиев и С-ие в Солун, която се отнася изключително до уреждането на сметки във връзка с доставените за книжарницата на Поповски учебници, художествена литература, канцеларски материали и др. Има също така писма от М. Лазаров, С. Стерев и други лица. Между преписката се намират и многожество списъци на учебници и художествена литература. От тези документални материали могат да се извлекат и сведения за българските учители в Костурска околия, за печатането и разпространението на учебникарската и художествената литература в оня край, за театралното дело и пр.

Значителен дял от архива заемат материалите, свързани с дейността на Поповски като застрахователен агент. Те съдържат сведения за назначаването му в Застрахователното дружество «България» и Осигурителното дружество «Балкан» и условията, които му предлагат; подробни инструкции за работата му по извършване на застраховките; отчитане на събраните суми; разпространение на дружествените календари; 20-годишнината от основаването на дружество «България» и прекратяване на дейността му по време на Балканската война (1912 — 1913 г.) и пр.

Във фонда е запазена също така малко семейна преписка. Тук се намира и част от архива на П. Сидов (сметки за получени учебници и художествена литература от книжарницата на К. Г. Самарджиев и С-ие в Солун, както и един «Опис на намерените в книжарницата на П. Сидов вещи» от 6. VII. 1911 г.).

Фонд № 10; 10 арх. ед., 48 док., 108 л.; 1861 . . . 1911 г.

ИЛИЯ РАШКОВ (РАЙКОВ) БЛЪСКОВ

Роден е на 9. II. 1839 г. в Клисура; умира на 13. VIII. 1913 г. в Шумен (дн. Коларовград). Син е на възрожденския учител и книжовник Р. Блъсков. Учи в с. Черковна и с. Девня, Провадийско, в Русе и в с. Калипетрово (дн. Петрово, Силистренско). Работи като чирак и амбулантен продавач в Силистра и другаде. От 1857 г. става учител. Учителствува в с. Айдемир, Силистренско, и в Шумен, като се занимава и с книжарство и книгоиздаване. След Освобождението е член на Окръжния съвет в Шумен, училищен инспектор и учител; известно време работи и в Земеделските каси.

Ил. Блъсков е заслужил деец и писател от епохата на нашето възраждане и от първите години след Освобождението, работил предимно в областта на просветата и книжнината. Автор е на църковни слова и статии, на разкази и повести, на спомени и материали по училищно дело, съставител е на издания с народни приказки, издател е на календари и редактор на сп. «Градинка»; развива и преводаческа дейност, като превежда от руски и от сръбски език. Литературните му трудове имат главно историческо значение.

Документите в БИА са само част от фонда на Блъсков. Откупени са от И в. Богданов през 1951 г. Части от фонда се съхраняват в отдел «Ръкописи» при НБВК, литературния институт при БАН (ръкописи и поздравителни писма) и в Окръжния музей и читалището в Коларовград.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Блъсков, Ил. Р. Спомени за ученическия, учителския и писателския ми живот. С., 1907. 108 с.; Богданов, Ив. Илия Р. Блъсков (1839 — 1913). . . С., 1940. 115 с.; НБВК — БИА, Книга на постъпленията, л. 60 — 61

*

Почти всички документи във фонда са писма, написани на български език и адресирани до фондообразувателя, но има и две писма, разменени между В. Друмев (митрополит Климент) и брата на фондообразувателя Д. Блъсков, както и спомени на свещеник Ив. Радов за последния. Запазен е

и един екземпляр от възванието на Ил. Макариополски и Ав. Велешки от 1861 г. Фондът е подреден по класификационна схема в два раздела: II. Кореспонденция; VI. Документи от, до и за други лица. Инвентиран е и е снабден с предметно-тематичен указател.

В документите се съдържат преди всичко сведения за самия фондообразувател (за книжовната му работа, за издания на негови трудове, за честуване на петдесетгодишния му юбилей и мнението на изтъкнати български учени и общественици за неговото дело и пр.) и за някои членове на семейството му (за баща му Р. Блъсков, за брат му Димитър, за синовете на фондообразувателя Борис и Никола и др.).

Известни данни има и по просветни въпроси: за училищното дело до Освобождението в Котел и Шумен и за следване на българи в Русия като стипендианти; за печатарското и издателското *дело; за някои семинарски библиотеки.*

В някои писма се намират бегли сведения и по политически, икономически и административни въпроси: за предизборна агитация, за кабинетни промени, за книжарската търговия, за назначения и уволнения на чиновници, за пенсиите и др.

Сведенията по църковното дело засягат въвеждането на български език в богослужението, дейността на Св. синод, някои манастири, монаси и свещеници.

Автори на писмата са следните изтъкнати наши дейци: С. Доброплодни, М. Дринов, В. Друмев, К. Стоилов, митрополит Симеон Варненски и Преславски, Д. Хранов, проф. Ив. Шишманов и др. Има известни податки за дейността и на следните *лица: Ю. Бахметиев, Д. Войников, В. Друмев, К. Величков,* Тр. Китанчев, граф Н. Игнатиев, Н. Бацаров, митрополит М. Кусевич, екзарх Йосиф и др.

Фонд № 11; 52 арх. ед., 1057 док., 2140 л.; 1857 . . . 1939 г.

ДРАГАН (ДИМИТЪР) КИРИАКОВ ЦАНКОВ

Роден е на 28. X. 1828 г. в Свищов; умира в София на 11. III. 1911 г. Произхожда от чорбаджийско семейство. Учи в родния си град. Като ученик участвува в борбата против гръцкия владика Неофит. От 1845—1848 г. следва със стипендия в Одеса в Духовната семинария. В 1848 г. е учител в българското училище в Галац. В 1850 г. посещава университета във Виена, където в 1852 г. издава заедно с А. Цанков българска граматика на немски език. Завръща се в Свищов с цел да открие българска печатница, но не получава разрешение от турското правителство. В 1856 г.

заминава за Цариград, където заедно с Б. Миркович от Пазарджик открива през есента на 1857 г. печатница. През същата година той основава ученолюбива дружина «Община за българската книжнина» за подпомагане на българските училища и църкви с книги. От 1859 — 1863 г. редактира в. «България», който провежда униатски тенденции. От 1861 — 1862 г. действува за присъединяването на нашата църква към римокатолическата и става един от водачите на униатското движение по време на църковната борба, в която се увлича и съсипва материално. Напуща Цариград и се установява в Свищов като драгоман и чиновник по паспортите. В 1864 г. става за известно време директор на Областната печатница в Русе, а по-късно — инспектор на управлението на турските параходи по Дунава. След това заминава отново за Цариград и редактира приложението на сп. «Читалище» — «Ръководител на основното учение». В 1872 г. е член на Екзархийския съвет в Цариград, а през 1874 г. участвува в редактирането на сп. «Източно време». В 1876 г. обикаля заедно с М. Балабанов европейските кабинети, за да запознае европейското обществено мнение с българския въпрос. Тогава двамата издават в Лондон книгата «La Bulgarie par ses deux délégués». През Временното руско управление е вицегубернатор в Търново и Варна. В Учредителното събрание е един от водачите на либералната група. През 1878 — 1880 г. като агент в Цариград пръв създава дипломатически отношения между княжеството и Турция. От март до ноември 1880 г. е начело на либералния кабинет. Поради недоразумения с Батенберг по дунавския въпрос и поради проавстрийската политика на последния напуща Министерството на външните работи и става министър на вътрешните работи (28. XI — 17. XII. 1880 г.). По време на пълномощията поради упоритата му борба за възстановяване на Търновската конституция е интерниран във Враца, а през 1883 — 1884 г. възглавява смесено правителство. След разцепването на либералната партия застава начело на дясното й крило (което в 1899 г. се нарича прогресивнолиберална партия). След превратата на 9. VIII. 1886 г. е отново министър на вътрешните работи, но само за 4 дни. След това емигрира в Русия, откъдето се връща след падането на Стамболов. Оттегля се от политическия живот в края на 1899 г.

Др. Цанков е виден български политически и обществен деец: преди Освобождението ратува за просветно издигане на българския народ и води борба за отхвърлянето на гръцката духовна власт; след Освобождението активно участвува в политико-обществения живот на България като лидер на либералната партия и заема високи държавни постове; проявява се като краен русофил и противник на Стамболовия режим.

Фондът е предаден в библиотеката в 1943 г. в известен ред от М. К. Людсканова. Известен брой материали постъпват по-късно (през 1951, 1955, 1960 г.). Част от фонда се намира в Архивния отдел към БАН и е заведен под № 43.

Източници:

За фондообразувателя: Ганчев, Ст. Свищов <Принос към историята му>. Свищов, 1929, с. 254 — 256; Йоцов, Я. Класи и партии у нас до 1923 година. — Исторически преглед, IV, 1947, кн. 2, с. 177 — 193; Бобчев, Ст. С. Драган Цанков — Летопис на БАН за 1911, I, 1914, с. 51 — 54; Шишманов, д-р Ив. Драган Цанков. — сп. Българска мисъл, III, 1928, кн. I, с. 14 — 29.

За фонда: НБВК.—БИА — Книга на постъпленията, л. 62, 115, 231; дело на фонда.

Публикации на документи: Априлско въстание 1876 г. Сборник от документи. Т. I, С., 1954.

*

По вид материалите са: грамоти, пълномощни, изрезки от вестници, паспорти, некролози, дописки, бележки, писма, визитни картички, родословно дърво, позиви, завещания, сметки, разписки, възвания, свидетелства, речи, избирателна карта, открити и циркулярни писма, брошури, протоколи, ръкописи, един берат, вестници и др.; написани са на български, руски, английски, румънски, френски, немски, италиански и турски език.

Фондът има азбучен указател и постоянен инвентарен опис. Документите са подредени по следната класификационна схема: I. Биографични материали (автобиографични; биографични; за имотно състояние); II. Кореспонденция (от него и до него); III. Дейност: 1. Политико-обществена дейност преди Освобождението (писма и документи по унията с Рим; член на Екзархийския съвет в Цариград в 1873 — 1875 г.; обиколка по европейските кабинети; разни); 2. Политико-обществена дейност след Освобождението (член на прогресивнолибералната партия; председател и заместник-председател на Народното събрание; народен представител; процеси, интерниране, емигрантство; участник в комисията по изработване на конституцията; дописник в различни вестници и списания; разни); 3. Служебна дейност преди Освобождението (чиновник по паспортите — 1863 г.; учител в Русе в 1866 — 1867 г.; заместник-мютесариф на Ниш — 1869 г.; адвокат; драгоман в руските войски — 1877 г.); 4. Служебна дейност след Освобождението (губернатор в Търново и Варна; член на Комисията по настаняване на бежанците; дипломатически агент в Цариград; министър на външните работи и министър-председател (24. III. — 28. XI. 1880 г.); министър на вътрешните работи (28. XI. — 17. XII. 1880 г.); председател на комисията за подобрение състоянието на земеделческото население — 1881 г.; извънреден княжески комисар — 1881 г.; кандидат за Държавен съвет; министър-председател и министър на вътрешните работи (1883 — 1884 г.); министър на вътрешните работи (1886 г.); 5. Ръкописи и бележки; IV. Документи с общо съдържание; V. Семейни (архив на Рада Цанкова и на баща му Кириак Цанков); VI. От други, до други и за други лица.

Между автобиографичните материали е запазено лично тефтерче на Цанков с бележки за съучениците от следването му във Виена, за Г. Пеячевич и П. Парчевич, за Априлското въстание и др. В биографичните материали се намират: грамота от Александър II за награждаване за заслуги в Освободителната война; стихове на почитатели в негова чест; статии във вестници и списания с биографични данни за Цанков (някои от тях са от много късно време — от 1939 г.); пътни листове и паспорти; некролози; изрезки и бележки за документация относно дейността му и живота му; материал за родословно дърво. Във връзка с имотното му състояние са запазени: завещания, сведения за застраховки, документи за пенсионирането му и др.

В писмата, чернови на Цанков, са застъпени следните по-важни въпроси: интернирането му във Враца в 1881 — 1882 г.; относно вътрешната политика на България; по езикови и филологически въпроси и др. В кореспонденцията до Др. Цанков и в другите дялове на схемата се очертават следните по-важни кореспонденти: княз Александър I Батенберг, митрополит Антим Видински, М. Балабанов, А. Бендерев, Евл. Георгиев, Н. Геров, Ал. Гирс, У. Гладстон, Стр. Д. Добрович, М. Дринов, Ив. С. Иванов, А. Ионин, екзарх Йосиф, И. Соколски, Ф. Каниц, В. Караконовски, Н. Каулбарс, митрополит Климент, А. Кумани, В. Кънчов, Г. А. Кърджиев, Ал. Людсканов, Д. Молов, Гр. Д. Начович, С. Е. Паница, П. Паренсов, М. Сарафов, Сафет паша, П. Р. Славейков, Ст. Стамболов, Н. В. Чариков, княз Вл. Черкаски, митрополит Григорий Доростоло-Червенски, митрополит Дионисий Ловчански, Т. Бурмов, М. Кусевич, Ст. Данев, П. Франгов, Св. Миларов, М. Такев, П. Бахметиев, Д. Греков и др. Очертават се и някои по-значителни колективни автори: редакции на вестници, Българско печатарско д-во «Промишление», Славянско благотворително общество, разни благотворителни комитети, училищни настоятелства, Софийското и провинциалните бюра на прогресивно-либералната партия, комитет «Цар Освободител», дипломатическите чужди агентства в България, комитетът «9. VIII.», Министерство на вътрешните работи и др. В частните писма на горепосочените кореспонденти се третират следните по-важни въпроси: за събиране суми за храма «Шипка» (1903 г.); за министерската криза в България през есента на 1883 г.; за промяната на титлата на българския княз; за службата на Цанков като дипломатически агент в Цариград; за написване на книгата на М. Балабанов «Страници от политическото ни възраждане»; ходатайства за съмишленици; във връзка с интернира-

нето на Цанков; за недоволството на народа от управлението на Александър I Батенберг; за партийния живот на либералната и прогресивнолибералната партия; за мисията на Ив. Ев. Гешов и Г. Д. Янколов по Европа във връзка с Берлинския договор и Източна Румелия; по вътрешната политика на България и преплетените с нея остри вътрешнопартийни борби; за студентски демонстрации през 1907 г.; за управлението на Т. Иванчов; за руско-български връзки; по делото на В. Стоянов с Книжовното д-во през 1900 г.; във връзка със суспендирането на Конституцията от Батенберг; за борбата против католическата пропаганда в Ст. Загора в 1901 г.; по тържественото отпразнуване на 25-годишнината от боевете на Шипка в 1902 г.; за пансиона на Т. Минков; по съдебния процес срещу Др. Цанков в 1883 г.; за установяване на руско-български търговски връзки в 1883 г.; за устрояване на безплатни ученически трапезарии и подпомагането им от Др. Цанков; за Паренсовата книга «Миналото»; за издаването на в. «България»; за управлението на Л. Н. Соболев и Ал. Каулбарс в България (1883 г.); за «Конференцията на четиримата» във Виена във връзка с железниците; за вътрешнопартийни разногласия между либералите.

Документите, които илюстрират дейността на Цанков преди Освобождението, застъпват следните въпроси: за участието му в сключването на унията с Рим през 1861 г.; по избора му за епархийски член на Екзархийския съвет в Цариград в 1873 г.; за борбата срещу гръцката схизма на екзархията; по мисията му в 1876 г. (становището на Англия по турските жестокости и автономията на България, финансови затруднения при пътуването, за лъжливите и недостоверни сведения за турските жестокости от страна на хаджи Иванчо Хаджипенчович и Бяк-бей, за вярата на българския народ в освободителната роля на Русия, статистики за щетите от въстанието, за Цариградската конференция). Един финансов документ доизяснява служебната дейност на Цанков като чиновник по паспортната служба в Свищов в 1863 г., други дават податки за учителската му дейност в Русе през 1866 — 1867 г., трети — за заместник мютесариф на Ниш през 1869 г. Един лъжлив лист говори за дейността му като драгоман на руските войски през 1877 г.

Най-голяма част от документите са във връзка с дейността му след Освобождението. Най-важните и най-много документи се отнасят до дейността му като лидер на либералната и прогресивнолибералната партия. Те съдържат сведения за партийни митинги; за сближение между либерали и консерватори

за програмата и тактиката на прогресивнолибералната партия; за избори; за създаване на акционерното д-во «Светлина» в 1896 г.; за създаване на акционерно д-во за издаване на органа на партията в. «България» в 1899 г.

Друга група документи илюстрират дейността на Цанков като председател и заместник председател на Народното събрание в периода 1893. . . 1903 г. и засягат следните въпроси: за разпространението на идеите на социализма и анархизма в училищата и обществото в 1903 г.; за социалистическия вестник «Утринна Заря»; за аудиенции при княза; за русофобската политика на княз Фердинанд. Документите за дейността му като народен представител и като шеф на прогресивнолибералната партия са тясно свързани. В тях има сведения относно борбата за възстановяване на Търновската конституция; избори за народни представители; и законодателни избори; кандидатурата му във Врачанска, Новозагорска, Белослатинска и Търновска околия; за построяване и откриване на Паметника на Александър II в София през 1907 г.; против управлението на кабинета Т. Иванчов — Радославов; за избирателния закон; за свикване на Великото народно събрание в 1881 г. в Свищов; по проекта за създаване на Народна банка; за дебати в Народното събрание. Материалите по процеса против Цанков за обида на държавния глава в 1881 г. и за откритото писмо против руския дипломатически агент М. Хитрово засягат: интернирането му във Враца и емигрантските му години през Стамболовия режим и прокламацията към българския народ от Др. Цанков, П. Каравелов, Н. Сукнаров и П. Р. Славейков (от 4. VI. 1881 г.) против Ал. Батенберг; управлението на пълномощията и отрицателното становище на Цанков; отношението между либерали и консерватори; смъртта на Александър III в 1894 г.; Стамболовия режим; амнистията на емигрантите от Стамболовия режим; за завръщането на Цанков от емиграция през декември 1894 г.

Запазени са материали за участието на Цанков в изработването на конституцията (1883 г. — проект за конституцията) и за нейното изменение и допълнение по-късно.

За сътрудничеството му във в. «Балканска трибуна» — 1907 г., сп. «Гражданин» — 1904 г., в «Ден», в. «Мир» — 1906 г. има негови дописки, както и статии по обществено-политически въпроси за периода 1881 — 1910 г.

Документите, класирани под рубриката «Разни», разкриват следните въпроси: издаването на в. «София» през 1882 г.; амнистията за политически престъпници от преврата 9. VIII.

1886 г.; изменението на Закона за назначаването на учителите от основните и класните училища с бележки за разискванията в Народното събрание по това; суспендирането на конституцията от 1881 г. Тук се пази една печатна «Паметная записка» на руски език относно дейността на Комисията по образованието на южните славяни при Министерството на външните работи в Петербург.

За служебната дейност на Цанков са запазени материали от дейността му като вицегубернатор в Търново — за настаняване на бежанци от Комисията в Пловдив; от дейността му като Варненски губернатор — за подпомагане на Кресненското въстание и др. Един пътен лист и едно писмо от канцеларията на княза от 1879 и 1880 г. говорят за отиването на Цанков като дипломатически агент в Цариград.

Документите от министерската дейност на Цанков третират следните въпроси: идването на крал Карол I в България през октомври 1880 г.; железопътния и дунавския въпрос; мисията на С. Панаретов в Англия през септември 1880 г. относно Съединението на Източна Румелия и Княжество България; македонския въпрос; държавни задължения от Берлинския договор; училищното дело в Македония; положителното отношение на Русия към детронацията на Батенберг; отношението на Русия към обединението на България и бъдещата политика на Временното правителство.

От дейността му като председател на Комисията по изпълнение Закона за подобрение състоянието на земледелческото население по господарските и чифлишки земи са запазени малко материали. Има и документи за кандидатурата му за член на Държавния съвет (1881 г.).

Във фонда се намират голям брой ръкописи и бележки на фондообразувателя по следните въпроси: във връзка с вътрешната политика на България; по географски въпроси; по езикови въпроси; бележки и материали в две и повече редакции по държавно конституционно право (вероятно във връзка с изменението на конституцията от 1894 г. и активното участие на Цанков в това изменение).

Материалите с общо съдържание, предимно вестници и изрезки, са за живота и дейността на Цанков и Ал. Людсканов; във връзка с прогресивнолибералната партия; за завещанието на Евл. Георгиев; за австрийската политика спрямо България, за отражението на българските политически събития в руските вестници.

Документите, свързани с Р. Цанкова (писма и др.), дават сведения за преминаването на руските войски в България и събиране помощи за пострадалите от войната; за освобождението на Свищов; за избора на Цанков за народен представител през 1879 и 1880 г.; за интернирането му. Запазени са и материали за смъртта на Р. Цанкова. От фонда на К. Цанков (баща на Др. Цанков) е запазен един документ.

Между документалните материали, писани от друга ръка, има сведения за Сръбско-българската война (1885 г.); за проявената неприязненост към ген.-майор Н. Каулбарс и др. в 1886 г.; за скъсването на отношенията между България и Русия в същата година; във връзка с инциденти, станали по повод излизането на в. «Търновска конституция»; за Руско-японската война от 1905 г.; за Освободителната война и себеотрицанието на братския руски народ и пр. Между кореспондентите и адресатите личат имената на: Ал. Богориди, П. Каравелов, д-р А. Вълкович, ген. Н. Каулбарс, П. Р. Славейков, Р. Славейков П. Паренсов и др.

Фонд № 12; 63 арх. ед., 4642 док., 7988 л.; 1850 . . . 1924 г.

АЛЕКСАНДЪР КОЧОВ (НИКОЛОВ) ЛЮДСКАНОВ

Роден е на 3. III. 1854 г. в Търново; умира на 4. III. 1922 г. в Лондон. В 1875 г. завършва Роберт колеж в Цариград. Заподозрян от турските власти, в 1876 г. заминава за Русия и постъпва в Новоросийския университет. Поради обявената наскоро Освободителна война заминава за бойното поле като преводач в Щаба на ген. М. Д. Скобелев. Взема участие в битките при Ловеч, Плевен и др. След Освобождението е втори секретар в Българското дипломатическо агентство в Цариград. В 1880 г. е гл. секретар в Министерството на външните работи. След преврата през април 1881 г. е в първите редици на опозицията и сътрудничи в опозиционния вестник «Светлина». След това заминава като стипендиант за Париж и в 1884 г. завършва правни и дипломатически науки в Ecole de Sciences Politiques. След завръщането си в отечеството си се отдава на адвокатска практика и на обществена дейност. В 1884 — 1885 г. е секретар на д-во «Червен кръст», а по-късно и счетоводител на Комитета «Цар Освободител». През Стамболовия режим емигрира в чужбина и се завръща в България в края на 1894 г. Взема участие в редактирането на в. «България» — органа на прогресивнолибералната партия, а в 1898 г. като неин активен член е включен и в централното бюро. От 19. II. 1901 — 5. V. 1903 г. и от 16. III. 1911 — 4. VII. 1913 г. е министър: на Търговията и земеделието, управляващ Обществените сгради, на Вътрешните работи и народното здраве и на Земеделието. Неколкократно е избиран за народен представител. Има заслуги за въвеждането на Закона за пропорционалното представителство в изборната система. Участвува като делегат на България в славянски събори. В края на живота си става член в Англо-българския

смесен арбитражен съд в Лондон (1921 — 1922 г.). Награждаван е с български и руски ордени.

Ал. Людсканов е съмишленик на Др. Цанков и Ст. Данев, активен член на прогресивнолибералната партия и убеден русофил.

Фондът постъпва в библиотеката на части: в 1943, 1945, 1951, 1953, 1955 и 1960 г. чрез М. К. Людсканова. Постъпленията от 1943 — 1955 г. са обработени, но тези от 1960 г., които са около 1000 на брой, са необработени. Те са главно документация, кореспонденция и по адвокатската дейност на фондообразувателя и ще бъдат инвентирани допълнително.

Част от фонда на Ал. Людсканов се намира в ЦДИА — ф. № 137.

Източници:

За фондообразувателя: Силянов, Хр. Александър Людсканов. . . — Общ годишник на България, С., 1923/25, с. 372 — 374; Данев, Ст. Александър К. Людсканов <Спомени> — сп. Съвременник, С., 1922, кн. 7 — 8; Документи от фонда. (Речи, произнесени *при смъртта на фондообразувателя: арх. ед. № 1, л. 58 — 66, л.* 74 — 77.)

За фонда: НБВК—БИА, дело на фонда; Книга на постъпленията — л. 62, 90, 115 — 116, 230, 233, 237.

•

Документите са писани на френски, английски, латински, руски и немски език. Най-ранният документ във фонда е от *1850 г., но той е от бащата на фондообразувателя, а най-късният* (от 1924 г.) е писмо от д-р Русев до Н. Людсканова. По вид документалните материали от фонда са: свидетелства, дипломи, карти, заемни бележки от библиотеки, рецепти, портрети, некролози, родословно дърво, кореспонденция, речи, данъчни книжки, разписки, сметки, членски карти, манифести, избирателни бюлетини, позиви, програми, ведомости за заплати, удостоверения, доклади, ръкописи, устави, реклами, проспекти, пълномощни, визитни картички и др.

Фондът е снабден с постоянен инвентарен опис, има азбучен указател и е предметизиран по следната класификационна схема: I. Биографични материали и документи за имотно състояние; II. Кореспонденция (от и до него); III. Служебна дейност *(министър на търговията и земеделието в 1901 — 1902 г.; министър* на вътрешните работи в 1902 — 1903 и в 1911 — 1913 г.; министър на земеделието и държавните имоти в 1913 г.; делегат в Англо-българския смесен арбитражен съд в Лондон; адвокат); *Обществена дейност (член на прогресивнолибералната партия,* народен представител, председател на английската лига, разни); Ръкописи и материали; IV. Документални материали с

общо съдържание (мисли, афоризми, документация и др.); V. Семейни (фонд на Н. Людсканова, Р. А. Людсканова, М. Людсканова-Рачева, Кочо Людсканов); VI. Писма от други, до други и за други лица.

По-интересни документи с биографичен характер са: кръщелно свидетелство, диплома от Роберт колеж, удостоверение за заемане длъжността гл. секретар при Министерството на външните работи от 1881 г., писмо от Министерството на финансите за специализация в Париж, диплома за завършени юридически науки, свидетелство за адвокатска правоспособност от 1884 г., удостоверения и билети за пътуване в чужбина, речи и очерци, произнесени от видни български и чужди общественици по случай смъртта на Ал. Людсканов, списък за ордените на Ал. Людсканов, родословно дърво за членовете на семейството му и др.

Материалите за имотното състояние на фондообразувателя са лични сметки.

Кореспонденцията е разпределена в две групи: чернови на Людсканов и писма до него. Неговите чернови са до: Ан. Бендерев, Ив. Ев. Гешов, Р. Даскалов, Вл. Ламсдорф, Ал. Стамболийски, Д. Станчов, Износно-вносна банка и други банки, редакцията на в. «Пряпорец». По-важни автори на писмата до него са: Дж. Д. Баучер, Ан. Бендерев, Ив. К. Бояджиев, Ив. Вазов, Х. Чарлс Уудс, епископ Гервасий, Р. Даскалов, дворецът Кремъл — Москва, дворецът — София, Р. Димитриев, М. Дринов, Благодетелно д-во «Всех скорбящих радост» — София, застрахователно д-во «Русия», различни други д-ва, екзарх Йосиф, В. Караконовски, Ив. Касабов, Г. В. Киселов, Крамарж, Хр. Мутафов, А. Кумани, Б. Лодер, Н. Людсканова, Ив. Москов, А. Митов, И. В. Мърквичка, С. Панаретов, А. Прудкин, П. Рачев, К. Д. Списаревски, Д. Станчов, Д. Филов, Др. Цанков, Ст. Чилингиров. Предметите и темите, застъпени в кореспонденцията, са: по партийни въпроси (избори, партийни ходатайства, за партийния празник на прогресивно-либералната партия, за в. «България» и др.); във връзка с раняването на сина му Кочо като офицер-доброволец в руската армия в 1915 г.; за покръстването на помаците; за аграрния въпрос в Македония и Одринско; приветствия за назначаването му в Англо-българския съд в Лондон; за подписките за подпомагане на руски и сръбски пленници в 1917 г.; за историята на благотворителното дружество «Всех скорбящих радост»; за Българското икономическо д-во; за д-во «Българско-чешка взаимност»; по изменението на избирателния закон и

прокарването на пропорционална избирателна система; за конференцията на Славянския изпълнителен комитет в Петербург в 1910 г.; по процеса на Др. Цанков в 1883 г.; за ген. Паренсов; за левия уклон на кабинета през май 1919 г.; за режима на Стамболов; по освещаването на Скобелевия паметник в Петербург през 1912 г.; за цените на продуктите в Румъния през 1913 г.; за военните действия при Чаталджа в 1913 г.; за картини на А. Митов; по работи на Министерството на вътрешните дела; за чети в Кюстендилско против сърбите в 1912 г.; за политическия живот в България в 1921 — 1922 г.; за излизане на първата книга от сп. «Съвременник» (1922 г.); за убийството на министъра на войната Ал. Димитров през октомври 1921 г.; за отпразнуване на Априлското въстание в 1901 г.; за арбитражния съд в Париж; за недоволството у войниците на фронта през Балканската война; за Прудкин; по адвокатски дела на Людсканов; по отпускане помощ на руски ветерани и др. Писмата на Др. Цанков до Людсканов от Виена, Париж и София са от 1881 — 1887 г. и третират следните въпроси: политическия живот в България и отношението на Русия към вътрешните работи на България; отношенията между консерватори и либерали; интернирането на Цанков във Враца; управлението на руските генерали; политиката на Ал. Батенберг; превратa от 9. VIII. 1886 г. и свалянето на княза; избор на административен център на Родопите — Устово; подпомагане с материална помощ руските доброволци във войната 1912 — 1913 г. и пр.

Документите от дейността на Людсканов като министър на търговията и земеделието засягат главно разискванията в Народното събрание относно ветеринарните лекари, а тези като министър на вътрешните работи (писма от Фердинанд, Х. Анков, П. Бъчваров, Стр. Д. Добрович, Ал. Кипров, разните окръжни и околийски управления) третират следните въпроси: македонския въпрос — 1903 г.; дейността на Вътрешното министерство изобщо; покръстването на помаците в новоосвободените земи в 1912 г.; Ревелските реформи; разни избори; подпомагане на руси-доброволци да се завърнат в Русия след 1913 г.; помощи от Московския славянски комитет за ранени войници от 1912 — 1913 г.; юбилея на екзарх Йосиф в 1902 г.; назначения, заплати, командировки и задачи на агенти на Обществената безопасност; вакъфския въпрос; изменения в избирателния закон след 1911 г.; назначения на околийски началници; мисиите на Ал. Людсканов в Русия по случай тържествата във

връзка с откриване паметника на Александър III през май 1912 г. и в Атина по погребението на гръцкия крал Георги и възшествието на сина му Константин в 1913 г.; дейността на Парламентарната изпитателна комисия във връзка с доставката на оръжие за Македоно-одринските опълченски дружини.

Запазени са незначителни документи във връзка с дейността му като министър на земеделието и държавните имоти.

За дейността му в Смесения англо-български арбитражен съд в Лондон има редица документи, които съдържат сведения за дейността на Людсканов като защитник на България и интересите ѝ в този съд; за монетарната конференция в 1921 г. в Лондон и др. Между тях има писма от К. Д. Списаревски, Клод Мълинс и Й. Пардов.

Многобройни са документите за адвокатската дейност на фондообразувателя, между които има сведения за важни държавни дела (напр. по доставката на каменни въглища от фирмата Пиман, Бел & Ком.).

По-важни от документите, които илюстрират дейността му като активен член на прогресивнолибералната партия, са следните: реч на Людсканов от 1899 г. относно историческите връзки на България с Русия против антируската политика на Батенберг; документи във връзка с провеждането на избори; материали за историята на прогресивнолибералната партия; обвинения срещу Данев във връзка с народната катастрофа в 1913 г. (тук се намира също една реч от Ст. Данев от 26. I. 1914 г. с обяснения за събитията от 16 — 17. VI. 1913 г.); документи за в. «България», за д-во «Братски съюз»; кандидатурата на Людсканов в 1919 г. в Търновски окръг; уволнения и назначения на съпартизани; програма на либералната партия от 1882 и 1894 г.; документи за дейността на обединената народнопрогресивна партия — 1921 г.; за провеждането на партийни събрания; тържественото отпразнуване (в 1896 г.) на годишнината от Априлското въстание.

В материалите от дейността на Людсканов като народен представител има сведения за бунтовете в Дуран Кулак, Шабла и Тръстеник по въвеждането на десятъка в 1899 г. и относно откриването на паметника на руския император Александър II в София през август 1907 г.

Документите, които определят обществената дейност на Людсканов като председател на Английската лига, дават сведения за преподавателите в курсовете към лигата, за изнесени сказки, за Устава на лигата, за забави и вечеринки с благотворителни цели и пр.

Във връзка с политико-обществената дейност на Людсканов са запазени: манифест за обявяване на Освободителната война и свидетелства за участието на Людсканов във войната, за дейността му в д-во «Червен кръст», за дейността му в д-во «Българско-чешка взаимност» (1918 г.).

Има редица материали и бележки от фондообразувателя с библиографски характер (извадки от книги и списания по юридически и други въпроси); във връзка с емигрантството му след 1887 г.; за договор между България и Франция от декември *1911 г.; за загубите на България от Балканската война; за* консулски договор между Австро-Унгария и България от 1912 г.; по вакъфския въпрос; във връзка с Ревелските реформи за Македония; за монетарната конференция в Лондон в 1921 г.; за борбата на полския народ за освобождение; за унгарската революция в 1848 г. и др.

По-интересни от материалите от IV дял са следните: една резолюция на V конгрес на българските бежанци от Тракия от 31. V. 1921 г. ; протокол на Камарата на лордовете от 20. II. 1922 г. относно сформирането на доброволчески армии в България и Унгария; отчет на Осигурителното д-во «Ню Йорк» от *9. I. 1897 г. за 1896 г.; отчет за резултати от законодателни* избори в Белгия от 2. VI. 1912 г.; списък на съчиненията на В. Кънчов и др. Изрезките от вестници са по следните въпроси: Междусъюзническата война; Първата световна война и участието на България в нея; аграрни въпроси; пропорционалната изборна система; неосъщественото заемане поста на дипломатически агент в Атина от 1906 г. от Людсканов; вакъфския въпрос; руското и турското законодателство; много сведения за политико-обществения живот в България след Освобождението до Първата световна война; избори и изборна борба; македонски въпрос; Балканска война и др. В изрезките от руски вестници е отразено руското обществено мнение на въпроси от политико-обществения живот в България: убийството на Стамболов, смъртта на Тр. Китанчев; завръщането на Др. Цанков от емиграция и др. В западните вестници е отразено отношението на западните страни към редица български въпроси и събития.

По-интересни от документите до Недялка Цанкова-Людсканова, съпруга на Ал. Людсканов, са следните: свидетелство за завършен курс във Виенско училище от 1880 г.; документи във връзка с наследството от баща ѝ; дипломатически паспорт за завръщането ѝ в България след смъртта на Ал. Людсканов и др. Кореспонденцията до Н. Людсканова е от частен характер. Интересни са писмата на Людсканов до нея. Те съдържат

сведения за задържането му в 1887 г. във връзка със Силистренския бунт, за предизборни обиколки с агитационни цели през 1919 г. и др. В писмата на Н. Мутафова и Хр. Мутафов до нея (1921 — 1922 г.) има сведения за уволнения на професори в университета в София; за студентски демонстрации; за избори, минали под знака на терора, и разни други сведения във връзка с политико-обществения живот в България. Група писма съдържат ходатайства чрез нея до мъжа ѝ за парични помощи, за назначения на служба и пр. По-значителни са многобройните писма на Др. Цанков от Цариград, Виена и Лондон до Недялка във Виена от 1876 — 1884 г. Те съдържат сведения за Руско-турската война от 1877 — 1878 г. и отразяват вярата на Цанков в освободителната роля на Русия; за решението на Цариградската конференция; за сформирането на българското опълчение в Плоещ; за назначението на Цанков за вицегубернатор в Търново след Освобождението; за падането на Плевен; за настаняване на бежанци от Ст. Загора, Казанлък и др.; против лорд Биконсфилд; за отношението на Австрия и Англия към Освобождението на България; за дейността на Цанков като вицегубернатор във Варна; за дейността му като дипломатически агент в Цариград; за депутатските мандати на Цанков от Свищов, Търново и Варна; за вътрешната политика на България; за избирането на Цанков за министър на външните работи и изповеданията в 1880 г.; за убийството на Александър II; за суспендиране на конституцията; за процеса срещу Цанков — Каравелов — Славейков във връзка с тяхната прокламация срещу Батенберг по време на изборите на 14. VI. 1881 г.; за управлението на руските генерали в България; за митинги за възстановяване на конституцията; за подчертаното недоволство на народа от режима на пълномощията; за конференцията на железниците във Виена в 1883 г.; за образованието на Н. Цанкова и пр.

По-важните моменти, застъпени в спомените на Н. Людсканова относно живота, дейността и заслугите на Ал. Людсканов и Др. Цанков, са: детство и учение на Людсканов; младини и ранна дейност на Цанков; уния с Рим; обиколка по европейските кабинети през 1876 г. с М. Балабанов; Учредително събрание в Търново; губернаторство; биографични данни за Александър I Батенберг; сведения за либерали и консерватори; сведения за дейността на Людсканов и Цанков и преплетените с тях политически събития в България: превратът от 27. IV. 1881 г.; интернирането на Цанков в 1882 г. във Враца; завръщането на Цанков в България след изгнаничеството му и съста-

вянето на коалиционния кабинет в 1883 г.; Съединението; Сръбско-българската война; превратът от 9. VIII. 1886 г.; Силистренският бунт в 1887 г.; Стамболовият режим и падането му; смъртта на Цанков и дейността на Людсканов като подпредседател на Централното бюро на прогресивнолибералната партия; дейността на последния като министър на вътрешните работи; политиката на д-р Ст. Данев; македонският въпрос и погромът на България на 16. VI. 1913 г.; сведения за Първата световна война и участието на К. Людсканов в нея; процесите против Зеленогоров, Хр. Силянов и други русофили; пронемската политика на Фердинанд; положението на войниците на фронта през лятото на 1918 г.; болшевишките лозунги; абдикацията на Фердинанд и пр. Като приложение към спомените са дадени следните по-важни документи в препис: Текстът на руско-българската тайна конвенция, сключена през май 1902 г.; манифестът за обявяване на Балканската война в 1912 г.; атестатът на К. Людсканов за завършване на Николаевската военна академия в 1914 г.; две телеграми от фон Клайст до Вилхелм II от август 1914 г. за намесата на Италия на страната на Германия като нейна съюзница във войната; манифест от 8. XI. 1914 г. от опозиционни депутати от София до българския народ относно неутралитета на България в общоевропейската криза през 1914 г.; официално съобщение от руското правителство в Петербург до българското правителство от 23. IX. 1915 г. за разрива в отношенията с България; преписи на писма от Н. Людсканова до мъжа ѝ и от него до нея за превратa от 1886 г., за Октомврийската революция, за превратa от 9. VI. 1923 г. и др.; две бележки от 1886 г. от руския император Александър III до Временното правителство в България относно Съединението и отношението на Русия към този акт; за амнистия на офицерите от Русенския бунт и др. Запазени са и няколко тетрадки на Н. Людсканова със сентенции, стихове и др., както и разни бележки за делото на Людсканов.

Документите до и за Рада Ал. Людсканова са биографични, кореспонденция с майка ѝ, писма от Н. Станчова и др.

Документите до и за родителите на Людсканов — Мариола Людсканова и Кочо (Никола) Людсканов, са биографични, частни писма и разписки и записи във връзка със семейното наследство.

В VI дял се намират писма и телеграми от княз Борис Търновски до ген. Тошев (1914 г.); писма от Н. Иванов до М. Сарафов от 1919 г. за назначение на прогресисти за око-

лийски началници и на други отговорни места; писма до Ц. Бръшлянов по партийни въпроси; нота от Министерството на външните работи и изповеданията до Сръбската легация в София от 24. VIII. 1921 г. относно отпуснатото брашно на населението в Зайчар през Първата световна война и по спора за брашното от Самуил Калмич; писма от Клод Мълинс до Българската легация в Лондон относно смъртта на Людсканов; писма за помощи от руски семейства за подпомагане на бедни и осиротели български деца от войните в 1912 и 1918 г.; литографираното писмо от П. Р. Славейков до княз Ал. Батенберг против произволите на правителството и недоволството на народа от управлението му; писма от Ив. Толев (1912 г.) за освобождаване на агентите от Обществената безопасност от военна служба във военно време; писма по разни партийни въпроси и пр.

ФОНД № 13; 76 арх. ед., 2732 док., 8354 л.; 1870 . . . 1943 г.

Д-р ДИМИТЪР ЯНЕВ СТАНЧОВ (СТАНЧЕВ)

Роден е през 1863 г. в Свищов; умира на 23. III. 1940 г. в София. Произхожда от заможно търговско семейство. Гимназиално и висше юридическо образование получава във Виена. През 1887 г. е аташиран към българската депутация в Европа във връзка с избора на нов княз. След избирането на княз Фердинанд е назначен за негов секретар, а по-късно — за началник на тайния му кабинет. През 1891 г. се оженва за графиня де Грено, придворна дама в княжеския дом. От 1894 г. до 1924 г. е непрекъснато дипломатически представител на България в Букурещ, Виена, Петербург, Париж, Рим, Лондон. От 1906 г. до 1908 г. е министър на външните работи, а след убийството на Д. Петков за кратко време е председател на Министерския съвет. След Първата световна война взима участие в българската делегация за сключване на мир като началник на канцеларията на делегацията. Като представител на българското правителство участвува в международни конференции и при сключването на редица политически и търговски договори. През 1924 г. се оттегля от дипломатическата кариера, но не престава да информира западния свят за българския народ и неговите национални интереси чрез редица статии в английски и френски вестници. До края на живота си следи отблизо политическия живот в България.

Д. Станчов е един от типичните школувани български дипломати, непринадлежащи към отделна политическа групировка и заемащи служба при всички политически режими. През всичкото време той остава верен сътрудник на българската монархия и проводник на политиката на различните буржоазни правителства. Прекарал по-голямата част от живота си в чужбина, Станчов има известни заслуги за запознаването на чуждия свят с България и за спечелване на много чужденци като приятели на българския народ и като защитници на българската кауза.

Фондът постъпва в БИА през май 1946 г., изпратен от военно поделение във Варна, където се съхранява дотогава във вилата на Станчов. Част от този фонд се намира в ЦДИА (ф. № 143); отделни документи *може би има в Свищов и във Варна.*

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Помен за пълномощния министър Д. Станчов. (Слово, произнесено на траурния концерт на Радио София.) С., 1940; Muir, N. Dimitri Stancioff Patriot and cosmopolitan. 1864 — 1940. London, 1957. 287 с.; Станчова, А. Дворцови и дипломатически спомени. С., 1934. 221 с.; НБВК—БИА, ф. № 13, арх. ед. 1, л. 6 — 270; арх. ед. 2, л. 1 — 76; Дело на фонда.

*

Фондът е подреден, класиран, предметизиран и инвентиран в постоянен опис. Документите са на френски, немски, английски, руски, италиански и български език. Те са главно кореспонденция и ръкописи.

Документалните материали са подредени по следната схема: I. Биографични материали; II. Частна кореспонденция (от и до фондообразувателя); III. Дейност: 1. Пълномощен министър в Букурещ, Петербург, Париж, Рим, Лондон; 2. Министър на външните работи; 3. Народен представител; 4. Пълномощник на българското правителство в разни международни конференции и при сключване на политически и търговски договори; 5. Офицер; 6. Член на разни дружества; 7. Публицист и книжовник; V. Материали за отделни членове на семейството; VI. Материали от, до и за други лица.

Във фонда са запазени следните биографични материали: няколко тетрадки, бележници, календари (с почерка на фондообразувателя със сведения за рода на Станчови), автобиографични бележки (детство в Свищов, ученически години във Виена, включване в свитата на княз Фердинанд и др.), дневник на фондообразувателя за 1887 — 1888 г. Между данните, които Станчов дава за рода си, има кратки сведения и за събития от обществен и политически характер: за революционното движение; за икономическото положение на българския народ; по черковния въпрос; сведения за някои дейци (Г. Раковски, В. Левски, П. Хитов, Хр. Павлович, Н. Пиколо и др.). Към автобиографичните материали са приложени изрезки от вестници, преписи от документи, оригинални документи, свързани с биографията на Станчов и семейството му. Запазени са и няколко биографични очерци, между които: от дъщеря му

Н. Станчева — Леди Мюир, във връзка с честването на 35-годишната му дипломатическа дейност под заглавие «Един балкански дипломат»; препис от статия на А. Камерон от в. «Глазгоу Хералд». Има и служебни списъци за длъжностите, които е заемал, и за ордените, с които е бил награден, редица свидетелства, лични карти, грамоти и др. Запазени са изрезки от вестниците «Зора», «Мир», «Утро», «Слово», «Фигаро», «Тан», «Таймс», «Обзървър» и др. с биографични данни във връзка със смъртта на Станчов; има документи и за имотното състояние на фондообразувателя.

Частната кореспонденция от и до Станчов може да се раздели на две групи: с чужденци и с българи. Към първата група личат имената на следните кореспонденти: А. Бергсон, Н. Бъкстон, Ф. Грейвис, А. Жирар, А. Милеран, лорд Нютон, Т. Бриджес, Буриян, ген. Кретиен, Кайар, Р. фон Мах, Дж. Мънк, Х. Никълсън, Ж. Палеолог, К. Победоносцев и др. Основна тема в тази част от кореспонденцията е сключването на мир в 1918 г. Засегнати са също и следните въпроси: благодарност за положените от Станчов грижи към английските военнопленници в България; изборна борба в Англия през 1919 г. и спънките, които среща в нея Н. Бъкстон поради приятелските му връзки с България; финансовото положение на България и създаването на тютюнев монопол с участието на френски капитали; плащането на капитулации от страна на България; четническо движение в Македония; изпратени за публикуване в западния печат статии за България на Станчов; отзоваването на Станчов от поста пълномощен министър в Лондон (уреждане на прощални визити, изказани съжаления и поздравления във връзка с напускането на Лондон и други въпроси от обществен и личен характер).

В личната му кореспонденция с българи личат имената на С. Д. Добрович, ген. Жостов, д-р Ст. Киркович, А. Ляпчев, Гр. Начович, К. Стоилов, ген. Ст. Паприков, Д. Петков, Р. Петров, ген. М. Савов, А. Тошев, митрополит Симеон Варненски и др. Писмата им се отнасят до: желанието на Станчов да вземе участие като доброволец в Първата световна война; църковния въпрос в Македония; отзвуци от убийството на Стамболов; подобрение на отношенията между Русия и България и готвената българска делегация за Русия; проект за строеж на жп. линия и мост на Дунава за свързване на България с Румъния; търговския износ на България през румънските пристанища; тежкото финансово положение на

България; дейността на Комитета по постройка на паметник на Александър II; дипломатически промени в българските легации през 1908 г.; инцидента между българското правителство и руския пълномощен министър в София — Щеглов; спора между българската легация в Букурещ и Хр. Пулиев за наследството на М. Бенли; въпроси от личен характер и др.

От дейността му като пълномощен министър в Букурещ е запазен един документ във връзка с подготвяне на митническа спогодба между България и Румъния и пет писма от Д. Станчов и Евл. Георгиев по парични въпроси на легацията. В продължение на цяло десетилетие Станчов заема поста дипломатически представител на България в Петербург. От тази дейност са запазени редица писма, доклади, дневници, телеграми и др. Между кореспондентите личат имената на княз Фердинанд, Николай II, ген. Ст. Паприков, Кобеко, С. Ю. Вите, д-р Ст. Данев, К. Сарафов, Р. Петров, А. Изволски, граф В. Н. Ламсдорф, К. Стоилов, граф Муравьев и др. Те съдържат сведения относно сключването на заем от Русия и тежкото финансово положение на България; събиране на десятъка и бунтовете срещу него; идване на руския финансов представител Кобеко в България; преговори с руския финансов министър Вите; съгласие на българското правителство да се приемат руски финансови съветници, които да приведат в ред финансовата дейност на страната; значението на сключването на заем от Русия за България, което ще предпази последната от попадането ѝ под австрийско влияние; посещението на княз Фердинанд в Петербург през 1901 г.; отпразнуването на 25-годишнината от Шипченската епопея и освещаването на храма-паметник при с. Шипка; конфликта между руския пълномощен министър Щеглов и българското правителство по повод статия на С. Радев във в. «Вечерна поща» срещу Русия. От голямо значение са запазените копирни книги с копия на писма от Д. Станчов до княз Фердинанд, ген. Ст. Паприков, д-р Ст. Данев, граф Ламсдорф, Р. Петров и др. По-голямата част от тях са секретни донесения от Станчов до Фердинанд. В тях се съдържат сведения за срещи и водени разговори на Станчов с видни руски политически личности и чужди дипломати (Николай II, граф Ламсдорф, ген. Куропаткин, А. Изволски и др.); за вътрешната и външната политика на България и отношението на Русия към нея; за посещението на д-р Данев в Петербург; по македонския въпрос и дейността на македонските комитети в Бъл-

гария; за протестите на Турция против изпращането на чети в Македония; за доставка на оръжие от Русия за Сърбия; за външната и вътрешната политика на Русия; за Руско-японската война; за революционните дни през 1905 г. в Петербург и по-специално за събитията на 9 януари; за избори на руската Дума и др. Запазени са и преписи от преписка между руския министър на външните работи граф Ламсдорф и министъра на войната В. Сахаров за награждаването на Станчов с руския орден «Св. Ана» за заслугите му по време на Руско-японската война и за сключването на българо-руски търговски договор и др. Има и отзиви за дейността на Станчов като пълномощен министър в Петербург.

От дейността му като министър на външните работи са съхранени документални материали във връзка с награждаването му с чужди ордени; кореспонденция от Д. Станчов до Х. Генадиев, Фердинанд, Д. Петков, Н. В. Чариков и др. и от Вернаца, екзарх Йосиф, А. Нелидов, М. Обер, М. Сарафов, Д. Стурдза, Хр. Хесапчиев и др. до Станчов. Застъпени са следните въпроси: опровержение в печата на слуха относно обявяване на независимостта на България; беседа между Станчов и руския министър на външните работи Изволски за българо-руските и българо-сръбските отношения; за отзоваването на руския пълномощен министър Щеглов от София; речното разграничение между Румъния и България и др. Има и няколко речи и приветствия на Станчов като министър на външните работи. Запазени са: законопроект за вероизповеданието, внесен от него в Народното събрание, и изказването му във връзка с дебатите; проектозакон за устройството и службите на Министерството на външните работи; служебен списък по старшинство на чиновниците от дипломатическото ведомство и заповед за йерархията по това ведомство. Тук се намира и препис от телеграма от австрийския ерцхерцог Карл до Фердинанд, в която изказва задоволство от срещата си с външния министър Д. Станчов и подчертава приятелските връзки между двата народа.

Доста документални материали са запазени от дейността на фондообразувателя като български пълномощен министър във Франция: писма, доклади, речи, програми и др. (оригинали, преписи и копия в копирни книги) от ген. Ст. Паприков, френския министър на външните работи Пишон, Ал. Малинов, княз Фердинанд и др. В тях са застъпени: преговори за сключване на заем от Франция за уреждане на дълговете на България към Турция; посещението на княз Фердинанд в

Париж; разговори с видни политически личности във връзка с положението на Балканите; младотурския преврат: обявяване на независимостта на България и преговори за официалното й признаване от Франция и отношението на Русия: разговори на Станчов с Бриан, Пишон, Кошери и др. по сключване заем в 1909 г.; по македонския въпрос; за дейността на Балканския комитет в Лондон; около женитбата на Фердинанд и др. Във връзка с обявяването на независимостта на България и становището на великите сили по този въпрос са запазени много документи в оригинал и препис от 1908—1910 г. Те третират следните въпроси: подготовка и провъзгласяване на незивисимостта и отношенията на великите сили към този акт; проект за свикване на конференция за ревизиране на Берлинския договор; преговори с Турция за признаване на независимостта и исканата компенсация с изплащането на източнорумелийския дълг и уреждане въпроса за Източна железница; застъпничеството и посредничеството на Русия за уреждане на тези въпроси и др. Към дейността му като пълномощен министър в Париж се отнасят и препоръчителни писма, дадени на Станчов от френския пълномощен министър в София Ж. Палеолог до Дешанел, Делкасе, Рибо, Воге, Шарм в Париж.

От дипломатическата му дейност в Рим са запазени изрезки от вестниците «La guerre sociale», «Temps», «Il Messagero» и др. от Париж, Рим и др. във връзка с отзоваването му от поста пълномощен министър в Париж и назначението му на същия пост в Рим; препис от доклада му до българското правителство за разговора му с барон Сонино във връзка с неутралитета на България 1914 г.; четири телеграми от министъра на външните работи В. Радославов до Станчов за разрешение на отпуск, за освобождаване от поста пълномощен министър в Рим; за да вземе участие в Първата световна война.

От дейността му като пълномощен министър в Лондон през 1908 и по-късно (от 1920 до 1924 г.) има писма, доклади и телеграми от него до ген. Ст. Паприков, Ал. Стамболийски и др. по следните въпроси: жп. линии на Балканския полуостров и създаване на френско-италиански синдикат за постройка на адриатическа жп. линия; за годишно събрание на Балканския комитет в Лондон; относно победата на Кемал паша над гърците и успехите му в Мала Азия; за мнението на великите сили за Кемал паша и въпроса за проливите; проект за свикване на международна конференция по близкоизточния въпрос. Във връзка с отзоваването му са запазени писма на видни ан-

глийски обществеици, като Р. Макдоналд, лорд Нютон, А. Понсонби, Томпсън Т. и изрезки от в-ците Таймс, Съндѐй Таймс, Обзървър, Дейли Хералд, Сфера, Близкият Изток и др. с ласкави отзиви за Станчов.

Във връзка с дейността му като народен представител са запазени две писма и една телеграма за избирането му в Плевен и Айтос. Във фонда се намират пълномощни писма от княз Фердинанд, с които го натоварва да представлява България на Хагската конференция — 1899 г., да вземе участие в сключването на търговски договор между Англия и България през 1905 г. и в преговори за сключване търговски договор с Румъния — 1907 г. Във връзка с участието му в мирната делегация на България след Първата световна война и дейността на българското правителство в подготовката на мирните преговори има много преписи на писма на министър председателя Т. Теодоров, на А. Ляпчев, Ал. Стамболийски и Д. Станчов до ген. Д'Еспери, Ст. Пишон, Балфур, барон Сонино, Уилсон, дьо Панафио, лорд Кързон и др.

Запазени са и документи за дейността му като председател на д-во «Алианс Франсез» във Варна и за гостуване на Ж. Рейнал и френска университетска мисия в същия град.

Редица материали осветляват дейността му като офицер и участието му в Първата световна война. Запазен е един тефтер, съдържащ скици, пътни бележки от Македония за посетени места и исторически паметници, имена на лица и др. Освен това в този тефтер са подлепени документи от личен и семеен характер.

Запазени са и документи за обществено-политическата дейност на фондообразувателя: избирането му за член на Националното географско дружество в САЩ; за членството му в Юнион клуб в Париж и Сент Джеймс клуб в Лондон, приветствени речи и други документи във връзка с участието му в посрещането на военния английски кораб «Даная» във Варненското пристанище (1925 г.), за гостуването на група военни от британската армия в България; меморандум на Станчов във връзка с добруджанския въпрос и др.

Редица статии, бележки и материали от обществено-политически и исторически характер отразяват не само публицистичната му дейност, но говорят и за една по-сериозна научно-изследователска работа, главно във връзка с историята на България. Запазени са следните негови трудове: «Съвременник на една 50-годишнина» (по случай годишнината от избирането на Фердинанд за български княз, публикувана във

в. «Слово»); «Разясняване на Балканите» (публикувана във в. «Contemporary Review» — Лондон); историческите му студии: «България — историческа скица от произхода ѝ до 1876 г.»; «България от Освобождението до възцаряването на Фердинанд»; «България от възкачването на принц Фердинанд до Балканската война»; «След 19 май 1934 г.». Във фонда се намират и много събрани от фондообразувателя материали относно историята на България: за произхода на българския народ; за Йосиф Соколски; за политически и дипломатически въпроси във връзка с българската история от 1856 — 1894 г.; относно външната и вътрешната политика на България от 1881 — 1888 г.; за убийството на Хр. Белчев и на д-р Г. Вълкович; за мисията на ген. Н. Каулбарс; за българската депутация за избиране на княз; характеристика на видни личности (Ал. Батенберг, Фердинанд, графологическа характеристика на Стамболов; бегли бележки за Н. К. Гирс, граф Калноки, Голуховски и др.); за англо-български връзки и българо-австроунгарски отношения; за границите на Балканите; относно политиката на английския крал Едуард VII по македонския въпрос; посещението на Николай II във Виена; за българо-германски търговски връзки; по изплащането на дълга към Русия от окупацията на България; заем, сключен от българското правителство от «Лендер банк»; статистически бележки за населението на България (обработваема площ, броя на убитите през Балканската война) и др.

Документалните материали за членове на семейството му имат личен характер с изключение на една сказка на дъщеря му Н. Станчова пред лигата на Обединените народи в Лондон и три статии от същата за в. «Echo de Bulgarie» (1919 — 1920 г.).

Една група от документите, които се съхраняват във фонда, не са от ръката на Станчов и не са до членове на семейството му. Между авторите и адресатите личат имената на граф Н. П. Игнатиев, Н. Г. Хартвиг, граф А. Голуховски, Ст. Заимов, С. Добрович, Николай II, Фердинанд, И. Папиниу, Гр. Начович и др. Засегнати са следните въпроси: желание на великия везир да се постигне помирение между България и Русия; богослужението по освещаване храма-паметник при Шипка; изпращането на извънреден пратеник на Австро-Унгария в България; дейността на Комитета «Цар Освободител»; връзките между град Самара и III опълченска дружина; търговските връзки между България и Румъния и др.

ФОНД № 14; около 4000 арх. ед., около 25 000 док.; 1866. . .1919 г.

ГРИГОР ДИМИТРОВ НАЧОВИЧ

(Григорий Начевич, Димитров, Начов; псевдоними: Г. Авакумов, К. Бележников, Борис Крум, Г. Д. Вторанов, Горов, Г. Драганов, Draganoff, Еман. Кервански, Киркор, Mills, Нагричов, Нагричов Горич; инициали: А, V, Д, К, Н (N), Х. У. Z.)

Роден е в Свищов на 22. I. 1845 г.; умира в София на 4. I. 1920 г. Син е на видния свищовски търговец Димитър Начович (Димитраки Начоолу). Първоначално учи в родния си град, а след това продължава учението си във френското училище в Бебек (Цариград) и в Търговско училище във Виена. Завършва висши политико-икономически науки в Париж, след което става търговец в родния си град. През 1866 г. е избран за председател на Свищовския таен революционен комитет. При преминаването на четата на Ф. Тотю (1867 г.), когато са заловени мнозина въстаници и някои съучастници в движението, *избягва през Галац* в Букурещ. Тук той е натоварен от Българската добродетелна дружина с мисията да събира и изпраща доброволци за Втората българска легия в Белград, да се грижи за подобряване на положението на легистите и с други задачи все във връзка с народоосвободителното движение. От Букурещ *отива във Виена, където се залавя с търговия, основава дружество* «Напредък» и става негов ръководител. Същевременно се отдава и на широка публицистична дейност: става кореспондент на известни френски и немски вестници, в които пише по българския въпрос; кореспондент е на «Кореспонданс Слав» и е във връзка с видни славянски деятели в *Чехия и другаде и особено с д-р К. Иречек; печата статии от стопански* и политически характер в «Летоструй» (1869 — 1876 г.). През Априлското въстание се озовава в Букурещ, откъдето чрез своето перо осветлява европейското обществено мнение за това, което става в родния му край, и защищава българския народ чрез редица дописки в чуждестранната преса и със статии на френски език във в. «Стара планина» (*1876 — 1877* г.). Изпращан е от Българското централно благотворително общество в Белград във връзка с участието на българите в Сръбско-турската война (1876 г.). Освободителната Руско-турска война (1877 — 1878 г.) го заварва в Букурещ. Като служещ в Руския генерален щаб взема активно участие в предварителното разузнаване на положението в Турция. Неговата дейност е високо оценена от руските военачалници. След Освобождението е ръководител на курсове по руски език в Пловдив. След това редактира тук в. «Марица» (1878 г.). Участвува в Учредителното събрание, във Великото народно събрание в Търново и в Свищов и в почти всички обикновени народни събрания. Заема многократно поста министър на финансите (в периода 1879—1892 г.) и на външните работи и изповеданията (1879. . .1896 г.). Министър е на вътрешните дела (1881 — 1882 г.), на обществените сгради (1883 и 1894 г.), на търговията и земеделието (1896 г.; 1899. . .1900 г.) .Помощник-кмет е на София (1. VII. 1880 — 2. I. 1881 г.), столичен кмет и общински съветник през 1896 г.; член е в Държавния съвет и др. На няколко пъти е натоварван с дипломатически мисии: дипломатически агент е в Букурещ (3. II. 1884 — 19. VIII. 1886 г.), пръв дипломатически агент във Виена (1. III. 1889 — 19. III. 1891 г.) и дипломатически агент в Цариград (18. IX. 1903 — 5. II. 1906 г.), където сключва

с Високата порта известното турско-българско съглашение по македонския въпрос (1904 г.). След Междусъюзническата война е натоварен да уреди турско-българските отношения, след което се оттегля от дипломатическата си дейност.

Гр. Начович е виден буржоазен политически деец, един от водачите на консервативната партия, краен русофоб, проводник на англо-австрийска политика в България и голям туркофил. Той е и плодовит книжовник-публицист и преводач (написва няколко книги върху земеделието, тютюневата индустрия, винарството и др., превежда драми и пр., редактор е на вестниците «Марица», «Витоша» и «Български глас» и др.).

Архивът е откупен от библиотеката през 1924 г. от дъщерята на Начович без опис с условие да бъде използуван едва след 10 години. В 1951 г. е записано ново постъпление, откупено от Б. Бойкиловски. Част от документите са били подредени и инвентирани преди 9. IX. 1944 г. като серия I В, но тъй като инвентарният им опис не се оказа налице, те бяха инвентирани отново заедно с останалите документи. В Архивния отдел при БАН също има зарегистриран фонд Гр. Начович под № 65 (стотина писма от Фердинанд до Начович).

Източници:

За фондообразувателя: Бобчев, С. С. Григорий Д. Начевич. — Летопис на БАН. Кн. V, с. 93 — 108; Г-анчев, Ст. Свищов. (Принос за историята му). Свищов, 1929, с. 258 — 260; Мусаков, И. Григор Начевич. С., 1944. 151 с.; Топузов, Ив. и Ив. Сарафов. Предосвобожденски дейци за земеделска просвета. С., 1953, с. 95 — 104; Христов, Г. п. Свищов в миналото. (86 — 1877 г.). Свищов, 1937, с. 267 — 274; **За псевдонимите и инициалите:** Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. Писатели, публицисти, карикатуристи и учени. С., 1961, с. 251, 260, 371; НБВК—БИА, ф. № 14, арх. ед. 120, л. 1 — 5; арх. ед. 305, л. 1 — 5; арх. ед. 340, л. 73 — 74; арх. ед. 440, л. 21 — 26, 37 — 39, 41 — 50, 137, 301 — 302; арх. ед. 3973, л. 1 — 27; арх. ед. 3988, л. 24 — 27; II А 9021.

За фонда: Годишник на Народната библиотека в София за 1924/1925 година. С., 1926, с. 11, 111; Дело на фонда; Йордановъ, В. История на Народната библиотека в София. По случай 50-годишнината ѝ. 1879 — 1929. С., 1930, с. 276; Книга на постъпленията в БИА при НБВК, л. 1, 6, 65.

Публикации на документи: Априлско въстание. 1876 г. Сборник от документи. Т. I. С., 1954; Василев, К. и Б. Тодорова-Петкова. Първи май 1895 г. (Из архивното богатство на Народна библиотека «В. Коларов»). — Библиотекар. Год. IX, 1962, кн. 5, с. 44 — 46; Горов, Ив. П. Документи за Македоно-одринското революционно движение и за Преображенското въстание в Тракия. — Преображенското въстание. Статии и документи. С., 1955, с. 151 — 249; Н. [Начович, Гр.]. Животописание на Тиера и Бисмарка. — Летоструй или Къщний календар за високосна година 1872. Год. IV, 1872, с. 180 — 204; Христов, Хр. Към характеристиката на Стамболовия режим. — Исторически преглед. Год. VIII, 1951 — 1952, кн. 1, с. 19 — 49.

*

Понастоящем архивът е подреден по следната класификационна схема: I. Документални материали с биографични данни за фондообразувателя: 1. Автобиографични; 2. Биографични; II. Кореспонденция: 1. От фондообразувателя; 2. До фондообразувателя (в тази рубрика са включени и всички документи от, до и за други лица); III. Дейност: 1. Бележки, предметизирани в 63 подрубрики; 2. Бележници; 3. Дневници; 4. Изрезки от вестници; 5. Интервюта; 6. Книги с преписки; 7. Копирни книги; 8. Материали; 9. Отчети и доклади; 10. Преводи; 11. Рецензии; 12. Речи, слова и др.; 13. Ръкописи; 14. Статии и дописки.

Засега са инвентирани документалните материали от I и II дял по схемата, 13 321 на брой, които съдържат 29 848 листа. Разпределени са в 3072 архивни единици. Останалите 12 000 документа още са в процес на инвентиране. За кореспонденцията са изработени хронологически и непълен азбучен указател.

По вид документите са най-разнообразни. Най-многобройна е кореспонденцията (в която има писма от около 3000 кореспонденти — индивидуални и колективни автори) и бележките. Има и множество доклади, изложения, ноти, законопроекти, статии, дописки, удостоверения, преводи, рецензии, изрезки от вестници, разписки, заповеди, възвания, апели, молби, сметки, проектоустави, бележници, дневници, програми, меморандуми, пълномощни, таблици, окръжни, открити писма, правилници, бюджетопроекти, протоколи, ръкописи и др. Те са предимно автографи (на фондообразувателя и кореспондентите му), но има също така и доста преписи — в машинопис, печатни, литографни или циклостилни документи. Писани са предимно на български език, но има много и на немски и френски. Много по-малко са документите на руски, румънски, сръбски, английски и италиански и само няколко на турски език.

Автобиографичните документи (стотина бележки и един очерк за периода 1845—1913 г.) се отнасят до историята на Свищов в първата половина на XIX в., семейството на фондообразувателя, детството и ученическите му години, формирането на характера му, следването му в Цариград и Париж, Кримската война, българското национално-революционно движение през време на турското иго и участието на Начович в него, политическия живот в България след Освобождението,

служебната и публицистична дейност на фондообразувателя, написване на мемоарите му и др.

Биографичните материали, между чиито автори личат имената на руския император Александър II, императорския руски комисар в България, княз Александър Батенберг, Министерството на външните дела и изповеданията и др., се отнасят до участието на Начович в българското национално революционно движение от 1867 до 1877 усърдната му служба по време на Руско-турската война, участието му в управлението след Освобождението, пътуванията му във връзка с дипломатическите му мисии и др.

Значителна част от кореспонденцията — чернови на Начович — е адресирана до най-известните български и чуждестранни политико-обществени, стопански и други деятели, като султан Абдул Хамид II, Александър Батенберг, М. Д. Балабанов, Дж. Д. Баучер, Белдимано, Г. Бенев, У. Беринг, барон маршал фон Биберщайн, Е. де Буриан, д-р Г. Вълкович, д-р Н. Генадиев, П. Димитров, С. Д. Добрович, Л. Ф. Доци, А. Драндар, Империали, екзарх Йосиф I, Ал. В. Каулбарс, Е. Кейе, Лафарг, П. Лоти, Ал. Менгес, д-р Минчович, Мърфи, Небил бей, Невлински, Т. Недков, А. Неклюдов, Д. Николаев, О' Конор, майор Паница, Д. Петков, Р. Петров, В. Радославов, Рефик бей, Риза паша, ген. М. Савов, Саид паша, Салих Мюнир паша, П. П. Славейков, Ст. Стамболов, д-р Д. Станчов, д-р К. Стоилов, З. Стоянов, Ив. Стоянович, д-р Г. Странски, Талаат бей, Тахсин паша, Жан Пети дьо Тозе, Д. Тончев, А. Тошев, цар Фердинанд, Ферид паша, Ферух бей, Фетхи паша, Фуад бей, Хайдар бей, фон Хан, Хилми паша, Др. Цанков, Ил. Цанов, д-р М. Цачев, А. Шопов, д-р Фр. Шютц, Яблански и др. Освен до отделни лица има запазени чернови до телеграфни и други агенции, до редакциите на чуждестранни и български вестници, до министерствата, до турското правителство, до окръжните управления и др.

Както тези документи, така и останалата част от кореспонденцията и материалите до Начович и до други лица обхващат разностранната дейност на фондообразувателя. Материалите за дейността му в периода преди Освобождението се отнасят до близо десетгодишното му пребиваване във Виена и са свързани с книжовната му и търговска дейност там, с историята на основаното от него д-во «Напредък», с настаняването на българчета в учебни заведения, с излагането пред европейското обществено мнение справедливите искания на българския народ за свобода и политическа независимост и

пр. Към този период се отнасят и документите за революционната дейност на Начович и за българското революционно движение изобщо. В писмата и другите документи от П. И. Берковски, П. Д. Блъсков, И. Ванков, Деволан, Д. А. Иванов, Р. Иванов, Д. Икономов, К. Иречек, Н. Катранов, П. Кисимов, Ив. Кишелски, Г. Матев, Св. Миларов, П. Пичулев, А. Подгорни, Д. Хр. Попов, Р. Попов, Я. К. Попов, П. Паренсов, Т. Райнов, А. Романенко, К. Станищев, Я. Д. Станчов, Д. С. Стателов, П. Теодоров, Ил. Флореско и др. се разкрива участието на фондообразувателя и други дейци (Ив. Ст. Иванов, Р. Иванов, П. Кисимов, Ат. Кленанов, Я. Манчов. В. Манчович, Т. Пантелеев и др.) в революционното движение. Те съдържат още сведения за Тайния централен комитет в Букурещ и организираната от него чета на Филип Тотю; четата на Хаджи Димитър; съдебния процес срещу В. Левски; Априлското въстание (изстъпленията и жестокостите на турската власт при потушаването му, помощите от руските славянски благотворителни комитети за пострадалите и сръбската политика, съдбата на бежанците и др.); Сръбско-турската война и участието на българите в нея; Руско-турската война и участието на фондообразувателя в нея; съдбата на някои диарбекирски заточенци и др. В тях има сведения и за Босненското въстание.

Болшинството от съхраняваните в дял II документи са свързани с дейността на Начович след Освобождението като министър и народен представител, дипломат, публицист и книжовник, обществен деятел и пр. Материалите отразяват едновременно цялостния икономически, политико-обществен и културен живот на страната ни, международната политическа обстановка по времето, когато фондообразувателят е бил деен, икономическите, политически и културни връзки на България със съседните държави и по-специално с Турция, с Русия, великите сили, славянските страни и пр. Най-много и извънредно ценни по своето съдържание са материалите, свързани с управлението на страната и нейната външна политика почти до времето на Първата световна война. В редица документи се разкрива политиката на българските правителства, провеждана при вътрешното управление на страната, вмешателството на Русия и другите велики сили, взаимоотношенията ни с нашите съседки и особено с Турция и пр. Към този период се отнасят документите от княз Ал. Батенберг, Хр. С. Арнаудов, М. Д. Балабанов, Г. Бенев, С. С. Бобчев, Хр. Г. Бъчваров, Х. Владигеров, Н. Владикин, д-р Г. Вълкович, А. Головин, Б. Горанов, Д. Греков, Ив. Грудов, Т. Ив. Джебаров, П. Димитров, Добнер, А. Дран-

дар, В. Железаров, К. Иречек, Ал. и Н. Каулбарс, Р. Петров, М. Радославов, Д. Н. Селвили, Ив. Симеонов, П. Славейков, П. Г. Сребров, Ст. Стамболов, д-р К. Стоилов, З. Стоянов, Н. Сукнаров, д-р Х. Сърмаджиев, Д. Тончев, С. Тъпчилещов, Г. Ив. Фичев, Р. Флайшер, Ил. Флореско, Л. Б. Хан и от още много други български и чужди държавници. На първо място тези документи отразяват много подробно обществено-икономическото и политическо развитие на България в периода до Съединението: избора на Александър Батенберг за български княз, идването му в България и неговото управление; дейността на Учредителното народно събрание, великите и обикновените народни събрания; съставянето на кабинети, министерските кризи и борбата между консерватори и либерали за власт; конституционния режим, държавния преврат от 27. IV. 1881 г., режима на пълномощията, устройството и дейността на Държавния съвет и пр.; интернирането на Др. Цанков във Враца, опозицията на либералите, управлението на генералите, оставката на министерството Начович — Стоилов — Греков и др.; действията на либералите и генералите против княза, коронацията на руския император Александър III и българските депутации, възстановяването на Конституцията, съглашението между Гр. Начович и Др. Цанков, разногласията в либералната партия и разцеплението ѝ, управлението на Каравелов и пр.

Отзвукът от Съединението на Княжество България с Източна Румелия в Русия, Турция, другите ни съседи и великите сили, вътрешното положение в България след това и пр. са намерили отражение в писмата на Ст. Р. Берон, Хр. Г. Бъчваров, Г. Вернаца, д-р Г. Вълкович, П. Димитров, К. Иречек, М. Попович, д-р К. Стоилов, Хр. Т. Стоянов и др. За последвалата след това Сръбско-българска война, причините, които са я предизвикали, ролята на Начович и други по време на войната, събирането на помощи в Париж в полза на Български червен кръст, грижите за ранените, интервенцията на Австро-Унгария, отношението на Румъния и желанието на румънски студенти да се включат като доброволци, сключване на примирието, сръбски настроения спрямо България след войната, отражението на войната в литературата и изкуството и пр. има сведения в писма и други документи от Ал. Батенберг, Н. Бацаров, А. Безеншек, П. Велков, Градинаров, Софийското градоначалство, Д. Греков, П. Димитров, К. Иречек, С. Карагьозов, П. Кисимов, Н. Марков, М. Попович, П. Сандерсън, А. Стойков, д-р К. Стоилов, Н. С. Стойчев, Хр.

Т. Стоянов, Ив. Филчов и др. Политическата криза в България през 1886 — 1887 г., положението в страната в навечерието на 9. VIII. 1886 г., превратът срещу Ал. Батенберг, контрапревратът, разривът с Русия, управлението на регентите, мисията на Каулбарс, бунтовете в Силистра, Русе, Бургас и другаде, положението на българските емигранти в Сърбия, Румъния и Русия и отношението на правителствата на тези държави към тях, разрешаването на династическия въпрос и изборът на Фердинанд за български княз, признаването му от Русия и великите сили, неговото управление и пр. са отразени в преписката на Начович и други лица с агенция «Хавас», Ал. Батенберг, Ан. Бендерев, Хр. Г. Бъчваров, Х. Владигеров, д-р Г. Вълкович, Я. Георгиев, Градинаров, Д. Греков, майор Груев; Т. Ив. Джебаров, майор Драндаревски, П. Каравелов, Д. В. Мантов, П. Матеев, Р. Петров, д-р В. Радославов, Ридезел, Ст. Стамболов, д-р К. Стоилов, З. Стоянов, М. П. Стоянов, д-р Г. Странски, Д. Стурдза, Дж. Торниели, кап. Тянков, подполк. Д. Филов, К. Хаджикалчев и др.

Голям дял от преписката засяга режима на Стамболов: неговата вътрешна и външна политика, беззаконията и поведението му, отношението на Начович и Стоилов към него, падането му от власт, убийството и убийците му, отношението на дипломатическите агенти в България, на великите сили и на европейската преса към този въпрос, подозренията срещу Начович, обществено-икономическото развитие на България през този период, последиците от Стамболовия режим, ролята на стамболовистите след смъртта му и борбата срещу тях и др. (вж. писма и др. от А. Белдимано, Н. Бенев, д-р Б. М. Бешков, С. С. Бобчев, Г. Г. Бошнаков, Хр. Бракалов, К. де Буш, Г. Вацов, Х. Владигеров, П. Димитров, д-р Н. Планински, Д. А. Попов, М. Радославов, В. Руменов, С. Станоевич, д-р Д. Станчов, К. Стефанов, д-р К. Стоилов, В. Д. Стоянов, *Т. С. Теодоров и др.*). *Кореспонденцията засяга също* доста подробно и периода до балканските войни: икономическото развитие на България, управлението на прогресивните либерали, народнолибералната партия и демократическата партия и пр. В множество писма и други документи от С. С. Бобчев, Х. Владигеров, П. Димитров, Ив. Драсов, В. Железаров, Ат. П. Иванов, П. Икономов, М. Попович и редица други деятели из цялата страна се говори за провеждането на избори у нас, партийните агитации, насилията и произволите на властта, съдействието на военната власт при провеждането им, разни инциденти по време на изборите, избирателния закон

и пр. Малък брой документи съдържат сведения за развитието на социализма у нас и отпразнуването на работническия празник 1 май, за наченки на нихилизъм и разпространението му сред учителството, оформянето на БЗНС в политическа партия и пр. Документите съдържат сведения още за заговора на К. А. Паница и убийството му, атентата срещу Д. В. Мантов в Букурещ, преминаването на княз Борис в лоното на източноправославната църква, обявяване на независимостта на България, младотурския преврат от 1908 г. и политическите течения у нас след това, отношението на българското правителство към мюсюлманското население в България и антигръцките движения във Варна и Пловдив, изплащането на Румелийския дълг и дълга във връзка с Временното руско управление в България, отношението на чуждата преса към българската вътрешна и външна политика и пр. В тях се дава оценка за личността и делото на видни наши политически и други деятели, като Гр. Д. Начович, д-р К. Стоилов, Ив. Ев. Гешов, Др. Цанков, П. Каравелов, Т. Тодоров, д-р Г. Вълкович, Хр. Белчев и др. В писмата на А. Белдимано, М. Белчева, Хр. Бракалов, Х. Владигеров, Ив. Д. Гошев, Д. Греков, П. Димитров, М. Попов, К. Стефанов, В. Д. Стоянов, д-р Х. Сърмаджиев и др. се третират въпроси, свързани с разни политически убийства (на Хр. Белчев, д-р Г. Вълкович, А. Константинов, Д. Петков и др.).

Писмата и другите материали от С. Бюстани, Х. Владигеров, Я. Гелев, д-р Н. Генадиев, Н. Георгиев, К. Гулкевич, Т. Дамон, Добнер, А. Изет, К. Иречек, Д. Камбуров, Л. Ламуш, А. Петров, М. Попов, Х. Н. Пулиев, ген. М. Савов, д-р Д. Станчов, д-р Т. Хр. Стоянов, Т. Тодоров, К. Толев и др. съдържат сведения за причините и подготовката на Балканската война: отношението на Румъния към България и въпроса за румъно-българската граница; бойния театър в Европейска Турция, отстъпването на Лозенград, превземането на Одрин и др.; преговорите между България и Турция в края на 1912 г. и младотурския преврат от 1913 г.; заточени българи от войната; политиката на Австро-Унгария и Русия и победния край на войната; клаузите на Лондонския договор; въпроси от политическо, териториално и икономическо естество, повдигнати от войната, и пр. Тези документи третират въпроси и във връзка с Междусъюзническата война — обявяване, военни действия, положението на войниците на фронта, размяна на военнопленници, Букурещкия мир и политиката на великите сили, националната катастрофа за Бъл-

гария, ролята на Начович и мисията му във Виена и Цариград и пр. В тях се съдържат сведения и за дейността на Парламентарната изпитателна комисия във връзка с делата на *кабинетите* Ив. Ев. Гешов *и д-р* Ст. Данев. *Най-сетне в тях* има сведения, макар и по-малко, и за Първата световна война (причини, положението в България след Междусъюзническата война и усилията за запазване на неутралитета ѝ, въвличането ѝ във войната и участие във военните действия, преживявания от фронта, уреждане прехраната в Унгария и България, съставянето на Временното руско правителство, условията на мира и България и др.).

В цялата кореспонденция на Начович дебело се подчертават връзките ни с Русия, активното ѝ участие в управлението на страната ни, вмешателството ѝ при разрешаване на въпроси от политико-обществен, стопански и културен характер, отношението ѝ към нашата външна политика и специално по македонския въпрос, русофилските и русофобските тенденции сред българския народ и русофобската политика на Начович, великите сили и чуждата преса за руско-българските отношения *и пр. Извънредно много материали има и във връзка с* турско-българските икономически и политически отношения. Документите дават пълна представа за туркофилската политика на Начович, успехите му в усилията за турско-българско сближение и миролюбива политика между двете съседни държави. Те отразяват търговските ни връзки с Турция и нейното финансово положение, митническите ни спогодби, телеграфо-пощенските и железопътни конвенции, редицата погранични инциденти и военните подготовки и в двете страни и пр., особено в периода, когато Начович е бил дипломатически агент в Цариград.

Най-добре илюстрират турско-българските отношения материалите относно Македония и македонския въпрос: в неговата първоначална фаза, по времето, когато Начович е дипломатически агент в Цариград и в периода след това — до балканските войни. В тези документи подробно се разглежда положението на българите в Македония след решенията на Берлинския конгрес, социалното им робство, бруталното събиране на данъците от турската власт, разбойничеството, действията на турските терористически комитети, беззаконията на беговете и пр.; началото на организираната революционна *борба, дейността на ВМОРО, четническото движение в Македония*, арменските събития и стремежът да се използува арменското революционно движение за освободителната кауза на

Македония; сръбската пропаганда в полза на турците; турският терор; политиката на българското правителство към македонския въпрос и македонското революционно движение в България; Австро-руският реформен проект; солунските атентати и последиците от тях (арести, кланета, терор, масови интернирвания, засилване на четничеството); Албанският бунт; Илинденското и Преображенското въстание и въстаническите действия в другите окръзи и др. Документите съдържат особено много материал и статистически сведения за македонското движение в периода след Илинденското въстание: последиците от въстанието (жестокото преследване на въстаниците, турските опустошения и зверства, арестите и заточаванията, отношението на Европа към въстанието, отношението на местната турска власт към българите в Македония, положението на затворниците и подпомагането им, помощите на Славянските благотворителни дружества за македонските бежанци, ролята на турското правителство за омаломощаване на българския елемент във вилаетите и пр.); Мюрцщегските реформи, амнистиране на заточениците, завръщане на бежанците, раздаване заеми на пострадалите земеделци, емиграция на българи от Одринския вилает в Америка, положението на македонската емиграция в България и пр.; финансовия контрол в Македония и английския проект за реформи; дейността на вътрешната организация и на отделни дейци (Я. Сандански и др.); мерките на българското правителство срещу формирането на чети в Македония и техните водители и спънките, които се правят на българските поданици в Турция; сръбските претенции за Македония (историческо развитие на въпроса); административното деление на вилаетите; отношението на Фердинанд към македонското движение; турско-българското съглашение от 26. III. 1904 г. и ролята на Начович; гръцката въоръжена пропаганда, противопатриаршеското движение във вилаетите и противогръцкото движение в България; отношението на чужденците към македонския въпрос; българската болница в Цариград като център на революционна дейност; просветната политика на Екзархията в Македония, състоянието на учебното и църковното дело и положението на учителите и духовенството; създаването на Съюзния комитет и неговата програма; куцовлашкия въпрос и становището на Румъния; мисията на А. Тошев в Париж и Лондон по македонския въпрос; статии и книги от българи и чужденци върху Македония и македонския въпрос и пр. Тези въпроси се засягат в писма и други документи от българските търговски агентства в Битоля, Одрин, Сер,

Скопие и Солун, чуждестранни агенции, Д. Агура, М. Д. Балабанов, Ед. Бапс, Г. и Н. Беневи, К. Бербенко, барон маршал фон Биберщайн, Хр. Бракалов, д-р С. Ватев, Г. Вернаца, Верндел, редакции на вестници, Н. Владикин, д-р Г. Вълкович, Ив. С. Гарванов, Ив. Ев. Гешов, С. Гика, Р. А. Гюйи, Ф. Дечев, Джелаледин, П. Димитров, Ж. Добрев, С. Д. Добрович, Българската екзархия — Цариград, Ф. Е. Х. Елиот, екз. Йосиф I, барон Х. Каличе, С. Киров, д-р Г. Кожухаров, маркиз Лансдаун, М. дьо Лафарг, Британската легация — София, българските легации в Белград, Лондон, Цариград и пр., Д. Маринов, Б. Минцес, Д. П. Минчович, митрополитите в Одрин, Скопие и др., А. Наумов, Т. Недков, Н. Р. О'Конор, ВМОРО, П. Патев, Д. Петков, А. Петров, Р. Петров, М. Попов, Д. Ризов, д-р Д. Станчов, Г. Стоев, д-р К. Стоилов, В. Д. Стоянов, д-р Г. Странски, Тахсим паша, М. Тенев, А. Теодоров-Балан, Т. С. Теодоров, А. Тошев, В. Трантеев, княз Фердинанд, М. Флайшман, Е. Фревил, Л. Б. Хан и др.

Все във връзка с българо-турските отношения са и документите (писма и други) относно Българската екзархия в Цариград от Ив. Атанасов, Авксентий Пелагонийски, Хр. Белчев, Г. и Н. Беневи, д-р Г. Вълкович, митрополит Григорий, Хр. Г. Данов, П. Димитров, екзарх Йосиф I, А. Петров, Р. Петров, Св. синод, д-р Д. Станчов, Министерския съвет — София, А. Теодоров-Балан, А. Тошев и др. В тях се разкриват задачите на екзархията; изпълнението на екзархийския ферман; изработването на екзархийския устав и преобразованията в екзархията в духа на устава; ролята ѝ в политическия живот в Македония; отношението ѝ към вътрешните работи на българското княжество и на княжеството към нея; настроението на българското общество и българската преса към Екзархията и пр.; черковно-училищното дело в Македония и трудностите, които среща екзархията в тази политика; отношението на турската власт към екзархията и учредяването на Св. синод в Цариград; статистика на населението в Македония по епархии; честуване 25-годишнината на Българската екзархия; персонални въпроси, бюджет и разходи; постройката на екзархийско здание и семинария и пр.

Кореспонденцията съдържа много и интересни сведения за сръбско-българските отношения: икономическото и културно сближение между двете страни; сръбските домогвания до Адриатическо море и становището на България; разрешаването на гранични спорове; бреговския и македонския въпрос;

търговски договори и митнически съюз и пр. (вж. писма и други от Хр. Бракалов, М. Д. Балабанов, Хр. Белчев, редакции на вестници, Х. Владигеров, д-р Г. Вълкович, Ив. Грудов, Дагарадинов, Хр. Иванов, граф дьо Сонас, д-р Г. Странски, д-р Х. Сърмаджиев, д-р Теодоров, П. Тодорович, Л. Б. Хан и др.).

В кореспонденцията се засягат и гръцко-българските отношения, и то по-специално по македонския въпрос. Доста много са документите, свързани с дейността на Начович като дипломатически агент в Букурещ и с българо-румънските отношения. Съхраняват се материали във връзка с работата на Европейската дунавска комисия, уреждането на румъно-българската погранична линия, въпроса за Арабтабия, отношението на великите сили, осигуряване спокойствието на българо-румънската граница и пр.; румънските маневри за отбиване водите на р. Дунав към българския бряг; свързване на българските железопътни линии с румънските с мост на Дунава, прокарване на канала Гюргево — Русе и сръбско-румънската конвенция за постройка на моста Турну Северин — Кладово; отношението на румънското правителство към българското население в Румъния, преселването на румънските българи в покрайдунавските български земи, румънската политика към българските училища и към българите на румънска военна служба и искането на румънското правителство да получи право на протекция върху влашкото население в България; положението на българските офицери-емигранти в Румъния и сключването на българо-румънска конвенция за екстрадиция; сключването на телеграфопощенска и търговска спогодба и риболовна конвенция с Румъния; отношението на румънската преса към България; положението на Начович като дипломатически агент в Букурещ сред чуждите представители там и пр. Към българо-румънските отношения се отнасят и документите във връзка с добруджанския въпрос (граници, положение на населението, на училищата и пр.; размяната на Добруджа и Бесарабия между Русия и Румъния и пр. — вж. писма и други материали от М. Д. Балабанов, А. Белдимано, М. Бешевлиева, редакциите на вестници, Х. Владигеров, Ив. Грудов, П. Димитров, Д. А. Иванов, Илиеску, К. Иречек, Л. Рокерб, д-р Д. Станчов, А. Стойков, д-р К. Стоилов, Ив. Стоянович, д-р Х. Сърмаджиев, д-р Теодоров, Т. С. Теодоров, С. Тъпчилещов, Окръжното управление — Пловдив, П. Хавезов и др.).

В кореспонденцията има доста много сведения и по българо-австроунгарските икономически и политически връзки (установяване на по-тесни културни връзки, отношението на Австро-Унгария към българската вътрешна и външна политика и специално по македонския въпрос, сключването на търговски и ветеринарни конвенции и пр. — вж. писма и др. от Е. Буриан, д-р Г. Вълкович, А. Головин, К. Гулкевич, Ф. Дечев, Добнер, Л. Доци, Д. П. Иванов, граф Калноки и др.); отношенията ни с Германия и българо-немското сближение, с Франция (главно по финансовата ни политика), с Англия, културните ни и политически връзки с Чехословакия и Полша и пр. В някои от документите се говори за назначаването на чуждестранни дипломатически агенти в София (напр. барон фон Тилман за германски генерален консул, Н. Родерик О'Конор — за дипломатически агент и търговски консул и пр.), за откриване на български агентства в Австро-Унгария, Англия и другаде, за състоянието на нашите агентства в чужбина и пр.

В редица писма, отчети, изложения и други документи от Г. Алтънов, БНБ — София, А. Бардо, Хр. Белчев, д-р Б. М. Бешков, К. де Буш, Х. Владигеров, М. Георгиев, А. Богориди, Дирекцията на статистиката — София, Д. А. Иванов, В. Кайар, Е. Кейе, Ед. Маутнер, Министерство на финансите — София, М. Невлински, А. Нобле, А. Остерзетцер, Д. и М. Попович, Ж. Сакроз, Ст. Стамболов, д-р Д. Станчов, Д. Съселов, М. Тенев, И. Д. Тропчиев, К. Хаджикалчев и др. се разглеждат въпроси във връзка с финансовото положение на България, бюджетите и държавните разходи, приходите на държавата за периода 1879 — 1902 г., финансовото състояние на Южна България от 1879 до 1885 г., наличността на сумите в ковчежничествата и постъпленията от данъци и разни даждия, насичането на сребърни и никелови монети, участието на чужди финансисти (Хогде и др.) при уреждането на финансите в България, сумите, които се изнасят от България за погасяване на държавни дългове, назначавания, размествания и уволнения на длъжностни лица по финансовото ведомство и пр.

Н. Българов, В. Железаров, Е. Кейе, М. Попович, Л. Радулов, С. Тричков, окръжните управления в Кюстендил, Пловдив, Силистра, Търново, Шумен и др., Хр. А. Филипов, Ил. Флореско и др. засягат в своите писма въпроси във връзка с данъчната система у нас, превръщането на десятъка в поземлен паричен данък и поземления данък на Източна Ру-

мелия от 1881 до 1904 г., незаконното въвеждане на налога октроа, монопола върху солта и тютюна и пр. Сведения за състоянието на държавното съкровище, нуждата от държавни заеми, преговорите с чужди правителства, сключването на заеми (от Лендербанк и др.) и пр. се намират в документи от българското правителство, Австрийската банка — Виена, Хр. Белчев, Бецолд, А. Вендт, д-р Г. Вълкович, М. Димитрова, Л. Доци, Ив. Екзарх, Ив. Салабашев, Санари, М. А. Сафир, К. Стефанов, д-р К. Стоилов, Н. И. Странски, М. Тенев, д-р Теодоров, Т. С. Теодоров, С. Тричков, Л. Б. Хан, П. Хан и др. Запазени са документи и във връзка с историята на банковото дело у нас и създаването на Българската народна банка (проект за създаването ѝ, концесия за банката, изработване на устав, дейност, откриване на клонове, преустройство на банката и пр. — вж. писма и др. от Хр. Белчев, Евл. Георгиев, митрополит Григорий, Т. Ив. Джебаров, д-р К. Стоилов и др.). Има също сведения за създаване на ипотекарна банка в България, земеделска банка, откриване на банкови филиали в Бургас и Варна, основаване на руска и българо-белгийска банка в София, проект за откриване на англо-българска банка в София, създаване клон на Отоманската банка в София и др.

Кореспонденцията съдържа много сведения за законодателната политика на нашите правителства и специално по изработване на закони и законопроекти (за патентите и акцизите, за несменяемостта на съдиите, за златния еталон, за рудниците, за обществената благотворителност, за печата, за развитието на народното стопанство и създаването на стопански връзки, за митническото облагане, за бирниците и десималната система, за мерките и теглилките, за горите, за господарските и чифлишките земи, за филоксерата, за общините в България и др.); по учредяването на една постоянна кодификационна комисия със задача да изработва законопроектите по разните клонове на управлението; за разните инциденти във връзка с прокарването на някои законопроекти и пр. (вж. писма и др. от В. Бастиан, д-р Г. Вълкович, М. Георгиев, Ив. Ев. Гешов, Г. Горанов, Г. Желязкович, А. Г. Каракашев, д-р К. Стоилов, З. Стоянов, Ил. Флореско и др.).

Като министър на търговията и земеделието в преписката на Начович се намират много ценни сведения за развитието на българската индустрия и занаяти, за вътрешната търговия на България и за търговските ѝ връзки с външния свят. Така в писмата на В. Атанасов, Г. Бенев, Ж. Бержие, хаджи В. Бобошевски, А. Гобие, Д. Икономов, С. Караджов, Х. П.

Манафов, П. Наботков, Д. Попович, Д. С. Руевски, Ж. Сакроз, Ст. Симеонов, Ф. Симидов, Г. Смилов, Я. Д. Станчов и др. се говори за производството на захар в България и за захарната индустрия в Румъния и Гърция; проектите за постройка на парна консервна фабрика във Варна; развитието на грънчарската и хартиената индустрия; фабрикуването на червен восък, течно лепило и мастило; отварянето на фабрика за стеаринови свещи; производството на рапично масло и сапун; развитие на бояджийството; откриване на фабрика за дестилиране на алкохол; килимарската промишленост в Шумен и Преслав; производството на млечни продукти (масло, сирене и др.); отварянето на тютюнева фабрика; развитие на копринарството във Враца; памучната фабрика във Варна и сукнената фабрика в Сливен, парната фабрика за дървен строителен материал в Русе, брикетна и книжна фабрика в България и др. В тези документи има още сведения за откриване на индустриална банка в София, откриване курс за български шевици и насърдчаването на нова индустрия за България, порядките в някои фабрики и стачки на работниците, изложби на занаятчийски предмети и др. Има също материали и за развитието на индустрията в други страни (напр. домашната национална индустрия на Румъния).

Много интересни са сведенията, които съдържат документите във връзка с търговията на нашата страна в първите няколко десетилетия след Освобождението, а именно: уреждане и задачи на Главния съвет към Министерството на търговията и земеделието; основаване на дружество за подпомагане развитието на търговията, индустрията и земеделието; състоянието на търговията в България; търговията с житни храни през 1890 — 1898 г. и доставката на зърнени храни; вноса и производството на бубено семе в България; търговията с розово масло, брашна, картофи, млечни продукти, добитък и ветеринарната конвенция с Турция, фасул, тютюн, спирт и др.; износа на плодове за Англия, на вина за Франция и др.; вноса на сол от Румъния; доставката на силитра за българските фабрики за барут; търговските им връзки с Белгия, Египет, Холандия, Германия, Австро-Унгария, Англия, Турция, Италия и др.; цените за пренасяне на храни и др. по Хиршовата линия в България, Турция, Румъния, Сърбия и Унгария; търговията на чуждите поданици в България и митата на стоките им; създаването на филиална банка в Цариград за обслужване на българската търговия и политиката на турската власт към българските търговски предприятия в Цари-

град; българската външна търговия и задачите на земеделската банка; отваряне на частно търговско училище в София и др. (вж. писма и други документи от П. К. Аврамов, Алар, А. Безеншек, Бейкър & син, Хр. Белчев, барон Бигелебен, Е. Буриан, Високата порта, д-р Г. Вълкович, д-р Н. Генадиев, Ив. Ев. Гешов, А. Головин, Д. Греков, А. Давидов, П. Димитров, Т. Иванчов, Г. Кабакчиев, Т. Кьовезди, М. Лако, А. Петров, Р. Петров, М. Попов, Л. И. Рагозин, граф де Сонас, д-р Д. Станчов, Я. Д. Станчов, д-р К. Стоилов, д-р Т. Хр. Стоянов, д-р Г. Странски, д-р Х. Сърмаджиев, Ил. Флореско, Ив. Хаджипетров и др.). *Има и много документи* по уреждането и подписването на търговски спогодби, уреждането на митнически въпроси и др. (вж. писмата на Е. Буриан, д-р Г. Вълкович, Ив. Ев. Гешов, Л. Доци, Ф. Е. Х. Елиот, Д. П. Иванов, С. Караджов, М. Попович, Р. Н. Райкович, А. Стойков и др.). В редица документи (от В. Атанасов, Хр. Бракалов, Д. Ст. Бръчков, Г. Вернаца, д-р Г. Вълкович, П. Димитров, М. дьо Лафарг, Е. Маутнер и др.) се говори за участието на България в най-различни чуждестранни изложения: световното в Париж, изложението на вина в Бордо, на килими във Виена, изложенията в Чикаго, Лиеж и другаде. Доста много сведения има също така за първото българско изложение в Пловдив, неговата подготовка, участието на Турция, гостуването на сърби, рекламиране на изложението в чужбина, лотарията на девическите училища в България и др. (вж. писма и др. от В. Атанасов, Г. Бенев, Хр. Бракалов, Е. Буриан, Фр. Бьомхес, Ив. Вазов, Л. Вандори, д-р Г. Вълкович, Г. Гаврилов, М. Георгиев, Б. Горанов, митрополит Григорий, А. Даскалов, П. Димитров, К. Иречек, д-р Ковач, д-р Г. Кожухаров, Комитет на чешкото изложение — Прага, Н. Обретенов, Н. Попов, К. Г. Попович, Ш. Рат, М. Сребров, д-р Д. Станчов, княз Фердинанд и др.). Откъслечни сведения за създадената през Руско-турската освободителна война «Контора хлебопечения для войск в Болгарии» на Ив. Симеонов от Русе за доставка на хляб на войските има в писмата на д-р Г. Вълкович, Евл. Георгиев, Д. А. Иванов и др.

Наред с документите за българската търговия важен дял заемат и материалите относно развитието на селското стопанство у нас и аграрната политика на Начович и на българските *правителства. Много сведения има за развитието на* горското стопанство: запазване и уреждане на горите; по-важните разпореждания по горите; поддържането, експлоатацията и ме-

ражирането им; залесяването на празните пространства в княжеството; залесяване и укрепяване пороищата и др. Преписката дава също сведения за мерките във връзка с подобряване икономическото положение на българския земеделец, организиране на кредити и пр.; засаждането на лозя, тютюн, рози, черници и други култури, дейността на земеделските каси, успехите в отглеждането на памука, ориза и др., уреждането на разсадници, развитието на филоксерната зараза, набавянето на земеделски машини, сечива и др.; земеделските училища и ролята на Начович за развитие на земеделското образование в България и на народното стопанство изобщо; Образцовия чифлик край Русе и земеделското училище при него, етюд-програма по земеделието и пр.

Не по-малко са материалите и за развитието на животновъдството у нас: развъждане и угояване на добитък, отглеждането на ангорски кози и астрахански овце, развъждането на коне арабска порода и коневъдството в България, откриване на държавни конезаводи в Кабиюк и Плевен и др.; статистически сведения за домашни животни в България, борбата с чумата по добитъка и др. (вж. писма и др. от Г. Г. Аврамов, Д. Агура, Я. Ангелов, В. Атанасов, А. Безеншек, Бейкър син, Ст. Брънчев, К. де Буш, К. А. Вакаро, П. Н. Василчин, Х. Владигеров, д-р Н. Генадиев, Г. Георгов, Германов, Ст. Т. Гудев, П. Димитров, С. Карагьозов, Д. Попов, Я. К. Попов, М. Попович, д-р В. Радославов, А. Рети, Ив. Саранов, Ф. Симидов, д-р Д. Станчов, Д. Стателов, З. Стоянов, д-р Т. Стоянович, Н. Н. Теодоров, Ю. П. Теодоров, С. Тричков и др.).

От дейността на Начович като министър на обществените сгради, пътищата и съобщенията са запазени извънредно много материали във връзка с историята на железопътното дело у нас: изграждането на железопътна мрежа и политиката на великите сили, Турция и Русия; решенията на Конференция à quatre във Виена; получаването на заеми за строеж на железопътни линии; експлоатацията на железниците; дейността на Хиршовото дружество в България и австрийската политика; железопътни конвенции; доставката на вагони и траверси; тарифите на БДЖ; направата на мостове по жп. линии; състоянието на пътищата у нас и дейността на Строителното дружество на Грозев и Странски; въвеждане униформа на железничарите; персонала и движението на влаковете; състоянието на жп. работилници; железничарски стачки; жп. катастрофи и наводнения по жп. линии; състоянието на медицин-

ската част при железниците и др. Има също доста сведения за изграждането на пристанищата в Бургас и Варна, направата на докове и пр. — вж. писма и др. от Ал. Батенберг, Ед. Бапс, Батай, А. Безеншек, Г. Бенев, Д. А. Бръшлянов, Фр. Бьомхес, Ф. Велу, А. Вендт, Г. Вернаца, Х. Владигеров, д-р Г. Вълкович, Г. Гаврилов, Св. Гаврилович, Евл. Георгиев, Ив. Ев. Гешов, Ж. Гойсен, Гранвил, Д. Греков, граф дьо Грено, д-р Ст. Данев, Т. Ив. Джебаров, П. Димитров, Л. Доци, Еренрот, Ж. Жакмини, Е. Жеков, Р. Иванов, В. Кайар, Е. Кейе, К. Перниело, Н. Р. О'Конор, Д. Петков, П. Попов, Д. Попович, М. Попович, Рапопорт, Сафет паша, граф Ст. Сечени, Ст. Стамболов, д-р Д. Станчов, Старцински, К. Стефанов, д-р К. Стоилов, В. Д. Стоянов, д-р Г. Странски, Министерския съвет, С. Тричков, К. Трънка, С. Тъпчилещов, Л. Фарлей, Л. Б. Хан, Хардинг и др.).

Доста документи се отнасят до състоянието на пътищата в България, прокарването на шосета, поставянето на понтони по българския бряг на Дунава и др., както и до тп. дело в България, сключването на тп. конвенции с чуждите страни, международната тп. конвенция в Лондон от 1879 г. и пр. (вж. писма и др. от А. Белдимано, Евл. Георгиев, д-р А. Головина, Джувара, С. Д. Добрович, Р. Иванов, Р. Петров, Ив. Стоянович, д-р Х. Сърмаджиев и др.).

Преписката на Начович съдържа много интересни сведения във връзка с откриването и разработването на природните богатства у нас: руди, горивни вещества, минерални води и др. В писмата на Хр. П. Андрейчев, Х. Бейкър, Г. Бенев, Ф. Елиот, Е. дьо Зебровски, Хр. Зографски, Р. Иванов, П. Каравелов, С. Караджов, В. Кърскиев, Т. А. Маврокордато, М. А. Сафир, Ил. Стоков, д-р Т. Хр. Стоянов, д-р Теодоров, П. Тодоров, К. Толев, П. Хр. Тъпчилещов, княз Фердинанд, Ил. Флореско, П. Хавезов и др. има много материал по минното дело у нас: за медната мина «Плакалница» във Врачанския балкан, каменовъгленатa мина при с. Доспей, Самоковско, мина «Перник», находища на каменни въглища при устието на р. Камчия и други каменовъглени мини; сребърни, оловни и бакърени мини в Рупчоската област и др.; експлоатиране на мините и рудниците, даване на концесии и пр.; находища на чер мрамор, на железни руди и пр.; солниците у нас; минералните води и минералните бани (в София, Банкя и другаде) и пр.

В някои от документите се съдържат макар и откъслечни, но ценни сведения, свързани с народното здраве: развитие на

санитарното дело в България, строеж на болници и дейността им (Софийската първокласна болница, Свищовската второкласна, Плевенската, Българската болница в Цариград и др.), подготовка на медицински кадри (лекари, акушерки и др.), назначаване на някои лекари и служебната им дейност, разпространение на болестите (холера, сифилис и др.), участие на българите в Международния санитарен съвет, създаване на Български Червен кръст и пр. (вж. писма и други документи от И. Брус, д-р Л. Ванков, д-р В. Динов, Ив. Зерничек, С. Константинович, Н. Копиткин, Куюдимитрие, Л. Радулов, д-р М. Русев, В. Д. Стоянов, Управлението на общите сгради в София и др.).

В архива на Начович се намират интересни сведения за публикуването на негови статии у нас и в чужбина, за издаването и разпространението на негови книги — оригинални, като «Ръководство за правене вино», «Няколко страници по земеделието в България и странство» и др., или преводни: драмата «Обществен живот» от Е. Фабър, «Отечество» от В. Сарду, «Омразата» от В. Сарду и др. Има също и сведения за издаването, превеждането и разпространението на разни български и чужди книги, като: «Български книгопис за сто години. 1806 — 1905» от Ал. Теодоров-Балан, «Хигиена и възпитание на децата в първата им възраст», преведена от Ц. Гинчев, «История на българите» и «Книгопис на новобългарската книжнина. 1806 — 1870» от К. Иречек, «Поглед върху произхождението на българския народ и началото на българската история» и др. от М. Дринов, «Записки по българските въстания» от З. Стоянов, съчиненията на Г. Раковски и др.

Особено много сведения има за развитието на нашия периодичен печат и първите десетилетия след Освобождението и участието на Начович като редактор и сътрудник на редица вестници. Така в кореспонденцията се говори за издаването, материалните затруднения, политическите програми и разпространението на множество български вестници, излизали главно в София и Пловдив: «Малък вестник», «Борба», «Българин», «Гражданин», «18 май», «Витоша», «Вечерна поща», «Мир», «Работник», «Съединено отечество», «Млада България», «Отечество», «Домакин», «Българска земя», «Напред» и др.; за издаването на български вестник в Македония; за издаването вестник на френски език и пр. — в писма и др. от Д. Агура, В. Аженов, Г. Бенев, К. М. Бешков, Хр. Г. Бъчваров, Х. Владигеров, д-р Н. Генадиев, Евл. Георгиев, М. Георгиев, А. Головин, М. Дринов, А. Дюрастел, К. Ире-

чек, Б. Ив. и Ив. Б. Касърови, Ив. Радионов, Л. Соболев, П. Г. Сребров, К. Стефанов, В. Д. Стоянов, Ив. Филчов и др.

В кореспонденцията има също доста сведения за културно-просветната политика на българските правителства и на първо място за развитието на учебното дело у нас: положението на българските училища и на учителите, възпитанието на учащата се младеж, изпращането на българчета да следват в чужбина, участието на учителите в социалистическото движение и действията им срещу правителството, за движението на учители-нихилисти, за професионалното образование у нас и специално за женското професионално образование, Американското училище в Самоков и др. Голяма роля е играл Начович при настаняването на българи в чужди учебни заведения. От преписката му се вижда, че българи са следвали в разни лицеи, пансиони и др. в Цариград, в много чешки и австрийски училища, университети и военни школи, в Италия, във Франция, дори и в Бейрут (вж. писма и др. от Г. Бенев, Д. Ст. Бръчков, Г. Вернаца, С. Ж. Дацов, д-р Е. Димитрова, Л. Доци, М. Дринов, Българската добродетелна дружина — Букурещ, дружество «Напредък» — Виена, Л. Леже, А. Петров, П. Пешев, И. Петков, М. Попов, Р. М. Рачов, Н. В. Станев, д-р Д. Станчов, В. Д. Стоянов, Н. Суknаров, Д. Тончев, А. Узунов, Ив. Фичев, К. Хаджикалчев и др.). В писмата се третира също така въпросът за българските училища в Болград, за земеделските училища у нас, за положението на българските читалища, народната библиотека в София и в Пловдив, Държавната печатница (полагане на основите ѝ и дейността ѝ), грижите на Начович за издигането на музикални таланти (П. Владигеров, К. Стоянова), Българското книжовно дружество и неговия орган «Периодическо списание», разни театрални представления, българщината в Бесарабия, Професорския фонд при Софийския университет, председател на който е бил Гр. Начович (идеята за основаването му, устава му, набирането на средства, членове и др.), юбилеи на изтъкнати културни и други деятели (Ив. Вазов, Й. Груев, Хр. Г. Данов, Л. Милетич, А. Безеншек и др.), научните занимания на някои български учени (М. Дринов, Н. Златарски и др.) и пр. (вж. писма и др. от Т. Балабанов, Г. Бенев, Ив. Д. Буров, бр. К. Бъклови, Д. П. Войников, С. Гидиков, М. Дринов, Българското книжовно дружество, В. Друмев, А. Хр. Етърски, К. Иречек, Р. Канели, Є. Караджов, В. Нейчев, Г. Петров, А. Д. Пиронков, Н. Попов, Б. Райнов, Д. С. Руевски, В. Д. Стоянов, Т. С. Тео-

доров, Народната драматична трупа «Сълза и смях» — София, Т. Пеев и др.).

Някои от документите са свързани с уреждане на обществената благотворителност в България и грижите за най-бедните: постройката на старческия приют «Филаретов», създаването на дружество «Всех скорбящих радост» (дейност, избор на членове, постройка на приют, приходите и разходите му и пр.), Софийското благотворително дружество, Дружество за борба против туберкулозата и др. Доста сведения има по завещанията на митрополит Панарет Рашев, М. Кефалов, П. Кермекчиев, митрополит Мелетий Софийски, д-р Н. Пиколо, Максим Райкович, Евл. Георгиев, К. Тричков, Сароглу и др. (писма и други документи от Евл. Георгиев, Ив. Ев. Гешов, митрополит Григорий, Инженерно-архитектурно дружество — София, ефория «Бр. Хр. и Евл. Георгиеви» — София, д-р А. Кермекчиев, К. Кермекчиев, свещ. М. Милошев, д-р Теодоров и др.). Преписката съдържа доста сведения и за основаването и дейността на разни дружества в България и чужбина: Публицистическото д-во, Софийското д-во «Кирил и Методий», д-во «Напредък» в с. Пранга, Станимашка околия, Българското търговско параходно д-во във Варна, Женското д-во в Битоля, Лозарското д-во в Плевен, д-во «Напредък» във Виена, акционерно д-во «Вестник Светлина», акционерно тухларско д-во «Работник» — София, и др. (вж. писма и др. от самите дружества, Гр. Начович, ген. майор Агура, д-р Е. Брадел, Ив. Добрев, Д. Йоцов, д-р Ст. Радославов, Й. Филаретова и др.).

Ценни са също така сведенията във връзка с историята, благоустройството, културния, политически и стопански живот на някои селища и манастири в България, като София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Свищов, Търново, Ст. Загора, Горна Оряховица, Станимака, Пирдоп, Златица, Каварна, Горна баня, Бояна, Бачковски, Рилски, Шипченски и Кокалянски манастир и др. (вж. писма и др. от М. Д. Балабанов, Г. Бенев, Ц. Гинчев, митрополит Григорий, д-р Золотович, Ат. П. Иванов, К. А. Йованович, митроп. Методий Кусевич, М. Попович, М. Радивоев, Б. Н. Станчович, В. Д. Стоянов, Х. Хавезов и др.). Има също сведения и за чуждестранни селища и живота в тях (напр. за чехословашките и др.). В някои документи се говори за административното деление на страната и разните промени, за състоянието на съдебното дело у нас, военната политика на нашите правителства (гласуването на военни бюджети, доставките на оръжейни ма-

териали, барут и др. за войската, конфликта между българските и руските офицери, беззаконията на военните власти, политиката на Военното министерство към българските офицери, делото на майор Попов и брожението в българската армия и др. — вж. писма и др. от ген. Бароци, Х. Владигеров, Л. Доци, Ат. Г. Каракашев, Г. Найденов, М. Попович, Г. Рот, ген. М. Савов, Ст. Стамболов, д-р К. Стоилов, Хаджиенов *и др.), митническото дело у нас (състоянието на нашите митници*, персонални въпроси, злоупотребления и пр.), българският черковен въпрос и честуване 1000-годишнината на българската църква и пр.

В писмата се третират въпроси във връзка с живота у нас и в чужбина; славянския събор в София; приложението на стенографията в политическия живот у нас и в чужбина; критския въпрос; Първата мирна конференция в Хага; преселването на банатските българи; слуховете за холера в Цариград и Чехия; отпразнуване 25-годишнината от Освобождението на България и посещението на румънския крал; абдикацията на крал Милан; атентата срещу руския император Александър II; Руско-японската война; морала на българската интелигенция и българските политици; издирване гроба на Раковски и пренасяне костите му в България; политическите борби между славяните в Австрия; земетресението в Сицилия и Калабрия и помощта на българите за пострадалите; политическия живот в Чехия; отпразнуване годишнината от Априлското въстание; честуване паметта на славянските равноапостоли Кирил и Методий; събиране помощи за пострадалите от пожар в София и Враца; траймвайната концесия в София; смъртта на С. Муткуров и пренасяне на тленните му останки в България; пожара в Цариград; отпразнуването на 1 май във Виена; овощарството в Гърция; историята *на Полша; пожара в Свищов; 300-годишния юбилей на Ро*мановци; печатницата на хаджи Д. Паничков; смъртта на Столипин и характеристика на личността му; за картините на българския възрожденски художник Николай Павлович и др.

В преписката се съдържат също така сведения за живота, дейността, семейното положение и имотното състояние на Начович. В множество телеграми и писма е изразено съчувствието на редица негови съмишленици и почитатели — българи и чужденци, във връзка с извършеното покушение над живота му през 1888 г. от Г. Киселов. Запазени са също и извънредно много ходатайствени писма до него като министър, народен

представител, дипломат и пр. за служба, за повищения, за настаняване в учебни заведения, за материално подпомагане и пр. Между останалите документи се съхранява и една незначителна част от архива на търговската къща и на магазията на бащата на Начович (Димитър Начович) в Свищов и ликвидирането на търговската фирма след смъртта му.

Бележките на Начович (към 10 000 документа), натрупани в резултат на неговата политико-обществена и книжовна дейност в продължение на близо 60 години, съдържат сведения по най-разнообразни въпроси: агрономия, администрация, астрономия, банково дело, библиография, жп. и военно дело, възпитание и образование, география, геология, градинарство, градоустройство, данъци, езикознание (лексикални бележки), естествена история, женски въпрос, журналистика, законодателство, изкуство, индустрия, българска и обща история, кооперативно дело, литература и критика, медицина, българска вътрешна и външна политика, македонски въпрос, международна политика, право, професионално образование, Професорски фонд, работнически въпрос, религия, синдикално движение, социология и социализъм, социални грижи, статистика, стопанство, съдопроизводство, Съюзен комитет, театър, търговия, философия, финанси, химия и др. Към бележките се съхраняват още редица възпоминания на Начович, негови мемоари, направени от него извадки от вестници и списания по най-разнообразни въпроси, записи на чужди мисли и цитати, преписи от важни политически писма, телеграми и др. във връзка с българската и международната политика, записи на негови разговори с политически и други лица, както и на разговори и срещи на други лица, размишления на фондообразувателя по най-разнообразни въпроси, характеристики и биографични бележки, направени от него за видни политически дейци и пр.

Освен бележките във фонда се съхраняват и стотина бележника на Начович във връзка с обществено-политическата му дейност в периода 1884 — 1919 г. Те съдържат разни бележки, извадки от вестници, изказвания, слова и др. на видни политически личности, статистически сведения и др. по политико-обществения живот у нас, международната политика, Балканските войни и мисията на Начович в 1913 г., срещи на Начович с политически лица и др. Запазени са и десетина дневника на фондообразувателя от периода 1886 — 1910 г., които отразяват българската вътрешна и външна политика и по-специално превратa срещу Александър Батенберг, меж-

дународната политика в този период, разговори и срещи на Начович с видни български и чужди политически и други деятели. Те съдържат още извадки от чуждата и българската преса по международната политика, бележки из българската и общата история, по финансовата политика на България, търговията й, жп. дело и пр.

Във фонда се съхраняват и множество изрезки от вестници (около 1500 на брой), главно чуждестранни, отразяващи международната политика. Има също и около 20 интервюта, главно на френски език, по политически въпроси от 1886 до 1913 г. Запазени са и книги с приписки от фондообразувателя и копирни книги с чернови на писма на Начович за периода 1874 — 1903 г. Има и материали във връзка с книжовната и публицистична дейност на Начович — бележки и извадки от разни книги по държавно право, финанси, горско стопанство, организация и статистически данни по производството в различните държави, търговия, индустрия и занаяти, аграрна политика, овощарство и земеделие, скотовъдство, образование и възпитание, земеделски конгреси, занаятчийски училища, класната лотария, икономически въпроси, земеделското образование у нас и в чужбина, положението на селяните в Румъния, занаятчийското образование, насърчение на индустрията в България, Първата българска легия в Белград от 1862 г., Сръбско-турската война и пр.

Запазени са също няколко превода на книги и др. в машинопис и ръкопис, направени от Начович («Доброволното робство» от Ла Боеси, «Един предател» от Х. Ибсен, «Моя Леополд» от А. Л'Аронж, «Омразата» от В. Сарду и др.), рецензии на Начович — главно на трудове по българска история («Българското опълчение в Освободителната Руско-турска война. 1877 — 1878 год. Възпоминания на запасния подполк. С. И. Кисов». С., 1897; «Сборник статей И. С. Иванова о некоторых выдающихся событиях в современной жизни Болгар». Кишинев, 1896; «Униатското движение по черковния въпрос от Г. Миркович». Сливен, 1897 и др.), ръкописи на речи и слова, произнесени от Начович при откриване на памучната фабрика във Варна, при вдигане костите на Раковски, при откриване на Пловдивското изложение и пр. Доста много са ръкописите на разни книги, брошури, разкази и др. от Начович: «Бисмарк», «Един подлец», «Елада», «Животописание на Тиера и Бисмарка», «Занаятите», «Земеделието», «Италия», «Нашите идеали», «По лозарството», «Първа читанка за селските училища», «Раковски», «Троян-

ския манастир», «Учителската стая в Търново», «Чорбаджийката» и разни други, над 40 заглавия.

В архива се съхраняват и над 500 ръкописа на разни статии и дописки от Начович.

ФОНД № 15; около 3000 арх. ед., над 30 000 док., над 50 000 л.; 1879. . . 1949 г.

Д-р СТОЯН ПЕТРОВ ДАНЕВ

Роден е на 28. I. 1858 г. в Шумен (дн. Коларовград); умира в София на 30. VII. 1949 г. Произхожда от бедни родители. Първоначалното си образование получава в Шумен. В 1873 г. заминава да учи в Чехия. След обявяването на Сръбско-турската война в 1876 г. постъпва в четата на Ф. Тотю в Сърбия. През 1878 г. завършва гимназия в Прага. Следва право в Германия и Швейцария, като получава докторат в 1881 г. През 1883 г. завършва курса на Ecole de Sciences Politiques в Париж. След завръщането си в България постъпва в Министерството на финансите като главен инспектор (1883 — 1884 г.), а по-късно — като делегат на министерството, е член в Кодификационната комисия. След падането на кабинета на Др. Цанков, чийто политически привърженик е Данев, през юни 1884 г. си подава оставката и става адвокат, като взема активно участие и в политическия живот на страната. Заедно с А. Франгя и Хр. Бончев влиза в редакцията на в. «Средец», орган на либералите. През време на Стамболовия режим е защитник на политически подсъдими (митрополит Климент, Св. Миларов и др.). Поради опозиционното му поведение спрямо режима е задържан в 1887 г. От 1894 до 1898 г. е частен хоноруван доцент по международно право във Висшето училище (по-късно Соф. университет). В 1894 г. е избран за пръв път за народен представител във Врачанската околия и за подпредседател на Народното събрание. Оттогава до 1934 г. е много пъти народен представител, подпредседател и председател на Народното събрание. От 1897 г. възглавява либералната, а от 1889 г. — прогресивнолибералната партия. Като шеф на партията в 1901 г. влиза в коалиционния кабинет на демократи и прогресисти и става министър на външните работи (1901 г.). След оставката на П. Каравелов е министър-председател (1901—1903 г.). От 9 юни до 9 юли 1911 г. е председател на V ВНС, а от 15. X. 1911 до 1. VI. 1913 г. е председател на XV ОНС. В 1912 г. е пръв наш делегат по сключването на примирието на Чаталджа. През 1912/1913 г. председателствува българската делегация на Мирната конференция в Лондон за сключване на мирния договор (19. V. 1913 г.) между Турция и балканските съюзници. По време на Междусъюзническата война е отново председател на Министерския съвет. В кабинета на Ал. Стамболийски заема поста министър на финансите (1918—1920 г.). От 1916 г. е редовен професор в Свободния университет. След превратa на 9. VI. 1923 г. влиза в демократическия сговор. От 1924 г. в продължение на 15 години е председател на д-во Червен кръст. Подпредседател е и на Международния съюз на Червен кръст в Женева. В 1928 г. води преговорите по уреждане дълга на България към Дисконтогезелшафт. С постепенното си оттегляне от активната политика се отдава на научно-обществена дейност: през 1930 г.

чете лекции в Хага по международно частно право и участвува в международни европейски конгреси. Член е на постоянния Арбитражен съд в Хага и на български и международни дружества и институти. Автор е на юридически научни и исторически трудове, студии, статии, сказки, речи и пр.

Д-р Ст. Данев е известен буржоазен професор и обществено-политически деятел, един от лидерите на либералната, а по-късно — на прогресивнолибералната партия, която се оформя като русофилски лагер на българската буржоазия; той е един от виновниците за първата национална катастрофа на България (1913 г.).

Фондът постъпва в библиотеката на няколко пъти: една част без опис в 1948 г. като дар от д-р Ст. Данев (от която се отделят фондове на Т. Бурмов и Х. Хесапчиев); друга част (с опис) е предадена на библиотеката от И. Ст. Данев в 1951 — 1954 г.; отделни документи са откупени в 1957 г. от Пюскюлиев и Ив. Пенаков; през 1959 и 1960 г. постъпват ръкописи и други документи, продадени от Вл. Данев. Понастоящем фондът е в процес на инвентиране (досега са инвентирани над 15 000 док., оформени в 2000 арх. ед.).

Източници:

За фондообразувателя: Алманах на Софийския университет «Св. Климент Охридски». Животописни и книгописни сведения за преподавателите. С., 1940, с. 147 — 148; Йоцов, Я. Класи и партии у нас до 1923 г. — Исторически преглед, IV, кн. 2, с. 187; *Грешките на г. д-р Данев. Оттеглянето му от шефството.* С., 1913; *Нашата* дума. Възражения на бившите министри Ив. Ев. Гешов, д-р Ст. Данев, Т. Теодоров, М. Ив. Маджаров, Ив. Пеев и П. Абрашев срещу обвиненията на Държавния съд от 1923 година. С., 1925; Летопис на БАН, кн. XIII, 1928/30, 1931, с. 44 — 46.

За фонда: НБВК—БИА, Книга на постъпленията, л. 61 — 63, 65, 67 — 69, 81, 99, 162, 164, 220, 221, 227, 235; Дело на фонда (описи, доклади, протоколи и др.).

Публикации на документи: Тодорова-Петкова, Б. и В. Тилева. Някои нови материали за биография на Вела Благоева. — Исторически преглед, 1955, кн. 5, с. 87 — 106 (публикувано е писмо от В. Живкова до редакцията на в. «Средец»); публикувани са и следните ръкописи на Данев: Очерк на дипломатическата история на Балканските държави. С., 1922. 116 с., 2 доп. изд. 1931. 136 с.; Чехословашко (Политически и народостопански очерк). С., 1923. 46 с.; Кратко ръководство по международното частно право. С., 1933. 276 с.; Най-нова дипломатическа история (от Виенския конгрес до днес). С., 1935. 146 с.

*

По вид документите са: свидетелства, дипломи, грамоти, *паспорти, бележки, изрезки от вестници, открити листове,* некролог, разписки, сметки, писма, телеграми, тефтери, заявления, покани, позиви, възвания, конвенции, закони, наредби, открити писма, протоколи, изложения, документация, паметни записки и др. Тези документи са написани на български,

френски, немски, английски, руски, чешки, полски, италиански, холандски, испански, латински и унгарски език.

Документите от фонда са подредени по следната класификационна схема: I. Биографични (автобиографични, биографични, за материално състояние и библиографични); II. Кореспонденция (от него и до него); III. Дейност: 1. Политико-обществена и служебна (министър-председател и министър на външните работи от 1901 до 1903 г.; председател на XV ОНС; министър-председател и министър на външните работи в 1913 г.; министър на финансите; председател на Централното бюро на прогресивно-либералната партия; народен представител; председател на дружество «Червен кръст»; представител на Евл. Георгиев в Строителното дружество «Ив. Грозев и С-ие»; член на Международния арбитражен съд в Хага; участник в Сръбско-турската война от 1876 г.; председател на Българската делегация в Лондон по случай 100 г. от рождението на Уилям Гладстон; член на ефорията на Висшето училище и изпълнител на завещанието на Евл. Георгиев и Д. А. Ценов от Свищов: главен ревизор при Министерството на финансите; член на правителствени комисии; юбиляр на 70 години; член на дружества, съюзи, съвети и пр.; абонат на вестници и списания; разни. 2. Учен-юрист (професор; трудове; член на научни и научно-юридически дружества, институти, комитети, съюзи; участник в международни научни конгреси и конференции). 3. Публицист и книжовник. 4. Банков и финансов деятел (председател на Българската делегация в преговорите с Дисконто гезелшафт и др.). 5. Адвокат; IV. Документи с общо съдържание; Семейни (фондове на: Р. Данева, Вл. и И. Ст. Даневи, Т. П. Данева, Л. и Т. Даневи, М. Атанасова и др.); VI. От, до и за други лица.

От биографичните материали по-важни са: автобиографични бележки на Данев; свидетелство от Прага от 1878 г. за завършено средно образование; диплома от Хайделбергския университет за получен докторат по право; диплома за завършване на Ecole des sciences politiques; периодични издания със статии за Данев; биографични очерци. В документите за имотно състояние се намира преписка между Данев и различни банки във връзка с издължени облигации на Данев, за съхранявани семейни ценности в банките и по разни банкови въпроси; преписка между съдружието «Никола Димков и С-ие» в Цариград и Данев като наследник на Т. Бурмов (за преустановяването на това голямо търговско предприятие в 1932 г.; продавателните книги на дружеството, отчетите му и пр.) Към този

дял се намира и библиография на публикуваните и непубликуваните трудове на Данев.

В първата част на кореспонденцията на фонда се намират чернови на писма на Данев до Х. Ангелов, Н. и Ч. Бъкстон, редакцията на «Новое время» в Петербург, граф С. Ю. Вите, граф А. Голуховски, Делкасе, С. Добрович, П. Дървингов, Л. Милетич, Мишу, В. Радославов, Фердинанд. В тях се говори за образуване на търговски фонд от Хенри А. Ардите за военни сирачета от 1913 г.; за права и свободи на евреите в новозаетите земи в 1913 г.; по вътрешнополитически въпроси на България през 1913 г.; по партийни въпроси; за фаталната грешка на 16. VI. 1913 г. и вината на ген. Савов и Ст. Данев; за отношения с Дисконто гезелшафт; за лекции, изнесени от Данев в Хагския университет; по македонския въпрос; за смъртта на К. Величков; за заслуги на ген. Скобелев при образуването на гимнастическите дружества в България и др.

Кореспонденцията до Данев може да се раздели на четири групи: а) писма от членове на прогресивнолибералната партия и други партийни деятели, които пишат изключително по партийни въпроси; б) писма от българи — обществени и политически дейци и правителствени чиновници, които застъпват политико-обществени въпроси във връзка с вътрешната и външната политика на България (за времето от 1883 до 1943 г.); в) писма от чужденци, приятели на България, от които пролича-ват гледищата на чужденците за България и отношенията ѝ с другите страни; г) писма от българи и чужденци по частни въпроси.

Между авторите на писмата от първата група личат имената на: Н. К. Абаджиев, П. Абрашев, Т. Алексиев, Х. Анков, П. Баджов, Г. Д. Балкански, Т. Д. Беровски, Ив. Бобеков, С. С. Бобчев, К. Н. Богоев, Д. К. Бошнаков, Ц. Бръшлянов, Т. Бурмов, Т. Бързаков, К. Величков, Т. Г. Влайков, Ив. С. Войводов, Д. Ц. Вълчев, Н. Генадиев, В. Георгиев, Ал. Дзивгов, П. Драгулев, Ив. С. Енев, С. Сп. Златов, М. Кандиларов, П. Капричев, М. Каравасилев, Ив. Кидов, Ал. Кипров, Н. Константинов, Ив. Т. Кушев, Ж. Кънев, Н. А. Кърджиев, Ной Марков, д-р Хр. Мутафов, Ив. К. Найденов, Т. Д. Невлянски, К. Нефтянов, Г. Пасаров, д-р К. Русович, Ив. Свирачев, Хр. Силянов, Ф. Симидов, Д. А. Сокачев, К. Д. Списаревски, Д. Стателов, Ив. Толев, д-р П. С. Тончев, Я. Г. Торбов, А. Урумов, Г. Филипов, А. Франгя, Хр. Г. Хаджиев, Ив. Хаджирачев, Ц. Харбов, д-р А. Ходжев, Д. Христов, Др. Цанков, Г. Шиваров, д-р Т. Шиваров, Н. Г. Шивачев, Т. К. Шипков, А.

П. Шопов, П. Шопов.С. Шубаров, Ст. Д. Янколов. Писмата на гореизброените кореспонденти третират следните въпроси: избори; списването на в. «Средец» и в. «България»; ходатайства за назначения; избиране на ръководствата на провинциалните бюра на прогресивнолибералната партия; оттеглянето на Др. Цанков от ръководството на партията; дейността на отделни партийни функционери; покушение над Данев в Ст. Загора в 1903 г. (съчувствия и приветствия); съглашение с други партии; обединението на буржоазните партии в 1922 г. и дейността на прогресивнолибералната партия в демократическия сговор след 1923 г.; кандидатури на Данев за народен представител; задържането му в Шуменския затвор в 1922 — 1923 г.; по разни партийни ежби и др.

Между авторите на писмата от втората група личат имената на ген.-майор Агура, Ив. Алтънов, М. Д. Балабанов, д-р К. Бушулков, М. Белчева, А. Бендерев, Ил. Блъсков, Р. Бонев, Борис III, М. Бурмова, Ив. Д. Буров, д-р Б. Вазов, Ив. Вазов, митрополит Василий, Х. П. Вълчанов, Евл. Георгиев, К. Мих. Георгиев, Ив. Ев. Гешов, Ив. С. Гешов, Ив. Г. Говедаров, М. Г. Греков, Ив. Грозев, Г. И. Груев, Вл. Ст. Данев, И. Ст. Данев, Р. Данева, А. Диамандиев, С. Д. Добрович, П. Дорев, А. Дрангар, П. Дървингов, Ив. Екзарх, царица Елеонора, ген. Н. Жеков, К. А. Жостов, С. Заимов, Н. Зеленогоров, Л. Золотович, д-р Т. Зъбов, Ю. Иванов, Т. Иванчов, Игнатий Рилски, царица Йоанна, Н. Йонков-Владикин, Д. Йоцов, Ек. Каравелова, В. Н. Карагьозов, С. Караджов, Т. Карайовов, д-р В. Караконовски, Ив. Каранджулов, Н. Каранфилович, Ив. Касабов, Г. В. Киселов, Н. С. Ковачев, Я. Ковачев, д-р А. Козаров, д-р Н. Колушев, К. Крачунов, В. Кънчов, Г. А. Кърджиев, д-р. П. Кърджиев, С. Н. Лафчиев, ген. Ив. Луков, ген. майор Хр. Луков, Ал. Людсканов, А. Ляпчев, М. Ив. Маджаров, Д. В. Манчов, П. М. Матеев, Св. Н. Миларов, Л. Милетич, Т. Н. Минков, Ст. Мирчев, И. Михайлов, М. Михайлов, Ст. Михайловски, Д. Молов, Н. Мушанов, Н. А. Начов, Гр. Д. Начович, полк. Нерезов, С. Панаретов, Е. С. Паница, С. Паприков, П. Патев, П. Пашов, Ив. Пеев, д-р К. Поменов, С. Г. Пранчов, Ал. Протогеров, Е. Пулиев, Хр. Н. Пулиев, Ал. П. Радев, д-р В. Радославов, Д. Ризов, Я. Сакъзов, Ив. К. Сарафов, К. Сарафов, М. К. Сарафов, Хр. Сариев (Гълъб войвода), митрополит Симеон Варненски и Преславски, Р. Славейков, Д. И. Станчов, В. Д. Стоянов, Д. Т. Страшимиров, д-р Х. Сърмаджиев, А. Тошев, ген. Ст. Тошев, Т. В. Траянов, Фердинанд, ген. Ив. Ив. Фичев, А. Хаджимишев, П. Хаджими-

шев, Г. П. Ханджиев, Дим. Цоков, Хр. Чакалов, С. Чапрашиков, Ст. Чилингиров, д-р Ив. Шишманов, д-р М. Ст. Шишманов, А. П. Шопов, Д. Юруков и др.; има и писма от различни редакции от България и чужбина, от дружества, от български и чужди институти, от благотворителни и други комитети, от различни министерства, легации и други учреждения. Тези писма съдържат данни за дейността на Данев като финансов инспектор; като министър на външните работи и министър председател от 1901 — 1903 г. (за дейността на българските агенти и агентства в чужбина: М. Балабанов — в Букурещ и Атина; Ив. С. Гешов — в Цариград; Л. Золотович — в Париж; П. М. Матеев — в Одрин; К. Поменов — във Виена; Т. Теодоров — в Букурещ; Хар. Сърмаджиев — във Виена; Д. Цоков — в Атина; д-р М. Ст. Шишманов — във Виена, Ат. Шопов — в Солун, поздравления за поста на Данев, сведения за заема от Франция в 1902 г., *материали по тържествата на Шипка в 1902 г., за католическа* пропаганда у нас, за пътуване на Данев и Фердинанд в Петербург, за построяването и пускането в движение на първите трамваи у нас в 1901 г. и заслугите на Шамарджиев за това); като председател на Народното събрание в 1911 — 1913 г. (сведения за Балканската война: създаване на Балкански съюз, обявяване и ход на войната, военни действия, сведения за битки при Одрин, Бунархисар, Люлебургаз, Лозенград, Примирие на Чаталджа, падане на Одрин — 13. III. 1913 г., недоволства в армията — бунтове и брожения, молби за помощи и освобождаване на войници от фронта, ранени, отпуски, холера и пр., за доставка от Унгария през 1912 г. на военни вещи — ботуши и др., и мисията на Ст. П. Бурмов в тази страна, за политическата мисия на Данев в Русия през май 1912 г.; за мирната конференция в Лондон в 1912 — 1913 г. — поздравления и приветствия като председател на българската делегация, съвети и напътствия за работата в конференцията, за отношението на английската и чуждата преса към Данев, по воденето на самите мирни преговори и др.); като министър-председател и министър на външните работи в 1913 г. (поздравления и приветствия за новия пост, ходатайства, междусъюзническа война: въпросът за Силистра, за вината на Данев за народната катастрофа, за отношенията между Румъния и България, за румънски грабежи в Свищовско, за недоволства и бунтове в армията и бедствено положение на войнишките семейства, по австрийското становище към българската външна политика в навечерието на Междусъюзническата война, по съденето на министрите от кабинетите Гешов — Данев); като

министър на финансите през 1918 — 1920 г. (банково дело в Пловдив; дейност на Дирекцията на прехраната; дейност на българската администрация във финансовото управление на Димотика в 1920 г.; гръцко влияние в Димотика; арести във финансовото ведомство в 1920 г.). Редица документи отразяват сведения за следните исторически събития: I световна война и участието на България в нея (отношението на Русия към включването на България във войната; неправилната ориентация към Германия; недоволството на населението в Гюмюрджина, Кошукавак и Егридере от официалните български власти след войната; проникване на социалистически идеи сред младежта у нас след войната; жертвите от войната; помощи от Американския червен кръст след войната; мисията на М. Сарафов като делегат на Мирната конференция в Ньой в 1919 г. и по съдържанието на мирния договор; българи-пленници по чужди лагери); Априлското въстание (чествувания и сведения за отделни дейци); бунтовете в 1887 г.; студентски стачки в 1897 г.; революцията в Русия в 1905 г. (отзвука ѝ в България, Австрия и др.); битката при Цушима и участието на българския флотски офицер Добрев в нея; Октомврийската революция в 1917 г. и контрареволюционни прояви (отзвука в България — железничарската стачка в 1919 г. в Русе, Сливенската и Пернишката афера в 1918—1919 г., позиви на тесните социалисти, участта на бивши членове на руската аристокрация и смъртта на Р. Димитриев; армиите на Врангел и Деникин и подпомагане армията на ген. Деникин в 1919 г. от Ив. Сарафов като пълномощник на българското правителство при главнокомандуващия въоръжените сили на Юга в Русия); събитията в България в 1923 г.; управлението и политиката на Ал. Стамболийски и Ал. Цанков; македонският въпрос (положението на македонското население преди Илинденското въстание, аферата мис Стон в 1901 г., подготовка на въстанието, арести на учители в Солун, за Г. Делчев, Фирмилиянова афера, потушаване на въстанието, подпомагане бежанци от Македония след 1903 г., реформите и др.); В документите има сведения и за: българи, следващи в чужбина — в Русия, Франция, Чехия, Австрия и др., подпомагани от Данев чрез пари, отпускане помощи от други лица и институти и издействуване стипендии; народни бедствия (земетресение в Търново през 1913 г., наводнение в Ески Джумая в 1914 г., холера в Македония и България в 1913 г. и др.); тържествени чествувания на бележити дати и събития (за Фотинов по случай 50 години от основаването на Български периодичен печат; 70-годишния юбилей на Данев

в 1928 г.; 50-годишния юбилей на А. Драндар в 1917 г.; 100 години от рождението на Бачо Киро и 100 години от построяването на първото училище и първата църква в Бяла черква; 100 години от раждането на В. Друмев в 1941 г.; за честуване 50-годишнината от основаването на университета в 1939г. и др.); железопътно и строително дело (прокарване на жп. линии, постройката на големия мост на р. Марица и Арда от барон Хирш с материални помощи от Евл. Георгиев, дейността на Българското акционерно строително дружество, доставка на вагони, траверси и др. от чужбина, за източните железници и др.); политическите и културни отношения на България с другите страни (българо-турски, българо-руски, българо-сръбски, българо-австрийски, българо-чешки и българо-полски).

Освен по гореспоменатите въпроси в кореспонденцията от българи има данни и по разни други въпроси и събития, а именно: за училищното и читалищното дело в Шумен между 1884 — 1909 г. и за книжовната и учителска дейност на Ил. Блъсков; за журналистическата дейност на Св. Миларов и заточаването му в Ловеч в 1885 г.; за заточаването на Т. Тодоров в 1886 г. в Котел по превратa; за претенциите на принц Валдемар за български княз (1887); за присъдата на Г. А. Кърджиев «за клеветене на княза» в 1890 г.; за убийството на Хр. Белчев в 1892 г.; за убийството на Ст. Стамболов (1894 г.) и защитата на Данев над Н. Тюфекчиев, обвинен в убийството; за възстановяване отношенията ни с Русия на 2. II. 1896 г.; за убийството на Ал. Константинов в 1897г.; за дейността на Д. Станчов като дипломатически агент в Петербург в 1897 — 1907 г.; за дейността на С. Паприков и М. Савов като военни министри в 1903 г.; за смъртта на П. Каравелов в 1903 г.; за дейността на М. К. Сарафов във Виенското агентство от 1904—1919 г.; за задържането на И. В. Икономов по повод убийството на Д. Петков през 1907 г.; за участието на България в Лондонското изложение в 1907 г.; за младотурския преврат от 10. VII. 1908 г.; за членството на Данев в Дружеството на бившите ученици и на учениците при Свободното училище за политически науки в Париж от 1911 — 1925 г. и за дейността на това дружество; за образуването на Българска студентска дружба в Гренобл в 1914 г. с цел да се осведомява европейската общественост за последните събития в България; за полагане на основния камък на техническото училище в Карлово (1915 г.); за съдебния процес срещу Хр. Силянов, Стамболийски, Прудкин, К. Тодоров и др. в 1918 г. и за други процеси на Прудкин; за румънско влияние в Силистра в училищата и църквите през

1920 г.; за исканията на Контролната междусъюзническа военна комисия в България да се записват доброволци в 1921 г. за чужди войски; за атентата в църквата «Св. Неделя» в 1925 г. и раняването на Вл. Данев; за военни съдебни процеси в Лом и околията срещу комунисти след Септемврийското въстание 1923 г. и във връзка със защитата им от Данев като адвокат; за подобряване на положението на руските ветерани по случай 50 години от Освобождението на България; за дейността на Българското академическо дружество «Св. Кирил и Методий» в Бърно през 1936 г.; за военни маневри в околността на Търново в 1937 г.; за болшевишка пропаганда у нас през 1936 — 1937 г.; за основаването на акционерното дружество «Балкан»; за участието на М. Йорданов от Оряхово в четата на Ф. Тотю и П. Хитов по време на Сръбско-турската война през 1876 г.; за Сръбско-българската война; за манастира Зограф и условията за постъпването на млади българи там; за членството на Г. В. Киселов в дружество «Напредък» във Виена; за Комитета «Цар Освободител»; за връзките между Янко Сакъзов и Данев; за различни книги и съчинения (за историческите трудове на М. Г. Греков; за подготвяна от Т. Карданин книга в 1938 г. с биографични бележки за по-видни общественици и изтъкнати личности; за трудности при отпечатването на труда на К. Крачунов «Санстефанският мир и Берлинският конгрес»; за книгата на Ив. Рафаилов «Елзас — Лотарингия — Македония — Тракия»; относно проектите за Български биографичен речник «Кой е» в 1925 г.; за излизането на книгата «Съвременни българи», издание на Парижкото издателство «Нувел едисион латен») и по различни други въпроси.

В писмата от чужденци се очертават имената на следните по-видни личности: И. Адамс, У. Ф. Алкок, О. Арагон, Х. Батовски, Д. Д. Баучер, Ю. Бахметиев, граф Бертел, граф Берхтолд, ген. Браун, Г. У. Букянън, Н. Бъкстон, Вакаро, Ел. К. Венизелос, проф. Дм. Вергул, Г. Вернаца, граф Вите, Ал. Ив. Гучков, П. Дешанел, Т. Йонеску, Е. Козак-Чермак, Ал. Н. Коробков, Ла Булинне, Вл. Н. Ламсдорф, конт дьо Лафарг, Р. фон Мах, Р. Менини, кап. Мететелов, Н. Мишу, А. Неклюдов, В. Ив. Немирович-Данченко, Й. Нотович, граф А. Орловски, Р. Поанкаре, Л. Поансар, А. Прудкин, Вл. Сис, Д. Стурдза, Р. Уорд, Ч. Х. Уудс, Е. Хоские, Ар. Ив. Череп-Спиридович, Ал. Шафарик, Ан. Шерадам, д-р К. Юнкершорф, и др. Твърде застъпена тема в писмата им е Мирната конференция в Лондон (приветствия, съвети, покани за приеми,

покани за членство в клубове и дружества, заплахи, ругатни) и идеята за Балканска федерация. Освен по нея тези чужденци пишат и по посочените вече в писмата на българските политически и обществени дейци въпроси. Тук има още и сведения за Съединението; за трудовете на Данев (*отзиви и пр.*); *за пребиваването на Дж. Д. Баучер в България* и връзките му с Данев; за участието на видни руси на Шипченските тържества в 1902 г.; за внос на английски платове в България през 1905 г.; за експлоатацията на Източните железници (1912 — 1913); относно молбата на М. п. Йованович за членуване в Българското книжовно дружество въз основа *на трудовете му; за организацията «Братство за руска правда»*, която се бори против съветския режим и иска съдействието на Данев за свободно събиране на материални помощи; за чешко-български икономически връзки в 1913 г. по снабдяването на българската войска с обуща, шинели и др. от Чехия; относно отрицателното отношение на видни руси (напр. Дондуков) към Батенберг; предложения за експлоатация на българските природни богатства чрез английски и американски капитали и изобщо за завързване на търговски и индустриални връзки между България и Солун и Англия (писмо от Р. Уорд); внос на машини от Италия; отношение към турските зверства в Македония; нарастване на славянофилското движение във Франция и др.

Между поздравителните телеграми има от съмишленици и другари на Данев, изпратени до него в Шуменския затвор. Те са по случай Нова година, за имения му ден и във връзка със задържането му. В програмите за тържества има сведения за влизането на М. Луиза в София на 29. V. 1893 г.; за посрещането на румънския крал в Русе на 29. XI. 1902 г.; за отпразнуване *на 32 години от Съединението; за 50-годишния юбилей на* Ив. Вазов на 18. X. 1920 г.; за освещаване паметника за Освобождението на България на вр. Св. Никола в 1934 г. и др.

От материалите във връзка с дейността на Данев като министър на външните работи и министър-председател е запазена служебна кореспонденция от и до него по следните въпроси: *посещението на Данев в Белград през август 1902 г.; назначението* на Ризов за български дипломатически агент в Черна гора; други агентства и агенти; покушение върху живота на Фердинанд; критския въпрос; риболовна конвенция между Румъния и България; успехи в развитието на българската захарна индустрия; железопътно дело; организацията на тържествата на Шипка в 1902 г.; във връзка с бежанците

и др. След служебната кореспонденция следват подрубрики с материали, предметизирани по следните въпроси: българския заем от Франция (преговори, условия, сключване); военната конвенция с Русия, подписана на 31. V. 1902 г.; договорните отношения с «Дойче Леванте Линие» и офертите, предложени на българското правителство за транспорт и зърнени храни, изнасяни от пристанищата на Бургас и Варна; македонския въпрос (статистически сведения за села; македонски конгрес — април 1901 г.; съставяне на Синодален съвет при екзархията в Цариград; отношението на правителството към македонската организация; за бежанци; за реформи и др.); ръкополагането на Фирмилиян за скопски владика в 1897 г.; разходи на министерството.

Между по-важните кореспонденти от дейността му като министър в 1901 — 1903 г. личат имената: Р. Бурбулон, Вилхелм II, екзарх Йосиф, Кобеко, Николай II, Фердинанд, Д. Станчев, Л. Золотович, В. Н. Ламсдорф и др.

От дейността на Данев като председател на XV ОНС се намират голям брой официални документи във връзка със: а) мирните конференции в Будапеща и Лондон през 1912 — 1913 г. (служебна кореспонденция, протоколи, поздравителни телеграми, документационни изрезки от бюрата за изрезки «Argus de la Presse», «Le Courier de la Presse», «From the General Press Cutting», изрезки от периодични издания и др. В тях има сведения за имената на делегатите от Гърция, Сърбия, Турция и България, за претенциите и споровете им, за отделните заседания на конференцията, за аудиенциите на Данев в Будапеща, Виена и Лондон, за определяне границите на Албания, за териториалните интереси на Черна гора и др. Тук е и печатният договор между пълномощниците на съюзниците, от една страна, и Турция, от друга, относно прекратяване на войната и уреждането на териториалните спорове, между които и въпроса за Егейските острови; в някои документи са отразени и споровете между Балканските съюзници във връзка с подялбата на завзетите от Турция територии, за подписване на мирния договор между България и Румъния в Петербург, за прекъсване на преговорите между януари и май и подписването на договора на 19. V. 1913 г. в двореца Сен-Джеймс); б) относно мисията на Данев в Русия през април 1912 г. и през март 1913 г. във връзка с вътрешната и външната политика на България и по българо-румънските спорове; в) по Балканската война; г) по македонския въпрос 1912 — 1913 г. (сръбски и гръцки злоупотребления и безчинства над

българското население в Македония; за революционните действия на Вътрешната македоно-одринска организация); д) по разни въпроси (отпразнуване пълнолетието на Борис Търновски — 20. I. 1912 г.; честуване 25 години от възшествието на Фердинанд на престола — на 2. VIII. 1912 г.; покръстването на мохамеданското население под българска власт; искания на мюсюлманското население). По-важни кореспонденти от дейността на Данев като председател на НС са Ив. Ев. Гешов, Фердинанд, М. Савов, Министерството на външните работи и др.

От дейността му като министър-председател и министър на външните работи (1913 г.) има документи по българо-сръбските отношения и по българо-сръбския съюзен договор от 1912 г.; за Междусъюзническата война (обявяване и военни действия); поздравления за поста министър-председател; по катастрофата на България и фаталната заповед на ген. Савов от от 16. VI. 1913 г.; за дейността на Изпитателната комисия по разкриване управлението на бившите правителства на Ив. Гешов и Ст. Данев; за обвиненията, задържането и съденето на Гешов и Данев; за продължаване на войната; за задържането на Данев в Шуменския затвор; за причините на погрома според видни наши общественици, като Т. Г. Влайков, Я. Сакъзов, Ст. Костурков и др. По-важни кореспонденти: П. Абрашев, Сазонов, ген. М. Савов; вестниците «Балканска трибуна», «Мир», «Neue freie Presse»; Парламентарна изпитателна комисия и др.

Във връзка с дейността на Данев като министър на финансите са запазени документи по следните въпроси: за недоволството на царибродските жители поради откъсването на техния край от България на Мирната конференция в Париж; валутни въпроси; за вземания на БНБ от чужди страни; за присъствието на съюзническите войски в България с комендант ген. Кретиен; за контрареволюцията в Русия, за армиите на Деникин и Юденич; за заселване на бежанци в Беломорска Тракия; за дейността на Народния комитет за борба против скъпотията след I световна война; по добруджанския въпрос и заплатите на чиновниците в Добруджа в 1919 г.; за наказанието на министрите Радославов, Тончев, Бакалов и др.; за въвличането на България в I Световна война; за Карловското училище и негови възпитаници (Ив. Ев. Гешов, Хр. Ботев, Г. Кръстевич), във връзка с узаконяването на общинската гимназия в Карлово като държавна; за българския държавен заем от 1914 г.; по заплатите на чиновниците и др. По-важни корес-

понденти са: БНБ, Кредитна банка, ген. Кретиен, Министерство на войната и Министерство на външните работи, К. Д. Списаревски, проф. П. Стоянов, Съюз на занаятчийските сдружения в България, д-р П. С. Тончев, Данъчното управление, П. Чолаков и др.

Партийните въпроси, третирани в документите от и до Данев като партиен водач, са следните: лозунгите на прогресивнолибералната партия (законът за свобода на печата, избирателният закон и пр.); дейността и съставянето на прогресивнолибералните бюра в провинцията; уволнения и назначения на съпартизани и противници; коалиционни съглашения между прогресисти, демократи и народняци; демонстрации и притеснения от страна на стамболовисти и демократи срещу прогресисти; обиколки на Данев в провинцията по време на предизборни борби; отношения с други партии; отношението на парламентарната група на работническата социалдемократическа партия към въпросите на мира и на войната и сериозните й протести против продължаването на войната — 1917 г.; програми и устави на партията; изборни материали — позиви, възвания, изборни бюлетини; II конгрес на прогресивнолибералната партия на 29. IV. 1907 г. със сведения за имената на делегатите от провинцията и пр.; участието на Данев в редакционния комитет на в. «Средец» (тук се намира писмо от В. Живкова до редакцията на в. «Средец» за издаването на сп. «Съвременний показател»); списването на в. «България»; участие на прогресивнолибералната партия в различни групировки (обединената народнопрогресивна партия в демократическия сговор и пр.); платформата на демократическия сговор и дейността на прогресивнолибералната партия като колективен член на сговора в провинцията; суми и сметки, изразходвани по избори и др. По-важни кореспонденти са: бюрата на прогресивнолибералната партия в провинцията, Окръжният партиен съвет на демократическата партия в Плевен, парламентарната група на социалдемократическата партия — София, Руското дипломатическо агентство в София, А. Франгя, А. Кипров, В. Благоева, Хар. Николов и др.

В документите от дейността на Данев като народен представител (1896 — 1931 г.) има сведения за неговото предложение за подобряване на отношенията с Русия; по бюджетите на България за 1916 и 1917 г.; за безработица в България след I световна война; за неправилното оценяване на значението на Моравско за България — 1918 г.; за отказването му от депутатския мандат през май 1923 г. поради задържането му в Шуменския

затвор и др. Документите са писани от скопски жители, Ст. Костурков, Фердинанд, В. Радославов и др.

Във връзка с дългогодишното шефство на Данев на д-во Червен кръст има писма за дейността на Софийското дружество Червен кръст; за присъствието на Данев на XI — XV международни конференции на Червен кръст (в Стокхолм, Женева, Хага, Брюксел и Токио); за отпразнуване деня на Червен кръст за пръв път у нас на 20. X. 1935 г.; за набиране на средства за пострадалите от земетресението в 1928 г.; относно апел на чужденци за спирането на политическите убийства в България след септември 1925 г.; за 50-годишния юбилей на Червен кръст през 1936 г.; за Международната техническа конференция за помощ по пътищата, свикана от Унгарския червен кръст през 1935 г.; за дейността на Лигата на дружествата Червен кръст в Париж от 1925 до 1938 г.; за събиране на помощи за българските бежанци; за подпомагане на пострадали от ураган в Индия през 1936 г.; за помощи от ирландци за Българския червен кръст в 1912 г. и др. По-главни кореспонденти са следните: д-р Д. Киряков, Р. Беер, Дж. Бартън Пейн, О' Махони, чуждите дружества на Червен кръст — руско, американско, белгийско, шведско, германско и т. н.

Запазена е една копирна книга с писма от Ст. Данев, Ив. Грозев, Евл. Георгиев и др. до Евл. Георгиев и др. във връзка с дейността на Данев като представител на Евл. Георгиев в управителния съвет на Българското строително дружество «Ив. Грозев и С-ие» (което се занимава с направата на железницата Цариброд — София — Вакарел).

Във фонда се съхраняват документи за състава и дейността на българската делегация на тържествата в Лондон през 1909 г. по случай 100 години от рождението на Уилям Гладстон (за състава на делегацията, речи на членове на Лигата на младите либерали в Лондон, за дейността на Лигата, брошури, изрезки, покани и др. от У. Б. Форстер Бовил, в. «Дейли график» и др.).

Във връзка с длъжността на Данев като изпълнител на завещанието на Д. А. Ценов има малко документи относно даренето на Д. Ценов за построяване на Висше търговско училище (Търговска академия) в Свищов.

Запазено е писмо от Министерството на финансите от 1894 г. за участието на Данев в Комисията за обсъждане и реформиране системата на данъците в България и едно писмо от Министерството на народното просвещение за назначаването на Данев в комисията при министерството за разглеждане стипен-

диите при разните училища в княжеството и в чужбина (1895 г.).

В отделна група са подредени документи във връзка с македонския въпрос (1885. . . 1940 г.), които не могат да се отнесат към никоя от дейностите на Данев. Те третират следните въпроси: реформи и автономия на Македония, сръбско влияние и пропаганда, убийството на Т. Александров в 1924 г. и на Ал. Протогеров в 1928 г. Между кореспондентите се виждат: А. Протогеров, Г. Николов, ЦК на ВМРО, Върховният македонски комитет и др.

В трети дял има и няколко документа във връзка с подписаната във Виена конвенция след «Конференцията на четиримата», състояла се от пълномощните министри на 4 страни за спазване на Берлинския договор относно построяването на жп. линии (напр. за линията Плачковци — Трявна — Търново в 1903 г. и за други линии); конвенция относно установяването на окончателния статут на Дунава, сключена в Париж в 1921 г.

Запазено е едно писмо от Британо-българската търговска камара в София за членството на Данев във Висшето съвещателно тяло към камарата на учредителното събрание на същата (21. III. 1928 г.).

От разните документи във връзка с политико-обществената дейност на Данев по-важни са различните конвенции, сключени между България и други страни. В редица документи е отразено членуването на Данев в разни дружества, като Българо-чехословенска взаимност, Българско икономическо дружество, Осигурително дружество «Балкан», дружество «Славянска беседа», Славянското дружество в България, Юнион клуб, Славянското благотворително дружество в Петербург, Лигата за европейска федерация, Латино-славянската лига в Париж и др.

От научно-юридическата дейност на фондообразувателя са запазени встъпителната му лекция от 1. III. 1917 г. и документи за членството му в Дружеството на професорите при университета, от дейността му като редовен професор при Свободния университет за политически и стопански науки (програми за лекции, за членството му в спестовна каса «Помощ» при Свободния университет, списъци на студенти, листчета с въпроси за изпити и др.).

От научните му трудове и лекции тук се намират в ръкопис и напечатани, в няколко редакции и екземпляри двата му главни труда: «Очерк на дипломатическата история на Балкански-

те държави», който представлява резюме на лекциите, четени от Данев в Свободния университет, и «Най-нова дипломатическа история от Виенския конгрес до днес». Запазени са и много материали, ръкописи и бележки за трудове по международно и междудържавно частно право; няколко тетрадки с трудове по юридически въпроси от студентските години на фондообразувателя от Ерланген (1880 г.) и от Париж (1883 г.); няколко рецензии от чужди учени на неговите научни работи.

Към отделна подрубрика са отнесени документите за членството на Данев в Международната дипломатическа академия в Париж; в Академията по международно право в Хага; в Американското дружество по международно право, на което е бил и подпредседател; в Юридическото дружество — София; в Международното правно дружество — Лондон; много документи за участието му в Института за международно посредничество — Хага; в Славянския институт — Прага; в Статистическия институт за стопански проучвания при Софийския университет (който е във връзка с Интернационалния институт за интелектуално съдействие при ОН в Париж и изпраща на Данев всички материали за докладите и разискванията на интернационалните научни конференции на Института); за сътрудничеството му в Международния юридически комитет за Балканите и Изтока; за членството му в Българския комитет към Постоянната конференция за международни висши проучвания — Париж; за членството му в Международния съюз за изучаване правото на малцинствата. Към тази група се намират и материали за Първия конгрес на правниците в Братислава (1933), на който е присъствувал и Данев; за Конференцията на учените в Лвов във връзка с преподаването на международно право и международни отношения; за Европейския международен конгрес на фондацията «Волта» в Рим през 1932 г. (за програмата на конгреса, изработена от Италианската кралска академия на науките, за темите, разисквани на конгреса, и пр.).

Във връзка с публицистичната дейност на Данев са запазени ръкописи на редица статии, мемоари, спомени и речи за разни лица (В. Кънчов, Ал. Людсканов, Др. Цанков и др.) и сказки.

Запазени са документи от банковата дейност на Данев като председател на управителния съвет на Франко-българската банка, като председател на Българска генерална ипотекарна банка, както и за дейността му в управителния съвет на Износно-вносна банка и Кредитна банка.

Многобройни преписи от документи говорят за уреждането на спорните въпроси между българското правителство и Дисконто гезелшафт и за комисията, натоварена да води преговорите начело с Данев. Тук са всички доклади и материали от Данев до българското правителство относно водените в Берлин преговори и всички документи, предхождащи 1929 г., когато е бил уреден напълно въпросът със сключването на договор с Дисконто гезелшафт.

Във връзка с адвокатската дейност на фондообразувателя, която обхваща също и дейността на Вл. Данев като адвокат, има документи от важни политико-обществени дела, като напр. делото на Н. Тюфекчиев, считан за убиец на Стамболов; сведения по делото за убийството на Хр. Белчев (март 1891 г.), насочено срещу Св. Миларов, К. Попов, д-р Д. Моллов, Д. Стоянов, Ал. Карагюлев; по углавното дело на митрополит Климент по повод на словото му в църквата «Св. Богородица» в Търново на 14. II. 1893 г., в което го обвиняват, че възбуждал населението против Фердинанд; по делото срещу д-р Ал. Дзивгов, който издал и разпространил брошурата «Покушения срещу българското правосъдие»; политическо дело за покушение срещу административната власт в Дупница през 1886 г. по време на избори за народни представители за Великото народно събрание (за избор на нов княз); делото срещу голям брой административни лица от с. Галиче за престъпления от 1920 до 1923 г. и др. Тук има и някои държавни дела: за доставка на въглища за България, за неустойка на различни договори между българското правителство с чужди учреждения, представителства и пр. Данев е представител и пълномощник на много чужди фирми, банки и лица, които имат някакви вземания, парични спорове и др. с българското правителство. Във връзка с това тук се пазят много стопански дела: делото по спора между Пиетро Пампури и българската държава за експлоатация на гори, в което има сведения за дейността на основаното от Пампури дружество за тази цел; няколко дела между жителите на две или повече села за владение на спорни земи; голямо дело във връзка с дълга на Ив. Бояджов към кредитната фирма в Кливленд — Охайо, чийто пълномощник е Данев; делото на акционерното дружество «Български шел»; делата на голямата русенска фирма «Арон Леон и Синове»; дела по внос на стоки от чужбина в България; делото по ликвидацията на дружество «Свила» в Станимака (тук е преписката на Нортон Бретон по този въпрос). Запазени са голям брой призовки, молби, заявления, обвинителни актове, част-

ни апелативни жалби и други откъслечни материали от различни непълни и неясни дела. По-важни кореспонденти са д-р К. Поменов, Ив. Ст. Гешов, Ив. С. Енев, Т. Теодоров и др.

В IV дял могат да се очертаят по вид няколко групи материали: изрезки и цели периодични издания от 1885 до 1925 със статии по разни политико-обществени въпроси (напр.: «Българската уния в Рим в 1861 г.», публикувана в «Полско-български преглед»; Библиография за Парчевич и др.); брошури (като граф Н. П. Игнатиев от проф. А. Ону; «England, Germany and the peace of Europe» от M. Waechter; за Американския колеж за девойки в Цариград; книги («Le sort de Solonique». 1913 г.); няколко отпечатъка от трудове на Х. Батовски «Kwestja Tracji», «Greckie rewolucje» и др.; карти; реклами за книги, периодични издания и др. (реклама за съчиненията на Б. Болгар, за съчиненията на Ив. Вазов и др.); програми за конкурси, театрални представления; снимки от фронта (1915 — 1918 г.); проспекти за хотели и известни обекти в чужбина, изгледи; рисунки и скици; печатно сведение за тираж на отоманския държавен дълг, теглен в 1895 г.

*

Във фонда на Рада Ст. Данева, родена Т. Бурмова, са запазени биографични материали (за ученето ѝ в Монпелие; ученически свидетелства от I Държавна девическа гимназия в София от 1883 и 1884; лични бележници; разни за имотно състояние), голяма частна кореспонденция (от нея и до нея) и документи за дейността ѝ.

От писмата до нея по-значителни по брой и съдържание са писмата на Ст., Ив. и Вл. Даневи. В писмата на мъжа ѝ, които са от 1889 до 1940 г., има сведения за пътешествията му в България и чужбина и във връзка с политико-обществените му задачи и дейност (по партийните му обиколки; за холера в Цариград — 1893 г.; за резултати от избори; за възстановяване на отношенията ни с Русия; във връзка с дейността му като министър от 1901 до 1903 г.; за разговори с княза; за произнесените от него политически речи; за дейността му като председател на V ВНС; за Балканската война; за мисията му в Будапеща и за Лондонската конференция в 1912 — 1913 г.; във връзка със задържането му в Шуменския затвор в 1922 — 1923 г.; за управлението на Ал. Цанков в 1924 г.; за преговорите с *Дисконто гезелшафт* в 1929 г. в Берлин; за различни научни конференции в чужбина от 1930 до 1940 г.).

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
„КИРИЛ И МЕТОДИЙ"

Във връзка с дейността на Р. Данева са запазени документи по доброволната ѝ санитарна служба в Балканската и I световна война и други документи във връзка с благотворителната ѝ и обществена дейност.

Писмата на Ив. и Вл. Даневи съдържат много сведения за ученето им в чужбина и във връзка с това и сведения за различни чужди училища, като Ecole de Roches, университета в Оксфорд и др. Писмата им съдържат и много данни за участието им в Първата световна война и за новини от фронта.

Между другите по-известни кореспонденти до Р. Данева, които пишат в частните си писма и по въпроси от политико-обществен характер, личат имената: П. Абрашев, Т. Бурмов, Ана Бурмова, М. Бурмова, М. Бахметиева, О. Бербенко, С. Д. Добрович, княгиня Евдокия, Ив. Екзарх, царица Елеонора, А. Зафиров, Г. И. Золотович, царица Йоанна, княгиня Клементина, С. Н. Лафчиев, М. К. Сарафов, д-р Ст. Сарафов, А. Станчова, Л. Хайс, Хр. Г. Хесапчиев, Б. Цонев, С. Чилингиров, М. Шумейкър, М. Янковска.

Освен до Р. Данева са запазени документи и до И. Ст. Данев (лични, кореспонденция и дейност — за участието му в Балканската и Първата световна война).

До Вл. Данев документите са по-многобройни. Освен материалите с личен характер в тях има сведения за адвокатската му дейност, за III балканска конференция в Букурещ в 1932 г. и малко данни за IV и V балканска конференция, много бюлетини на БТА и Дирекцията на печата (вероятно във връзка с дейността му във Външното министерство и като началник на БТА); много документи във връзка с построяването на водопровода Рила — София; за членството му в Обединената народнопрогресивна партия и в Демократическия сговор и др.

Между по-известните кореспонденти от VI дял могат да се отбележат: Н. Бъкстон, Хр. Богоев, Дж. Д. Баучер, Д. Йоцов, Хр. Морфова, Д. Петров, Т. Тодоров, С. Чапрашиков, д-р Ив. Сливенски, Д. Станчов и др. По-известни от адресатите са: Ал. Людсканов, А. Франгя, А. Ляпчев, Стр. Д. Добрович, Ал. Стамболийски, Ив. Ев. Гешов, Фердинанд и др. Има много писма до Дим. Калинов. В тези писма се намират сведения по следните въпроси: посещението на ген. Скобелев в Париж в 1882 г. и радушното му посрещане от българските и сръбските студенти там; биографията на епископ Климент Врачански (Григорий Шивачев); концерта на Хр. Морфова и Л. Прокопова в 1912 г.; неприязнени чувства към

Фердинанд; румъно-български гранични спорове; Деклозеровата афера; рапорт във връзка с уволнението на ген. Георгиев в 1919 г. и протестите му; за дейността на българската легация в Ниш през 1915 г.; реч на граф Н. П. Игнатиев на Шипченските тържества в 1902 г.; биографията на Н. В. Чариков, руски посланик в Белград през 1901 г., която съдържа подробни данни за вътрешнополитическия живот в Сърбия от 1901 — 1903 г. и за убийството на Александър I и кралица Драга в 1903 г.; четническа организация в Моравско в 1918 г.; отмяната на противоеврейските закони в 1945 г.; осветления от Д. Йоцов по спора с Дисконтогезелшафт; относно значението на метеорологическите станции и др.; печатна бележка за Мария Валевска и др.

ФОНД № 16; 680 арх. ед., 5088 док., 13 916 л.; 1853. . . 1917 г.

ТОДОР СТОЯНОВ БУРМОВ

(Псевдоними: Т. Вителов; Един българин)

Роден е на 2. I. 1834 г. в с. Нова махала, Габровско; умира на 23. X. 1906 г. на път за София. Произхожда от занаятчийско семейство. Първоначално образование получава в Габрово и в с. Енина, Казанлъшко. *Продължава образованието си в духовна семинария и академия в Киев* като руски стипендиант. През 1857 г. е учител в Габрово, където прави редица преобразования. Сътрудничи в «Цариградски вестник» и в сп. «Български книжици». С дописките си по училищни въпроси и във връзка с *подемащия се църковен въпрос добива известност като добър публицист*, поради което църковната община в Цариград го поканва да поеме редактирането на сп. «Български книжици», което върши в продължение на две години. През 1862 г. редактира в. «Съветник», а през 1865 г. — в. «Време». С редица статии участвува в църковната борба; особено разгорещена е полемиката му с в. «България» срещу униатството. Кореспондент е и на някои руски вестници. През 1867 г. е драгоман в Руското посолство в Цариград, а по-късно е назначен за надзирател на руската болница в града. В навечерието на войната се поставя на разположение на Щаба на руската действуваща армия. Преминава с руските войски в България като канцлер на гражданското ведомство на княз Черкаски. По-късно е назначен за вицегубернатор на Пловдив, а след освобождението на София — за пръв губернатор на града. Избран е за пръв министър-председател и министър на вътрешните работи в новоосвободена България. Заема и редица други постове: член на Държавния съвет в 1881 г.; министър на финансите в 1886 г.; член на Кодификационната комисия и член на Висшия касационен съд; член на Общинския съвет в София. Избиран е и няколко пъти за народен представител. Той е един от инициаторите за издаването на в. «Марица» в Пловдив и участник *в редактирането на вестниците «Витоша» и «Български глас»*. Принадлежащ към умереното крило на консервативната партия, през 1883 — 1884 г.

се отцепва от нея и минава към либералната партия. След 1886 г. се оттегля от политическия живот и се отдава на книжовна дейност върху отдавна замисления си труд «Българо-гръцка църковна разпра», изд. в 1895, 1905 г.

Т. Бурмов е заслужил деец, макар и консерватор по убеждения, взел дейно участие в просветното движение и черковната борба по време на Възраждането и особено в обществено-политическия живот на княжеството след Освобождението.

Фондът постъпва в БИА на няколко пъти: основната част е набавена през 1948 г. (заедно с библиотеката и документални материали на д-р Ст. Данев); от тези архивни материали са обособени три фонда, чиито фондообразуватели са в близки родствени връзки (ф. Т. Бурмов, ф. д-р Ст. Данев, ф. Хр. Хесапчиев); единични документи са доставени от наследниците на Ст. Данев и от П. Петков през 1951, 1955, 1959 и 1960 г.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Балабанов, М. Тодор С. Бурмов. Студия. С., 1908. 35 с.; Пеев, П. Тодор Бурмов. С., 1943, 180 с.; Книга на постъпленията в БИА при НБВК, л. 62, 123, 177, 234 — 236.

Публикации на документи: Априлско въстание 1876 г. Сборник от документи. Т. I. С., 1954.

*

Фондът е класиран, предметизиран и инвентиран по следната схема: I. Биографични материали; II. Частна кореспонденция (от и до фондообразувателя); III. Дейност (вицегубернатор; драгоман в Руското посолство в Цариград; канцлер при Временното руско управление; кореспондент на чужди вестници; редактор; учител; министър на вътрешните работи; министър-председател; министър на финансите; мисия в Пловдив по поръчение на Министерския съвет през 1885 г.; народен представител; партийна дейност; член на Касационния съд; член на Кодификационната комисия; член на Общинското управление в София; член на разни дружества; управител на Николаевската болница в Цариград; съдружник в Дружество «Н. Димков и &»); IV. Печатни материали; V. Материали за отделни членове на семейството му; VI. Материали от, до и за други лица.

Документите са написани предимно на български език, но има отделни документи на френски, гръцки и руски език.

Във фонда са запазени следните биографични материали за фондообразувателя: «Спомените ми» (със сведения за детството му, ученическите му години в Габрово и в Русия; учителстването му в Габрово 1857 — 1859 г.); дневник за 1859 —

1860 г. (за учителствуването му, за настаняването му в Цариград и бележки за 1877 и 1887 г.); осем бележника (с автобиографични и от семеен характер данни, лични сметки); свидетелства, удостоверения, заповеди за назначения, грамоти за награждаване, пътни листове и др. Около 212 сметки, разписки, полици и др. дават представа за неговото имотно състояние.

В кореспонденцията личат имената на Али паша, Авксентий Велешки, М. Балабанов, Ал. Батенберг, Г. Бенев, Г. Вълкович, Н. К. Гирс, А. Головин, Й. Груев, Й. Дайнелов, М. Дринов, д-р Ст. Данев, Ал. Екзарх, И. Зиновиев, Г. И. Золотович, П. Каляндиев, П. Каравелов, д-р В. Каракановски, Ив. Кишелски, Г. Кръстевич, Благотворителен комитет — Москва, С. И. Лукиянов, М. Маджаров, Гр. Начович, Н. Палаузов, Б. Петков, Н. Сапунов, Л. Н. Соболев, В. Д. Стоянов, В. Хаджиберон, Н. Хартвиг, Др. Цанков и др. Писмата засягат следните въпроси: църковен (преговори с гръцката патриаршия и с Високата порта за удовлетворяване на българските искания за независима църква; мнението на русите по този въпрос; борба с униатството; проведени акции в страната срещу гръцкото духовенство; сведения за отделни дейци за църковната борба и др.); просветни (дейността на Габровското училище; отпразнуване празника на Кирил и Методий; дейността на българското читалище в Цариград; сътрудничество в «Български книжици», «Цариградски вестник», «Време»; спора между Т. Бурмов и габровското училище за неизплатено възнаграждение като учител и др.); политико-обществени и икономически (турски жестокости във връзка с потушаването на Априлското въстание в Габровско; Освободителната война 1877 — 1878 г.; преместване на Главната квартира в Букурещ, посрещането на руските войски в Свищов, боевете при Плевен, западния печат и войната, подписване на благодарствени адреси до руския император и др.; партийни борби между консерватори и либерали; създаването на Държавен съвет; за извършеното покушение срещу Т. Бурмов от политически характер; сведения за шипченските тържества в (1902 г.); въвеждане монопол на тютюна, събиране на материали и редактирането на в. «Марица»; около наследството на Г. Золотович и др.)

От дейността му са запазени документи: като вицегубернатор (за преустройството на Пловдив; за организирането на съдебното дело; за държавното устройство на България; за включването на Бурмов в делегацията за поднасянето на акта за из-

биране на Ал. Батенберг за княз и др.); като драгоманин при руското посолство (преговори за заем на българската екзархия от страна на Русия; за мисията на Балабанов и Цанков в Европа 1876 г.); като канцлер през Временното руско управление (ведомости за изразходвани средства за канцеларски нужди; подпомагане бежанци от Пиротско, емигрирали вследствие на сръбски жестокости); като редактор на «Български книжици», «Съветник» и «Време» и сътрудник в руските вестници «Московские ведомости» и «Православное обозрение» (за изпратени материали по църковния въпрос, училищни въпроси, за положението на българския народ, политически въпроси, сведения за природни бедствия и епидемии, събиране на спомоществувания за поменатите вестници, списъци на абонати и др.; между кореспондентите личат имената на Х. Арнаудов, М. Божков, К. Загорски, П. Оджаков, Р. Н. Блъсков, Ст. Веркович, В. Диамандиев, С. Доброплодни, М.. Дринов, Р. Жинзифов, Д. В. Манчев, Г. Моравенов, П. Мусевич, Н. Палаузов, Н. Планински, П. Р. Славейков, Н. М. Тошкович, Ив. Чаракчиев и др.); като министър председател, министър на вътрешните работи, министър на финансите и във връзка със специалната му мисия в Пловдив (рапорти, телеграми, заповеди и др., във връзка с провеждането на избори, политически митинги, донесения за речи на П. Каравелов и П. Р. Славейков срещу властта, проектоустав на Народната банка, за постройка на богословско училище в Самоков, постройка на жп. линия, конвенция между Турция и България за митнически, пощенски и телеграфни тарифи и др.); като член на Кодификационната комисия (закони и законопроекти за акциза на питиетата, за административното деление на страната, за общините, за недвижимите имоти на турското население, за устройството на съдилища и др.); като член на Висшия касационен съд (протоколи за разглеждане на съдебни дела); като член на консервативната партия и по-късно на либералната (програми, устави, позиви и др.); като учител (писма от Ив. Ваклидов, Н. П. Златарски, П. Р. Славейков и др. относно назначението му за учител в Свищов, за участието му в годишните изпити на севлиевското училище, препоръка за назначаване на учител в Габрово и др.); като книжовник (бележки, материали, преписи от документи, библиографски бележки и др. за труда му «Българо-гръцката църковна разпра»); като съдружник в дружеството Н. Димков и & за производство на гвоздеи и подкови (постройка на турбина на р. Лом; създаване на предприятие за каменорезане; за ковaческото им предприятие и

прилагане на нови методи и артикули от Франция; за увеличаване на капитала на дружеството и издействуване на кредит от българското правителство; включване на френски капитали в предприятието; цени на произведените артикули; техния пласмент и рекламиране; опис на машините и съоръженията на фабриката; за преместване на фабриката в София; конкуренция от новооткрита фабрика; за епидемия между работниците; за облеклото на работниците; годишни баланси и равносметки и др.).

Запазени са документи за членуването на Бурмов в дружествата: Българско християнско братство, Българско археологическо дружество, дружества Славянска беседа и Червен кръст и др.

Във фонда се намират и печатни позиви, апели, възвания, манифести, открити писма, притурки към вестници и др. по следните въпроси: изпращането на представители от България за църковния събор в Цариград в 1870 г.; събиране помощи в Русия в полза на южните славяни; благодарствен адрес от българското население към Александър II за честуване годишнина от освобождението на София; установяването на режима на пълномощията и избирането на Държавен съвет в 1881 г.; възстановяването на конституцията 1884 г.; съединението на Северна и Южна България 1885 г.; сключване на мир със Сърбия; детронацията на Ал. Батенберг и др.

Запазени са и много документи от и до жена му с предимно личен характер. Между тях са по-интересни писмата от Т. Бурмов, Й. Филаретова, Р. Данева, Т. Тъпчилещова, Хр. Хесапчиев, в които са отразени някои исторически събития: Освободителната война (турски клането и грабежи над българското население в Сопот, Карлово, Калофер и арестуването на видни българи от Пловдив и Цариград; боевете при Плевен, Долни Дъбник, Телиш, Ст. Загора и др.); създаване на женско дружество и девическо училище в София; съсредоточаване на сръбски войски на българската граница; сведения за Балканската война и др.

Групата документи, които не са адресирани до фондообразувателя или до членове на семейството му, съдържа писма от и до Ал. Батенберг, М. Балабанов, Н. Геров, Г. Вълкович, Шефер, Г. Груев, Ил. Макариополски, Г. и Д. Золотович, М. Кусевич, Н. Палаузов, З. Хаджигюров и др. Те съдържат сведения за църковния въпрос (недоволство на населението в София от владиката Доротей, избор на патриарх, произволи на гърците във Варна и др.); за значението на мисията на

М. Балабанов и Др. Цанков в Европа; отзвук на турските жестокости в 1876 г. в английския парламент; Съединението; по въпроса за възвръщането на Ал. Батенберг в България; по спора във връзка със завещанието на Г. И. Золотович и т. н.

ФОНД №17; 6 арх. ед., 610 док., 1637 л.; 1858 . . . 1908 г.

ХРИСТОФОР ГЕОРГИЕВ ХЕСАПЧИЕВ

Роден е на 28. I. 1858 г. в Ерусалим; умира на 15. V. 1938 г. в София. Произхожда от заможно габровско семейство. Завършва Априловската гимназия в Габрово и Военното училище в София. Специализира в Русия: следва военни курсове, Кавалерийска офицерска школа и завършва Николаевската академия на Генералния щаб в Петербург (дн. Ленинград). *През време на военната си кариера, в която достига до чин* генерал, е пом. началник на щаба на действуващата армия в Сръбско-българската война, началник на Военното училище, началник на Учебното бюро при щаба на армията (когато редактира «Военен журнал» и други военни издания), представител на българската армия при Гръцката военна квартира през 1912 — 1913 г. Заема и дипломатически длъжности: пълномощен делегат в Първата хагска конференция за мира (1899 г.), военен аташе и дипломатически агент в Белград, пълномощен министър в Букурещ. Награждаван е с редица ордени за храброст и заслуги.

Ген. Хр. Хесапчиев е висш български офицер, верен на монархизма буржоазен обществено-политически деятел и военен писател. Автор е на редица военни трудове, за което е избран за член на БАН.

Съхраняваните в БИА документи са само част от този фонд. Те са предадени на библиотеката в 1948 г. заедно с архива на Ст. Данев и Т. Бурмов, *с които Хесапчиев е в родствени връзки. В Архивния отдел при БАН* се намира останалата част от фонда, предадена там в 1952 г. и зарегистрирана като ф. № 42.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Дървингов, П. Хр. Г. Хесапчиев. — Летопис на БАН. XXI, 1937/38. С., 1941, с. 121 — 130; Велева, Д. Архивни фондове и сбирки в БАН. — Известия на Архивния институт [на БАН]. С., 1957, кн. I, с. 159 — 160; НБВК—БИА, ф. № 17 — личните документи; историческите справки на ф. № 15 и 16, публ. тук на с. 127и 146; ВИА, ф. № 778 (до 9. IX. 1944), оп. 1, д. 134.

*

По вид документите са: кръщелно и училищни свидетелства, удостоверения, грамоти, заповеди, отпускни билети, рапорти, планове, списъци, програми, дневници, бележки, кореспонденция, топографски карти и пр., писани на българ-

ски, руски, немски и френски език. Фондът е инвентиран и класиран по следната схема: I. Документи с биографично съдържание; II. Документи за служебната му дейност (началник на Военното училище; пом. началник на щаба на армията през *Сръбско-българската война; представител на Министерството* на войната); III. Кореспонденция; IV. Семейни; V. Печатни; VI. Разни.

От биографичните документи могат да се извлекат: датата на раждането и имената на родителите на фондообразувателя, сведения за следването му в Габровската гимназия, за успеха и предметите, които е изучавал там, за военната му служба, за награждаването му с ордени и пр.

Документите във връзка със служебната дейност на Хесапчиев съдържат данни за устройството, организацията и изменението в програмата на Военното училище; за военните операции, снабдяването на войските и други подобни въпроси по време на Сръбско-българската война; разследването на Военното министерство по повод на антиправителствени изказвания на кап. Теповичаров и пор. Вецел; провеждане на бойни задачи; въдворяване ред в непокорни турски села в Родопите и др.

Кореспонденцията, в по-голямата си част лична, съдържа писма и телеграми от следните по-известни дейци: Г. Агура, Ан. Бендерев, Т. Бурмов, кап. Вълнаров, Т. Василев, Д. Ганчев, Н. Даскалов, К. Людсканов, майор Никифоров, кап. Паница, Ол. Панов, подполк. Р. Петров, Ив. Стоманяков и др. В някои от техните писма има податки относно намерението на *правителството да съди участниците в превратa от 9. VIII.* 1886 г. и за тяхното решение да мълчат по време на процеса; за амнистиране и завръщане на политически емигранти; за евентуална подготовка на офицери-турци, които обучават войниците-турци; относно пренесени от Пирот книги, предадени на Народната библиотека в София; за някои военни издания и пр.

Документите от дял «Семейни» имат предимно личен характер, но някои от тях дават бегли сведения и по обществени въпроси (напр. за настроението в Пловдив след Съединението *и др.).*

Документалните материали от последните два дяла третират общи въпроси по военното дело.

ФОНД № 18; 4 арх. ед., 141 док., 532 л.; 1854 . . . 1915 г.

ПАВЕЛ ЦАНЕВ КАЛЯНДЖИЕВ (КАЛЯНДЖИ)

(псевдоним Първан Клатев)

Роден е на 4. I. 1838 г. в Лясковец; умира на 15. VIII. 1890 г. във Варна. Произхожда от родолюбиво семейство. Учи в Лясковец и в Свищов. През 1854 г. по време на Кримската война се прехвърля в Бесарабия като доброволец. Продължава образованието си в гимназия (Болград) и Ришелевския лицей (Одеса). Учителствува след това година и половина в родния си град. Заподозрян от турските власти като руски агент, напуска отново България и става учител в Комрат (Бесарабия), където живее почти до своето завръщане в отечеството си след Освобождението, като пребивава временно в Исмаил и Кишинев. През 1861 г. става за две години инспектор на българските училища в бесарабските колонии. Същевременно работи и на книжовното поприще. Участвува активно в обществено-политическия живот на българската емиграция. По време на Априлското въстание работи за събиране помощи от Русия, по организирането на чети и по набиране на доброволци за Сръбско-турската война през 1876 г. След освобождението на България е председател на Провадийския окръжен съд. По-късно живее във Варна, занимава се с търговско-стопанска дейност, но работи също и като културно-просветен и обществен деятел: член е и председател на общинското училищно настоятелство. През 1881 г. издава в. «Свободна България».

П. Каляндживев е заслужил обществено-политически и книжовен деятел от епохата на българското възраждане и от първите години след Освобождението, който по отношение на българското националноосвободително движение споделя възгледите на либерално-демократичното течение. Автор е на учебникарска книжнина, на дописки и статии; събирач е на народни песни.

Фондът е откупен през 1946 г. от ген. о. з. Паун Илиев Бананов, зет на Каляндживев, с опис. От него са отделени и прехвърлени към фонда на Тодор Т. Велков (НБВК—БИА, ф. № 57) няколко документа. На отдел «Портрети, карти и графика» са предадени седем портрета.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Бананов, П. Ив. С. Иванов и Павел Каляндживи. — Българска Бесарабия [юбилеен], бр. единствен от 28 юни 1938 ; Минев, Д. Град Лясковец, Варна, 1944, с. 291 — 294; НБВК—БИА, ф. № 18 (личните документи; дело на фонда).

Публикации на документи: Бананов, П. Материали за училищното дело в българските села в Бесарабия преди Освобождението. — Отечество, VI, бр. 334 от 18 юни 1927; По въпроса за картата на Санстефанска България. — Отечество, VI, бр. 346 от 24 септ. 1927; Поуки от миналото. — Отечество, VI, бр. 353 от 12 ноемв. 1927; Българите воюват в защита на своите съседи. — Отечество, VIII, бр. 404 и 405 от 8 и 15 декем. 1928; Из архива на нашето възраждане. Т. Хрулев и П. Каляндживи. — Бълг. военна мисъл, I, 1934/35, кн. 7 — 8, с. 34 — 38; Българските малцинства в Румъния. —

Бълг. военна мисъл, I, 1934/35, кн. 9, с. 29 — 31; Принос към историята на нашите книжовни дружества. — Бълг. военна мисъл, II, 1935/36, кн. 17, с. 206 — 208; Из архива на Българското възраждане. Разногласията между Л. Каравелов и Хр. Ботев. — Бълг. военна мисъл, II, 1935/36, кн. 12 — 13, с. 45 — 52; По въпроса за конституцията. — Бълг. военна мисъл, III, 1936/37, кн. 23 — 24, с. 407 — 413; Нова България. — Отец Паисий, XI. 1938, кн. 9, с. 325 — 443; Ив. С. Иванов и Павел Каляндж. — Българска Бесарабия, единствен бр. от 28 юни 1938; Страници от българския политически живот след Освобождението. — Просвета, V, 1939/40, кн. 8, с. 908—923; Писмо от В. Друмев до П. Каляндж. — Отец Паисий, XIV, 1941, кн. 7, с. 327 — 328; В защита на народния будител Цани Каляндж от гр. Лясковец. — Мир, бр. 12273 от 9 юли 1941; Устав на българското дружество в Кишинев. — Отец Паисий, XV, 1942, кн. 5, с. 221 — 224; Тодорова-Петкова, Б. и В. Тилева. Някои нови материали за биография на Вела Благоева. — Исторически преглед, XI, 1955, кн. 5, с. 87 — 106; Априлско въстание. 1876 г. Сборник от документи. Т. I — II. С., 1954 — 1955.

*

По вид документите са: свидетелства, отпускни билети, пътни листове, молби, поземлени актове, пълномощни, позволителни, грамоти, адреси, мемоари, изложения, докладни записки, постановления, отчети, списъци, обявления, сметки, ръкописи, биографични бележки и най-много кореспонденция. Болшинството от документите са писани на български език, а останалите на руски, турски и френски. Документът от 1915 г. не се отнася до фондообразувателя, а представлява грамота, издадена на зет му П. Бананов от турското командуване. Фондът е подреден по класификационна схема със следните раздели: I. Документи от и за фондообразувателя (лични документи, бележки, ръкописи, чернови на писма); II. Кореспонденция; IV. Документални материали с общо съдържание (броеве от в. «Свободна България» и документи от Кишиневското българско общество); V. Документални материали от, до и за членове на семейството на фондообразувателя (документи за Ц. Каляндж и за Ив. Ст. Иванов, брат на фондообразувателя). Архивът е инвентиран и е снабден с именен и предметно-тематичен указател.

Личните документи съдържат конкретни сведения за живота и дейността на фондообразувателя. Запазени са: препис на кръщелно свидетелство, няколко документа за ученето на фондообразувателя, за службата му в Кишинев, за отлично изпълнени задачи по изпращането за родината им на християни — турски поданици, медицинско свидетелство, удостоверение за смъртта му, документи по парични и поземлени въ-

проси. Интересни автобиографични данни има и в някои чернови на доклади и изложения на П. Каляндjиев.

За учителската и инспекторската работа на П. Каляндjиев са запазени следните документи: доверително писмо от 1860 г. от лясковски и търновски първенци за повдигането на образованието на българите и за развитието на църковния въпрос; писмо от попечителя на българските бесарабски колонии за назначаването му за инспектор в 1861 г. и за работата, която *следва да извършва; открит лист във връзка с пътуванията му* като инспектор; чернова на негова докладна записка до А. А. Зелёний с автобиографични сведения, с указания, че през 1860 г. бил натоварен от българите в България и Македония да събере на място сведения за тяхното положение, с изтъкване на заслугите си за просветата и образованието на българските колонисти, със сведения за съставени от него учебници, за просветната дейност сред бесарабските български колонии, за недоволството на колонистите от работата на учебния комитет. В някои свои чернови на писма до Козма Зографски Каляндjиев засяга нуждата от откриването на духовни училища в България, където вече има много първоначални училища и няколко гимназии. За участието на фондообразувателя в училищното настоятелство във Варна се съхраняват удостоверение за избирането му за член на настоятелството и писмо, с което се благодари на старото настоятелство и се съобщава съставът на новото. С учебното дело на българите в Бесарабия са свързани и няколко документа, отнасящи се до Ив. Ст. Иванов. В отчета и устава на Кишиневското българско общество се съдържат сведения за неговите задачи и за извършената през 1872/74 г. работа по разпространението на грамотността и образованието сред българите.

Между материалите, свързани с книжовната дейност на фондообразувателя, се намират: «За българската писменост във вехтите времена», «Зограф и подвластния нему Киприяновски манастир», «Ролята на следосвобожденския печат в княжеството», «Свободата не се дава, а се взима», «Тежкото положение на българския народ след Кримската война» и др.; учебникарски материали по история и естествознание; препис от заглавната страница на сборника, съставен от Л. Каравелов под заглавие «Болгарския народни песни» със забележка, че голям брой от песните са събрани от П. Каляндjиев. Известни документи съдържат данни за разпространението на книгите на П. Каляндjиев и за пречките, които той е трябвало да преодолява в това отношение. В писмата на С. Палаузов, В. Друмев,

Д. Благоев и Хр. Г. Данов до фондообразувателя има също сведения за разпространението на книгите му, за готовността на Палаузов да напише отзиви за книжовното му дело и пр. Запазена е и преписка относно конфискуването на книгите на Каляндjиев, изпратени в България, за което е бил арестуван и заточен Т. Хрулев. Във фонда се съхраняват и няколко документа, свързани с издаването на в. «Свободна България», редактиран от П. Каляндjиев: писмо на читатели на вестника от Айтос, които не одобряват факта, че той подкрепя суспендирането на конституцията (1881 г.), писма на Т. Н. Шишков от 1881 г. относно набирането на абонати и за умереност в списването на вестника. Във връзка с просветно-културни въпроси са и писмата на Ив. Касабов, Н. М. Тошков и др. Те съдържат данни относно основаването и началните стъпки на Българското книжовно дружество (в писмата на първия има освен това и сведения за редактирането на в. «Народност» и за дописническата дейност на Касабов, който е сътрудничел на някои чужди вестници). С подобна тематика са и: преписка между настоятеля на Киприяновския манастир и фондообразувателя относно помощи за просветното движение; печатно обявление от Каляндjиев за събрани народни песни, приказки, гатанки и други фолклорни материали във връзка с подготвян сборник, за който се търси материална помощ; печатно обявление за слагане под печат книгата «Мироздание», за която също се търсят спомоществуватели; споменатото по-горе писмо на В. Друмев, което съдържа сведения и за драмата «Иванко», както и някои биографични данни за автора във връзка с решението му да стане духовно лице; чернова на адрес от българите, живущи в Задунавските княжества, до Ив. С. Аксаков, с който те му изказват признателност и благодарност за добрите условия на учещите се в Русия българи и споменават за създаването на Българско книжовно общество в 1862 г., за което също се изтъкват заслугите на Аксаков; приветствие от южните славяни по случай откриването на Новоруссийския университет, който ще допринесе за повдигане на просветата и на българския народ, и др. В по-голямата част от изброените дотук документи има податки и за заслугите на Русия за просвещението на българите, както и за благодарността на българския народ и братските му чувства към руския народ.

Някои документи съдържат сведения за тежкото положение на българите под робство и за надеждата, която те хранят за освобождение с помощта на Русия; за събиране помощи за

пострадалите в Босна и Херцеговина. Писмата на Н. и Г. Живкови от 1876 и 1877 г. са във връзка с тежкото положение, в което е изпаднало семейство Живкови след потушаването на въстанието, за неговото емигриране в Русия и за усилията на В. Живкова (по-късно жена на Д. Благоев), забягнала също с майка си и брат си Георги, да изкарва прехраната си чрез умението да работи ръкоделия. От тях могат да се почерпят данни за мисията на Н. Живков да събира писма от българската емиграция в Болград и Браила, за да бъдат изпратени до руския император Александър II, и за срещнатите пречки; за съсредоточаването на дейци от Априлското въстание в Гюргево след неговото потушаване; за събиране на доброволци за евентуална война между Русия и Турция; за борбите на българската емиграция; за разпространението на в. «Нова България». Писмата на Г. Живков се отнасят до задачата му във връзка с участието на българските доброволци в Сръбско-турската война. Особено е интересно писмото на Т. Панов от 15. III. 1876 г., което съдържа подробности за общото събрание на българската емиграция в Браила и сръбските пратеници относно организирането на предстоящото въстание, на която среща Каравелов се е проявил като отявлен сърбофил. Важни са и материалите, свързани с участието на българските доброволци в Сръбско-турската война: списък на българо-руски доброволци, записки на Тр. Божидаров и на Райнов за войната. В запазения препис от писмо на ген. Н. Столетов се изтъкват изобщо заслугите на Ив. Ст. Иванов и за съставянето на българското опълчение.

По-интересни документи, свързани със събития след Освобождението и с дейността на фондообразувателя по това време, са: чернова на молба от българите, в която се обръщат към княз Черкаски да се застъпи за България във връзка със Санстефанския договор; текстът на Санстефанския договор, отпечатан в «Одесский вестник»; чернова на изложение до граф Н. Игнатиев, в което се изтъкват неговите и на Русия заслуги спрямо българите; пълномощно писмо на П. Каляндживев, с което жителите на Анхиалско-месемврийския окръг му възлагат да ги представлява в Учредителното народно събрание; чернова на изложение от Каляндживев до Батенберг относно тревожното положение в Провадийски окръг вследствие на обири и убийства, вършени от турците; чернова на писмо на Каляндживев до Т. Бурмов с биографични сведения и с молба за служба; няколко документа във връзка с назначаването и службата на фондообразувателя като председател на Провадийския окръ-

жен съд; писма на Т. Н. Шишков със сведения за отпечатването на манифеста на Александър Батенберг от юли 1881 г. от Свищов, за побоища по време на изборите, за списването и разпространението на в. «Свободна България»; писмо на М. Дринов от 1883 г. относно политическите неуредици в България и готовността му да работи отново в нея; чернова от изложението до Батенберг от 1885 г. за непрекъснатите партийни борби, за уреждане отношенията с Русия, за състава на ново правителство, за ревизиране на конституцията; устав на Търговското общество във Варна за българо-руски стоки и взаимен кредит и обявление от Българо-руското търговско общество.

В архива са запазени и документи за Цани Каляндживев (за удостояването му със званието почетен гражданин). Съхранен е и биографичен очерк за В. Е. Априлов. В ръкописа на Ив. Т. Хрулева, *писан в Бранла, има сведения за затварянето и заточването* на Т. Хрулев в Диарбекир.

Фонд № 19; 103 арх. ед., 841 док., 2107 л.; 1860 . . . 1903 г.

ТОДОР ПОППЕТРОВ ИКОНОМОВ

(Лаврентий, Хавезов, Един българин; духовно име Йосиф)

Роден е на 29. VIII. 1838 г. в с. Жеравна, Котленско; умира на 28. X 1892 г. в Шумен (дн. Коларовград). Син е на родолюбив свещеник. Учи в родното си село, в Сливен и в София. През 1861 г. е учител в униатското училище в Цариград, където се увлича временно в униатското движение и става за кратко дякон на униатския архиепископ Й. Соколски. През 1861/65 г. следва Киевската духовна академия. След завръщането си в България е учител в Шумен (1866/69) и Тулча (1870/71). В 1871/72 г. е представител на Тулчанската община в Цариград. От 1872 г. се завръща в Тулча, където става секретар на Епархийския съвет. При обявяването на Освободителната руско-турска война се поставя на разположение на руските войски. След освобождението на Сев. България е съветник по финансовите въпроси при тулчанския губернатор със задача да изследва състоянието на земеделските каси. През 1878/79 г. е училищен инспектор във Варненската губерния. В 1879 г. е същевременно народен представител и подпредседател на Учредителното народно събрание. През с. г. е сливенски и бургаски префект. От 19. I. до 24. III. 1880 г. е министър на вътрешните работи, а от юли с. г. до 19. II. 1881 г. е кмет на София. По същото време е отново народен представител. През 1881 г. става окръжен управител на Шумен, а от края на с. г. — председател на Държавния съвет. От 20. IX. 1883 до 29. VI. 1884 г. е министър на обществените сгради, земеделието и търговията. През 1884/85 г. участвува в комисията за чифлишките и господарски земи. След това се оттегля в Шумен и до смъртта си се занимава с книжовна дейност. Автор е на редица статии, публикувани в периодичния печат преди и след Освобождението, на учебникарска книжнина, мемоари и пр.

Т. Икономов е заслужил обществено-политически и просветен деец от нашето Възраждане и от първите години след Освобождението, взел дейно участие в църковно-националната борба като един от водачите на нейното либерално крило и в политическия живот при изграждането на Княжество България като привърженик на консервативната партия.

Архивът е откупен от библиотеката през 1942 г. от К. д-р К. Икономова, когато е вписан сумарно в Книгата на постъпленията. Няколко единични документа от този фонд са откупени преди това от Й. Георгиев, което личи от запазения опис от 1921 г. Два документа са предадени през 1941 г. от Ламбрев, инспектор в Бълг. народна банка.

Източници:

За фондообразувателя: Икономов, Т. Съчинения. Т. IV. Мемоари. Шумен, 1897. 356 с.; Тодоров, Ив. Т. Икономов. С., 1921. 120 с.; Коралов, Ем. Т. Икономов. С., 1943. 146 с.; Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. С., 1961, с. 300; НБВК — БИА, ф. № 19, арх. ед. 1, л. 19 — 123.

За фонда: НБВК—БИА, Книга на постъпленията, л. 15 — 16; ф. № 19, арх. ед. 92, л. 28; Дело на фонда.

Публикации на документи: Икономов, Т., пос. по-горе съч., Димитров, Ф. Документи за възрожденския театър. — сп. Театър, X, 1957, кн. 3, с. 27 — 28.

*

По вид документалните материали са много разнообразни: ръкописи, кореспонденция, молби, доклади, договори, законопроекти, пълномощни, призовки, обявления, ведомости, бюджети, правилници, заповеди, окръжни, протоколи, устави и др. Написани са на български, френски, руски, гръцки, турски и английски език. Документите, произхождащи от времето след смъртта на фондообразувателя, са от неговия син.

Фондът е инвентиран и е снабден с предметно-тематичен указател. Класиран е по следната схема: I. Биографични документи (автобиографични, биографични, документи за материално състояние); II. Кореспонденция (от и до Икономов); III. Дейност: 1. Учител; 2. Представител на Тулчанската община в Цариград; 3. Секретар на Епархийския съвет в Тулча; 4. На служба при руските власти в Румъния през 1877/78 г.; съветник по финансовите въпроси в България; 5. Училищен инспектор; 6. Народен представител в Учредителното събрание; 7. Сливенски и бургаски префект; 8. Председател на д-во «Св. Пантелеймон» — Сливен; 9. Министър на вътрешните работи; 10. Кмет на София; 11. Шуменски окръжен управител; 12. Председател на Държавния съвет; 13. Министър на обществените сгради, земеделието и търговията; 14. Член на комисията по чифлишките и господарски земи; 15. Книжовна дейност

(журналист, писател и преводач, съставител на учебници, пласмент на книгите му); 16. Разни документи с обществено-политическо и стопанско значение; IV. Документи от и за негови близки родственици; V. Документи от и до разни лица.

Най-изобилни и интересни биографични сведения за фондообразувателя съдържат неговите ръкописи: «Моята биография», «Моята обществена дейност» и «Последна дума». Те отразяват следните моменти и фактори, свързани с живота и дейността му: родители и семейна среда, обществена и културна дейност в Жеравна; учение в Сливен, София, Киев; учителствуване в Шумен и Тулча; пребиваването му в Цариград през 1861 г. и 1871/72 г. във връзка с черковния въпрос; дейността му като секретар на българската епархия в Тулча; службата му през периода на Временното руско управление и дейността му до 1885 г. Споменатите ръкописи съдържат, макар и бегли, данни за оттеглянето на руските войски от Добруджа през 1854 г. и за идването в Турция на англичани и французи през 1854/56 г.; за черковната борба и унията; за училищното и театралното дело; за националноосвободителните борби и борци, за които фондообразувателят не дава положителна оценка; за библиотечното дело; *за занаятите; за католическата пропаганда и др.* В тези ръкописи има известни сведения и за следните по-видни дейци: Н. Икономов, С. Филаретов, С. Доброплодни, Др. Цанков, И. Соколски, В. Друмев, д-р Ст. Чомаков, Й. Ковачев, Г. Тишев, Д. Войников, З. Стоянов, Р. Блъсков, П. Славейков, д-р Г. Миркович, д-р Минчевич, княз Черкаски и др. Покрай фактическия материал са изложени мислите и схващанията на автора за отношенията и противоречията, възникнали и създали се между него и околната среда. Конкретни биографични сведения съдържат също и следните документи: писмо от хаджи Д. Паничков за пристигането му в Цариград, за опитите му да открие там български пансион, за ръкополагането му за дякон в 1861 г. при временното му преминаване към униатската българска църква; за заслугите му за укрепването на българщината в Тулча; в него се споменава също и за подвига на Хаджи Димитър в Сливен през 1859 г., за униатския архим. Макарий, за С. Филаретов, владиката Доротей, П. Брюкони, *И. Боре, д-р В. Панов, д-р Миркович, д-р Ст. Чомаков,* Л. Йовчев (по-късно екзарх Йосиф), Н. М. Тошков и др.; биографични бележки и характеристика за фондообразувателя, писани от сина му д-р К. Икономов. Запазени са и дванадесет документа, отнасящи се за уреждане на редица въпроси, свър-

ани с имотното и изобщо с материалното състояние на фондообразувателя.

Освен запазените чернови на писма на Икономов до Ив. Евгешов, М. Греков, Д. Енчев, Д. Икономов, митрополит Климент, Й. Ковачев, д-р П. Минчович, Гр. Начович, д-р В. Радославов, Др. Цанков и др. тук се намират и писма на Антим I, П. Арнаудов, Ф. Бертран, Ил. Блъсков, Н. Генович, П. Горбанов, М. Греков, митрополит Григорий, С. Доброплодни, Р. Иванов, Д. Икономов, д-р Караконовски, митрополит Климент, Й. Ковачев, архим. Константин, митрополит Симеон, В. Д. Стоянов, Д. Теодоров, Т. С. Теодоров, Д. Хадживанов, и др. В писмата са засегнати много и най-разнообразни въпроси, отнасящи се до вътрешнополитическите борби и събития, особено през времето на пълномощията: преговорите за помирение между консерватори и либерали; агитационната дейност на Стамболов през 1883 г. в полза на княза; моралът на партизанствуващите и техният кариеризъм; изборите и беззаконията около тях; отрицателното отношение на селячеството към консерваторите; развитие на движение на краен демократически социализъм в Сливен; бунтът на жените в Ст. Загора през 1885 г. поради глад; опитът на Ал. Батенберг да използува войската в политическия живот; работата на Народното събрание по-административното деление на страната; преброяването; назначения и уволнения на някои висши чиновници; Държавния съвет; здравно и съдебно дело; отношенията между България и Турция и България и Сърбия; сключеният мир след Сръбско-българската война; дейността на някои дипломатически агенти и отношението им към българските въпроси. Дават се данни за книгоиздаването в България (за книги на Икономов и В. Друмев), за някои периодични издания («Работник», «Марица», «Братство», «Училище», «Периодическо списание», «Век», «Напредък», «Славянин», «Наука», «Духовен прочит», «Духовни ведомости» и пр.), за училищното дело, по църковни въпроси и антипротестантската борба. Най-малобройни са податките относно икономическото и социално положение на българския народ. От тях е ясно, че занаятчийството и търговията в България са в упадък поради конкуренцията на западноевропейските страни и че през 1885 г. е настъпил глад в някои области у нас. Накратко се споменава също и за покупко-продажба на имоти, за заемите, отпускани чрез земеделските каси, за събиране на данъци, за българо-гръцките отношения във Варна, за проектиране на жп. линия Свищов — Търново — Габрово — Ю. България — София и пр.

Документите, свързани с учителската дейност на фондообразувателя, са за уреждането на учителстването му в Шумен през 1865 г. и за поканата, отправена до него, за да учителства в Пловдив и във Видин. Тук се съдържат също кратки сведения и за училищните програми и методи на обучение, както и за лошото положение на някои училища в Добруджа. Повече сведения за училищата във Варненско и Шуменско се съдържат в документите, отнасящи се до дейността на фондообразувателя като училищен инспектор (за избирането на окръжни училищни съвети, за разпределение на учебните окръзи, за назначаване на учители, за бюджетите на училищата и лошото им материално състояние, за училищните настоятелства, за преобразование на някои училища и за откриване на нови, за липса на учители в селата, за немарливото отношение на администрацията към училищното дело и т. н.). В тези документи се срещат податки и за преместването на Българското книжовно дружество и за пренасяне на архивите му; за анкетата, произведена от Временното руско управление между известни български дейци във връзка с изработването на конституцията и мнението на някои от тях; за проектоустава на Българска народна банка; за параклиса във Варна, поддържан от 1829 г. от руската фамилия Воронцеви, и пр. Данни за училищното и театралното дело до Освобождението се намират и в документите, свързани с дейността на Икономов като представител на Тулчанската община в Цариград по време на църковно-националната борба и като секретар на Епархиалния съвет в Тулча. Документите, обособени в последните две рубрики, са свързани предимно с развитието на българския църковен въпрос след издаването на фермана за учредяването на Българската екзархия през 1870 г., като само два документа са от по-рано (единият от тези по-ранни документи съдържа сведения за пожара в Струмица). Те засягат работата на Народния църковен събор в Цариград, разискванията във връзка с устава и специално за начина на избора на епархиалните владици и борбите по този въпрос между консервативните и либералните елементи; спогодителната българо-гръцка комисия; избирането на екзарха; някои финансови въпроси; схизмата; борбата на българите от Добруджа против гръцките владици и пр.

Документите, свързани със службата на Икономов при Временното руско управление в България, съдържат данни по следните въпроси: изпращането на Икономов в Плоещ в Главната квартира на княз Черкаски, под чието разпореждане се

поставя; съществуващите срещу него обвинения в шпионство; призива към българите да подпомагат руските войски с храна, средства и превоз; положителната роля на Русия по отношение на българския народ и изобщо към славянството и пр. Най-многобройни са сведенията във връзка със службата на фондообразувателя като съветник по финансовите въпроси през гореобозначеното време. Те се отнасят до финансовото устройство в казите и санджаците; до работата на ковчежничествата; за митнически и други бандероли и налози; за приходите и разходите на санджаците в Добруджа; за преразпределение на земята и за данъци; за продажбата на безстопанствени турски кораби и т. п. Най-пълни обаче са данните във връзка с дейността на земеделските каси в България по това време, като в редица документи се съдържат сведения за тяхното основаване и развитие, за целите им, за устава им и пр.

Документалните материали относно дейността на фондообразувателя като народен представител са предимно във връзка с някои организационни въпроси. Те съдържат и податки за мнението на отделни народни представители по въпроса за включването на представители от Македония и Тракия в състава на Учредителното събрание; за двукамерната парламентарна система, за състава на сената, за предложение на група народни представители да прерасне Учредителното събрание във Велико за избор на княз; за разбирателство между турци и българи във връзка с избора на Икономов; за тежненията сред българския народ към крайно републиканско управление; за необходимостта да се спечелят симпатиите на Европа спрямо България; за лошото икономическо състояние на княжеството; за откриване на Народна банка в Русе; за произволи на полицейски чиновници; за абонати на в. «Courrier d'Orient», за Жан Петри и пр.

Във връзка със службата на фондообразувателя като префект са запазени доста документи. Техни автори са Ал. Богориди, М. Балабанов, Ч. Брофи, Й. Груев, Гресер, М. Греков, Ив. Гешов, княз Дондуков-Корсаков, С. Доброплодни, А. Изволски, Г. Кръстевич, Н. Марков, Гр. Начович, ген. Столипин, княз Церетелев и др. Сведенията, съдържащи се в документите, се отнасят до назначаването на Икономов за префект и за размера на заплатата му, също и до назначения на други лица; за гимнастическите дружества и земеделските каси; произволите на жандармерията и нейното отношение към администрацията; лошото материално положение на бежанците в Айтоско; раздаване помощи на бедни турци; изби-

ране на турци за членове в търговския съд; покровителственото отношение на английския консул в Бургас към турското население; пътуването на кореспондентката на в. «Голос» из България; здравни и просветни въпроси и др. Тук се намира и изложение от жителите в Сливенския санджак до членовете на Берлинския конгрес.

Документите, отнасящи се до дейността на фондообразувателя като министър на вътрешните работи, са малобройни. Между техните автори личат имената на епископ Климент (В. Друмев), на М. Греков, д-р К. Стоилов, Д. Енчев, бр. Теодорови от Тулча и др. Тяхното съдържание е свързано с борбите и преговорите във връзка със съставянето на министерския кабинет начело с епископ Климент в края на 1879 г.; с ходатайства за назначаване на разни лица; с предложения във връзка с повдигане на търговията във Варненско; с предвижданите законопроекти относно уреждането на общинското самоуправление; за уреждането на полицията; за чиновниците; и други във връзка с вътрешното управление на страната и т. п.

Във връзка със службата на Икономов като кмет на София са запазени също малко документи: автори на писмата и телеграмите от този раздел са И. Ковачев, Н. Даскалов, Д. Греков, Г. Тишев, Ив. Ев. Гешов, М. Балабанов и др. Запазен е също така и указът, с който се освобождава старото общинско ръководство и на негово място се назначава от 1. VII. 1880 г. ново начело с Т. Икономов със заплата от 8000 франка, както и писмото на Министерството на вътрешните дела, с което се утвърждава това назначение. Документалните материали в този раздел съдържат известни податки за училищното, санитарното и телеграфопощенското дело, за проектирания дуел между Каравелов и фондообразувателя, за отношението на в. «Независимост» към въпроса за напускането на кметския пост от страна на Икономов, както и сведения за П. Данчов, д-р Ж. Драганов и някои други лица.

По-голям е броят на документите, свързани с дейността на Икономов като окръжен управител на Шумен. Между авторите на писмата и телеграмите личат имената на П. Р. Славейков, д-р Петрович, Ил. Блъсков, М. Д. Балабанов, П. Горбанов, Д. Греков, Върбев, Ив. Ев. Гешов, М. Дринов, В. Д. Стоянов, Ремлинген и др. В тези документи има известни данни за държавния преврат от април 1881 г.; за спора между жителите на с. Преславци и с. Бешевли; за суспендирането на конституцията; за изборите за ВНС и за Държавен съвет; за събирането на известни данъци и недобори; за устава на дружеството по

виноделие в Шумен; за поканата, отправена към фондообразувателя да заеме повторно поста сливенски префект; за скандала между Каравелов и Икономов; за училищното дело; по някои административни въпроси и пр.

Многобройни са документалните материали, отнасящи се до дейността на Държавния съвет, чийто председател е бил фондообразувателят. Те са от средата на 1881 г. до началото на 1883 г. Автори на някои от писмата и телеграмите са д-р К. Стоилов, Гр. Начович, Н. Михайловски, митроп. Григорий, д-р П. Петрович, Д. Стателов, П. Хавезов, епископ Климент (В. Друмев), Т. Минков, д-р Н. Енчев, д-р А. Парушев, Политическия кабинет на княза, Министерството на вътрешните дела, Постоянния комитет на Източна Румелия и др. Във връзка с организирането, дейността и състава на Държавния съвет се засягат следните моменти: избирането на фондообразувателя за член на съвета; назначаването и уволняването му като негов председател; съставът на комисията, натоварена да изработи проектоправилник за изборите за съвета; имената на кандидатите за негови членове; отношението на либералите към Държавния съвет и към отделни негови членове; организиране на съзаклятие за ликвидиране на княза и членове на съвета; оттеглянето на М. Дринов и М. Балабанов от съвета; разни организационни и административни въпроси; проектираните от съвета законопроекти във връзка с териториалното деление на страната; пренебрежителното отношение на министрите към Държавния съвет и пр. В същите документи има известни данни и по редица въпроси, свързани с вътрешнополитическия живот и борби в княжеството, както и с някои страни на външната му политика, напр. относно подготвяното помирение между консерватори и либерали и съществуващото недоверие между тях; за опозицията срещу княза и режима на пълномощията; за лошото финансово положение на страната; за арести и процеси на политически дейци; за интернирането на Др. Цанков; за произволи от страна на административни лица; за министерски промени; за назначения в съдебната и административната мрежа; за награждаване на опълченци, участвували в боевете при Шипка; за аудиенции при княза; за съществуващия спор на Хаджиенов със строителното отделение и арбитражните решения по него във връзка с построяването на шосета; за производството и пласирането на сукнени платове; за вмешателството на руското консулство във вътрешните работи на княжеството; за отрицателното отношение на турското правителство спрямо княжеството; за състава на българо-сръбската

комисия по уреждането на съществуващи спорни погранични въпроси и съставения проект за конвенция и др. Интересни са и запазените законопроекти и закони за чиновниците, за риболовството, за строителните сдружения, за подобрение на състоянието на земеделското население по господарските и чифлишките земи, за печата, за учредяване на железаро-стъкларско училище, устав на Българска народна банка и др. Редица документи се отнасят до уреждането на някои църковни въпроси (законопректи, устави и правилници за църковните наместничества, за църковните приходи и разходи, за свещениците и енориите, за епархиалните съвети, за наказанията на духовни лица, екзархийския устав и пр.). Тук се съхранява писмо на Постоянния комитет на Източна Румелия до екзарх Йосиф, с което го призовава да се завърне в Цариград, тъй като присъствието му там е много необходимо.

Между авторите на документите, отнасящи се до дейността му като министър на обществените сгради, земеделието и търговията, са: Др. Цанков, Д. Греков, Ал. Батенберг, Ил. Р. Блъсков, Търновското читалище, Министерството на войната, Министерството на обществените сгради, Ив. Ал. Вацлик, С. Палашовски и др. Най-многобройни са сведенията във връзка с железопътното дело: за преговорите с Ландес за постройката на жп. линия Цариброд — Вакарел; за проекта на ген. А. Струве; за жп. линията Русе — Варна и пр. Запазени са също и неголям брой документи, отнасящи се до пътищата и съобщенията в княжеството (за преговорите с Дунавски лойд за телеграмни съобщения и за построяване от тази компания на станции в българските крайдунавски градове; за монополизирането на крайдунавските съобщения от страна на Австрийското параходно дружество и за преговорите за поемане на параходните съобщения между българските дунавски пристанища от руската търговска къща «Юрий Гагарин и ком.»; за проверка на работите на предприемача Ив. Хаджиенов във връзка с направата на шосетата София — Лом и София — Вакарел). Известни данни има още и по следните въпроси: проектобюджета на Министерството на войната за 1884 г.; работата на комисията по проверка дейността на Българската банка за времето от 1. I. 1881 г. до 1. I. 1884 г.; отношението на в. «Търновска конституция» относно някои законопроекти на Икономов; Солунското училище; подпомагане на строежа на някои училища и читалища; износ на жита през гара Каспичан; полагане основния камък на сградата на Народното събрание; курса на

монетите; правилника за гаранциите на чиновниците; закона относно недвижимите имущества на турците, които се изселват от Тузлука; обвиненията на Народното събрание към бивши министри за извършени злоупотребления; награждаване на фондообразувателя с орден «Св. Александър».

За дейността на фондообразувателя като член на комисията по чифлишките и господарските земи се съхраняват само няколко документа. Те се отнасят до назначаването и уволняването му от комисията, говорят за неактивната й дейност до средата на 1884 г., тъй като Законът за подобрение положението на населението по тези земи не съдържал необходимите разпоредби, и дават сведения за проектирания нов закон по този въпрос, за понижена оценка на такива земи в редица села.

Документалните материали във връзка с журналистическата и книжовната дейност на Икономов са от средата на 1870 г. до 1892 г. Това са предимно ръкописи и чернови на писма на фондообразувателя, но има и няколко писма от следните автори: Гр. Начович, И. Ковачев, митроп. Константин, Г. Груев, Л. Моравенов, епископ Гервасий, Хр. Данов, Българско книжовно дружество, В. Друмев, В. Д. Стоянов, Т. Пеев, митрополит Симеон Варненско-Преславски, митрополит Натанаил, Св. Синод, К. Хаджикалчев и др. Запазените ръкописи на Икономов са в по-голямата си част дописки и статии, но има и няколко басни, един библиографски указател на статиите и дописките му, обнародвани в периодичния печат от 1859 до 1886 г., спомени, пътеписи и бележки. Сведенията, съдържащи се в документалните материали и в творческите ръкописи, са по следните въпроси: тематиката на писаното от фондообразувателя; печатането и пласирането на някои от трудовете му; сътрудничеството му във вестници и списания; подвеждането му под отговорност от прокурора по закона за печата; за някои периодични издания и ръкописни листове; за членуването му в Българското книжовно дружество и за дейността на същото; църковното дело преди и след Освобождението; по училищното, банковото, митническото и полицейското дело; турските клането през 1875/77 г. и покровителствената политика от страна на Англия спрямо Турция; руско-българските родствени връзки и жертвите, дадени от Русия за българите; Временното руско управление; заплатите и службите в Тулчанския санджак по това време; обвиненията срещу варненския губернатор Баумгартен и против руския дипломатически агент Кумани; опитите на Стоилов да намеси държавите от Западна Европа в българските работи, за да ограничи руското влияние;падането

на кабинета Стоилов — Начович — Греков; кариеризма на Гешов и безскруполността на някои политически и обществени дейци; Македонската дружина; издаване на песните, събрани от Веркович; ролята на Австро-Унгария по време на Сръбско-турската война; Руско-турската освободителна война; отрицателното отношение на евреите, арменците и гърците спрямо българския народ през 1876 г.; отношението на Икономов спрямо княз Фердинанд, П. и Л. Каравелови и други дейци.

За дейността на дружеството за винодслие в Шумен са запазени няколко документа: протокол на дружеството за съставянето на устава му, за назоваване на дружеството на името на Ал. Батенберг и пр., за утвърждаването на устава и за даване известни налогови облекчения и привилегии на дружеството.

На края на фонда са класирани документи по разни въпроси: суспендирането на конституцията; политически и вътрешни борби; свалянето на Батенберг и офицерите, взели участие в преврата; отношението на народа към Каулбарс; управлението на Стамболов; санитарното и жп. дело; изложение до Мидхат паша от 1876 г. и др.

Между документите, които са от родствениците на фондообразувателя, на първо място от сина му д-р К. Икономов, или се отнасят до тях, има някои, които съдържат сведения относно Българското книжовно дружество, за съществуващите у нас партии и преследваните от тях цели и т. п.

Фонд № 20; 10 арх. ед., 843 док., 4574 л.; 1891 . . . 1927 г.

МИХАИЛ ПОПОВ САВОВ

Роден е на 8. XI. 1857 г. в Ст. Загора; умира на 21. VII. 1928 г. в Сен—Валие дьо Тией (Юж. Франция). Син е на свещеник. Учи в Хасково, в Пловдивската и Габровската гимназия и в Императорския лицей в Цариград. През 1879 г. завършва първия випуск на Военното училище в София, след което служи в Изт. Румелия. В 1881 г. заминава за Русия, за да продължи военното си образование, което завършва в 1885 г. Служи във войската, с малки прекъсвания, до края на 1913 г. като началник на отделение в Щаба на Румелийската милиция, началник Щаба и командуващ пехотна бригада, помощник военен министър, началник на Военното училище в София, флигел-адютант на държавния глава и т. н. Участвува като командир в боевете при Сливница през Сръбско-българската война. През Балканската война е пом. главнокомандуващ, а през Междусъюзническата война е командуващ на съединените II, IV и V армия. Натоварван е със следните специални мисии: член в делимитационната комисия през 1886 г. за определяне турско-българската граница в Родо-

пите, председател на делегацията по сключването на мира с Турция след Балканската война и пр. Военен министър е през 1891 — 1894 г. и 1903 — 1907 г., а пълномощен министър в Париж — през 1920 — 1923 г. Награждаван е с ордени за храброст — български и чужди. Автор е на статии и брошури по военни въпроси.

Ген. М. Савов е един от изтъкнатите български офицери в първите години след Освобождението с известни заслуги за организирането и укрепването на българската армия, но същевременно той е един от виновниците за националната катастрофа след Междусъюзническата война, за което е съден от Държавния съд. Провежда последователно политиката на българските буржоазни правителства и двореца.

Основната част от този фонд постъпва в БИА през 1949 г., откупен от Мария Савова-Берова без опис. Фондът вероятно не е цялостен, тъй като и през 1950 и 1959 г. има постъпления на отделни документи от него. Фонд на името на М. Савов е регистриран и във Военно-исторически архив при МНО — София, под № 775; части от същия фонд се намират и във фонда на Ив. Стойчев (ВИА, № 778).

Източници:

За фондообразувателя: Дървингов, П. Силуети из миналото. Генерал Михаил Савов в младите си години. — Нова България, II, 1936, кн. 3 — 4, с. 28 — 31; Обвинителен акт против Рачо Петров, д-р Петър Гудев, д-р Никола Генадиев, ген. Михаил Савов, Иван Халачев по обвинението им в нарушение на Конституцията чрез систематическо нарушение на законите и във вреда, причинена на държавата за лична полза. С., 1913. 699 с.; Петров, П. А. и др. Български алманах за 1892 година. Год. I, с. 339 — 344; Сейков, Хр. Генерал-майор Савов [от] (С-й-ъ), б. м. (1904); Военно-исторически архив при МНО — София, фонд № 778 (Ив. Стойчев), оп. 1, арх. ед. 111 (откъдето е взето сведението за родното място и рождената дата на Савов, посочени тук в биографичните бележки; всички други източници сочат Хасково като родно място и 14. XI. — като рождена дата).

За фонда: Дело на фонда; Книга на постъпленията в БИА при НБВК, л. 50 — 51, л. 208.

Публикации на документи: Доклад на Парламентарната изпитателна комисия. (Назначена с решението на XVII обикновено народно събрание в 1-та му извънредна сесия в заседанието от 10 май 1914 г. за анкетиране кабинетите на Ив. Ев. Гешов и д-р Ст. Данев по цялото им управление — включително подготовката и водене на войната). Т. I. Войната, дипломатическата ѝ подготовка и дипломатически преговори. С., 1918.

*

По вид документите са главно писма и особено много телеграми (обикновени или шифровани с дешифровка), но има и доста бележки, заповеди, изложения, наредби, статии, дописки, речи и др. Писани са предимно на български език. Доста от тях са на френски език и много малко на руски, турски, сръбски, италиански и гръцки. Болшинството от материалите са оригинални.

Фондът е инвентиран и подреден по класификационна схема в следните дялове: I. Лични материали; II. Кореспонденция: 1. От фондообразувателя; 2. До фондообразувателя; III. Дейност: 1. Бележки; 2. Етюди; 3. Заповеди; 4. Изложения; 5. Речи; 6. Статии и интервюта; VI. Документални материали от, до и за други лица.

Запазените лични документи са: грамота от австрийския император за награждаване с ордена «Желязна корона» I степен, един паспорт, пенсионна книжка и др.

Кореспонденцията заема основната част от фонда — чернови на писма и др. в машинопис и ръкопис на фондообразувателя и писма до него. Между многобройните кореспонденти (българи и чужденци) личат имената на: А. Азет, А. Бриян, С. С. Бобчев, Н. Бъкстон, ген. Г. Вазов, полк. Вълнаров, м-р д-р Н. Генадиев, Ив. Ев. Гешов, д-р Ст. Данев, княз Константин, Р. Димитриев, С. Д. Добрович, П. Жантизон, Н. Жеков, Ж. Камбон, подполк. Ст. Ковачев, П. Ленай, Д. И. Мърфи, полк. Нерезов, ген. -майор Н. Никифоров, ген. -лейтенант Д. Николаев, ген. Паприков, П. Д. Петков, Фр. Жорж Пико, С. Радев, Ж. Раскин, Сазонов, Ив. К. Сарафов, Ал. Стамболийски, д-р Д. Станчов, д-р Х. Сърмаджиев, Талаат, ген. Тантилов, А. Тошев, К. Трънка, Фердинанд, проф. Б. Цонев, Д. Ябландски и др. Освен с тези лица Савов води обширна преписка и с Щаба на армията и Щаба на флотата, с дивизиите, с министерствата, (особено с Министерството на външните работи и изповеданията), с българските легации и агентства, с Министерския съвет и др.

Както преписката на Савов, така и документалните материали от дял III и дял VI третират въпроси, свързани с дейността му като военен министър, помощник на главнокомандуващия и пълномощен министър. По своята тематика те се делят на: документи по подготовката на българската армия, когато ген. Савов е военен министър, и то главно в периода 1903 — 1907 г.; документи от Балканската и Междусъюзническата война; документи от дипломатическата мисия на Савов в Париж и документи със сведения по разни други въпроси.

Документите от фонда, свързани със службата му като военен министър, се отнасят до дейността на Щаба на армията; въоръжаването на войската; реорганизацията на армията; доставката на разни бойни припаси, пушки, артилерийски оръдия, санитарни припаси, облекло и обувки, коне и амуниции за армията, както и командировките в Русия, Австро-Унгария и др. във връзка с тези доставки; организацията на армията

в мирно време, мобилизацията ѝ във военно време и качествата на главнокомандуващия; облеклото във войската към 1. I. 1903 г.; състоянието на артилерията, попълването на полската артилерия със скорострелни оръдия, набавянето на подобрени модели картечници, отпускането на кредити за набавянето на артилерийски снаряжения, подготовката на началниците на артилерийските отделения и др.; въпроси във връзка с кавалерията; дивизионните маневри в околностите на Никопол и Плевен през 1905 г.; съставянето на Главен военен инспекторат и др.

Документите във връзка с Балканската война съдържат сведения за Балканския съюз, за състоянието на армията, за числения състав на офицерите и войниците на съюзните армии и на турската армия, както и на конете и добитъка, за продоволствието на армията, за затрудненията по транспорта, за военните действия на съюзените армии, за превземането на Лозенград, за боевете при Люлебургаз, Чорлу и Чаталджа, за преговорите за мир, за преврата на младотурците от 10. I. 1913 г. и положението в Цариград след преврата, за прекъсването на преговорите и подновяването на военните действия, за Одринската операция и падането на Одрин, за подписването на примирието и сключването на Лондонския мирен договор в 1913 г., за отношението на Русия, Англия, Швейцария и др. към българските победи и към Турция, за загубите на убити, ранени, умрели от болест, замръзнали и пленени офицери и войници, за награждаването на офицери и лекари, взели участие в боевете, и пр.

Документите относно Междусъюзническата война дават сведения за конфликта между съюзниците, за военните операции, за усилването на II армия и промените в състава на IV армия, за задържането на позициите и снабдяването им с припаси, за мобилизацията на турската армия, за намесата на дипломацията, за прекратяването на действията, преговорите с Турция за мир, подписването на Букурещкия мирен договор (1913), въпроса за отговорностите по националната катастрофа (1913) и др. Запазени са и документи във връзка с дейността на Парламентарната изпитателна комисия по събитията от 1912 — 1913 г. и даването на Савов под съд през 1914 г. от Народното събрание като главен виновник за катастрофата.

Ценни по своето съдържание са документите, свързани с *мисията на Савов като пълномощен министър в Париж.* Запазени са документи, които се отнасят до положението на България след Първата световна война (политическото положе-

ние в страната, икономическото ѝ и финансово състояние след двете катастрофи, държавния апарат, военното дело, външната политика на земеделското правителство и др.); уреждане на отношенията между България и нейните съседи; приемането на България в Обществото на народите; по въпроса за Дарданелите, Тракия и излаза на България на Бяло море; българо-румънските и българо-сръбските погранични въпроси; Източния въпрос, великите сили и Турция; клаузите на Ньойския договор, изплащането на репарациите от България и икономическото и политическото положение на Европа; положението на Врангеловата армия в България; положението в Македония и отношението на Русия към македонския въпрос; българо-югославските отношения; трансбалканската жп. линия и отношението на турския Генерален щаб към този въпрос; българо-френските икономически и политически отношения; откриването на въздушната линия Париж — Цариград; организиране износа на царевица и жито от България и др.

Във фонда се намират писма и доклади на български търговски агенти в Битоля, Одрин, Серес, Скопие и Солун, рапорти на българските легации, доклади по военно-политически и други въпроси от разни официални лица, отправени до Савов като видно служебно и политическо лице, както и многобройни частни писма с интересно политическо съдържание. Те съдържат изобилен материал по международната обстановка и стопанската и политическа история на европейските държави, главно в периода между Балканските войни и Първата световна война и непосредствено след нея, а именно: разните международни икономически, финансови, търговски и други конференции (в Париж, Лозана, Лондон, Вашингтон, Кан и др.); становището на великите сили по Севърския договор (10. VIII. 1920 г.); възвръщането на княз Константин на гръцкия престол; преврата в Унгария (1921 г.); въпроса за границата на Горна Силезия; гръцко-турския конфликт и спогодба; военния отбранителен съюз и съглашението между Англия и Франция; кабинета Поанкаре във Франция; признаването на Съветското правителство; преминаването на чуждите параходи през Проливите; възстановяването на икономическия живот в Европа; окупацията на Рурската област; търговските отношения между европейските държави; териториалните претенции на балканските народи и руската политика; политическото положение в Полша; албанското движение и въстанието от 1904 г.; Руско-японската война (1904 — 1905 г.); положението на руските бежанци в България и др.

В тези документи се намират сведения и за създаването на трудовата повинност у нас, за икономическото положение в България и вноса и износа на стоките; Закона за изменение и допълнение на закона за извънредния свръхимотен кредит; българската външна политика от 1908 г. до времето след Първата световна война; митническото дело, лесовъдството и полицията; премахване на системата на доброволно набиране на войска и въвеждането на задължителната военна служба у нас; изборите и изборната борба през 1923 г.; българо-полските културни връзки; политиката на България и отражението ѝ в чуждата преса; втората национална катастрофа (1918 г.); македонския въпрос и Илинденското въстание и др.

Фонд № 21; 11 арх. ед., 828 док., 2490 л.; 1877 . . . 1932 г.

ИВАН КОНСТАНТИНОВ САРАФОВ

Роден е на 23. III. 1856 г. в Търново; умира в София през 1935 г. Учи в родния си град и в Загребската реална гимназия. Доброволец е в българското опълчение през Руско-турската война (1877/78) в 10 опълченска дружина, с която участвува в боевете при Шипка и Шейново. През 1878 г. завършва Одеското пехотно училище. Постъпва на служба в армията и участвува в Сръбско-българската война, но след детронирането на Ал. Батенберг емигрира в Русия, където постъпва на руска военна служба. През 1891 г. завършва Николаевската генералщабна академия. В 1898 г. се връща в България и заема разни длъжности във Военното министерство. В продължение на 10 години командува дивизия. През Балканската война е началник на III Балканска дивизия. През 1912 г. е представител на българската армия в тържествата при откриване паметника на Александър III в Москва. Избухването на I световна война го заварва в Русия като зап. генерал в качеството му на дипломатически представител на българското правителство до намесата на България във войната. В 1919/20 г. командува корпус и дивизия в контрареволюционната армия на Деникин. После се връща в България и живее в София до края на живота си. Носител е на редица български и чуждестранни ордени и знакове.

Ген. Ив. К. Сарафов има известни заслуги във връзка с участието си в Българското опълчение и за организирането на българската войска, но по време на Първата световна война и особено на гражданската война в Русия след Великата октомврийска революция играе реакционна роля, като остава докрай верен на руския и българския монархизъм.

Фондът постъпва в БИА през 1949 г., откупен от Иван Евг. Сарафов с подробен опис.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Данчов, Н. Г. и И. Г. Данчов, Българска енциклопедия. С., 1936, с. 1383 — 1384; НБВК—БИА, ф. № 21, Дело на фонда; БИА, ф. № 778 (Ив. Стойчев), д. № 144.

По вид документите във фонда са много разнообразни (бележки, бележници, рапорти, отчети, укази, сведения, военни карти, заповеди, инструкции, списъци, телеграми, писма и др.); написани са на български, руски и френски език. Фондът има постоянен инвентарен опис и е класиран по следната класификационна схема: I. Документални материали от и до фондообразувателя: 1. Бележки, 2. Бележници; 3. Войни — документи; 4. Граничен въпрос; 5. Кореспонденция (до разни лица); 6. Маневри; 7. Преврат от 9. VIII. 1886 г.; 8. Статии; 9. Упражнения, военни; II. Кореспонденция: 1. Писма и други материали до Ив. К. Сарафов; 2. Официална служебна преписка.

Най-интересни са документите за участието на фондообразувателя в Българското опълчение (1876 — 1877 г.); за Съединението на България (1885 г.); относно превратa, контрапревратa, бунтовете в Русе и Силистра и осъдените в Русе; за уволнените български офицери; за издръжката на вдовиците; за приемане на децата в учебни заведения; за българо-турското съглашение по Съединението и др.; за Сръбско-българската война (1885 г.); за Балканската война (примирието, състоянието на войниците, холерата и др.); за I световна война (относно преговорите в Румъния, въпроса за границата ни с Турция, убийството на гръцкия крал, положението на армиите и пр.) и т. н.

Други документи засягат моменти от живота на фондообразувателя в Русия (1919 — 1920 г.): участието му в контрареволюционната армия на Деникин; уреждане сметки по доставки на оръжие, муниции, облекло, медикаменти и др. от България за армията на Деникин; отношенията между България и Русия; успешните настъпления на болшевиките; преговорите между Деникин и казаците за общи действия; забраната за изпращане на организарани войскови части в помощ на Деникин и др.

Във фонда се намират и документи във връзка със суспендирането и възстановяването на Търновската конституция, за свикването на ново Народно събрание; за избора на нов княз; по въпроса за завръщането на българските офицери емигранти в България, за напечатване брошура по емигрантския въпрос; за свалянето на Ст. Стамболов, за неговия режим и положението на народа; за военните маневри при Шипка и Шейново 1902 г.; за подготовката и провеждането на маневрите между 3 балканска и 8 тунджанска дивизия през 1910 г. и пр.

По-изтъкнати автори на документи са: Г. Агура, Ан. Бендерев, Ст. Брадистилов, Хр. Бурмов, Г. Вазов, К. Величков, кап. Винаров, П. Врангел, В. Вязмитинов, П. Груев, Р. Димитриев, М. Дринов, А. Зафиров, В. Златарски, Н. Каулбарс, С. Муткуров, К. Паница, М. Савов, М. К. Сарафов, д-р Ст. Сарафов, Др. Цанков и др.; по-известни лица, споменати в документите, са: Ал. Батенберг, Г. Живков, Т. Иванчев, Д. Петков, Ст. Стамболов, К. Стоилов, Фердинанд и др.

Фонд № 22; 860 арх. ед., 9556 док., 24 077 л.; 1827 . . . 1926 г.

НАЙДЕН ГЕРОВ ДОБРЕВИЧ — МУШЕК

(Псевдоними: Мълчан; Мушек)

Роден е на 23. II. 1823 г. в Копривщица; умира на 9. X. 1900 г. в Пловдив. Син е на известния учител хаджи Геро Добревич Мушек. Първоначалното си образование получава в Копривщица при Неофит Рилски и в гръцкото училище в Пловдив. Продължава образованието си в Одеса, където завършва гимназията и Ришелевския лицей. От 1846 г. учителствува в родния си град. По-късно урежда българско училище в Пловдив. През 1849 г. в Белград се отпечатва учебникът му «Извод от физиката». При започването на Кримската война напуска временно България като руски поданик. В Русия е в услуга на Министерството на външните работи чрез редица доклади за положението на българския народ. По това време отпечатва като приложение на Известията на Императорската академия на науките в Петербург първите три букви от своя голям труд «Речник на български език». След завършването на войната в 1856 г. се връща в България, за да продължи учителската си дейност, но поради гръцки и турски интриги трябва отново да напусне страната. В 1857 г. се завръща като пръв вицеконсул в новооткритото руско вицеконсулство в Пловдив. На този пост остава в продължение на 20 години, като използува непрекъснато служебното си положение да облекчава страданията на своя народ. През Освободителната война е назначен за вицегубернатор на Свищов. След сключването на Берлинския договор се оттегля от обществено-политическия живот и се отдава изключително на книжовна дейност, като работи за завършването на полувековния си труд «Речник на български язик с тълкование речите на български и руски», от който до смъртта му излизат само три части; останалите излизат по-късно, завършени от сътрудника му Т. Панчев.

Н. Геров е многозаслужил деец, развивал активна просветна и политико-обществена дейност главно в епохата на Възраждането като пръв български учител с висше образование, като създател на Пловдивската правописна школа и плодовит книжовник, като защитник на българския народ по време на турското иго и като радетел за засилването на българо-руските връзки.

Фондът постъпва на няколко пъти в БИА: една част е предадена от Софийската градска библиотека в 1947 г.; по-късно от наследниците на Геров са откупени документи от фонда през 1950, 1960 и 1961 г. Части

от същия фонд има в: Архивния отдел при БАН; Институт за история, Секция «Българско възраждане — Хр. Ботев» — БАН; Музея в гр. Копривщица.

Източници:

За фондообразувателя: Панчев Т. Найден Геров, Сто години от рождението му, 1823 — 1923 г. С., 1923. II. 127 с.; Бобчев, С. Найден Геров — Летопис на БАН. С., 1901, с. 561 — 570.

За фонда: Книга на постъпленията (НБВК—БИА, с. 53, 56, 223, *246 и 249*); *Дело на фонда.*

Публикации на документи: Из архивата на Найден Геров. Писма, доклади и материали за възраждането на българския народ. Под ред. на Т. Панчев. Кн. I — II. С., 1911 — 1914; Архив на Найден Геров. Под ред. на М. Г. Попруженко. Ч. I — II. С., 1931 — 1932 г.; Априлско въстание 1876. Сборник от документи. Т. I. С., 1954. 661 с.

*

Документите са написани предимно на български и руски език, но има отделни документи на гръцки и френски. Фондът е класиран, предметизиран и инвентиран по следната схема: I. Биографични материали; II. Частна кореспонденция (от и до фондообразувателя); III. Дейност (вицеконсул на Русия в Пловдив; губернатор в Свищов и друга дейност, свързана с Временното руско управление в 1877 — 1878 г., посредник между пловдивската община и банкерската къща «Ван Куйк» за сключване заем от общината; учител, книжовна дейност); IV. Печатни материали; V. Материали, свързани с отделни членове на семейството му; VI. Материали от и до други лица.

Във фонда са запазени биографичните материали: «Бележка кога и по кой път Н. Геров се е върнал в отечеството си»; автобиографични бележки за учителстването му в Пловдив и преследването му от страна на властта и гръцкото духовенство; биографични бележки от Т. Панчев; свидетелства, атестати, грамоти, паспорти и други подобни, както и некролози и вестници със съобщения за смъртта му и кратки биографични бележки. Голям брой писма, бележки, сметки и др. дават сведения за имотното му състояние.

Ценен източник както за дейността на фондообразувателя, така и за историята на българския народ след Кримската война е кореспонденцията на Геров. Тя съдържа писма на повече от 300 кореспонденти—българи и чужденци. Срещат се имената на видни руски общественици, политически дейци предимно сътрудници в руското Министерство на външните работи А. Хилфердинг, В. Жадов, М.И. Золотарев, граф Н.П. Игнатиев, Е. Ковалевски, Л. Б. Лобанов, А. А. Мелников, А. И. Нелидов, Е. Е. Стал, П. Н. Стремоухов, Н. Д. Ступин, Д. Т. Стюарт,

М. Хитрово, Н. П. Шишкин, А. Н. Церетелев и др. Кореспонденцията му с българи е също много голяма и обхваща: просветни дейци (Й. Груев, Хр. Г. Данов, Р. Жинзифов, З. Княжевски, Ст. Костов, З. Круша, Д. Мутев, И. Ненов, Б. Петков, Хр. Пулеков, Н. Петкова, Ат. Чолаков, Цв. Недев, Д. Чинтулов, П. Р. Славейков, С. Филаретов, А. и Ст. Робовски, П. Шушулова и др.); революционни дейци (В. Левски, Хр. Ботев, Л. Каравелов); дейци по църковната борба и борбата срещу гърцизма (Н. Тъпчилещов, д-р Ст. Чомаков, Г. и К. Моравенови, И. Соколски); представители на българската емиграция в Русия (Н. М. Тошкович, С. Д. Тошкович, Н. Х. Палаузов, С. Н. Палаузов, Т. Минков, Д. Мутев и др.); изтъкнати обществени и стопански дейци (Евл. и Хр. Георгиеви, Ив. Ев. Гешов, Д. Трайкович, хаджи М. Стоянов, Ст. Т. Чалъков, Г. Ст. Чалъков, Н. В. Чалики и др.); има също много писма от селища, от манастири, както и от отделни лица.

Основна тема в цялата кореспонденция е положението на българския народ — политическо, икономическо и културно. Сведенията за политически и икономически притеснения засягат: убийства и грабежи в Старозагорско, Пловдивско, Софийско, Чирпанско, Битолско и др.; своеволия и беззакония на местни турски чиновници; потурчване на българи; увеличение на данъци, ангарии; природни бедствия; неурожай; принудително подписване на благодарствени адреси във връзка с пътуването на великия везир из България и др. Има сведения за следните политически събития: Кримска война; въстанието в Габровско и Търновско в 1862 г.; I легия в Белград; минаването на четата на Хаджи Димитър; арестуването на д-р Миркович; обирът на Арабаконак и залавянето на Д. Общи; сведения за В. Левски, арестуването му и съденето му в София; Априлското въстание (ход, потушаване, турски изстъпления, анкетна комисия в пострадалите места, помощи за пострадалото население); мисията на Др. Цанков и М. Балабанов в Европа; въстанието в Босна и Херцеговина; войната в 1877/78 г. (продоволствие на руските войски с хляб; за арестувани и избити българи от турците; опожарени селища; грабежи и опустошения; преместване на главната квартира в Свищов и др.); избор на губернатор на Източна Румелия; Съединението; Стамболовия режим; Бургаския бунт; външната политика на Турция; за външната и вътрешната политика на Русия (промени във вътрешната политика след премахване на крепостничеството, създаване на политически партии, развитие на печата, въстание в Полша, промени в руското Ми-

нистерство на външните работи и др.). Данните относно културно-просветни въпроси са за училищното дело в София, Пловдив, Пазарджик, Ст. Загора, Скопие, Панагюрище, Копривщица и др.; за отпразнуване на празника Кирил и Методий в различни градове; за дейността на някои учители (Н. Петкова, Ст. Костов, Хр. Пулеков, И. Ненов, С. Радулов и др.); за строеж на училищни сгради; за завещани суми за просветни цели от К. Тричков, протосингел К. Нектариев; за нуждата от професионално образование; по въпроса за женското образование и подготовка на учителки; за издаване на учебници и книги (събиране спомоществования за учебника на Н. Геров «Начална физика» и около неговото отпечатване; за издаването «Българска история» на Г. Кръстевич; за превод на Ел. Мутева; около отпечатването на речника на Геров; за речника на Н. Рилски и др.); върху някои въпроси на българския език; за събиране фолклорни материали, стари ръкописи и др.; за археологически находки в Пловдивско; етнографски сведения за българите; за интерес на Хилфердинг към българската история; за мнение на Бодянски за правописа на Геров и др.

По църковния въпрос има сведения за: становището на Русия; участието на цариградските българи в църковната борба; акции на българите срещу гръцкото духовенство в Пловдивско, Русе, Скопие, София и др.; смъртта на бр. Миладинови; провъзгласяване на независима българска църква; заточението на български владици; прилагане фермана за българска църква; униятската пропаганда и ролята на П. Р. Славейков в борбата срещу нея; протестантска пропаганда в Пловдивско, Търновско; политиката на Високата порта по църковния въпрос; разногласията на българските дейци в църковната борба; наложената схизма от гръцкия патриарх и др.

Засегнати са въпроси за връзките на Русия и българския народ и надеждата на народа за помощ: отпущане стипендии за следване на българи в Русия; парични помощи, църковни книги и църковни потреби; проект за откриване гимназия и университет в България с руски средства; искане на българския народ за откриване на повече руски консулства в България и застъпничество от руските власти срещу турските беззакония; емигриране на българи в Русия; създаване на славянски благотворителен комитет в Русия за помощ на южните славяни; руски помощи за пострадалите от Априлското въстание; ролята, която Геров е играл като руски консул за защита на българския народ срещу турските своеволия и беззакония: освобождаване на невинно затворени българи

в затвора; посредничеството на Геров в уреждането на лични и обществени спорове и др.

Запазените писма от В. Левски, Хр. Ботев, Б. Петков и Л. Каравелов имат следното съдържание: в писмото на В. Левски от 1. II. 1868 г. са отразени молбата му към Геров за съдействие да напусне Белград и планът му за връщане в България да подготви почва за организирана революционна борба; писмата на Хр. Ботев са по въпроса за пътуването му от Пловдив до Одеса и за материална помощ; за напущане на медицинското училище в Букурещ, за намиране на учителско място в България, за излизането на първата му стихосбирка, за направен превод и др. Писмата на Б. Петков са относно поведението на сина му Христо и неговото следване, за отпечатване учебника му «Землеописание», за тежкото материално положение на семейството му и др.; Л. Каравелов в писмата си засяга въпроса за следването си в Русия, иска препоръчителни писма, за да се запознае с одеските българи, и пр.

Освен тези основни въпроси в кореспонденцията на Геров има сведения още и за дейността на Одеското настоятелство; дейността на българската емиграция в Румъния; българската община в Цариград; отношенията на чуждите консули в Турция към българския народ и неговите искания (мнението на Блонт, Калверт и др.); пътуване на български монаси в Русия и Сърбия да събират материални помощи за български манастири; проект за създаване на банка в Пловдив (1874 г.); сведения за Узунджовския панаир; строежа на жп. линия Сарамбей — Пловдив; откриване на Суецкия канал; епидемични заболявания в България; I пловдивско промишлено изложение; постройка на храм-паметник в подножието на Шипка (1885/86); мисията на Геров в Петербург за подобряване на отношенията на България с Русия (1895 г.) и др.

Материалите, свързани с дейността му като вицеконсул, са разпределени, както следва: доклади от Геров до Руското посолство в Цариград и Азиатския департамент при Министерството на външните работи; писма и заповеди до Геров; писма и изложения от българското население до вицеконсулството в Пловдив; отчетни документи на вицеконсулството. В донесенията и докладите на Геров са засегнати следните въпроси: причини за лошите отношения между българи и гърци и църковният въпрос; състоянието на българските училища (недостатъчният им брой; нуждата от добре подготвени учители, учебници и литература; за откриване на висше училище в България; ограничения за внасяне на книги от Русия; преслед-

ване от турската власт на българи, свършили в Русия); отношенията на Турция към Русия; беззакония на турските власти и конкретни сведения за убийства, грабежи и др. и ходатайства за застъпничество; характеристика на турските управители в Пловдив; интриги от страна на чуждите консули в Пловдив срещу Геров; преселване на българи в Русия; уреждане руско поданство на българи; ходатайства за отпущането на стипендии за следване на българи в Русия; набавяне на църковни книги и потреби за българските църкви; Узунджовският панаир и участието на руски поданици в него; епидемични заболявания в Турция и др. Изпратените писма от посолството в Цариград и Министерството на външните работи и Н. В. Чалики, сътрудник във вицеконсулството, до Геров са главно по финансови въпроси. Населението на Габрово, Пазарджик, Узунджово, Хасково, Ст. Загора, Копривщица, Карлово, Враца и др. в писмата си търси закрила от страна на Русия срещу беззакония на турската власт и материална помощ (главно за набавяне на църковни книги и потреби за новостроящи се или пострадали църкви). Отчетните документи на вицеконсулството съдържат описи на архивите и вещите на вицеконсулството, оправдателни документи за изпратени за продажба и дар църковни вещи и книги, разписки за заплатите на сътрудниците и др. От дейността му като губернатор на Свищов и във връзка с Временното руско управление има документи за постройка на болнична сграда в Свищов; по снабдяване населението с топливо; за амбулантната търговия към войсковите части; за мнението на Геров по въпроса за южната граница на България; за изработване на инструкция за събиране на данъци в освободените български земи; по настаняване на бежанци от Южна България на работа по строежа на жп. линия до Свищов и др.

Между кореспондентите в поменатата по-горе кореспонденция личат имената на княз Черкаски, княз А. М. Дондуков-Корсаков, М. Дринов, Др. Цанков и др. Има запазени малко документи от посредничеството на Геров между пловдивската община и банкерската къща «Ван Куик» в Анверс за сключване заем за благоустройството на града.

В документите от учителската му дейност, между които личат имената на К. Василев, В. Цицелков, Хр. Атанасов, Ст. Т. Чалъков, жители на Стрелча, Пазарджик, Свищов и др., са засегнати следните въпроси: назначението му за учител, програмата на Пловдивското гръцко училище и въвеждане на български език в него; събиране материални помощи за

същото; описание на Карловското училище и сведения за училищата в Пазарджик, Пещера, Брацигово, Бельово, Копривщица и др. Учителската му дейност характеризират и редица учебници и други училищни помагала, които са включени към книжовната му дейност. От книжовната му дейност са запазени следните ръкописи и материали: статии по обществено-политически въпроси («Вестникът в услуга на народа», «За управлението на Мидхат паша», «Описание на Филипополския санджак» и др.); училищни («Сведение за българското училище Кирил и Методий в Пловдив», «За някои порядки в девическото училище в Пловдив», «По повод откриването на гръцко училище в София» и др.); езикови въпроси («На какво славянско наречие и за кого е било преведено свещеното писание», «За Иван Богоров и неговият език», «Още един камък въз Дринова» и др.); църковен въпрос («Църковно-български въпрос при патриарх Григория», «Противоречието на униатите и тяхната злонамереност» и др.). Запазени са около 68 стихотворения от Геров и два драматически опита със сюжет от Априлското въстание и старата история на България. От труда му «Речник на български език» са запазени следните материали: Съобщения за отпечатване на речника; образци за употребени шрифтове за отпечатването му; част от предисловието на речника; малка част от материалите за речника (фиши с думи); отзиви от печата за Геров и труда му и др. Във фонда има няколко ръкописни учебника и училищни помагала (Алгебра, Анатомия, Граматика, География, История, Физика, Църковна история и др.). Между тези ръкописни учебници са и оригиналът на учебника му «Начална физика», ч. I и II, и на учебника на Б. Петков «Землеописание». Към тези материали има и няколко слова от Геров по случай годишни изпити и училищни празници, програми, свитъци и др. Много материали има от изследванията на фондообразувателя по въпроса за българския език и написването на българска граматика (фонетика, морфология, синтаксис). Запазени са фолклорни материали, събирани от Р. Попович, З. Икономович-Круша. Към документите, свързани с книжовната му дейност, са запазени преписи и на други материали, предимно по църковния въпрос: берат на султан Абдул Меджид за ръкополагането на И. Соколски за архиепископ на униатската българска църква; писма от българско население до Ил. Макариополски, с които одобряват великденската акция; 99 писма-рапорти от архиепископията на съединените българи-униати до папа Пий IX, кардинал Брюнони и др. във връзка

с организирането на униатски общини, училища и разширение на пропагандата им. Има и редица статистически сведения за църковната борба (брой на българското и гръцкото население в градовете и селата в Пловдивско, списъци на църкви и манастири и др.); за данъци, плащани в Пловдивския санджак; за народностния състав в Пловдивския, Одринския, Софийския и Галиполския санджак; за изнасяни произведения от Пловдивския санджак; за метеорологически наблюдения за 1853 г. *и др. Тук се намират още: препис на Пансневата история;* преводи от Н. Геров и др. на части от «Илиадата», «Телемах» и «Малкият скитник» (побългарен превод на «Робинзон Крузо») и др. Има и много бележки, библиографски материали, бележки с исторически и политически характер, адреси и др.

Във фонда се намират и много печатни материали — позиви, възвания, манифести, брошури и др. — по различни въпроси: от Кримската война (възвание на Паскевич-Ереварски, манифест на Александър II за приключването на войната; *за Парижкия мирен договор и др.); възвание и мемоар* на Тайния централен комитет от 1867 г.; «Закон за горските чети» на Раковски; за минаването на четата на Хаджи Димитър; по църковния въпрос; във връзка с детронирането на Ал. Батенберг; за мисията на ген. Ник. Каулбарс в 1886 г.; по управлението на Стамболов и др.

Запазени са и голям брой документи относно членове на семейството на Геров и негови сродници (баща, съпруга, синове, брат, племенници и др.). Съдържанието на повечето от тях има *семеен и личен характер.*

Интерес представляват документите от фонда на баща му хаджи Геро Добревич Мушек, които са и най-ранни документи във фонда — 1827 г. Тук са запазени писма от В. Е. Априлов, Н. Рилски, Д. Хаджидончов, Ат. Хаджиниванов, Н. Т. Чалъков, Н. Геров по следните въпроси: следването на Н. Геров, събиране на стари ръкописи за Априлов и др. Материалите от Т. Панчев, родственик и пръв помощник на Геров при изработването на речника, се отнасят до отпечатването на речника *и издаването на архива на Н. Геров. Към този дял са и* архивните материали на протосингел К. Нектариев от Карлово, завещал големи суми за културно-просветни цели. Тук е и завещанието, и други документи във връзка с имотното състояние на Геров и даването на материални помощи на отделни лица. Между подпомогнатите е и семейството на Б. Петков.

В материалите от и до други лица се срещат имената на В. Априлов, М. Балабанов, Евл. Георгиев, Б. Горанов, Ел. Караминкова, С. Доброплодни, Ал. Екзарх, Я. Д. Змейкович, д-р Сп. Иванов, К. И. Кесяков, Ив. Кишелски, Н. Д. Ступин, Н. Х. Палаузов, Н. Тъпчилещов, Ат. Узунов, Д. Цанков, В. Чалъков, С. Чомаков, В. Чобанов, д-р Ст. Чомаков и др. Те засягат следните въпроси: материална помощ за българската църква в Цариград; биографични *бележки за И. Груев*, интриги на Палаузови срещу Ив. Кишелски, по църковната борба; относно пътуването на Раковски в Русия; сведения за К. Миладинов, Р. Николов и други българи, учещи се в Русия; мнение на Кишелски за А. Рачински; характеристика за Н. Х. Палаузов, Н. П. Шишкин; за материални помощи за български манастири и др.

Фонд № 23; 4 арх. ед., 234 док., 424 л., 1895 . . . 1906 г.

НИКОЛА ПЕТРОВ ЗОГРАФОВ (ЗОГРАФСКИ)

(Псевдоними: Мерун, Мерсин, Източник)

Роден е в с. Ораовец, Велешко, в 1869 г.; умира на 25. XI. 1931 г. в София. През 1887 г. се запознава с Тодор Ецов от гр. Велес, който оказва голямо влияние за духовното развитие на Зографов. Двамата започват да събират фолклорни материали за «Сборник народни умотворения» в София и стари документи и ръкописи, като за тази цел обикалят Велешко, Щип, Кочани. През 1894 г. взима участие в организиране на революционен кръжок за доставка на оръжие и книжнина във Велес. През същата година се изселва в Кюстендил, където се занимава с часовникарство. Тук участвува активно в македонското революционно освободително движение. През 1895 г. се запознава с Г. Делчев, комуто става верен съратник до края на живота му. Чрез него влиза във връзка с Вътрешната македоно-одринска организация. По нареждане на Централния комитет в Солун става пунктов началник и ръководител на македонското революционно движение в Кюстендилско. През 1896 г. участвува в изграждането на таен македонски революционен комитет «Труд» в Кюстендил и е избран за негов председател. По инициатива на Г. Делчев през пролетта на 1897 г. взема активно участие в уреждането на бомболеярница в с. Длъхчево Сабляр, Кюстендилско. През същата година е избран за каснер на комитета за подпомагането на бежанците от Винишката афера. Няколко пъти е избиран за председател на македонското дружество в Кюстендил. Делегат е на няколко конгреса на Върховния македонски комитет. По здравословни причини през 1901 г. е освободен от задграничното представителство на ВМОРО в София и от длъжността пунктов началник в Кюстендил, но не се откъсва напълно от движението. Същата година излиза книгата му «Няколко думи за борбите в Македоно-одринската организация». През Балканската война участвува в I опълченска

дружина. През 1915 г. загубва напълно зрението си вследствие на хронично заболяване на очите. През 1927 г. издава книгата си «Строежът на живота».

Н. Зографов е деен член на Вътрешната македоно-одринска организация, верен последовател на идеите на Г. Делчев и негов близък съратник.

Фондът е откупен през 1951 г. от проф. К. Мирчев; през 1960 г. са откупени още 20 документа.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Зографов, Н. Автобиографични бележки. (НБВК—БИА, ф. 23, арх. ед. 1, л. 1 — 4); Зографов, Н. Строежът на живота. С., 1927. 127 с.; Зографов, Н. Няколко думи за борбите на македонската организация. Кюстендил, 1901. 13 с; Динев, А. Илинденска епопея. С., 1945, с. 450; Милетич, Л. Спомени на Гьорче Петров. С., 1927, с. 208; Книга на постъпленията в БИА при НБВК, л. 63, 237.

Публикации на документи: *Мирчев, К. Писма на Гоце Делчев.* Материали за историята на македонските освободителни борби. — Македонски преглед, XIII, 1943, кн. 4, с. 130 — 152; Горов, Ив. П. Преображенското въстание. Статии и документи. С., 1955, с. 158.

*

Фондът е класиран, описан и инвентиран по следната схема: I. Лични документи; II. Кореспонденция; III. Революционна дейност. Снабден е с именен указател. Всички документи са на български език, но голяма част от тях са шифровани с дешифровка.

Запазени са автобиографични бележки на Зографов за дейността му от 1891 до 1917 г.

Основната част от фонда са документалните материали, свързани с дейността му като пунктов началник в Кюстендил. Между кореспондентите личат имената на дейци от задграничното представителство в София (Г. Делчев, Гьорче Петров); на дейци от Върховния македонски комитет в София (Б. Сарафов, Вл. Ковачев, Георги Петров, Н. Тюфекчиев, А. Бозуков и др.); на дейци от вътрешността на Македония (Ат. Раздолов, М. и А. Развигорови, поп Д. Марков, Д. Миразчиев, В. Чакаларов и др.); има писма и от: Д. Ляпов, Т. Давидов, Я. Сандански, Н. Малашевски, Ив. Пожарлиев и др. Основна тема в тази част от кореспонденцията е организирането на канали през Кюстендил за Паланка, Куманово, Скопие, Кратово, Кочани, Виница — Щип; Царево село — Пехчево за пренасяне на оръжие и други бойни припаси, революционна книжнина, прехвърляне на хора във вътрешността и др. Засег-

ната е и подготовката на чети за вътрешността; дейността на революционните комитети в Македония (увеличаване на броя на комитетите, за военното обучение на населението и др.); уреждането на бомболеярницата в с. Длъхчево-Сабляр, Кюстендилско; станалите провали в революционното движение и въпроса за ликвидиране на предатели; Винишката афера; преследване на харамиите и нанесени вреди на населението, намиране на парични средства за революционното дело; оплакване на населението от своеволия на районните чети; нуждата от учители за Македония; вълнения между арменците; минаване на бежанци от Македония в България; революционно движение в Тракия и др. Следните моменти от дейността на Върховния комитет в София са намерили отражение в кореспонденцията: избори за членове за Върховния комитет и за делегати на конгресите на комитета; арестуване на комитета начело с Б. Сарафов; пласиране на облигации от патриотичния заем; доставка на оръжие от бр. Иванови и Н. Тюфекчиев; дейността на български офицери в македонското революционно движение и др.

От дейността му като председател и член на революционния комитет в Кюстендил са запазени: протокол за създаване на дружеството; устав на дружеството, изменение на устава; правилник на тайния революционен комитет в Кюстендил; апел към членовете на македонското дружество в града за избиране по-активно ръководство; покана за изплащане на членски внос и др.

Фонд № 24; 13 арх. ед., 314 док., 559 л.; 1885 . . . 1943 г.

ГЕОРГИ КОСТОВ МИНКОВ

(Псевдоними: Мрачний, Пашата, Батюшка, Чорбаджи Натко)

Роден е в Лозенград на 14. I. 1864 г.; умира на 1. I. 1943 г. в Бургас. След Освобождението на България заедно с бежанците от Южна Тракия неговото семейство се заселва във Варна, където продължава гимназиалното си образование. Изключен е от гимназията за бунтовнически и нихилистични идеи. В 1885 г. взема участие в Сръбско-българската война в ученическите легиони. След войната със стипендия заминава за Русия, където престоява около 4 години. От 1889 — 1894 г. е учител в Бургас, пом.-контрольор по жп. линия Бургас—Ямбол, директор на прогимназията в Поморие, старши писар при Бургаската окръжна постоянна комисия. От 1895/96 г. е писар при Народната библиотека в София. След основаването на Македонско дружество в Бургас Минков ста-

ва негов член и в 1899 г. съдействува на Г. Делчев да се прехвърли в Турция. От 1899 — 1908 г. почти непрекъснато е член-секретар на Бургаската окръжна постоянна комисия, като същевременно развива и революционна дейност като задграничен представител на Одринския окръжен комитет пред Върховния македоно-одрински комитет (ВМОК) и на арменските комитети в Цариград и Пловдив. В 1900 г. е член на ВМОК. В 1903 г. е пръв кандидат в листата на Бургаската селска избирателна колегия за окръжни съветници. В 1905 г. става редактор на в. «Искра». От 1908 — 1911 г. е председател на Постоянната окръжна комисия в Бургас и секретар на Бургаското окръжно управление с малки прекъсвания. По време на Балканската война е пунктов началник на II разузнавателен отряд в Бургас. От 1913 — 1918 г. става член на Бургаската постоянна окръжна комисия. В 1918 г. е назначен за и. д. окръжен управител на Бургас, а в 1919 г. е избран за народен представител. Проявява се и като виден общественик в Бургас до смъртта си.

Г. Минков е заслужил деец за освобождението на Тракия и Македония от турско иго, оказал големи услуги на Външната македоно-одринска революционна организация, активен член на демократическата партия, убеден русофил и славянофил.

Фондът постъпва в НБВК през 1951 г. в известен ред, откупен от Минко Г. Минков; по всичко изглежда, че той е цялостен.

Източници:

За фондообразувателя: Орманджиев, Ив. Приноси към историята на въстаническото движение в Одринско. Кн. I. Георги Кондолов. . . Бургас, 1927, с. 39—40, 76, 94—95; Силянов, Хр. Освободителните борби на Македония. Т. I. Илинденското въстание. С., 1933, с. 149, 154; Петров, Гьорче. Спомени . . . С., 1927, с. 53; Зографов, Никола. Строежът на живота. С., 1927, с. 76; Томов, Л. Георги К. Минков. Илюстрация Илинден, 1943, XV, кн. 2 (142);

За фонда: Книга на постъпленията, л. 64; Дело на фонда.

Публикация на документи: Горов, Ив. П. Документи за македоноодринското революционно движение и за Преображенското въстание в Тракия. Преображенското въстание. Статии и документи. С., 1955, с. 149 — 249.

*

По вид документалните материали са: кръщелно свидетелство, кореспонденция, визитни картички, удостоверения, списъци, пощенски картички, позиви, окръжни писма, акт-клетва на четата на Г. Кондолов, делегатска карта, разписки, удостоверения, пълномощни и др. Всички документи са на български език, но много от тях са шифровани с дешифровка.

Фондът е снабден с азбучен указател, описан е и има постоянен инвентарен опис. Документите са класирани по следната класификационна схема: I. Документи с биографични данни; II. Кореспонденция (писма до Минков само от частен характер и поздравителни картички); III. Дейност (участник в

Сръбско-българската война; задграничен представител на Одринско в Бургас; член на ВМОК; член на демократическата партия и народен представител; пунктов началник на II разузнавателен пункт в Бургас; секретар на Бургаското окръжно управление; окръжен управител; общественик); V. Семейни (документи до членове от семейството му).

Документите, които илюстрират дейността на Минков като участник в Сръбско-българската война в 1885 г., са малобройни. По-голяма част от документите се отнася до дейността му като задграничен представител на одринци в Бургас. Те съдържат сведения за борбата на Македонската и отчасти на Арменската революционна организация за отхвърляне на турското иго; за отрицателното отношение на Хагската конференция в 1899 г. спрямо ужасното положение на македонския и арменския народ; за изпращане на провизии, пушки и др. в Одринско; за състава на четата на Г. Кондолов; за тактиката на революционната работа в България във връзка с подготовката на Илинденското и Преображенското въстание; за участието на учителите в революционното дело на македоно-одринци; по пренасяне на оръжие по одринската граница; за дейността на революционера И. Попйорданов — Орцето; за Гьорче Петров; за новата тактика в подготовката на въстанието през 1902 г.; за идването на Г. Делчев в София; за внасяне на оръжие от странство; за общественото мнение и симпатиите му към делото на македоно-одринци, спечелени чрез Б. Сарафов; за разпродажба на екземпляри от пиесата на В. Черноодрински (Попгеоргиев) «Македонска кървава сватба»; във връзка с конгреса на ВМОК на 28. VII. 1902 г. в София; за пагубната дейност на комитета Михайловски — Цончев; за изпращане на оръжие в Одринско; за арестуване на функционери; относно нарежданията на Окръжния комитет в Одрин до Минков; за изпращане на дрехи и припаси от разни градове в страната за Малкотърновско, Лозенградско,Одринско; за атентата срещу конвенционала по линията Синекли — Черкезкьой, за бомбардиран мост от Ал. Кипров при Свиленград и за други революционни акции; за организирането и действията на четите на М. Герджиков, П. Ангелов, Д. Димов, В. Димов, В. Антонов, К. Стоянов, Л. Маджаров и др. в Лозенградско и Малкотърновско; за препращане на писма за Одрин чрез Г. Минков; за подготовка на въстанието; за заминаване на студенти за Одринско, за да се включат в чети; за убийството на известния революционер Т. Давидов в Охрид през март на 1903 г.; за подготвени от Силянов дейци за вътреш-

ността; за терористически арменски акции; за влошаване положението на народа в Лозенградско; за обири на турци; за смъртта на Гоце Делчев през пролетта на 1903 г.; за участието на П. Яворов в революционното македонско движение; за конгреса на Петрова нива на 28. VI. 1903 г.; за пристигащи бежанци от вътрешността на България; за изпращане на лекарства и тютюн и за приемане на ранени от вътрешността и настаняването им в болница от Минков; за развоя на Илинденското въстание; за започване на Преображенското въстание; за подпомагане на пострадали в Македония и Одринско след двете въстания. Във фонда има материали за съдействието на руския революционер Ташкенти при отпътуването на Минков за Русия; за революционната дейност на Б. Сарафов след 1903 — 1907 г. и за някои революционни акции (присвояване на митрополитската корона и опитите да се продаде във Виена в 1907 г.).

Група документи от 1900—1901 г. характеризират дейността на Минков като член на ВМОК (за проведени селски избори в Анхиалска околия през 1900 г.; за ревизиране на Македоно-одринските дружества в България от Г. Минков, упълномощен от ВМОК; за македоно-одринския патриотичен заем и др.).

Документите от партийната дейност на Минков като член на демократическата партия и като народен представител (от 1905 — 1932) съдържат сведения за предизборна борба и избори през 1905, 1911, 1919 г.

Писмата във връзка с дейността на Минков като секретар при Бургаското окръжно управление в 1912 г. и като и. д. окръжен управител в Бургас в 1918 г. са ходатайствени или с поздравителен текст за новите постове.

Известни документи свидетелствуват, че Минков през Балканската война е бил зачислен като пунктов началник на II разузнавателен пункт в Бургас със задача да препраща чети в Турция и да поддържа куриерската и разузнавателната служба. В тях става дума за назначаването на М. Герджиков за главен войвода на четите за Македония, за снабдяването на четниците през 1912 г. с шинели и др.; за дейността на четата на Герджиков през октомври 1912 г. на границата; за разформирането на разузнавателните пунктове през юли 1913 г. и др.

Във връзка с обществената дейност на Минков са запазени документи, в които има сведения за влизането на българските войски в Букурещ през есента на 1916 г., по партизански

работи между 1920—1921 г., за издигане на паметник на загиналите в Преображенското въстание в М. Търново през 1927 г., за брошурата на Д. Христов от 1936 г. «Конституционния въпрос» и за разпространението ѝ от Г. Минков в Бургас, за кабинетните промени в София през 1937 г. и др.

Във връзка с дейността на Минков като председател на д-во «Одринска Тракия» са запазени няколко документа по конгреса на дружеството в София.

По-главни кореспонденти са следните: Хр. Силянов, Г. Петров, А. Страшимиров, Ал. Кипров, Вл. Ковачев, Ст. Зориян, П. Дървингов, Б. Сарафов, Я. Гочев, Ив. С. Цончев, П. Генадиев, Ст. Милев, К. Гр. Пърличев, Ст. Грудов, М. Ив. Герджиков, Ст. У. Гогов, Ст. Гидиков, Д. Михалчев, П. Напетов, Мл. Панчев, К. Калканджиев, Д. Общински, В. Думев (Кадров), Т. Ал. Попорушев, Г. Аянов, Т. Карайовов, П. Ковачев, Хр. Матов, В. Пасхов, Хр. Н. Татарчев и др. В писмата до Г. Минков има сведения и за известните дейци: Орцето — Йордан Попйорданов, В. Антонов, Хр. Караманджуков, С. Радев, Л. Милетич, Б. Сарафов и др.

В V дял на фонда има съболезнователни писма до семейството на Минков по случай смъртта му.

Фонд № 25; 5 арх. ед., 159 док., 195 л.; 1846 . . . 1913 г.

МИХАИЛ ИВАНОВ ТЕПАВСКИ

Роден на 5. XI. 1851 г. в Плевен; умира на 21. V. 1916 г. в София. Произхожда от еснафско семейство. Получава образование в родния си град. През 1868/70 г. е учител в Плевен, след което следва Духовна семинария в Киев, която скоро напуска. Служи последователно в 59 п. Люблянски полк, 98 п. Дрептски полк и в края на 1874 г. получава офицерски чин. Участвува в Сръбско-турската война в 1876 г. като командир на рота от български доброволци във Втори руско-български батальон и е ранен в боя на Гредетин. В Одеса е зачислен към 53 Волински полк, а през Руско-турската освободителна война — в 14 руска дивизия. Раняван е на Шипка. През 1878 г. служи като пом. комендант на Орхание (дн. Ботевград), окръжен управител на Чаталджа и полицмейстер (градоначалник) в Сливен. През 1879 г. е помощник-организатор на Източнорумелийската милиция, а по-късно полицмейстер на Варна. През 1880 г. става поручик, а в 1883 г. — капитан. През следващите години е комендант на Пловдив, градоначалник на София, ловчански окръжен управител; по време на Съединението командува Българския ученически легион, а по-късно — Шипченски и Шейновски полк. През 1885 г. е повишен в чин майор. Служи и като окръжен военен началник в Силистра, където ръководи потушаването на Силистренския бунт, и в Плевен. От 1890 до 1894 г. е инспектор на полицията при Министерство на вътреш-

те работи. Достига чин подполковник. През Балканската война е мобилизиран в Търново до края на войната. Награден е с български и със сръбски ордени за храброст.

М. Тепавски има известни заслуги във връзка с участието си във войните, свързани с освобождението на България, и за укрепването на младата българска армия.

Фондът постъпва в БИА през 1951 г., откупен от Иван Михайлов Тепавски. Има нови постъпления и през 1955 и 1958 г.

Източници:

За фондообразувателя и фонда: Трифонов, Йордан. История на града Плевен до Освободителната война. (Плевен), 1933, с. 298 — 299; Радев, С. Строителите на съвременна България. Т. II.С., 1911, с. 677, 682 — 686, 726; НБВК—БИА. П. д. з. п. 1020; НБВК—БИА, Книга на постъпленията, л. 59, 108; БИА, ф. № 778 (Ив. Станчев), д. № 144.

*

Запазените в БИА документи са предимно телеграми и военни записки, няколко печатни позива и манифести — всички на български език.

Фондът има постоянен инвентарен опис и е класиран по следната схема: II. Кореспонденция; III. Дейност (А. Военен комендант на Силистра; Б. Офицер); V. Документални материали от, до и за членове на семейството на фондообразувателя; VI. Документални материали от, до и за други лица (печатни).

Най-важните и интересни документи са свързаните с дейността на фондообразувателя като военен комендант на Силистра. Съществена част от тях заема преписката (предимно телеграми) по детронирането на Батенберг и неговото връщане. (пътуването на яхтата «Александър I» и отвеждането на Батенберг до Турно Северин; за конвоя на княза; за състоянието и кореспонденцията му по време на пътуването; за проклamациите на българския народ във връзка със свалянето на княза; за пристигането му в Рени и връщането му в България; за арестуването на конвоя; за делото по детронирането и пр.). От няколко телеграми е ясно становището на Русия по въпроса за детронацията и връщането на Батенберг.

За вътрешното положение на България, която в разстояние само на няколко дни сменя няколко правителства, и за състава им говорят телеграмата от 10. VIII. 1886 г., проклamацията към българския народ от 16. VIII. 1886 г. и други документи.

За Силистренския бунт от 1887 г. са запазени само няколко документа, и то по-специално за осъдените на смърт участници.

Единични документи има и за Балканската война (боят при Мустафа паша — дн. Свиленград); за Сръбско-българската война и др.

По-известни автори на писма са: П. Груев, Н. Каулбарс, митрополит Климент, С. Муткуров, Д. Николаев, К. Паница, В. Радославов, Ст. Стамболов, Д. Филов, Др. Цанков; а по-известни лица, споменати в документите, са: Александър Батенберг, Ан. Блъсков, Р. Димитриев, П. Корабаров, Г. Кърджиев, Гр. Начович, Ал. Панов, П. Р. Славейков и др.

Фонд № 26; 60 арх. ед., 512 док., 2668 л.; 1886 . . . 1946 г.

ГЕО МИЛЕВ (ГЕОРГИ МИЛЕВ КАСАБОВ)

(Псевдоними: Казбич; Д-р Григор Касиев; Ратибор; Р. Слантов)

Роден е в с. Раднево, Старозагорско, на 15. I. 1895 г.; убит е в София през май 1925 г. Произхожда от будно учителско семейство. Първоначално и средно образование получава в Ст. Загора. Още като ученик издава ръкописни в-ци «Лира» и «Изкуство» и няколко антологии, в които включва оригинални и преводни произведения, илюстрирани от него. През 1911 г. записва филология в Соф. университет, а през 1912 г. продължава образованието си в Лайпциг, където следва литература и посещава лекции по философия и театрално изкуство. През 1913 г. в сп. «Листопад» е отпечатана първата му по-значителна литературна творба «Литературно-художествени писма от Германия» и няколко негови превода. През 1914 г. заминава за Лондон, за да се запознае с английската литература и усъвършенствува английския език. Тук се запознава с видния белгийски поет Е. Верхарн, с когото се сближава и по-късно си кореспондират. Есента на 1914 г. отново се завръща в Германия, за да продължи образованието си, но немските власти го арестуват като английски шпионин и го екстернират в България. В 1914 г. сътрудничи в списанието на Г. Бакалов «Борба» с преводи и издава поредицата «Лирични хвърчащи листове». *През 1916 г. служи военната си повинност в школата за запасни* офицери. Като старши подофицер е изпратен в 34 полк на позиция при Дойран. На 29. IV. 1917 г. е тежко ранен в главата. В 1918 г. заминава на лечение в Берлин, където въпреки тежкото си здравословно състояние намира време да следи културния живот и отблизо се запознава с революционното работническо движение. Сътрудничи в списанието на немските експресионисти «Aktion», в което сътрудничат и водачите на немското работничество К. Либкнехт и Р. Люксембург. След завръщането си в София издава сп. «Везни», с което дава своя дан на символизма. В 1920 г. излиза сбирката му «Жестокият пръстен», в 1921 г. «Експресионистично календарче» и сборник «Театрално изкуство», а през 1922 г. книгата му «Иконите спят», когато редактира и алманах «Везни» и Антологиите на жълтата и червената роза.

В идейно-творческия си път Г. Милев минава през символизма, експресионизма и крайния индивидуализъм, за да намери своето истинско място в служба на народа. Под влияние на Великата октомврийска ре-

волюция и поезията на Вл. Маяковски той еволюира към марксически революционни разбирания за обществото и изкуството, които се отразяват ярко в сп. «Пламък», което започва да издава заедно с Хр. Ясенов и А. Страшимиров. В този период той създава и най-значителната си творба — поемата «Септември», която го обезсмъртява.

Фондът постъпва в БИА през 1950 — 1953 г. чрез Мила Гео Милева и чрез брата на поета. Части от същия фонд се намират в ЦДИА (ф. № 48), Къща-музей «Гео Милев» в Ст. Загора и у сестра му П. Касабова.

Източници:

За фондообразувателя: Пенев, П. Гео Милев. Живот и творчество. С., 1945. 151 с.; Милев, Гео. Избрани произведения. Под ред. на Г. Цанев, Ламар и Л. Милева. Предговор и бележки от Г. Цанев. 2. доп. изд. С.,1955. 304 с.; Богданов, Ив. Речник на българските псевдоними. С., 1961, с. 354.

За фонда: Книга на постъпленията в БИА при НБВК, л. 56 — 58, 61, 73, 89, 90; Дело на фонда.

Публикации на документи: Марков, Г. Седем неизвестни писма на Д. Дебелянов до Г. Милев. — Септември, IX, 1956, кн. 10, с. 182 — 186.

*

По вид документите във фонда могат да се групират в три групи: ръкописи; книги и други материали, свързани с литературното му творчество (оригинални и преводни); кореспонденция и илюстративни материали. Преобладават документите на български език, но има документи на френски, немски и английски език. Документите, произхождащи от преди раждането и след смъртта на фондообразувателя, са от и до членове на семейството му. Фондът е класиран, предметизиран, описан и инвентиран по следната схема: I. Биографични материали; III. Дейност (поет, преводач, литературен критик, лексикограф, редактор, режисьор и театрален критик, илюстратор, сказчик, офицер и кореспонденция, свързана с дейността му); IV. Печатни материали; V. Материали за отделни членове от семейството му. Запазени са следните биографични материали за фондообразувателя: адресен билет и семейна книжка от Софийското градско общинско управление (съдържащи биографични данни за него и семейството му); удостоверение от Софийското градско общинско управление за гражданското му състояние; материали за готвения за него възпоменателен сборник през 1936 г. със статии от А. Златаров, Ем. Попдимитров, М. Милева, Д. Хаджиилиев, А. Будевска и др.; биографични бележки за него от баща му Мильо Касабов; няколко документа за имотното му състояние.

Най-значителна част от документалните материали са свързани с дейността му.

От поетичното му творчество са запазени: «Черните хоругви» — лирическа повест; реквием за П. К. Яворов — «Панихида за един български поет»; поемата «Парсифал»; «Пътешествие в Китай» — стихотворение в проза; части от поемите му «Ад» и «Ден на гнева»; няколко стихотворения в проза: «Златното руно», «Митинг на трета класа», «Студентът» и др. От дейността му като литературовед и литературен критик са останали: «Възвание към българския писател», «Литературни портрети», «Кратка история на френската литература», «Посоки към една нова естетика: натурализъм и идеализация в изкуството», «Добрият американец» (по повод излязлата на френски антология от Хенри Гилбо), «Антология на новите немски поети от Ницше насам». Между материалите се намира и ръкописът му на немско-български речник.

Във фонда се съхраняват преводите на повече от сто стихотворения (Ш. Бодлер, Р. Браунинг, Фр. Верфел, Е. Верхарн, Ст. Георге, Ал. дьо Виньи, Р. Демел, Фр. Жамс, П. Жерарди, Омар, Мьорике, Фр. Ницше, А. Ремизов, Ер. Мария Рилке, У. Уотман, Р. Хофман, М. Ю. Лермонтов, Ал. Блок, Вл. Маяковски, А. Фет, Н. Лилиев, и др.) и романи (Г. Майринг «Голям»; К. Лемоние «Една весела любов» и др.). Във връзка с интереса му към театралното изкуство са преводите: В. Майерхолд «Новия театър»; Е. Верхарн «Манастирът» (драма); Х. Ибсен «Пер Гинт»; Ернст Тролер «Инвалидът Хинкелман»; А. Блок «За любовта, поезията и държавата»; както и откъсите: Фр. Шилер — «Дон Карлос» (част от I-во действие); У. Шекспир «Макбет» (част от първо действие); «Хамлет»; Ернст Тролер «Маса човек».

От редактираните от него списания «Везни» и «Пламък» са запазени: във връзка с «Везни» (заявление от редакционния комитет до директора на Свободния театър да се издаде безплатна карта на редакцията за театрални представления; писмо от к-во «Везни» до настоятелите му за подновяване издаването на сп. «Везни»; емблемата от кориците на списанието; превод от Н. Лилиев на стихове на Ст. Маларме; списъци на абонати и др.); във връзка със сп. «Пламък» (покана на списание «Пламък», в която са очертани задачите и програмата на списанието; статия от Л. Мицич — Белград «Зенитософия или енергетика на творческия зенитизъм» с нанесени редакционни поправки от Г. Милев; входна карта на редакцията за безплатно посещение на опера). Към редакторската му дейност

могат да се причислят и няколко антологии от младежките му години: «Звезди», съставена от Г. Милев и Ат. Илиев в 1910 г.; сборник «Изкуство» (1912); четвърти сборник (1913); пети сборник (1914); и ръкописните вестничета «Лира» и «Изкуство», които съдържат оригинални и преводни стихотворения на български, руски, френски и немски поети. Тук се намират и материали за антология на българската поезия (с редакторски бележки) и единственото запазено в автограф стихотворение «Гора» на Д. Дебелянов.

Съхранени са и печатни творби на Г. Милев, оригинални и преводни. От оригиналните му творби личат: «Експресионистично календарче» и сборник «Театрално изкуство» с редица авторски поправки. От преводните му творби са запазени: Молиер «Лекар по неволя»; А. Блок «Дванадесетте», «Лирични хвърчащи листове» № 1—4; А. С. Пушкин «Русалка» и др.

Във фонда се намират и около 25 стихотворения от разни поети, преписани от Г. Милев на български, руски, френски и немски език. Има стихотворения на П. Славейков, Д. Бояджиев, В. Маяковски, В. Брюсов, Фр. Жамс, Е. Верхарн, Р. Демел, Т. Щорм и др. Запазени са и книги от библиотеката на Г. Милев с негови бележки и приписки.

От дейността му като театрален критик и режисьор има следните материали: статия от серията, публикувана във в. Заря, озаглавена «Художествена диагноза на бълг. театър»; критически бележки за К. Стоянов; за драмата на П. Ю. Тодоров «Страхил стращен хайдутин»; преработка от драмата на П. Ю. Тодоров «Змейова сватба» под наслов «Огненият змей» — мимическа приказка в три картини; скици, вероятно от пиесата «Крал Арлекин», при постановката ѝ в Свободния театър, в която Г. Милев е сътрудничел. Тук е и режисьорският му екземпляр от пиесата на Х. Хофманстал «Електра», преведена и поставена от Милев в Народния театър през 1924 г., изпъстрен със скици, бележки и др. от работата по поставянето ѝ.

Във фонда има материали, които илюстрират художествените наклонности на Г. Милев: едно албумче от 1909 г. под название «Типове от турския парламент» с петнадесет карикатури на наши политици начело с Фердинанд и около двадесет и шест скици и илюстрации, между които пет автопортрета, скици на Д. Благоев, Д. Дебелянов и др. Всестранно надарена творческа личност, той е правил и композиторски опити. Запазена е песен на «Офелия» от Хамлет на Шекспир, композирана от него.

Едно обявление на цикъл сказки и един конферанс на тема «От романтизма към символизма, през парнасизъм, реализъм и натурализъм» говори и за редицата сказки и конференси, които е изнасял.

Към материалите, свързани с творческата му дейност, се отнася и запазената кореспонденция с писатели и други културни дейци (около седемдесет и пет писма от периода 1914 — 1925 г.). Тук личат имена на Н. Райнов, И. Радославов, Д. Дебелянов, Л. Стоянов, Д. Подвързачов, Н. Лилиев, Ив. Хаджихристов, Е. Верхарн, Ст. Цвайг, Х. Валден, М. Метцгер, Р. Блумер и др. В тези писма са отразени чувствата и настроенията на авторите им по време на войната. Основни въпроси, засегнати в кореспонденцията, са: за отпечатване на лични творби, за сътрудничество във сп. «Демократически преглед», «Звено», «Везни» и др.; за направени преводи на Ибсен, Верхарн, Роденбах, Метерлинг, Бодлер и др.; сведения за другари по време на войната; за възгледи на Д. Дебелянов по отношение на реализма в изкуството; за издаване стиховете на Дебелянов; впечатления от книгата на Райнов «Видения от древна България»; впечатление от сп. «Красний смех»; връзки на Г. Милев със сп. «Щурм» и «Акцион» — Берлин; «Зенит» — Белград; за преводи на Г. Милев на поемите на Верхарн и отношението на автора към превода; за доставка на хартия; материали за изданията на Милев; впечатления от следвоенна Германия и около лечението на Милев; за изложбата на художници-модернисти в Италия и др.

Във фонда се намират и няколко документа от дейността му като запасен офицер и няколко вестника и изрезки.

Запазени са само единични документи до членове на семейството му: писмо от Н. Хрелков до Мила Гео Милева; превод от М. Г. Милева на пиесата на Авг. Стриндберг «Пред смъртта»; писмо от В. Иванов до М. Г. Милева и сестрата на поета — П. Касабова, в което изпраща препис от стихотворение на поета «При Дойранското езеро» (чийто оригинал е открит в Пловдивската библиотека); писмо от М. Гайдаров до дъщерята на Г. Милев — Леда Милева, със което връща изпратени преводи на стихове на Р. Демел от Г. Милев във връзка с издаването на сборник песни, и др.

От бащата на поета във фонда има ръкописен вестник, литографията «Човешки правдини» (1886 г.) и макет на стихове за деца от Р. Демел «Сребърното звънче», издание на издателство Мильо Касабов в Ст. Загора.

СЪКРАЩЕНИЯ

авг. — август
АН СССР — Академия на науките в СССР
арх. ед. — архивна единица, архивни единици
архим. — архимандрит

БАН — Българска академия на науките
б. г. — без година
БДД — Българска добродетелна дружина в Букурещ
БДЖ — Български държавни железници
БЗНС — Български земеделски народен съюз
БИА — Български исторически архив при Народна библиотека «В. Коларов»
БКП — Българска комунистическа партия
б. м. — без място
БНБ — Българска народна банка
бр. — братя
бр. — брой
БРЦК — Български революционен централен комитет в Букурещ
БЦБО — Българско централно благотворително общество в Букурещ
бълг. — български, а, о

в. — век
в. — вестник
вж — виж
ВИА — Военно-исторически архив в София
в-к — вестник
ВМОК — Върховен македоно-одрински комитет
ВМОРО — Вътрешна македоно-одринска революционна организация
ВНС — Велико народно събрание
в-ци — вестници

г. — година
ген. — генерал
ген. о. з. — генерал от запаса
гл. — главен, а, о, и
год. — година, годишнина, -ни
гр. — град

д. — дело
ДБВК — Държавна библиотека «В. Коларов»
д-во, д-ва — дружество, -ва
декем. — декември
дн. — днес; днешен, а, о, и
док. — документ, -и
доп. изд. — допълнено издание
др. — други
д-р — доктор

екз. — екзарх

жп. — железопътен, а, о, и

зап. — запасен

и. д. — изпълняващ длъжността
изд. — издание, издател, издава
изт. — източен, а, о, и

кап. — капитан
к-во — книгоиздателство
кл. — клас
ком. — компания (съдружие)
кн. — книга

Л. — Ленинград
л. — лист, и
л-то — лето (година)

М. — Москва
м. — месец
митроп. — митрополит
МНО — Министерство на народната отбрана

нар. — народен, а, о, и
напр. — например
НБ — Народна библиотека в София
НБВК — Народна библиотека «В. Коларов»
НБВК—БИА — Народна библиотека «В. Коларов» — Български исторически архив
ноемв. — ноември
НРБ — Народна република България

о-в — остров
окр. — окръжен, а, о, и
окт. — октомври
оп. — опис

п. — поп
пл. — планина
п-ов — полуостров
подполк. — подполковник
полк. — полковник
пом. — помощник
пор. — поручик
пос. съч. — посоченото съчинение
пр. — прочее
проф. — професор
публ. — публикуван, а, о, и

р. — река
ред. — редактор, редакция

С. — София
с. — село
с. — страница, и
св. — свети, а, о, и
св. — свитък
свещ. — свещеник
с. г. — същата година
сев. — северен, а, о, и
септ. — септември
с-ие — съдружие
соф. — софийски, а, о, и
сп. — списание
СССР — Съюз на съветските социалистически републики
ст. — статия
стихотв. — стихотворение
съст. — съставил, съставител, -ли
състав. — ,, ,, ,,

т. — том
т. е. — тоест
т. н. — тъй нататък
тп. — телеграфопощенски, а, о, и
т. п. — тям подобни

УАН — Украинска академия на науките

ф. — фонд
февр. — февруари

х. — хаджи

ЦДИА — Централен държавен исторически архив в София
ЦК — Централен комитет

ч. — част
чл. — член

юж. — южен, а, о, и

ян. — януари

СПИСЪК НА ФОНДОВЕТЕ

(Подредени азбучно)

1. Блъсков, Илия Рашков (ф. №10) . . . . . с. 78 — 79
2. Бурмов, Тодор Стоянов (ф. №16) . . . . . с. 145 — 150
3. Георгиеви Недеви, Евлогий и Христо (ф. №7) . . . с. 62 — 72
4. Геров Добревич, Найден (ф. №22) . . . . . с. 174 — 182
5. Данев, Стоян Петров (ф. №15) . . . . . с. 126 — 145
6. Зографов, Никола Петров (ф. №23) . . . . . с. 182 — 183
7. Икономов, Тодор Поппетров (ф. №19) . . . . . с. 157 — 16
8. Каляджиев, Павел Цанев (ф. №18) . . . . . с. 152 — 157
9. Каравелов, Любен Стойчев (ф. №2) . . . . . с. 19 — 25
10. Кишелски, Иван Попкиров (ф. №3) . . . . . с. 25 — 27
11. Людсканов, Александър Кочов (ф. №12) . . . . . с. 79 — 86
12. Милев Касабов, Гео (ф. №26) . . . . . с. 190 — 194
13. Минков, Георги Костов (ф. №24) . . . . . с. 184 — 188
14. Начович, Григор Димитров (ф. №14) . . . . . с. 102 — 126
15. Панарет Рашев, митрополит Погонциански (ф. № 8 . с. 72 — 76
16. Поповски, Никола Търпов (ф. №9) . . . . . с. 76 — 78
17. Раковски, Георги Стойков (ф. №1) . . . . . с. 11 — 18
18. Савов, Михаил Попов (ф. №20) . . . . . с. 167 — 172
19. Сарафов, Иван Константинов (ф. №21) . . . . . с. 172 — 174
20. Станчов, Димитър Янев (ф. №13) . . . . . с. 94 — 102
21. Тепавски, Михаил Иванов (ф. №25) . . . . . с. 188 — 190
22. Тулешков, Киро Петрович (ф. №4) . . . . . с. 27 — 29
23. Тъпчилещов, Христо Петков и синове; Никола Петков Тъпчилещов (ф. №6) . . . . . с. 39 — 62
24. Хесапчиев, Христофор Георгиев (ф. №17) . . . . с. 150 — 152
25. Цанков, Драган Кириаков (ф. №11) . . . . . с. 79 — 86
26. Цанков, Кирил Антонов (ф. №5) . . . . . с. 29 — 39

УКАЗАТЕЛ НА СОБСТВЕНИТЕ ИМЕНА*

А. — вж. Начович, Гр. Д.
А. К-м 22
Абаджиев, Н. Кр. 43, 129
Абду, Ж. Семах 48
Абдул Азис, султан 18
Абдул Меджид, султан 180
Абдул Хамид II, султан 105
Абрашев, П. 129, 137, 144
Авакумов, Г. — вж. Начович, Гр. Д.
Аверкий, йеромонах 61
Авксентий Велешки 14, 16, 52, 54, 79, 147
Авксентий Пелагонийски 112
Аврамов, А. 49, 66
Аврамов, Г. 13, 66, 118
Аврамов, М. Г. 49, 66
Аврамов, П. К. 117
Аврамови, бр. 71
Агура, ген.-майор Г. 122, 130, 151, 174
Агура, Д. 112, 118, 120
Адамс, Й. 134
Адженов, Ив. — вж. Хаджиенов (Адженов), Ив.
Аженов, В. 120
Азет, А. 169
Аксаков, Ив. С. 24, 67, 155
Алар 117
Александров Поморушев, Т. 140, 188
Александру, Н. 76
Александър I, сръбски крал 145
Александър I Батенберг, княз 37—39, 69, 82—85, 89—90, 92, 94, 101, 105—108, 119, 124, 135, 147—150, 156—157, 160, 165, 167, 174, 181, 189—190
Александър II, император 72, 82, 84, 90, 92, 97, 105, 123, 149, 156, 181
Александър III, император 39, 65, 71, 84, 90, 93, 107
Алексей, монах Зографски 55
Алексиев, Т. 129
Алиев, Дж. Р. 44
Али Паша (Янински) 18, 28, 147
Алитини, бр. 46
Алкок, У. Ф. 134
Алтънов, Г. 114
Алтънов, Ив. 130
Анастас, епитроп 57
Анастасиадис, Й. 50
Ангелов, П. 43—44, 186
Ангелов, Х. 129
Ангелов, Я. 118
Ангелови, бр. 46
Андреев, Ив. — вж. Богоров, Ив. А. (Ив. Андреев)
Андреевич, Ан. 18
Андрейович, Н. 66
Андрейчев, Хр. П. 119
Анков, Х. 89, 129
Антим I, митроп. Видински 53, 82, 160
Антим Велешки 53
Антонов, В. 186, 188
Априлов, В. Е. 14, 18, 157, 181—182
Арагон, О. 134
Ардите, Х. А. 129
Арен, Ш. 13
Арнаудов, П. 160
Арнаудов, Х. 148
Арнаудов, Хр. С. 59, 106
Асен I, цар 15, 62
Асен II, цар 15

* Имената на лицата, възглавяващи търговски фирми, са отразени в Предметно-тематичния указател; с получерни цифри са означени страниците, на които има биографични бележки за споменатото лице.

Асенов (Ясенов), Хаджи Димитър 17, 22, 59, 106, 159, 176, 181
Атанасий, архим. 75—76
Атанасов, В. 115, 117—118
Атанасов, Ив. 112
Атанасов, Р. 33
Атанасов, Хр. 179
Атанасова, М. 128
Атанасович, П. 66
Атешкаикли, Т. *Л. 42*
Аянов, Г. 188

Багаров, Хр. 45
Баджов, П. 129
Байчев, Кр. 42
Бакалов, Ж. 137
Бакалов, х. П. 66
Бакалоглу, Ив. 55—56
Балабанов, К. 41
Балабанов, М. Д. 13, 37—38, 69 82, 92, 105—106, 112—113, 122, 130—131, 148—150, 162—164, 176, 182
Балабанов, Т. 121
Балан. А. — вж. Теодоров-Балан, А.
Балкански, Г. Д. 129
Балкански, Н. 13
Балкански, Ст. П. 13, 18
Балканский родолюбец — вж. Каравелов, Л. Ст.
Балфур 100
Бананов, ген. П. 153
Бапс, Ед. 112, 119
Бардо, А. 114
Барловац, М. 13
Барон Лулчо — вж. Каравелов, Л. Ст.
Бароци, ген. 123
Барутханли, Г. 60
Басмаджиев, Ив. Р. 59
Бастиян, В. 115
Батай 119
Батенберг — вж Александър I Батенберг, княз
Батовски, Х. 134, 143
Батюшка — вж Минков, Г. К.
Баумгартен 166
Баучер, Дж. 88, 105, 134—135, 144
Бахметиев, П. *82*
Бахметиев, Ю. 79, 134
Бахметиева, М. 144
Бацаров, Н. 13, 79, 107
Бачо Киро — вж Петров, Бачо Киро
Беер, Р. 139
Безенщек, А. 107, 117—119, 121
Бейкър и син 117—118
Бейкър, Х. 119
Бележников, К. — вж. Начович, Гр. Д.
Белдимано, А. *105, 108—109, 113*, 119
Белчев, Хр. 101, 109, 112—115, 117, 133, 142
Белчева, М. 109, 130
Беляев, А. Д. 57
Бендерев, Ан. 82, 88, 108, 130, 151, 174
Бендерев, С. 61
Бенев, Г. 105—106, 112, 115, 117, 119—122, 147
Бенев, Н. 108, 112
Беневениенте, В. 48
Бенжамен, Е. Сасон 48
Бенли, М. 66, 70, 72, 97
Бербенко, К. 112
Бербенко, О. 144
Бергсон, А. 96
Бержие, Ж. 115
Беринг, У. 105
Берковски, П. И. 59, 106
Беровски, Т. Д. *129*
Берон, Ат. 72
Берон, д-р В. х. 18, 67, 74—75
Берон, д-р П. 57, 67, 71—72
Берон, П. Р. 13
Берон, Ст. Р. 13, 18, 67, 72, 107
Бертел, граф 134
Бертран, Ф. 160
Берхтолд, граф Л. 134
Бецолд 115
Бешевлиева, М. 113
Бешков, А. К. 66
Бешков, д-р Б. М. 108, 114
Бешков, К. М. 120
Бешков, М. 13
Бешкови 71
Биберщайн, барон маршал фон 105, 112
Бигелебен, барон 117
Биконсфилд, лорд — вж. Дизраели, Б. — лорд Биконсфилд
Бисмарк, О. Л. 125

Благоев, Д. 155
Благоев, Д. — Дядо 156, 193
Благоева, В. (по баща Живкова) 138, 156
Блок, Ал. 192—193
Блонт 178
Блумер, Р. 194
Блъсков, А. 190
Блъсков, Б. 79
Блъсков, Д. 78—79
Блъсков, Ил. Рашков (Райков) 23, 67, 70, 78, 130, 133, 160, 163, 165,
Блъсков, Н. 79
Блъсков, П. Д. 106
Блъсков, Р. 13, 67, 79, 148, 159
Блъсков, Р. Н. 148
Бляк бей 83
Бобеков, Ив. 129
Бобошевски, х. В. 115
Бобчев, С. С. 67, 71, 106, 108, 129, 169
Богоев, К. Н. 129
Богоев, Хр. 144
Богориди, Ал. 86, 114, 162
Богориди, Ем. К. 67
Богориди, Н. 18
Богориди, Ст. 18, 55
Богоров, Ив. А. (Ив. Андреев) 13, 60, 62, 67—68, 180
Бодлер, Ш. 192, 194
Бодянски, О. 177
Божидаров, Тр. 156
Божилов, П. 66
Божков, М. 148
Бозвели, Неофит — вж. Неофит Бозвели
Бозуков, А. 183
Болгар, Б. 143
Болгарин — вж. Каравелов, Л. Ст.
Бонев, Р. 130
Боре, И. 159
Борис III, цар (Борис, княз Търновски) 93, 109, 130, 137
Борис — Крум — вж. Начович, Гр. Д.
Ботев, Хр. 23, 29, 33—34, 36, 75, 137, 176, 178
Ботева, В. (по баща Везирева) 67, 75
Бочар, М. 18
Бошнаков, Г. Г. 108
Бошнаков, Д. К. 129
Бояджи, К. Д. 59
Бояджи, х. К. 46
Бояджи, П. 46
Бояджиев, Д. 193
Бояджиев, Ив. К. 88
Бояджиев, Н. 68
Бояджиев, П. Н. 43
Бояджиоглу, А. 47
Вояджов. Ив. 142
Боязоглу, Н. 51
Брадел, д-р Е. 122
Брадистилов, Ст. 174
Брайков, д-р Н. 68
Бракалов, Д. Т. 41
Бракалов, Хр. 108—109, 112—113, 117
Бранкович, К. 13
Браун, ген. 134
Брауншит, Р. 192
Бретон, Н. 142
Бриджес, Т. 96
Бриян, А. дьо 99, 169
Брофи, Ч. 162
Брус, И. 120
Брънчев, Ст. 118
Бръчков, Д. Ст. 117, 121
Бръшлянов, Д. А. 119
Бръшлянов, Ц. 94, 129
Брюнони, кардинал П. 159, 189
Брюсов, В. 193
Буботинов, М. 13
Будевска, А. 191
Буйнов, В. Хр. 42
Буйнов, Ст. Хр. 13, 18
Буки Покой — вж. Каравелов, Л. Ст.
Букянън, Г. У. 134
Бурбулон, Р. 136
Бурнан, Е. (Ст.) 96, 105, 114, 117
Бурмов, Ст. П. 131
Бурмов, Т. Ст. (Т. Вителов; Един българин) 13, 38, 56, 62, 67, 82, 128—129, 144—145, 147, 149, 151, 156
Бурмов, Хр. 174
Бурмова, А. 144
Бурмова, М. 130, 144
Бурмова, Р. — вж. Данева, Р. (по баща Бурмова)
Буров, Ив. Д. 121, 130
Бучукоолу, Бако Бакалов — вж. Каравелов, Л. Ст.

Бучукоглу, Велчо Бакалов — вж. Каравелов, Л. Ст.
Буш, К. дьо 108, 114, 118
Бушулков, д-р К. 130
Буюклу, Г. — вж. Мамарчев, Г. Буюклу
Бъклови, бр. К. 121
Бъкстон, лорд Н. 96, 129, 134, 169
Бъкстон, Ч. 96, 129, 144
Българов, Н. 114
Бързаков, Т. 129
Бъчваров, П. 89
Бъчваров, Хр. Г. 106—108, 120
Бьомхес, Фр. 117, 119
Бюстани, С. 109

V. — вж. Начович, Гр. Д.
Вазов, д-р Б. 130
Вазов, ген. Г. 169, 174
Вазов, Ив. 88, 117, 121, 130, 135, 143
Вазов, К. 66
Ваклидов, Ив. 148
Вакаро, К. А. 118, 134
Валдемар, принц 133
Валден, Х. В. 194
Валевска, М. 145
Валиери, В. 66
Валтер, Ф. 13
Вандори, Л. 117
Ванков 23
Ванков, И. 106
Ванков, д-р Л. 120
Ванков, П. 32
Василев, К. 179
Василев, Т. 151
Василий, митроп. 130
Василиу, М. 66
Василчин, П. Н. 118
Ватев, д-р С. 112
Вацлик, Ив. Ал. 165
Вацов, Г. 108
Вего, А. 13
Везирева, Венета — вж. Ботева, В. (по баща Везирева)
Векилов, Хр. 46
Велешки, Авксентий — вж Авксентий Велешки
Великсин, Др. 13, 18, 37
Величков, К. 79, 129, 174
Велков, П. 107
Велу, Ф. 119
Вендт, А. 115, 119
Венеамин Преславски 16
Венелин, Ю. Ив. 18, 70
Венизелос, Ел. К. 134
Вергул, проф. Д. М. 134
Веркович, Ст. 57, 67, 148, 167
Вернаца, Г. 98, 107, 112, 117, 119, 121, 134
Верндел 112
Верфел, Фр. 192
Верхарн, Е. 192—194
Вехтер, М. 143
Вецел, пор. 151
Виньи, Ал. дьо 192
Вилхелм II, император 93, 136
Винаров, кап. 174
Висарион, К. А. 48
Вите, граф С. Ю. 97, 129, 134
Вителов, Т. — вж Бурмов, Т. Ст.
Владигеров, П. 121
Владигеров, Х. 106, 108—109, 113—114, 118—121, 123
Владикин, Н. — вж Йонков—Владикин, Н.
Влайков, Т. Г. 129, 137
Влахиди, М. 72
Влахидис, Й. 43
Влачов, Ц. 43
Воге 99
Войводов, Ив. С. 129
Войводов, Н. 17, 39
Войников, Д. П. 29, 79, 121, 159
Войникович, Н. 72
Волов, П. 71
Воронцеви 161
Врангел, ген. П. 132, 174
Връбица, М. 13
Вторанов, Г. Д. — вж. Начович, Гр. Д.
Вудс, Х. Ч. — вж. Уудс, Х. Ч.
Вука, В. 60
Вучина, Г. 50
Вълков, Ив. 66
Вълкович 72
Вълкович, д-р А. 86
Вълкович, д-р Г. 13, 37, 101, 105—109, 112—115, 117, 119, 147, 149
Вълнаров, полк. 151, 169
Вълчанов, Х. П. 130
Вълчев, В. М. 51
Вълчев, Д. Ц. 129
Върбев 163
Вязмитинов, В. 174

Гаврилов, Г. 117, 119
Гаврилович, Св. 119
Гайдаров, М. 194
Ганович, П. 66
Ганчев, Д. 151
Гарашанин, Ил. 18
Гарван — вж Каравелов, Л. Ст.
Гарванов, Ив. С. 112
Гарибалди, Дж. 14
Гелев, Я. 109
Генадиев, д-р Н. 105, 109, 117—118, 120, 129, 169
Генадиев, П. 188
Генадиев, Х. 98
Генидуниос, Т. 47
Генков, Д. 62
Генович, Н. 67, 160
Геоков, А. В. 49
Георге, Ст. 192
Георгев, М. 55
Георги I, крал 90
Георгиади, М. 43
Георгиев, В. 129
Георгиев, В. п. — вж. Попгеоргиев, В.
Георгиев Недев, Евл. 13, 27, 37, 49, 62, 65—68, 70—71, 82, 85, 97, 115, 117, 119—120, 122, 128, 130, 133, 139, 176, 182
Георгиев, ген. К. Г. 145
Георгиев, К. М. 130
Георгиев, М. 114—115, 117, 120
Георгиев, Н. 109
Георгиев Недев, Хр. (Г. Христо, Горгорбашията, Иван Първанов, Хачо, Чорбаджиен) 13, 18, 48—49, 57, 62, 65, 67, 69—70, 176
Георгиев, Я. 108
Георгиевич, бр. 41, 54
Георгиу, В. 66
Георгов, Г. 118
Гервасий Левкийски, епископ 88, 166
Герджиков, М. Ив. 186—188
Германов 118
Геров Добревич-Мушек, Н. (Мълчан, Мушек) 60, 67, 71, 82, 149, 174—175, 177—181
Геров, Хр. 68
Геронвос, Д. 50
Герщекер, Фр. 25
Гешов, Д. 66
Гешов, Ив. 162
Гешов, Ив. Ев. 67, 69, 83, 88, 109—110, 112, 115, 117, 119, 122, 130—131, 137, 144, 160, 163, 167, 169, 176
Гешов, Ив. С. 130—131, 143
Гешов, Хр. 53, 66
Гешови, бр. 71
Гешови, бр. Ив. 60
Гешоглу 13
Гешоглу, Ив. 18
Гидиков, Ст. 13, 121, 188
Гика, С. 112
Гикулеску, Д. 13, 71
Гилбо, Х. 192
Гилфердинг, А. 175, 177
Гинчев, Ц. 13, 120, 122
Гирс, Ал. 82
Гирс, Н. К. 38, 101, 147
Гладстон, У. 70, 82, 128, 139
Гобие, А. 115
Говедаров, Ив. Г. 130
Гогов, Ст. У. 188
Гойсен, Ж. 119
Головин, А. 106, 114, 117, 120, 147
Головина, д-р А. 119
Голуховски, граф, А. 101, 129
Горанов, Б. 106, 117, 182
Горанов, Г. 115
Горбанов, П. 160, 163
Горгорбашията — вж. Георгиев Недев Хр.
Горов — вж Начович, Гр. Д.
Гочев, Я. 188
Гошев, Ив. Д. 109
Градинаров 107—108
Грамадов, П. 13
Гранвил 119
Грейвис, Ф. 96
Греков 71
Греков, Д. 82, 106—109, 117, 119, 163, 165, 167
Греков, М. Г. 130, 134, 160, 162—163
Грено, граф дьо 119
Грено, графиня дьо — вж Станчова, А. (по баща графиня дьо Грено)
Гресер 162
Григориадис, Хр. 48
Григорий, митроп. Доростоло-Червенски 25, 67, 82, 112, 122, 160, 164

Григорий, митроп. Търновски 52, 115, 117, 122
Григорий, патриарх 180
Григорий (Григориевич) Хилендарски, дякон 13
Григоров, Г. А. 24
Григоров, Ил. 77
Грозев, Ив. 118, 128, 130, 139
Грудов, Ив. 13, 17, 32, 106, 113
Грудов, Ст. 188
Груев, Г. И. 130, 149, 166
Груев, Ив. 72
Груев, Й. 13, 18, 121, 147, 162, 176, 182
Груев, майор П. 108, 174, 190
Груев, Т. Ц. 44, 48
Груев, Х. 42
Груйоглу, Ст. 61—62
Гудев, Ст. Т. 118
Гулкевич, К. 109, 114
Гурджи, Б. 48
Гучков, Ал. Ив. 134
Гълъб войвода — вж. Сариев, Хр. (Гълъб войвода)
Гърдев, Г. Д. 62
Гюйи, Р. А. 112
Гюлев, Е. Сл. 43
Гюмюшгердан, М. 58
Гюров, З. х. — вж. Хаджигюров, З.

Д. — вж. Начович, Гр. Д.
Давидов, А. 117
Давидов, Т. 183, 186
Дагарадинов 113
Дайнелов, Й. 13, 147
Дамба, Т. 43
Дамон, Т. 109
Данев, Вл. Ст. 128, 130, 134, 142—144
Данев, И. Ст. 128, 130, 143—144
Данев, д-р Ст. П. 67—68, 82, 90, 93, 97, 110, 119, **126**, 128—143, 147, 169
Данева, Л. И. 128
Данева, Р. (по баща Т. Бурмова) 128, 130, 143—144, 149
Данева, Т. В. 128
Данева, Т. П. 128
Данов 72
Данов, Хр. Г. 112, 121, 155, 166, 176
Данчов, П. 163
Даскалов 43
Даскалов, А. 117
Даскалов, Н. 151, 163
Даскалов, Р. 88
Даскалов, Хр. 13
Даскалович, А. П. 43
Даскалович, К. П. 43
Дацов, С. Ж. 121
Дебелянов, Д. 193—194
Девич, Г. 13
Деволан 106
Дели Матей — вж Матей, митроп. Самоковски (Дели Матей)
Делкасе 99, 129
Делчев, Г. 77, 132, 183, 186—187
Демел, Р. 192—194
Деникин, ген. А. И. 132, 137, 173
Денков, Г. 66
Денкоглу, Ив. 60, 67
Деньо Кьосето — вж Кьосето, Деньо
Д'Еспери, ген. 100
Дечев, Ф. 112, 114
Дешанел, П. 99, 134
Джамбазови, бр. 72
Джебаров, Т. Ив. 106, 108, 115, 119
Джелаледин 112
Джиджев, Ив. Г. 43
Джинот, Й. х. К. 55
Джувара 119
Джурджевич, полк. 13
Дзивгов, Ал. 129, 142
Диаманди, Д. 13
Диамандиев, А. 130
Диамандиев, В. 13, 148
Дизраели, Б. — лорд Биконсфилд 92
Димитриев, Е. 50
Димитриев, Р. 88, 132, 169, 174, 190
Димитров — вж. Начович, Гр. Д.
Димитров, Ал. 89
Димитров, З. 45
Димитров, К. 59
Димитров, М. 42
Димитров, Н. 46
Димитров, П. 105—109, 112—113, 117—119
Димитрова, д-р Е. 121
Димитрова, М. 115
Димитър, свещ. 52
Димитър войвода 25
Димов, В. 186

Димов, Г. 42, 58
Димов, Д. 186
Димов, Хр. 42
Динков, Г. 14
Динов, д-р В. 120
Динчев, Ив. 42
Дионисий, митроп. Ловчански 82
Дионисий, митроп. Никомидийски 74
Дионисий, митроп. Кюстендилски 53
Дионисий, митроп. Силистренски 16
Добнер 106, 109, 114
Добрев 132
Добрев, Ж. 112
Добрев, Ив. 122
Добрев, К. 48
Добревич-Мушек, х. Г. 181
Добревич-Мушек, Н. Геров — вж Геров Добревич—Мушек, Н.
Добрович, бр. 49
Добрович, В. 13
Добрович, К. 42, 47
Добрович, С. Д. 82, 89, 96, 101, 105, 112, 119, 129—130, 144, 169
Доброплодни, С. 13, 18, 60, 67, 79, 148, 159—160, 162, 182
Доганов, К. 23
Додопулос, Д. П. 42
Додопулос, бр. И. 42
Дондуков — Корсаков, княз А. М. 135, 162, 179
Дорев, П. 130
Доротей, митроп. Врачански 52—53, 71, 149, 159
Доспевски, Ст. 71
Доци, Л. Ф. 105, 114—115, 117, 119, 121, 123
Дочев, Ив. 47
Драга, кралица 145
Draganoff — вж. Начович, Гр. Д.
Драганов, Г. — вж. Начович, Гр. Д.
Драганов, д-р Ж. 163
Драгостинов, Ил. 24
Драгулев, П. 129
Драндар, А. 105—107, 130, 133
Драндаревски, майор 108
Драсов, Ив. 108
Дринов, М. 35—36, 79, 82, 88, 120—121, 133, 147—148, 157, 163—164, 174, 179—180
Друмев, В. (митроп. Климент) 13, 74, 78—79, 82, 121, 133, 142, 144, 154—155, 159—160, 163—164, 166, 190
Дрьослер, К. 32
Думба, бр. М. Х. 50
Думев (Кадров), В. 188
Душков, Ив. 43
Дървингов, П. 129—130, 188
Държилович, К. 13
Дюрастел, А. 120
Дянков, Ив. 58
Дянков, П. 66

Евдокия, княгиня 144
Евстатий, митроп. Пелагонийски 54
Евтимов, А. п. — вж Попевтимов, А.
Евтимов, Н. 59
Един Българин — вж Бурмов, Т. Ст. и Икономов, Т. Поппетров
Един любороден българин — вж. Кишелски, Ив. Попкиров
Едуард VII, крал 101
Екзарх, Ал. 13, 147, 182
Екзарх, Ив. 115, 130, 144
Елеонора, царица 130, 144
Елнас, Абдулах 51
Елиот, Ф. Е. Х. 112, 117, 119
Емин, Х. 60
Енев, Ив. С. 129, 143
Енчев, Д. 160, 163
Енчев, д-р Н. 164
Енчев, П. 35
Еренрот, ген. К. Г. 119
Етърски, А. Хр. 121
Ефтанович, Гр. 46
Ефтанович, Д. 46
Ефтанович, М. 46

Жабарац, Др. 13
Жадов, В. 175
Жакмини, Ж. 119
Жамс, Фр. 192—193
Жанпетри, Н. И. 37
Жантизон, П. 169
Жеков, Е. 119
Жеков, Н. 54

Жеков, ген. Н. 130, 169
Железаров, В. 107—108, 114
Желязкович, Г. 115
Жерарди, П. 192
Жечков, З. Д. 41
Жечков, Ст. Д. 45
Жечкович, Д. 45
Живановић, В. 13, 24
Живков, А. 13, 18
Живков, Г. 156, 174
Живков, Н. 55, 156
Живкова, В. — вж Благоева, В. (по баща Живкова)
Живкови, сем. 156
Живкович, Й. 18
Жинзифов, Р. 13, 60, 148, 176
Жирар, А. 96
Жостов, ген. К. А. 96, 103

Забарт 13
Загорски, К. 148
Загралов, Ст. Д. 46
Занмов, Ст. 101, 130
Запрянов, Б. 13, 32
Зарифи, бр. 51
Зафиров, А. 144, 174
Зафиров (Зафиропулос) Г. 13, 50
Захариади, В. П. 47
Захариев, Ст. 57
Зебровски, Е. дьо 119
Зеке, И. К. 50
Зеленогоров, Н. 93, 130
Зелёний, А. А. 154
Зерничек, Ив. 120
Зикос, К. 13
Зиновиев, И. 147
Златанов, В. 42
Златанов, Ст. 43
Златаров, проф. А. 191
Златарски, В. 174
Златарски, Н. 121, 148
Златев, В. 45
Златев, Ж. 42
Златов, П. 13
Златов, С. Сп. 129
Змейкович, Я. Д. 182
Зографов (Зографски), Н. П. (Мерун, Мерсин, Източник) 182—183
Зографски, Козма — вж Козма Зографски
Зографски, Н. П. — вж Зографов (Зографски), Н. П.
Зографски, Хр. 119
Золотарев, М. И. 175
Золотович 71
Золотович, Г. И. 66, 144, 147, 149—150
Золотович, Д. И. 149
Золотович, д-р Л. 122, 130—131, 136
Зориян, Ст. 188
Зъбов, д-р Т. 130

Ибсен, Х. 125, 192, 194
Иванеску, Д. — вж Каравелов, Л. Ст.
Иванов, Ат. П. 108, 122
Иванов, В. 194
Иванов, х. Д. 59
Иванов, Д. А. 72, 106, 113—114, 117
Иванов, Д. К. — вж Хадживанов, Д.
Иванов, Д. П. 114, 117
Иванов, Ив. 13
Иванов, Ив. Ст. 15, 67, 82, 106, 125, 153—154, 156
Иванов, М. 45
Иванов, Н. 93
Иванов, Ник. 44
Иванов, П. 23
Иванов, Р. 106, 119, 160
Иванов, д-р Сп. 182
Иванов, Ст. 18
Иванов, Хр. 42, 113
Иванов, Ю. 130
Иванови, бр. 184
Иванович, Хр. — вж Йованов (Иванович), Хр.
Иванчев (Иванчов), Т. 83—84, 117, 130, 174
Игнатиев, граф. Н. П. 33, 79, 101, 143, 145, 156, 175
Игнатий Кюстендилски 53
Игнатий Рилски 130
Йеротей, митроп. Смирненски 75
Изволски, А. 97—98, 162
Изворски, Ст. 13
Изет ефенди 60
Изет, А. 109
Източник — вж Зографов (Зографски), Н. П.
Икономов, Г. 13
Икономов, Д. 106, 115, 160,
Икономов, И. В. 133
Икономов, д-р К. 159, 167
Икономов, Н. 159

Икономов, П. 23—24, 108
Икономов, Теодосий 13, 18
Икономов, Т. Поппетров (Лаврентий, Хавезов, Един българин; духовно име Йосиф) 13, **157**—158, 160—167
Икономович, Д. 13
Иконому, В. 74
Иларион, епископ Ловчански 53
Иларион Макариополски 14, 16, 52—54, 62, 79, 149, 180
Илиев, Ат. 193
Илиев, С. 46
Илиев, Ст. 43
Илиев, Т. 43—44
Илиев, Я. 66
Илиеску 113
Империали 105
Индже войвода 18, 28
Йоаким Кизикски 74
Йоан 57
Йоаниди, Панайот — вж Панарет Рашев, митроп. Погонишки
Йоаникиев, х. поп Т. 59
Йоанна, царица 130, 144
Йоасаф, поп 59
Йованов, С. 17
Йованов (Йованович), Хр. 42—43
Йованович, А. 42
Йованович, К. 23, 122
Йованович, Л. 13
Йованович, М. п. вж Попйованович, М.
Йованчов, Анг. 42
Йовчев, Л. — вж Йосиф I, екзарх (Л. Йовчев)
Йонеску, Т. 134
Йонин, А. 82
Йоних, Вл. 34
Йонков — Владикин, Н. 106, 112, 130
Йончов, Н. 42
Йорданов, Й. п. — вж. Попйорданов, Й.
Йорданов, М. 134
Йорданов, П. Н. 23
Йосиф, архим. 57
Йосиф, дякон — вж Икономов, Т. Поппетров
Йосиф I, екзарх (Л. Йовчев) 56, 60, 79, 82, 89, 98, 105, 112, 136, 159, 165
Йосиф Соколски 16, 82, 100, 159, 176, 180
Йоцов, Д. 122, 130, 144—145
Ирби (Ърби), А. П. 13
Иречек, д-р К. 68, 106—107, 109, 113, 117, 120—121
Исайя 48
Исая, архим. 13

К. — вж Начович, Гр. Д.
Кабакчиев, Г. 117
Кабакчиев, Г. Н. 46
Кабакчиев, Ив. Г. 44
Кабакчиеви, бр. 44
Кабакчиолу, Г. 54
Каблешков, Ст. 13
Казанакли, Ив. 13
Казбич — вж Милев, Гео
Кайар, В. 114, 119
Калдовски, Л. 77
Калвент, И. Д. 48
Калверт 178
Калев, Ил. 43
Калиник 75
Калиникос, йеромонах 74
Калинов, Д. 144
Каличе, барон Х. 112
Калканджиев, К. 188
Калмич, С. 94
Калноки, граф 101, 114
Калутеску, И. С. 72
Калчев, д-р Ив. 48
Калчев, К. х. — вж Хаджикалчев, К.
Калчо, Л. — вж Каравелов, Л. Ст.
Каляндживев (Каляндживи), П. Ц. (Първан Клатев) 13, 70, 147, **152**, 154—155
Каляндживев (Каляндживи), Ц. 153, 157
Камбон, Ж. 169
Камбуров, Д. 109
Камбуров, Х. 13
Камерон, А. 96
Кандиларов, М. 129
Канели, Р. 121
Каниц, Ф. 82
Кантарджиолу, х. Н. Д. 21
Капричев, П. 129
Каравасилев, М. 129
Каравела — вж Каравелов, Л. Ст.

Каравелов, Иля Стоев — вж Каравелов, Л. Ст.
Каравелов, Л. Ст. (Личо Каравелов, Каравела, Личо Стойчев, Иля Стоев Каравелов; Л. Куручешмелъ, Кара Мустафа, Кара Мустафа Бучукоолу, Бако Бакалов Бучукоолу, Черния Вельо, Велчо Бакалов Бучукооглу, Д. Иванеску, Л. Пугало, Фрайхер фон Цървулко, Хъръ, Павлов, Михо, Балкански родолюбец, Барон Лулчо, Болгарин, Буки Покой, Гарван, Л. Калчо, Карачун, Л. С. Кръстица, Один из членов болгарского комитета, Хаджи Вощац, Южный славянин, Янко) — 13, 19, 21—24, 27, 29, 33—34, 36, 60, 154, 156, 167, 176, 178
Каравелов, Личо — вж. Каравелов, Л. Ст.
Каравелов, П. 21, 37, 68, 74, 84, 86, 92, 107—109, 119, 133, 147—148, 164, 167
Каравелов, Ст. 21, 60
Каравелов, Хр. 23
Каравелова, Е. 130
Каравелова, Н. 21, 24
Карагеоргевци 18
Карагьозов, В. Н. 130
Карагьозов, Н. 46
Карагьозов, С. 59, 107, 118
Карагюлев, Ал. 142
Караджа, Стефан 29, 59, 68
Караджов, С. 115, 117, 119, 121, 130
Карайовов, Т. 130, 188
Каракановски (Караконовски), В. 82, 88, 130, 147, 160
Каракашев, 49
Каракашев, А. Г. 115, 123
Каракашев, Ат. Н. 44, 49, 53, 66
Каракашови 71
Кара Кольо 28
Караконовски, В. — вж Каракановски (Караконовски), В.
Каракудин, Мл. 13
Караманджуков, Хр. 188
Караминков 71
Караминков, Хр. Д. 13, 47, 66
Караминкова, Ел. 182
Карамихайлов, Г. 42, 57
Кара Мустафа — вж. Каравелов, Л. Ст.
Кара Мустафа Бучукоолу — вж Каравелов, Л. Ст.
Каранджулов, Ив. 130
Каранов, Еф. 56
Каранфилович, Н. 130
Карачун — вж Каравелов, Л. Ст.
Карданин, Г. 134
Кареади 13
Каркаликов, Н. Н. 55
Карл, ерцхерцог 98
Карловски, Г. 13
Карол I, крал 37, 85
Касабов, Георги Милев — вж Милев, Гео (Георги Милев Касабов)
Касабов, Ив. 13, 17—18, 88, 130, 155
Касабов, М. 191, 194
Касабова, П. 194
Касапски, Н. 58
Касарджян, Г. 50
Касиев, д-р Григор — вж Милев, Гео
Касъров, Б. Ив. 121
Касъров, Ив. Б. 121
Катранов, Н. 106
Каулбарс 167
Каулбарс, ген. А. В. 69, 83, 105, 107
Каулбарс, ген. Н. 38, 82, 86, 101, 107—108, 174, 181, 190
Квиатковски, Л. 13
Кейе, *Е. 105, 114, 119*
Кемал паша 99
Кервански, Еман. — вж. Начович, Гр. Д.
Кереков, Я. 42, 57
Кермекчиев, д-р А. 122
Кермекчиев, К. 122
Кермекчиев, П. 71, 122
Кесяков 50
Кесяков, х. В. Д. 42
Кесяков, К. И. 43, 182
Кесяков, П. Д. 43
Кесяков, С. 42, 48
Кесяков, Т. И. 43
Кефалов, М. 122
Кидов, Ив. 129
Килифарев, М. 71

Кипров, Ал. 89, 129, 138, 186, 188
Киреев, Ал. 34
Кирил (славянски равноапостол) 16, 36, 123, 147, 177, 180
Кирил Нектариев, протосингел 177, 181
Кирков, М. 71—72
Киркович, Г. 71
Киркович, д-р Ст. 96
Киркор — вж Начович, Гр. Д.
Киров, Н. 42
Киров, С. 112
Киряков, д-р Д. 139
Киселия — вж Кишелски, Ив. Попкиров
Киселов 48
Киселов, Г. В. 24, 88, 123, 130, 134
Киселов, П. Г. 46
Киселски, Ив. К. — вж Кишелски, Ив. Попкиров
Кисимов, х. Г. Д. 46
Кисимов, П. 13, 106—107
Кисов, подполк. С. И. 125
Китанчев, Тр. 79, 91
Кишелски, Ив. Попкиров (Иван Киров Киселски, Киселия, Един любороден българин) 13, 23, 25—27, 106, 147, 182
Клайст, фон 93
Клатев, Първан — вж Каляндджиев (Каляндджи), П. Ц. (Първан Клатев)
Клементина, княгиня 144
Клепанов, Ат. 106
Климент, епископ Врачански (Гр. Шивачев) 144
Климент, митроп. — вж Друмев, В. (митроп. Климент)
Княжески, х. З. х. 58, 68, 176
Князев, Г. 13
Кобеко 97, 136
Ковалевски, Е. П. 23, 26, 175
Ковач, д-р 117
Ковачев, Вл. 183, 188
Ковачев, Й. 159—160, 163, 166
Ковачев, Н. С. 50, 130
Ковачев, П. 188
Ковачев, ген. Ст. 169
Ковачев, Я. 130
Ковачевич, Ал. 50
Кожухаров, д-р Г. 112, 117
Козак-Чермак, Е. 134
Козаров, д-р А. 130
Козма Зографски 154
Койков, х. Ст. 18
Койчов, Т. П. 59
Колаксъзов, Л. 43
Колев, Г. 42
Колев, З. 43
Колони, М. 68
Колушев, д-р Н. 130
Кондолов, Г. 185—186
Конкович, Ап. 44, 61
Константин, княз 169, 171
Константин I, крал 90
Константин, архим. 160
Константин, митроп. 166
Константинидис, Ат. 48
Константинов, А. 109
Константинов, Ал. 133
Константинов, Н. 129
Константинович, С. 120
Копиткин, Н. 120
Корабаров, П. 190
Коробков, Ал. Н. 134
Костадинов, Ил. 77
Костов, Ив. п. — вж Попкостов, Ив.
Костов, Л. 44
Костов, Ст. 176—177
Костович, Д. 66
Костурков, Ст. 137, 139
Котляревски, Ал. 22
Коча, С. 13
Кошери 99
Крайнович, Г. А. 46
Крамарж, К. 88
Крачунов, К. 130, 134
Кретиен, ген. 96, 137—138
Крум, хан 22
Круша, З. 176, 180
Кръстев, Г. 21
Кръстев, Н. 45
Кръстев, Хр. Н. 44
Кръстевич, Г. 18, 137, 147, 162 177
Кръстевич, П. А. 71
Кръстич, бр. А. Д. 66
Кръстьов, Ат. Б. 57
Кртица, Л. С. — вж Караелов, Л. Ст.
Ксантопулос, Н. 48
Куза, княз 18
Кулаксъзов, Л. — вж Колаксъзов, Л.

Кулин, Ив. 18
Кумани, А. 82, 88, 166
Купер, бр. 51
Куриан, П. 51
Куропаткин, ген. 97
Куртев, Ан. 42
Куртович, П. 43
Куручешмелъ, Л. — вж Караелов, Л. Ст.
Кусевич, Методий — вж Методий Кусевич, митроп. Старозагорски
Кутинчеви, бр. 48
Куцодимитрис 120
Кушев, Ив. Т. 129
Кълев, Ив. 23
Кънев, Ж. 129
Кънев, М. 42
Кънчев, свещ. М. 59
Кънчов, В. 39, 82, 91, 130, 141
Кърджиев, Г. А. 68, 82, 130, 133, 190
Кърджиев, Н. А. 129
Кърджиев, д-р П. 130
Кързон, лорд 100
Кърскиев, В. 119
Кършовски, Ив. 13, 23
Кьовезди, Т. 117
Кьойбашиев, Д. х. Г. 41
Кьойбашиев, х. Н. 41
Кьосето, Деньо 42

Ла Боеси 129
Ла Булиние 134
Лаврентий — вж Икономов, Т. Поппетров
Лазаридис, Н. 49
Лазаров, М. 77
Лазару, А. 49
Лако, М. 117
Ламсдаун, маркиз 112
Ламсдорф, Вл. Н. 88, 97—98, 134, 136
Ламуш, Л. 109
Ландес 165
Л'Аронж, А. 125
Ласкарис, Ем. 13
Лафарг, М. дьо 105, 112, 117, 134
Лафчиев, С. Н. 130, 144
Леви, И. В. 50
Леви, М. 48
Леви, С. 48
Левски, В. 13, 24, 29, 33, 95, 106, 176, 178
Леже, Л. 121
Лемоние, К. 192
Ленай, П. 169
Лермонтов, М. Ю. 192
Лещов, Г. С. 43
Лещов, Ив. С. 43
Лилиев, Н. 192, 194
Лобанов, Л. Б. 175
Лодер, Б. 88
Лоти, П. 105
Лукиянов, С. И. 147
Луков, ген. Ив. 130
Луков, ген. майор Хр. 130
Людсканов, Ал. Кочов (Николов) 32, 38, 82, 85—86, 88—94, 130, 141, 144
Людсканов, К. Ал. 88, 93, 151
Людсканов, Н. (Кочо) 93
Людсканова-Рачева, М. 88, 93
Людсканова, Н. 87—88, 91—93
Людсканова, Р. Ал. 88, 93
Ляпов, Д. 183
Ляпчев, А. 96, 100, 130, 144

Мавриди, Ив. 13
Мавридов, Р. х. П. 41, 55
Маврокордато, Т. А. 119
Маджаров, Л. 186
Маджаров, М. Ив. 130, 147
Майерхолд, В. 192
Майринг, Г. 192
Макарий, архим. 159
Макариополски, Иларион — вж Иларион Макариополски
Макдоналд, Р. 100
Македон, Георги — вж Раковски, Г. С.
Македон, Сава — вж Раковски, Г. С.
Макензи, Г. Мюр 13
Максим Райкович, архим. 13, 27, 71, 122
Маларме, Ст. 192
Малашевски, Н. 183
Малинов, Ал. 98
Мамарец (Мамарчев), Ст. 13
Мамарчев, Г. Буюклу 13, 18
Манафов, Ив. 71
Манафов, Х. П. 116
Манджуков, Др. Д. 41, 56, 61
Манолов, Й. 43
Мантов, Д. В. 108—109

Манчов (Манчев), Д. В. 130, 148
Манчов, Я. 106
Манчович, В. Д. 13, 59, 106
Маринов, Д. 112
Маринович, К. 44
Мария Луиза, княгиня 135
Марков, п. Д. 183
Марков, И. 17—18
Марков, Н. 107, 129, 162
Марков, Т. 13
Маркова, Р. 57
Матев, А. 34
Матев, Г. 34, 106
Матеев, П. 108, 130—131
Матей, митроп. Самоковски (Дели Матей) 52
Матов, Хр. 188
Маутнер, Ед. 114, 117
Мах, Р. фон 96, 134
Махмуд II, султан 75
Мачуковски, В. 13
Маяковски, Вл. 192—193
Медакович, Д. 13
Меймароглу, Г. 59
Мелетий митроп. Софийски 54, 122
Мелников, А. А. 175
Менаши, А. 51
Менгес, А. 37—38, 105
Менини, Р. 134
Мерсин — вж Зографов (Зографски), Н. П.
Мерун — вж Зографов (Зографски), Н. П.
Метерлинг, М. 194
Мететелов, кап. 134
Методий Кусевич, митроп. Старозагорски 79, 82, 122, 149
Методий (славянски равноапостол) 16, 36, 123, 147, 177, 180
Метцгер, М. 194
Мехмедов, х. Абдиоглу 44
Мидхат паша 71, 167, 180
Миладинов, Д. 18, 53
Миладинов, К. 13, 18, 182
Миладинови, бр. 18, 53, 177
Милан IV Обренович, крал 35, 37, 123
Миланович, Г. 13
Миларов, Св. 82, 106, 130, 133, 142
Милев, Гео (Георги Милев Касабов); Казбич, д-р Григор Касиев; Ратибор, Р. Слантов) 190, 192—194
Милев, Ст. 188
Милева, Л. 194
Милева, М. 191, 194
Милер, Ор. 22
Милеран, А. 96
Милетий, митроп. Софийски — вж Мелетий, митроп. Софийски
Милетич, Л. 121, 129—130, 188
Милош, княз 72
Милошев, свещ. М. 122
Mills — вж Начович, Гр. Д.
Минков, Г. К. (Мрачний, Пашата, Батюшка, Чорбаджи Натко) 184—188
Минков, Н. 72
Минков, Т. Н. 13, 18, 68, 83, 130, 164, 176
Минович, М. 13
Минцес, Б. 112
Минчов, Н. 66
Минчович, Д. П. 112
Минчович, д-р П. 105, 159—160
Минчоолу (Минчооглу) х. Н. х. Д. 47, 50, 53—54, 58, 66
Миразчиев, Д. 183
Миркович, д-р Г. 18, 125, 159, 176
Миркович, Р. В. 13, 45, 72
Мирчев, Ст. 130
Мирчо войвода 18
Мистрахе, А. 50
Митов, А. 88—89
Михаил, митроп. сръбски 13, 75
Михайлов, А. 50
Михайлов Амф. 53
Михайлов, В. 46, 66
Михайлов, Й. 130
Михайлов, М. 130
Михайлов, Ст. 130
Михайлович, Ж. 13
Михайлович, С. 13
Михайловски, Н. 164
Михайловски, Ст. 186
Михалев, В. 71
Михалчев, Д. 188
Михо — вж Каравелов, Л. Ст.
Мицич, Л. 192
Мишев, А. х. — вж Хаджимишев, А.
Мишев, П. х. — вж Хаджимишев, П.

Мишу, Н. 129, 134
Молиер 193
Молов, д-р Д. 32, 82, 130, 142
Момчилов, Ив. 70
Моравенов, Г. А. 45, 60, 148, 176
Моравенов, К. Д. 13, 176
Моравенов, Л. 166
Морфов, В. 41, 45
Морфова, Хр. 144
Москов, Ив. 88
Мрачний — вж Минков, Г. К.
Муравьев, граф *97*
Мурузи, княз А. 71
Мусевич, П. 148
Мустафа байрактар 28
Мутафов, д-р Хр. *88, 92, 129*
Мутафова, Н. 92
Мутев, Д. 61, 176
Мутева, Е. 177
Мутевски, Т. *68*
Муткуров, С. 123, 175, 190
Мушанов, Н. 130
Мушек — вж Геров Добревич — Мушек, Н.
Мълинс, Кл. 90, 94
Мълчан — вж Геров Добревич — Мушек, Н.
Мънзов, Ив. *35*
Мънк, Дж. 96
Мърквичка, И. В. 88
Мърфи, Д. И. 105, 169
Мьорике *192*
Мюир, леди Н. (по баща Станчова) 93, 96, 101

Н. (N — вж Начович, Гр. Д.
Наботков, П. 116
Нагричов — вж Начович, Гр. Д.
Нагричов Горич — вж Начович, Гр. Д.
Найденов, Г. 123
Найденов, Ив. К. 62, 129
Напетов, П. 188
Натанаил, митроп. Пловдивски и Охридски 54, 166
Наумов, А. 112
Начевич, Григорий — вж Начович, Гр. Д.
Начов — вж. Начович, Гр.Д.
Начов, Н. А. 130
Начович, Гр. Д. (Григорий Начевич, Димитров, Начов; Г. Аваакумов, К. Бележников, Борис — Крум, Г. Д. Вторанов, Горов, Г. Драганов, Draganoff, Еман. Кервански, Киркор, *Mills, Нагричов, Нагричов Горич*; инициали: A, V, Д. К, H (N), X. Y. Z.) 35, 68—69, 72, 82, 96, 101—102, 104—111, *113, 115, 117—126, 130, 147*, 160, 162, 164, 166—167, 190
Начович, Д. 44, 66, 124
Небил бей 105
Невлински, М. Ф. 105
Невлянски, Т. Д. 129
Недев, Цв. 176
Недков, Т. 105, 112
Недялкович 71
Недялкович, бр. 66
Недялкович, В. 66
Недялкович, Ив. 56
Недялкович, Хр. 66, 71
Нейчев, В. 121
Неклюдов, А. 105, 134
Некович, Ат. 14
Нектариев, Кирил — вж Кирил Нектариев, протосингел
Нелидов, А. И. 98, 175
Немирович-Данченко, В. Ив. 70, 134
Ненов, Й. 176—177
Ненов, Т. 37
Неофит Бозвели 14, 16, 18
Неофит Рилски 18, 54, 177, 181
Нерезов, полк. 130, 169
Нефтянов, К. 129
Никандрос, митроп. Погониански 73—74
Никифоров, ген. майор Н. — 151, 169
Никола Петрович, княз Черногорски 18, 72
Николаев, ген. Д. 105, 169, 190
Николаев, П. 14
Николай II, император 97, 101, *136*
Николаевич, княз Николай 35
Николай Петрович, княз — вж Никола Петрович, княз Черногорски
Николау, Д. 66
Николау, Ив. 66
Николич, Ст. 14
Николов, А. 77
Николов, Г. 66, 140

Николов, М. 45
Николов, Р. 182
Николов, кап. Р. 39
Николов, Х. 138
Николова, Ел. 57
Никълсън, Х. 96
Ницше, Фр. 192
Нобле, А. 114
Новиков, Е. 60
Нотович, Й. 134
Нулие, А. С. 14
Нютон, лорд 96, 100

Обер, М. 98
Обреновичи 18
Обретенов, Н. 117
Общи, Д. 33, 176
Общински, Д. 188
Овчаров, С. 68
Огнянович, К. 18
Оджаков, П. 14, 148
Один из членов Болгарского комитета — вж Каравелов, Л. Ст.
О'Конор, Н. Р. 105, 112, 114, 119
Ольхин, А. 14
Омар 192
О'Махони 139
Омер, С. 48
Ону, А. 143
Онуфрий Попович, архим. 14
Орлов, свещ. 14
Орловски, граф. А. 134
Орцето — вж Попйорданов — Орцето, Й.
Остерзетцер, А. 114
Офенберг, барон 71

Павлидис, К. А. 43
Павлов — вж Каравелов, Л. Ст.
Павлов, Д. 14, 17
Павлов, Мл. 14
Павлов, П. Д. 48
Павлович, Л. 14
Павлович, Н. 36, 62, 123
Павлович, Хр. 95
Павлович, Цв. 39
Павурджиев, Д. Н. 47—48
Пазвантоглу 28
Паисий, епископ 52
Паисий Ефески 73
Паисий Пловдивски 16, 52, 54
Палаузов 71, 155
Палаузов, В. 68
Палаузов, Н. 68
Палаузов, Н. Хр. 14, 18, 54, 147—149, 176—182
Палаузов, Сп. Н. 14, 154, 176
Палаузови 182
Палашовски, С. 165
Палеолог, Ж. 96, 99
Палеолог, С. 15
Пампури, П. 142
Панарет Ираклийски 74
Панарет, митроп. Пловдивски 16, 54
Панарет Рашев, митроп. Погонийски (Панайот Йоаниди) 18, 54, 71, 72—75, 122
Панаретов, С. 85, 88, 130
Панафио, дьо 100
Пандази, Н. 49
Паница, Е. 130
Паница, бр. Е. 66
Паница, майор К. А. 105, 109, 151, 174, 190
Паница, С. Е. 82
Паничков, х. Д. Н. х. — вж Хаджипаничков, х. Д. Н.
Панов, Ал. 190
Панов, д-р В. 159
Панов, К. Н. 42
Панов, Ол. 32—33, 151
Панов, Т. 156
Панов, Тр. Л. 33
Панович, д-р В. 14
Пантелеев, Г. 106
Пантос, бр. 46
Пантос, П. А. 46
Панулеску, Р. 66
Панчев, Мл. 188
Панчев, Т. 175, 181
Пападополу, В. 14
Папазов (Папазоглу), Д. Д. 41, 56, 60
Папазов, Т. 14
Папазоглу, Б. Д. 41
Папазоглу, бр. Д. 50
Папазоглу, Д. Д. — вж Папазов (Папазоглу), Д. Д.
Папазоглу (Попович), С. 18
Папазоглу, Хр. Т. 41
Папинио, И. 101
Паприков, ген. Ст. 96—99, 130, 133, 169
Пардов, Й. 90
Паренсов, П. 82, 86, 89, 106
Партений, архим. 14

Партений, митроп. Янински и Веласки 74
Партений Полянски 53
Парушев, д-р А. 164
Парчевич, П. 82, 143
Пасаров, Г. 129
Паскевич — Еревански, ген. 181
Пасхов, В. 188
Патев, П. 112, 130
Пашата — вж Минков, Г. К.
Пашев, К. 72
Пашов, М. 14
Пашов, П. 130
Пеев, Ив. 130
Пеев, Т. 36, 122, 166
Пейн, Дж. Б. 139
Пейович, П. 14
Пелагонийски, Авксентий — вж Авксентий Пелагонийски
Пелас, Е. 66
Пенов, С. 71
Пенчович, х. Ив. х. — вж Хаджипенчович, х. Ив.
Пенчович, Кл. 44
Пенчович, Ст. 14
Перниело, К. 119
Пети дьо Тозе, Ж. 105
Петков, Б. 56, 62, 68, 147, 176, 178, 180—181
Петков, Д. 96, 98, 105, 109, 112, 119, 133, 169, 174
Петков, Й. 121
Петков, Н. 42—43
Петков, П. Д. 169
Петкова, К. 55
Петкова, Н. 55, 57, 176—177
Петкови, бр. 43
Петкович, Ан. 14
Петкович, бр. 66
Петри, Ж. 162
Петров, А. 109, 112, 121
Петров, Б. 68
Петров, Бачо Киро 133
Петров, Г. 121
Петров, Георги 183
Петров, Гьорче 183, 186, 188
Петров, Д. 144
Петров, Ив. х. — вж Хаджипетров, Ив.
Петров, Р. 96—97, 105, 107—108, 112, 117, 119, 151
Петров, д-р Р. 17
Петрович, Д. 14
Петрович, Ив. 14
Петрович, К. х. — вж Хаджипетрович, К.
Петрович, Нед. 71
Петрович, княз Николай — вж Никола Петрович, княз Черногорски
Петрович, д-р П. 163—164
Петрович, П. Т. 46, 50
Петрококино, М. Д. 50
Печеняков, Х. 41
Пешев, П. 23, 121
Пешович, К. 43, 53
Пеячевич, Г. 82
Пий IX, папа 180
Пико, Фр. Ж. 169
Пиколо, Н. 95, 122
Пипероглу, Г. 48
Пиринис, Сп. 14
Пирогов, Н. 18
Пиронков, А. Д. 121
Пискович, П. 42
Пичулев, П. 106
Пишон, Ст. 98—100
Пишурка, Кр. 14, 18
Планински, д-р Н. 108, 148
Поанкаре, Р. 134, 171
Поансар, Л. 134
Победоносцев, К. 96
Погодин, М. П. 26
Погонийски, митроп. — вж Панарет Рашев, митроп. Погонийски
Погончев, К. П. 77
Подвързачов, Д. 194
Подгорни, А. 106
Пожарлиев, Ив. 183
Поликарп митроп. Патароликийски 54
Поляков 37
Поменов, д-р К. 68, 130 — 131, 143
Пометков, В. Д. — вж Стоянов, В. Д. (псевд. В. Д. Пометков)
Понсонби, А. 100
Попвасилев, К. 18
Попгеоргиев, В. — вж Чернодрински, Войдан (В. Попгеоргиев)
Попдимитров, свещ. Е. 59
Попдимитров, Ем. 191
Попевтимов, А. 77
Попеску, бр. 66
Попйованович, М. 135
Попйорданов — Орцето, Й. 186, 188
Попкостов, Ив. 77

Поп Кръстю 24
Попмарков, Хр. 21
Попов, майор 123
Попов, В. 67
Попов Д. 24, 118
Попов, Д. А. 108
Попов, Д. Хр. 32—33, 106
Попов, К. 142
Попов, Л. 23
Попов, М. 109, 112, 117, 121
Попов, х. М. 61
Попов, Н. 117, 121
Попов, Н. — вж Поповски, Н. Поптърпов
Попов, Н. Х. и синове 66
Попов, Н. Хр. 68
Попов, П. 119
Попов, П. Е. 47
Попов, Р. 22, 106
Попов, Я. К. 106, 118
Попович — вж Папазоглу (Попович), С.
Попович, бр. 14
Попович, В. 14, 55
Попович, Д. 114, 116, 119
Попович, К. 14, 68
Попович, К. Г. 117
Попович, М. 14, 49, 71, 107—108, 114, 117—119, 122—123
Попович, Мих. 49
Попович, Н. 14, 66
Попович, Онуфрий — вж Онуфрий Попович, архим.
Попович, П. 68
Попович, Р. 180
Попович, Ст. 14
Попович, Т. Н. 57
Поповски, Н. Поптърпов (Н. Поповски, Н. Попов) 76—77
Поповски, сем. 77
Попорушев, Т. Ал. — вж Александров Попорушев, Т.
Попхинов, А. 33
Пранджов, Г. 48
Пранджов, Ст. С. 50
Пранчов, С. Г. 130
Преславски, Венеамин — вж Венеамин Преславски
Преславски, Ив. 66
Прижов, Ив. 24
Примо, х. Ставри 59
Принков, К. 71
Продром, хаджи 58
Прокопий, йеромонах 14
Прокопова, Л. 144
Протич 71
Протогеров, Ал. 130, 140
Прудкин, А. 88—89, 133—134
Пугало, Л. — вж Каравелов, Л. Ст.
Пулеков, Хр. 176—177
Пулиев, В. 71
Пулиев, Е. 130
Пулиев, Ив. Т. 66
Пулиев, Л. 71
Пулиев, Н. 42, 66
Пулиев, Хр. Н. 97, 109, 130
Пулиев, Хр. Т. 42, 66, 70—71
Пушкин, А. С. 193
Първанов, Ив. — вж Георгиев Недев, Хр.
Първанов, Н. 14
Пърличев, К. Гр. 188

Рагозин, Л. И. 117
Рада Пловдивска 23
Радев, Ал. П. 130
Радев, С. 97, 169, 188
Раденкович, И. 14
Радивоев, М. 122
Радионов, Ив. 121
Радов, свещ. Ив. 78
Радославов, д-р В. 84, 99, 105, 108, 118, 129—130, 137, 139, 160, 190
Радославов, Г. 71
Радославов, Ив. 194
Радославов, М. 23, 106, 108
Радославов, д-р Ст. 122
Радославов, Цв. 14, 44, 72
Радулов, Л. 114, 120
Радулов, С. 14, 177
Радулов, Сл. 42
Радулов, Ст. 42
Развигоров, А. 183
Развигоров, М. 183
Раздолов, Ат. 183
Райков, Ст. 60
Райков, Ф. 43
Райкович, Максим — вж Максим Райкович, архим.
Райкович, Р. Н. 117
Райна княгиня — вж Футекова, Р. п. Г.
Райнер, А. 14

Райнов 156
Райнов, Б. 121
Райнов, К. 57
Райнов, Н. 194
Райнов, Т. 14, 106
Райчев, Б. 68
Раковски, Г. С. (Георги Стойкович Раковски, Георги Стефанидис, Георги Македон; Съби Стойков, Сава Раковски, Сава Стефанидис, Сава Стефанович, Сава Македон) **11**, 18, 62, 70, 95, 120, 123, 125, 181
Раковски, Сава — вж Раковски, Г. С.
Ранов, К. 14
Рапопорт 119
Расидеску, Ст. 14
Раскин, Ж. 169
Рат, Ш. 117
Ратибор — вж Милев, Гео
Рафаели, Х. 66
Рафаилов, Ив. 134
Рачев, Ив. х. — вж Хаджирачев, Ив.
Рачев, П. 88
Рачински, Ал. 18, 182
Рачов, Р. М. 121
Рашев, Панарет — вж Панарет Рашев, митроп. Погониански
Рашеев, В. 18, 49—50
Рейнал, Ж. 100
Ремизов, А. 192
Ремлинген, А. 163
Репанов, А. 14
Рети, А. 118
Рефик бей 105
Рибо 99
Ридезел 108
Риза паша 105
Ризов, Д. 112, 130, 135
Ризов, Ж. 77
Рил, Й. 14
Рилке, Ер. М. 192
Рилски, Игнатий — вж Игнатий Рилски
Рилски, Неофит — вж Неофит Рилски
Ристич, х. Р. 50
Робев, Ан. 57
Робовски, А. 176
Робовски, Ст. 176
Роденбах 194
Рокерб, Л. 113
Романенко, А. 106
Романовци 123
Росети, Г. 14
Рот, Г. 123
Руевски, Д. С. 116, 121
Руменов, В. 108
Русев, д-р М. 87, 120
Русович 14
Русович, д-р К. 129
Ряпов, Ст. 14, 18
S. D. 39

Савич, Ан. 14, 37
Савов, ген. М. П. — 96, 105, 109, 123, 129, 133, 137, 167, 169—171, 174
Савович, Н. 14
Сазонов, С. Д. 137, 169
Саид паша 105
Сакроз, Ж. 114, 116
Сакъзов, Я. 130, 134, 137
Салабашев, Ив. 115
Салех, Ю. И. Е. 48
Салих Мюнир паша 105
Самарджиев, К. Г. 77—78
Санари 115
Сандански, Я. 111, 183
Сандерсон, П. 107
Сапунджи, Ан. 57
Сапунов, Ив. 14, 48
Сапунов, Н. 14, 147
Саранов, Ив. 118
Саранов, Н. В. 25
Сарафов, Б. 183—184, 186,—188
Сарафов, ген. Ив. К. 130, 132 169, **172**—173
Сарафов, К. 97
Сарафов, М. К. 82, 93, 98, 130, 132—133, 144, 174
Сарафов, д-р Ст. 144, 174
Сарду, В. 120, 125
Сариев, Хр. (Гълъб войвода) 32, 130
Сароглу 122
Сасон, Д. 51
Сафет паша 82, 119
Сафир, М. А. 115, 119
Сахаров, В. 98
Сахатчиев, Т. 68
Сахатчиев, Хр. 71
Свирачев, Ив. 129
Селвели (Селвили), Д. Н. 107

Селвели, Е. 50, 66
Селвели, Н. Е. 68
Селимински, д-р Ив. 14, 18, 27
Серафимов, С. Г. 41
Сефи, А. 51
Сечени, граф Ст. 119
Сидов, П. 77—78
Силянов, Хр. 93, 129, 133, 186, 188
Симеон, митроп. Варненски и Преславски 79, 96, 130, 160, 166
Симеон Палеолог 15
Симеонов 72
Симеонов, Ив. 66, 68—69, 107, 117
Симеонов, Ст. 116
Симидов, Ф. 23, 116, 118, 129
Симов, Ат. 45, 47
Симов, Х. А. 47
Симу, Г. 14
Сис, Вл. 134
Скобелев, ген. М. Д. 129, 144
Славейков, Ив. 37
Славейков, П. П. 105, 193
Славейков, П. Р. 14, 37, 54, 60, 82, 84, 86, 92, 94, 107, 148, 159, 163, 176—177, 190
Славейков, Р. 86, 130
Славиди, Д. 56
Славов, х. Г. 14
Славчев, Я. К. 41
Слантов, Р. — вж Милев, Гео
Сливенски, д-р Ив. 144
Смилов, Г. 116
Смилов, Д. П. 67
Соболев, Л. Н. 38, 69, 83, 121, 147
Сокачев, Д. А. 129
Соколски, Йосиф — вж Йосиф Соколски
Сонана, Й. 67
Сонас, граф дьо 113, 117
Сонино, барон Д. 99—100
Сопотовски, Н. 14
Сопрон, И. К. 14
Софер, Ис. И. 48
Софер, М. Ис. 48
Софрониадис, Ст. 47
Софроний Врачански 18
Спасич, А. У. 67
Спасич, М. 14
Списаревски, К. Д. 88, 90, 129, 138
Сребров, М. 117
Сребров, П. Г. 107, 121
Стака, Г. 74
Стал, Е. Е. 175
Стамболийски, Ал. 88, 99—100, 132—133, 144, 169
Стамболов, Ст. 82, 89, 91, 96, 105, 107—108, 114, 119, 123, 133, 142, 160, 167, 173—174, 181, 190
Станев, Н. В. 121
Станишев, К. 14, 106
Станишев, Н. 53
Станов, С. Г. 43, 46, 48, 57
Станоевич, С. 108
Станчев, д-р Д. Я. — вж Станчов (Станчев), д-р Д. Я.
Станчев, С. 61
Станческу, Ст. 66
Станчов (Станчев), д-р Д. Я. 88, 94—101, 105, 108—109, 112—114, 117—119, 121, 130, 133, 136, 144, 169
Станчев, Я. Д. 106, 116—117
Станчова, А. (по баща графиня дьо Грено) 144
Станчова, Н. — вж Мюир, леди Н. (по баща Станчова)
Станчови 95
Станчович, Б. Н. 122
Станчоолу (Станчолу), К. Ив. 44, 66
Старцински 119
Стателов, Д. С. 106, 118, 129, 164
Стерев, С. 77
Стефанидис, Ат. 48
Стефанидис, Георги — вж Раковски, Г. С.
Стефанидис, Сава — вж Раковски, Г. С.
Стефанов, Ил. 66
Стефанов, К. 108—109, 115, 119, 121
Стефанов, М. 42
Стефанов, С. П. 45
Стефанович, Сава — вж Раковски, Г. С.
Стефанович, Хр. 42
Стоев, Г. 112
Стоев, х. Г. 54
Стойков, А. 107, 113, 117
Стойков, Съби — вж Раковски, Г. С.
Стойкова, Нанка 14
Стойкова, Неша 14

Стоилов, д-р К. 32, 37, 67, 79, 96—97, 105, 107—109, 112—113, 115, 117, 119, 123, 163—164, 166—167, 174
Стойчев, В. 42
Стойчев, Г. 32
Стойчев, Личо — вж Каравелов, Л. Ст.
Стойчев, Н. 67
Стойчев, Н. С. 107
Стоков, Ил. 119
Столетов, ген. Н. 156
Столипин, ген. А. Д. 123, 162
Стоманяков, Ив. 151
Стон (Стоун), А. мис 132
Стоядинович, М. 14
Стоянов, В. Д. (псевд. В. Д. Пометков) 14, 68, 83, 108—109, 112, 119—122, 130, 147, 160, 163, 166
Стоянов, Д. 61, 142
Стоянов, З. 105, 107—108, 115, 118, 120, 159
Стоянов, Ив. 58
Стоянов, К. 186
Стоянов, Киро 14, 21
Стоянов, Коста 193
Стоянов, Л. 194
Стоянов, х. М. 45, 176
Стоянов, М. П. 108
Стоянов, проф. П. С. 138
Стоянов, д-р Т. Х. 109, 117, 119
Стоянов, Хр. 14
Стоянов, Хр. Т. 62, 107, 108
Стоянова, К. 121
Стоянович, Д. 14
Стоянович, Й. х. — вж Хаджистояновић, Й.
Стоянович, Ив. 105, 113, 119
Стоянович, д-р Т. 118
Странски, 118
Странски, д-р Г. 25, 105, 108, 112—113, 119
Странски, Н. И. 115
Страшимиров, А. 188
Страшимиров, Д. Т. 130
Стремоухов, П. 14, 175
Стриндберг, Авг. 194
Струве, ген. А. 165
Ступин, Н. Д. 175, 182
Стурдза, Д. 98, 108, 134
Стюарт, барон Д. Т. 72, 175
Сукнаров, Н. 21, 84, 107, 121
Съботинов, С. Н. 48
Сърмаджиев, д-р Х. 107, 109, 113, 117, 119, 130—131, 169
Съселов, Д. 114

Такев, М. 82
Талаат бей 105, 169
Танев, п. Ив. 14
Тантилов, П. М. ген. 169
Татарчев, Хр. Н. 188
Тахсин паша 105, 112
Ташкенти 187
Тенев, М. 112, 114—115
Теодоров, Д. 14, 160
Теодоров, д-р Д. 113, 115, 119, 122, 131
Теодоров, Й. 14
Теодоров, Н. Н. 118
Теодоров, П. 66, 68, 106
Теодоров, Т. Ив. 100, 119, 133, 143—144
Теодоров, Т. С. 108, 112—113, 115, 121, 160
Теодоров, Ю. П. 118
Теодоров-Балан, А. 112, 120
Теодорови, бр. 45, 163
Теологу, бр. 67
Теологу, Г. Х. 71
Теологу, П. 66—67
Теохаров, Г. 14, 61—62
Тепавски, М. Ив. 188
Телавичаров, кап. 151
Тиер, А. 125
Тилман, барон фон 114
Тишев, Г. 159, 163
Тодоров — вж Теодоров
Тодоров, В. П. 60
Тодоров, Д. 59
Тодоров, К. 133
Тодоров, П. 52,
Тодоров, Петко 119
Тодоров, П. Ю. 193
Тодоров, С. 43
Тодорович, П. 113
Тозе, Ж. Пети дьо — вж Пети дьо Тозе, Ж.
Толев, Ив. 94, 129
Толев, К. 109, 119
Томич, М. 14
Томов, Щ. 43
Томпсън 100
Тончев, Д. 105, 107, 121, 134
Тончев, д-р П. С. 129, 13
Топалов Л. 67

Торбов, Я. Г. 129
Торниели, Дж. 108
Тошев, А. 96, 105, 111—112, 130, 169
Тошев, ген. Ст. 93, 130
Тошков, Н. М. — вж Тошкович (Тошков), Н. М.
Тошкович, Г. 66
Тошкович (Тошков), Н. М. 14, 18, 49, 56—59, 62, 148, 155, 159, 176
Тошкович, Ст. Д. 21, 49, 56, 61, 66, 176
Тошкович, Хр. 67
Тошоглар, бр. С. 45
Тошоглу, Сл. 14, 45
Трайков, Д. 14
Трайкович, Д. 176
Трантеев, В. 112
Трауб, Х. 47
Траянов, Т. В. 130
Тричков, К. 71, 122, 177
Тричков, С. 67, 114—115, 118—119
Тролер, Е. 192
Тромбеташ, Ал. 14
Тропчиев, И. Д. 114
Тръпка, К. 119, 169
Тулешков, К. П. (Хаджипенков) 27
Тун, Фр. 14
Турчиновски, К. 14
Тъпчилещов, Н. П. 14, 54, 60
Тъпчилещов, Н. Хр. 43—44, 46, 48—49, 55, 61—62, 66—68, 176, 182
Тъпчилещов, П. Хр. 51, 58, 119
Тъпчилещов, С. 107, 113, 119
Тъпчилещов, Ст. Хр. 48
Тъпчилещов, Хр. П. 18, 39, 41—59
Тъпчилещова, Т. 149
Тъпчилещови, бр. 41—46, 48—51, 56, 71
Търпански, Кр. 14
Тюлев, Н. Ив. 50
Тюфекчиев, Н. 133, 142, 183—184
Тянков, кап. 108

Убичини, А. 14
Увалиев, Ст. 49
Узунов, А. 59, 121, 182
Уилсон, Т. 100
Уорд, Р. 134—135
Уотман, У. 192
Урумов, А. 129
Уудс, Х. Ч. 88
Уудс, Ч. Х. 134
Ушински, К. 25

Фабър, Е. 120
Фарлей, Л. 37, 119
Фархи, Е. А. 45
Фархи, Л. Х. 45, 47
Фархи, Ч. 45
Фердинанд, бълг. цар 84, 89, 93, 95, 97—98, 100—101, 105, 108, 111—112, 117, 119, 129, 131, 135—137, 139, 142, 144—145, 167, 169, 174, 193
Ферид паша 105
Ферух бей 105
Фет, А. 192
Фетхи паша 105
Филаретов, С. 14, 62, 71, 159, 176
Филаретова, Й. 122, 149
Филипов, Г. 129
Филипов, Ив. Ч. 62
Филипов, Хр. А. 114
Филипович, И. 14
Филипович, Ив. 68
Филип Тотю 17, 24, 33, 59, 68, 106, 134
Филов, Д. 88, 108, 190
Филчов, Ив. 108, 121
Фингов, Д. Г. 61
Фирмилиян 136
Фитов, П. 35
Фичев, Г. Ив. 107
Фичев, ген. Ив. 131
Флайшер, Р. 107
Флайшман, М. 112
Фламфер, Ш. 14
Флореско, Ил. 106—107, 114—115, 117, 119
Форстер Бовил, У. Б. 139
Фотинов, К. 132
Фрайхер фон Цървулко — вж Каравелов, Л. Ст.
Франгов, П. 82
Франгя, А. 129, 138, 144
Фревил, Е. 112
Фридрих Вилхелм Хесенски 37
Фросинянов, К. 37
Фуад бей 105
Футекова, Р. п. Г. (Райна княгиня) 72

Х. У. Z. — вж Начович, Гр. Д.
Хавезов — вж Икономов, Т. Поппетров
Хавезов, И. 14
Хавезов, П. 113, 119, 164
Хавезов, Х. 122
Хаджиабдиоглу — вж Мехмедов х. Абдиоглу
Хаджиангелов, Т. 43
Хаджибацов, Ив. 56
Хаджиберон, д-р В. — вж Берон, д-р В. х.
Хадживлахлидис, М. 74
Хаджи Вощац — вж Каравелов, Л. Ст.
Хадживълков, В. 44
Хадживълков, Ив. 49
Хаджигендов, Ст. 47
Хаджигеоргиев, Л. 58
Хаджигюров, З. 52, 60—61, 149
Хаджиденков, Г. 44
Хаджидимитров, Г. 46
Хаджи Димитър — вж Асенов (Ясенов), Хаджи Димитър
Хаджидончов, Д. 181
Хаджиев, Хр. Г. 129
Хаджиенов (Адженов), Ив. 67, 123, 164—165
Хаджииванов, Ат. 181
Хаджииванов, Д. 160
Хаджииванов, П. 46, 59
Хаджиилиев, Д. 191
Хаджийорданов, Д. 45
Хаджикалчев, К. 108, 114, 121, 166
Хаджикняжески, З. — вж Княжески, х. З. х.
Хаджикостов, М. 23
Хаджимарков, х. Д. 44
Хаджиматев, Н. 57
Хаджи Михал 18
Хаджимишев, А. 130
Хаджимишев, П. 130
Хаджинесторов, Д. 56
Хаджиниколаев, Хр. 14
Хаджиничов, Д. 44, 46, 54, 58, 60
Хаджипаничков, х. Д. Н. 23, 123, 159
Хаджипапазов, В. 14
Хаджипенкови, бр. 41
Хаджипенчев (Хаджипенчов), х. Д. 45, 50.
Хаджипенчович, х. Ив. 47, 59, 83
Хаджипеткович, бр. 44
Хаджипетров, х. Д. 45
Хаджипетров, Ив. 117
Хаджипетрович, К. 46
Хаджирачев, Ив. 129
Хаджирусев, И. 46
Хаджирусеви, бр. 41
Хаджи Симеон 23
Хаджистанчоолу 44
Хаджистоянов, А. 45, 53, 58
Хаджистоянович, И. 66
Хаджитюлев, Д. 14, 47
Хаджи Христо 18, 50
Хаджихристов, Ив. 194
Хаджицанов, х. Т. 53
Хаджиянкови, бр. 45
Хайдар бей 105
Хайдут Велко 18, 28
Хайс, Л. 144
Хаканов, д-р Р. 72
Хамамджиев, К. 14
Хамамджиеви, бр. 67, 71
Хан, фон 105
Хан, Л. Б. 107, 112—113, 115, 119
Хан, П. 115
Ханджиев, Г. П. 131
Хараламби 60
Хараламний, монах 57
Харбов, Ц. 129
Хардинг 119
Хартвиг, Н. Г. 101, 147
Хачо — вж Георгиев Недев, Хр.
Хесапчиев, Хр. Г. 98, 144, 149—150, 151
Хилми паша 105
Хилфердинг, А. — вж Гилфердинг, А.
Хирш, барон 133
Хитов, П. 14, 17, 33, 59, 95, 134
Хитрово, М. 18, 69, 84, 176
Хлебаров, Г. К. 46
Хлорос, А. 14
Хогде 114
Ходжев, д-р А. 129
Хорозов, Г. 61
Хорозов, Н. 14, 67
Хоские, Е. 134
Хофман, Р. 192
Хофманстал, Х. 193
Хранов, Д. В. 23, 79
Хрелков, Н. 194

Хрисант, архим. 14
Хрисант, свещ. 14
Хрисант Пловдивски 16, 52
Христич, Ф. 14
Христо, Г. — вж Георгиев Недев, Хр.
Христов, В. 51, 66
Христов, Д. 129, 188
Христов, Ив. (Ванката) 18
Христов, М. 58
Христодоров, Ив. 68
Христодулу, Т. 47, 72
Христомано, К. А. 50
Хрулев, Т. 14, 155, 157
Хрулева, Ив. Т. 157
Хърѣ — вж Каравелов, Л. Ст.
Хюсеин Емин 60

Цанков, Ал. 132, 143
Цанков, Др. (Димитър) К. 14, 18, 32, 37, 60, 62, 68—69, 79, 82—86, 88—89, 91—93, 105, 107, 109, 129—130, 141, 147—148, 150, 160, 164—165, 174, 176, 179, 182, 190
Цанков, К. 81, 86
Цанков, К. (Ячо) А. 29, 32—39
Цанкова-Людсканова, Н. — вж Людсканова, Н.
Цанкова, Р. 81, 86
Цанов 25
Цанов, Ил. 105
Цанчу, Ан. 43
Цачев, д-р М. 105
Цвайг, Ст. 194
Цветков 60
Цветкоолу, Н. Г. 47
Цвяткович, Ив. 66
Ценов, В. 66
Ценов, Д. А. 128, 139
Ценов, Н. 14, 66
Ценович, Д. 14, 24, 29, 35,
Церетелев, княз А. Н. 162, 176
Цицелков, В. 179
Цоков, Д. 131
Цонев, Б. 144, 169
Цончев, Ив. С. 186—187

Чавдаров, Т. Т. 42, 56
Чакаларов, В. 183
Чакалов, Хр. 131
Чалики, А. В. 14
Чалики, Н. В. 14, 176, 179
Чалоглу, Г. С. 43, 52—53
Чалъков, В. 182
Чалъков, Г. Ст. 176
Чалъков, Н. Т. 181
Чалъков, Ст. Т. 176, 179
Чапрашиков, С. 131, 144
Чаракчиев, Ив. 148
Чариков, Н. В. 82, 98, 145
Челебиев, Ев. Ив. 41
Череп — Спиридович, А. Ив. 134
Черкаски, княз Вл. 21, 82, 156, 159, 161, 179
Чернев, Г. 66
Чернев, П. А. 37
Черния Вельо — вж Каравелов, Л. Ст.
Черногорски, В. 14
ЧерноДрински, Войдан (В. Попгеоргиев) 186
Чернътеску, Д. 66
Чиков, Д. Н. 55
Чилингиров, Ст. 88, 131, 144
Чиляев, К. 34
Чинтулов, Д. 176
Чобанов, В. 182
Чолаков, Ат. 176
Чолаков, В. 18
Чолаков, П. 138
Чомаков 71
Чомаков, С. 53, 182
Чомаков, д-р Ст. 18, 52, 54, 58, 61, 159, 176, 182
Чоповић Н. 14
Чорбаджи Натко — вж Минков, Г. К.
Чорбаджиен — вж Георгиев Недев, Хр.
Чукурлиев, Ст. И. 43

Шамарджиев 131
Шарбани, Ис. Е. 48
Шарм 99
Шафарик, Ал. 134
Шевченко, Т. 22
Шекспир, У. 192—193
Шерадам, Ан. 134
Шефер 149
Шиваров, Г. 129
Шаваров, д-р Т. 129
Шивачев, Гр. — вж Климент, епископ Врачански (Гр. Шивачев)
Шивачев, Н. Г. 129
Шилер, Фр. 192

Шипков, Т. К. 129
Широков, Ил. А. 35
Шишкин, Н. П. 176, 182
Шишков, Т. 58, 77
Шишков, Т. Н. 14, 155, 157
Шишманов, Ал. Е. 14
Шишманов, проф. д-р Ив. 79
Шишманов, д-р М. Ст. 131
Шишманов, Ст. 14
Шишманович 72
Шишов, Ст. М. 56
Шкулевич, Й. 14
Шлеме, М. Ис. 51
Шмидт, Х. 51
Шопов, Ат. П. 68, 105, 130—131
Шопов, Г. В. 49, 56, 62, 66, 68
Шопов, Д. 66
Шопов, П. 130
Шубаров, С. 130
Шумейкър, М. 144
Шумков, Ив. Б. 56, 58
Шушулова, П. 176
Шютц, д-р Фр. 105

Щеглов 97—98
Щорм, Т. 193
Щросмайер И. 18

Ърби, А. П. — вж Ирби (Ърби), А. П.

Юго, В. 34
Юденич, ген. Н. Н. 137
Южный славянин — вж Каравелов, Л. Ст.
Юнкерщорф, д-р К. 134
Юруков, Д. 131

Яблански, Д. 105, 169
Яворов, П. К. 187, 192
Яков, Н. 42
Янидис 60
Янко — вж Каравелов, Л. Ст.
Янковска, М. 144
Янколов, Г. Д. 83
Янколов, Ст. Д. 130
Яновски, кап. А. 14
Януси, Х. 66

УКАЗАТЕЛ НА ГЕОГРАФСКИТЕ ИМЕНА

Австрия (Австро-Унгария) 18, 32, 37—38, 66, 91—92, 107, 109, 114, 116, 123, 132, 143, 167, 169
Адана, гр. 48
Адриатическо море 112
Азов, гр. 67
Айтос, гр. 100, 155
Айтоско 162
Акия Калеси — вж Сен Жан д' Акр (Акия Калеси)
Албания 136
Александрия, гр. в Египет 48
Александрия, гр. в Румъния 32, 65, 70
Алексинац, гр. 65
Алмали, с. 53
Америка 111
Анверс, гр. 49, 179
Англия (Великобритания) 18, 48, 51, 66—67, 83, 85, 92, 96, 100, 114, 116, 135, 166, 170—171
Анкара, гр. 59
Арабаконак, проход 33, 176
Арабтабия 113
Арда, р. 133
Ардино (Егридере), с. 132
Асеновград (Станимака), гр. 122, 142
Атина, гр. 12, 17, 90—91, 131

Багдад, гр. 48, 51
Балканите 99, 101, 141
Балкански п-ов 34, 36, 50, 99
Балчик, гр. 52, 54
Бандарма, гр. 48
Банкя, с. 119
Бари, гр. 49
Барцелона, гр. 66
Басра, гр. 48
Батак, с. 68
Бачковски манастир 112
Бейрут, гр. 48, 121
Бекет, гр. 23
Белгия 91, 116
Белград, гр. 16—17, 22—24, 37, 75, 112, 125, 135, 145, 176, 178, 192, 194
Белово — вж Бельово
Беломорска Тракия 137
Бельово (Белово), с. 180
Берковица, гр. 55
Берлин, гр. 66, 70, 142—143, 194
Бесарабия 17, 34, 65, 113, 121, 154
Бешевли, с. 163
Биледжик, гр. 48
Битоля, гр. 23, 55, 111, 122, 171
Битолско 176
Блатница (Дуранкулак), с. 90
Близък Изток 48
Бобицика, с. 74
Болград, гр. 31, 36, 49, 61, 65, 68, 121, 156
Бомбай, гр. 51
Бордо, гр. 66, 117
Босна 24, 156, 176
Бояна, с. 122
Брадул, манастир 75
Браила, гр. 24, 29, 31, 36, 44, 49, 54, 59, 65—66, 70—71, 156—157
Братислава, гр. 141
Брацигово, гр. 180
Бруса, гр. 48, 54, 59
Брюксел, гр. 139
Будапеща, гр. 136, 143
Бузъу, гр. 75
Букурещ, гр. 16,24, 29, 31, 33—34, 36—37, 48—49, 54, 57, 62, 65—70, 72—73, 95, 97, 106, 109, 113, 121, 131, 144, 147, 178, 187
Бунархисар, гр. 131

Бургас, гр. 41, 71, 108, 115, 119, 122, 136, 163, 186—188
Бургаско 53
България (Българско, Българско княжество, Княжество България) 15, 17, 21—24, 26—28, 31—32, 34—35, 37—39, 50, 65—66, 68—71, 73—74, 82—83, 85—86, 89—93, 96—101, 104—120, 122—123, 125, 129, 131, 140, 142—143, 147—150, 154—158, 160—163, 171—173, 176—178, 180, 184, 186—187, 189
Бърлад, гр. 67
Бърно, гр. 134
Бяла Блаца, с. 77
Бяла Черква, с. 133
Бяло море 171

Вазовград (Сопот), гр. 45, 51, 149
Вакарел, гара 71, 139, 165
Варна, гр. 41, 44, 46, 48, 54—55, 68, 81, 92, 100, 109, 115—116, 119, 122, 125, 136, 149, 154, 157, 160—161, 165
Варненско 53, 161, 163
Вашингтон, гр. 171
Вела, с. 74
Велес, гр. 53, 55
Великобритания — вж Англия (Великобритания)
Вели Меше 47
Видин, гр. 31, 36, 53, 57, 161
Видинско 44
Виена, гр. 32, 38, 44, 48, 50, 66, 68—70, 82—83, 89, 92, 95, 101, 105, 110, 115, 117—118, 121—123, 131, 134, 136, 140, 187
Византия 28
Виница 183
Волос, гр. 54
Враня, гр. 55
Вратник (Железни врата), проход 38
Враца, гр. 41, 52, 65, 82, 84, 89, 92, 107, 116, 123, 179
Врачански балкан 119
Върбак (Кабиюк сюютлю), с. 118
Върбица, с. 55
Габрово, гр. 53, 59, 61, 68, 70, 146, 148, 160, 179
Габровско 59, 147, 176
Галац, гр. 38, 49, 65—66
Галиполи, гр. — вж Гелиболу (Галиполи)
Галиче 142
Ганд, гр. 68
Гелиболу (Галиполи), гр. 46
Гемлик, гр. 48
Генуа, гр. 66
Германия 66, 93, 114, 116, 132, 143, 194
Гложенски манастир 68
Горна Баня, с. 122
Горна Оряховица, гр. 41, 122
Горна Силезия 171
Горни Нестрам, с. 77
Гоце Делчев (Неврокоп), гр. 53, 57
Гренобъл, гр. 133
Гълъбово (Карабунар), гара 42—43
Гърция 15, 18, 116, 123, 136
Гюмюрджина, гр. 132
Гюргево, гр. 36, 49, 65, 70, 113, 156

Дакия 15
Дарданели, проток 171
Дебър, гр. 53
Дедеагач, гр. 46
Дедеагачко 58
Диарбекир, гр. 59, 157
Димитровград (Цариброд), гр. 71, 139, 165
Димотика, гр. 132
Длъхчево — Сабляр, с. 184
Добруджа 29, 37, 39, 113, 137, 161—162
Дойранско езеро 194
Долни Дъбник, с. 149
Долни Нестрам, с. 77
Доспей, с. 119
Дуганхисар, с. 58
Дунав, р. 38—39, 96, 113, 119, 140
Дупница — вж Станке Димитров (Дупница)
Дуранкулак — вж Блатница (Дуранкулак)
Европа 18, 67, 83, 111, 143, 148, 150, 162, 171, 176
Европейска Турция 46, 109
Егейски о-ви 136
Египет 48, 116
Егридере — вж Ардино (Егридере)
Елзас 134

Ерланген, гр. 141
Ерусалим, гр. 55
Ески Джумая — вж Търговище (Ески Джумая)
Ески Заара, гр. — вж Стара Загора (Ески Заара, Железник)
Ески Шехир, гр. 42, 48
Железни Врата — вж Вратник (Железни врата)
Железник, гр. — вж Стара Загора (Ески Заара, Железник)
Женева, гр. 70, 139
Жеравна, с. 159

Загоричане, с. 77
Зайчар, гр. 94
Западна Европа 166
Зимнич, гр. 65
Златица, гр. 122
Зограф (Зографски манастир) 60, 134

Измаил (Исмаил), гр. 49, 62, 65
Измид (Никомидия), гр. 48, 54
Измир (Смирна), гр. 43, 48
Източна Румелия 39, 69, 83, 85, 107, 114, 164—165, 176
Източна Тракия 47
Индия 139
Ирак 48
Исманл, гр. — вж Измаил (Исмаил)
Испания 66, 71
Истанбул — вж Цариград (Истанбул)
Италия 18, 49, 66, 93, 116, 121, 125, 135, 194

Кабиюк сюютлю — вж Върбак (Кабиюк сюютлю)
Каварна, гр. 122
Казанлък, гр. 41, 50, 52, 55, 59, 61—62, 70—71, 92
Калабрия, п-в 123
Калараш, гр. 65
Калофер, гр. 42, 46, 49, 56, 61—62, 65, 149
Камчия, р. 119
Кан, гр. 171
Карабунар, гара — вж Гълъбово (Карабунар)
Карловац, гр. 75
Карлови вари, гр. — вж Карлсбад (Карлови вари)
Карлово, гр. 42—43, 51, 65, 70—71, 133, 137, 149, 179, 181
Карлсбад (Карлови вари) гр. 43
Каспичан, гара 165
Кермен (Керменли), с. 42
Киев, гр. 61, 159
Киприяновски манастир 154—155
Китай 192
Кичево, гр. 53
Кишинев, гр. 74, 125, 153
Кладово, гр. 113
Кливленд, гр. 142
Княжество България — вж България
Кокалянски манастир 122
Коларовград (Шумен), гр. 58, 70, 79, 116, 133, 159, 161, 163—164, 167
Коларовградско (Шуменско) 70, 161
Копривщица, гр. 42, 177, 179—180
Косинец, с. 77
Костур, гр. 77
Котел (Котла), гр. 15, 42, 68, 71, 79, 133
Кочани, гр. 47, 183
Кошукавак (Кушукавак) — вж Крумовград (Кошукавак, Кушукавак)
Крайова, гр. 16, 65
Кратово, гр. 53, 183
Крива Паланка (Паланка), гр. 53
Крумовград (Кошукавак, Кушукавак), гр. 132
Крушево, гр. 56
Кукленски манастир 58
Кукуш, гр. 53
Куманово, гр. 183
Курск, гр. 67
Кушукавак — вж Кошукавак
Къркклисе, гр. — вж Лозенград (Къркклисе)
Кюстендил, гр. 42, 45, 53, 56, 183—184
Кюстендилско 89, 184
Кютая, гр. 48, 54, 59

Лайпциг, гр. 50
Лвов, гр. 141

Ленинград (Петербург), гр. 37, 43, 65, 85, 89, 93, 95, 97—98, *129, 131, 133, 136, 140, 178*
Лесковацко 46
Лиеж, гр. 117
Ловеч, гр. 42, 133
Лозана, гр. 171
Лозенград (Къркклисе), гр. 42, 57, 109, 131, 170
Лозенградско 186—187
Лом, гр. 42, 47, 55, 57, 70, 134, 165
Лом, р. 148
Ломско 47
Лондон, гр. 36—37, 51, 66—67, 71, 87—88, 90—92, 94—96, 99—101, 111—112, 119, 128, 131, 134, 136, 139, 171
Лотарингия 134
Люлебургаз 131, 170
Лясковски манастир 59

Македония 37, 39, 85, 88, 91, 96, *98, 100, 110—112, 120, 132*, 134—135, 137, 140, 154, 162, 171, 183—184, 187
Мала Азия 42, 47—48, 99
Малко Търново 188
Малкотърновско 186
Манчестер, гр. 51, 66
Марица (Търново Сеймен), гр. 42—43
Марица, р. 133
Марсилия, гр. *45—46, 49—50*, 66
Мачин, гр. 53
Мерсина, гр. 48
Монпелие, гр. 143
Моравско 138, 145
Москва, гр. 24, 43, 56, 60—62, 71—72 ,88, 147
Мудания, гр. 48
Мустафа паша — вж Свиленград (Мустафа паша)
Мърджинени, манастир 76

Неврокоп, гр. — вж Гоце Делчев (*Неврокоп*)
Немско 22
Николаев, гр. 68
Никомидия, гр. — вж Измид (Никомидия)
Никопол, гр. 170
Ниш, гр. 46, 81, 83, 145
Нишко 46
Нова Загора, гр. 41—43
Ньой, гр. (предградие на Париж) 132
Ню Йорк, гр. 51

Одеса, гр. 26, 29, 43, 48—50, 54, 56, 58, 60—62, 65, 67—68, 71, 178
Одрин, гр. 21, 42—43, 46, 52, 55, 57, 70, 109, 111—112, 131, 170—171, 186
Одринско 88, 186—187
Оксфорд, гр. 144
Олтеница, гр. 65
Оряхово, гр. 36, 43—44, 134
Оряховско 47
Османска империя — вж Турция (Османска империя)
Охайо, щат в САЩ 142
Охрид, гр. 23, 55—57, 70, 186

Пазарджик, гр. 43, 57, 177, 179—180
Паланка (Крива паланка), гр. 183
Панагюрище, гр. 61, 177
Париж, гр. 51, 88—89, 95, 99—100, 104, 107, 111, 117, 131, 133, 137, 139—141, 144, 169—171
Петербург — вж Ленинград (Петербург)
Петрова нива, местност 187
Пехчево, гр. 183
Пещера, гр. 180
Пирдоп, гр. 122
Пирот, гр. 42—43, 53, 151
Пиротско 148
Плачковци, с. 140
Плевен, гр. 65, 67, 92, 100, 118, 122, 138, 147, 149, 170
Плевенско 47
Пловдив, гр. 42—43, 48, 52—53, 58, 61, 65, 68—70, 72, 85, 109, 113, 117, 120—122, 132, 146—149, 151, 161, 175, 177—180
Пловдивско 33, 54, 176—177, 181
Плоещ, гр. 39, 65, 92, 161
Полша 114, 123, 171, 176
Постенони, с. 74
Прага, гр. 128, 141
Пранга, с. 122
Преображение, манастир в Тесалия 75
Преслав, гр. 116
Преславци, с. 163

Провадия, гр. 68
Проливите 99, 171
Първомай (Хаджи Елес), гр. 43

Раднево (Радне махле), гара 42—43
Разград, гр. 44
Рени, гр. 189
Рила, пл. 144
Рилски манастир 54, 122
Рим, гр. 81, 83, 92, 95, 99, 141, 143
Родопи, пл. 89, 151
Родосто, гр. 47
Румъния 13, 18, 24, 32—35, 38, 49, 65—66, 68, 89, 96—98, 100—101, 107—108, 111, 113, 116, 125, 131, 135—136, 158, 173, 178
Русе, гр. 25, 37, 39, 44, 58—59, 65, 68—70, 81, 83, 108, 113, 116—118, 132, 135, 165, 173, 177
Русия 13, 16—18, 21, 23, 25—27, 34—35, 38—39, 44, 49, 62, 65, 67—69, 72—73, 79, 83, 85—86, 89—90, 92—93, 96—99, 101, 106—110, 113, 118, 122, 131—133, 136—138, 143, 146, 148—149, 155—157, 162, 166, 169—171, 175—179, 182, 187, 189

Самара, гр. 102
Самоков, гр. 52, 61, 121, 148
Самоковско 33
Сараево, гр. 46, 50
Саранбей — вж Септември (Саранбей)
Света Богородица Моливдоскепасту, манастир 73—74
Свети Никола, вр. 135
Свиленград (Мустафа паша), гр. 44, 186, 190
Свищов, гр. 15—16, 31, 36, 44, 49, 53, 58—59, 61, 65, 68, 70—72, 83—84, 86, 92, 95, 104, 122—124, 128, 139, 147—148, 157, 160, 175—176, 179
Свищовско 47, 131
Северна България 149
Сен Жан д'Акр (Акия Калеси), гр. 59
Септември (Саранбей), гара 178
Серес (Сер), гр. 75, 111, 171
Сибир 67
Силистра, гр. 108, 131, 133, 173, 189
Синай, манастир 76
Синекли, гара 186
Сицилия, о-в 123
Скопие, гр. 112, 171, 177, 183
Сланик (Тузлук, Тозлук), местност 166
Сливен, гр. 44—45, 70—71, 116, 125, 158—160
Сливенско 42
Смирна, гр. — вж Измир (Смирна)
Солун, гр. 46, 53, 56, 58, 77—78, 112, 131—132, 135, 143, 171
Сопот — вж Вазовград (Сопот)
Сопотски манастир 68
Софийско 33, 176, 184, 186
София, гр. 28, 31, 36—38, 43, 45, 53, 62, 65, 70—71, 84, 88—90, 92—94, 97—99, 112, 114—115, 117, 119—123, 135, 138—141, 143—144, 146, 149, 151, 158—160, 163, 165, 176—177, 180, 183, 188
Сръбско княжество — вж Сърбия (Сръбско княжество)
Станимака — вж Асеновград (Станимака)
Станке Димитров (Дупница), гр. 53, 55, 142
Стара Загора (Ески Заара, Железник), гр. 16, 41, 45, 53, 58, 68, 83, 92, 122, 130, 149, 160, 177, 179, 194
Старозагорско 42, 176
Стокхолм, гр. 139
Стрелча, с. 179
Струмица, гр. 161
Съединени Американски щати (САЩ) 51, 100
Сърбия (Сръбско княжество) 13, 15, 23, 25, 33, 35, 38, 41, 65, 69, 74, 98, 108, 116, 136, 145, 149, 160, 178

Теляш, с. 149
Тесалия 33, 75
Тетевенско 33
Тозлук — вж Сланик (Тузлук, Тозлук)
Токио, гр. 139

Тракия 91, 134, 162, 171, 184, 188
Триест, гр. 46, 50
Тръстеник, с. 90
Трявна, гр. 140
Тузлук — вж Сланник (Тузлук, Тозлук)
Тулча, гр. 45, 158—159, 161, 163
Тунис, гр. 48
Турну Северин, гр. 113, 189
Турция (Османска империя) 13, *16, 26, 32, 34, 38—39, 46, 67,* 98—99, 106—107, 109—111, 116—118, 136, 148, 156, 159—160, 166, 170—171, 173, 176, 178—179, 187
Тутракан, гр. 31, 36
Търговище (Ески Джумая), гр. 132
Търговище, гр. в Румъния 65
Търново, гр. 22, 29, 41, 44, 46, 54, 58—59, 65, 70—71, 74—75, *81, 85, 92, 122, 126, 132, 134,* 140, 142, 160
Търново Сеймен, гр. — вж Марица (Търново Сеймен)
Търновско 17, 33, 176—177

Узунджово, с. 179
Унгария 18, 91, 101, 110, 116, 131, 171
Устово, гр. 68, 70, 89

Филаделфия, гр. 51
Франция 66, 91, 98—99, 114, 116, 121, 131—132, 135—136, 149, 171
Фълтичени, гр. 67

Хага, гр. 123, 128, 139, 141
Хаджи Елес, гр. — вж Първомай (Хаджи Елес)
Хайрабол, гр. 47
Харков, гр. 67
Харманли, гр. 46
Хасково, гр. 59, 70, 179
Херцеговина 24, 156, 176
Холандия 116

Царево село, с. 183
Цариброд — вж Димитровград (Цариброд)
Цариград (Истанбул), гр. 12, 15, 17, 31, 37—39, 41—47, 49—55, 57—58, 60—62, 66—68, 70—71, 73—74, 81—83, 85, 92, 104, 110—112, 116, 120—121, 123, *128, 131, 136, 143, 146—147,* 149, 158—159, 161, 165, 170—171, 178—179, 182
Царисова, с. 74
Цетина, гр. 17
Цушима, о-в 132

Чаталджа, с. 89, 131, 170
Черкезкьой, гара 186
Черна гора 18, 135—136
Чехословакия (Чехия) 114, 123, *132, 135*
Чикаго, гр. 117
Чирпанско 176
Чорлу, гр. 47, 170

Шабла, с. 90
Швейцария 170
Шейново, с. 173
Шипка, вр. 83, 178
Шипка, с. 97, 101, 131, 135, 164, 173
Шипченски манастир 122
Шумен — вж Коларовград (Шумен)
Шуменско — вж Коларовградско (Шуменско)

Щип, гр. 183

Южна България 114, 179

Ямбол, гр. 41—42, 46, 71
Янина, гр. 28, 74
Яш, гр. 65

ПРЕДМЕТНО-ТЕМАТИЧЕН УКАЗАТЕЛ

Абаджийство, аби 29, 42—43, 45, 49, 66; вж и Търговия...
Абдикации и детронации 39, 85, 93, 123, 149, 181, 189; вж и Преврати...
Автобиографии, биографии и др. 14—15, 23, 145, 156—157, 159, 183
Аграрен въпрос 91, 117, 125; вж и Вакъфи, вакъфски въпрос; Македонски въпрос; Чифлици...
Агрономия 124
Адвокати 81, 87, 142, 144
Администрация, административни деления, административни промени, административен персонал 32, 37, 42, 122, 124, 142, 148, 160, 162, 164; вж и Вилаети; Вицегубернатори; Кази; Общини; Околии; Окръзи; Префекти; Санджаци; Чиновнически въпрос...
Адреси — вж Възвания...
Азиатски департамент 178
Академии (общо) 93
  Академия по международно право в Хага 141
  Бейска академия в Букурещ 75
  Италианска кралска академия на науките в Рим 141
  Международна дипломатическа академия в Париж 141
  Търговска академия (Висше търговско училище) в Свищов 139
Акушерство, акушерки — вж Здравно дело...
Акцизи — вж Данъци...
Амнистии 84, 151
Анархизъм в България 84
Ангарии — вж Данъци...
Антологии — вж Книжнина...
Апели — вж Възвания...
Априлско въстание (1876) — вж Въстания — Априлско въстание (1876)
Арбитражни съдилища 87—90, 128
Арести, арестувани — вж Затворници, затвори
Арменски въпрос, арменци 110, 167, 184, 186—187
Археологически находки 177
Астрономия 124
Атеизъм 55
Атентати и покушения 109, 123, 134—135, 142, 147, 186
Аудиенции 164

Балканска федерация 135
Балкански народи 18
Балкански съюз 131, 136, 170
Банатски българи 123
Банково дело, банки, банкерски къщи, кредити (общо) 45, 67, 115, 124, 128, 132, 141—142, 157, 162, 166, 178; вж и Дългове...; Пари...
  Австрийска банка във Виена 115
  Банкерска къща Ван Куик в Анверс 175, 179
  Българска генерална ипотекарна банка 141
  Българска народна банка (БНБ) в София 37, 84, 115, 137—138, 148, 161, 165
  Дисконто — Гезелшафт 128—129, 142—143, 145
  Земеделска банка 115, 117
  Износно-вносна банка 88, 141

Индустриална банка в София 116
Ипотекарна банка в България 115
Кредитна банка в София 138, 141
Лендербанк 101, 115
Отоманска банка в София 115
Франко-българска банка 141
Бежанци — вж Българска емиграция и бежанци; Руски бежанци в България
Безработица 138
Берати — вж Фермани...
Библиография, библиографи 21—22, 120, 124, 129, 143, 148, 166, 181
Библиотеки (общо) 79, 159
Библиотеката на Л. Каравелов 22
Народна библиотека в Пловдив 121, 194
Народна библиотека в София 121, 151
Билки 22
Биографии — вж Автобиографии, биографии и др.
Бирници 115
Благотворителна дейност, 56, 68, 71, 90, 115, 122, 144, 162; вж и Завещания...
Благоустройство 122, 179
Болести, епидемии 71, 120, 123, 131—132, 143, 148—149, 178—179
Болести по добитъка 118
Болници (общо) 71, 120, 146, 179
Българска болница в Цариград 111, 120
Калоферска болница 49, 56
Плевенска болница 120
«Св. св. Безсребреници Козма и Дамян» в Търново 74
Свищовска второкласна болница 120
Софийска първокласна болница 120
Болшевизъм: проникване в България 93, 134, 173
Бояджийство 116
Братства — вж Дружества...
Бреговски въпрос 112
Брошури — вж Книжнина...
Бубарство, бубено семе — вж Търговия...
Бунтове и вълнения (общо) 111, 131, 160
Бунт в Тесалия (1867) 33
Бунтове в Дуранкулак, Шабла и Тръстеник (1899) 90, 97
Бунтове в Русе и Силистра (1887) 92—93, 108, 132, 173, 189
Бургаски бунт (1887) 176
Българо-австроунгарски отношения 32, 85, 91—92, 97—98, 101, 109, 114, 116, 133; вж и Договори и конвенции
Българо-английски отношения 70, 83, 88, 90, 92, 96, 100—101, 116, 128, 131, 139—140, 150
Българо-белгийски отношения 116
Българо-гръцки отношения 15, 52, 55, 57—58, 70—71, 73, 109, 111, 113, 160, 178; вж и Македонско революционно освободително движение — Гърция и македонското революционно движение; Черковнонационална борба — Гръцката патриаршия и българския черковен въпрос
Българо-египетски отношения 116
Българо-италиански отношения 116
Българо-немски отношения 101, 114, 116
Българо-полски отношения 18, 114, 133, 172
Българо-румънски отношения 32—34, 37—38, 85, 98, 100—101, 107—109, 113, 136, 171; *вж и Българско национално революционно движение — Румъния и българското революционно движение; Договори и конвенции; Дунавски въпрос; Пограничен въпроси;*

Посещения на коронувани глави в България и другаде
Българо-руски отношения 15, 22, 23, 25—27, 33—35, 39, 56, 62, 69, 70—74, 83—86, 88—90, 93, 96—98, 106—110, 131—133, 136, 143, 155—156, 162, 166, 173, 177—178, 189; вж и Българско национално революционно движение — Русия и българското революционно движение; Договори и конвенции; Коронации; Македонско революционно освободително движение — Русия и македонското революционно движение; Руски бежанци в България; Черковно - национадна борба — Русия и българския черковен въпрос
Българо-словенски отношения 140
Българо-сръбски отношения 15, 33—35, 37, 41, 69, 73, 75, 88, 98, 107—108, 112, 117, 133, 137, 148, 156, 164—165, 171; вж и Бреговски въпрос; Българско национално революционно движение — Сърбия и българското революционно движение; Войни — Сръбско - българска война (1885), Сръбско-турска война (1876); Договори и конвенции; Македонско революционно освободително движенне — Сърбия и македонското освободително движение
Българо-турски отношения 32, 38, 54, 66, 98 —99, 106, 109—112, 116—117, 133, 162—163, 173; вж и Българско национално революционно движение; Договори и конвенции; Македонски въпрос; Македонско революционно освободително движение — Турско иго в Македония; Погранични въпроси; Турско иго в България
Българо-френски отношения 34, 91, 99—100, 171; вж и Договори и конвенции
Българо-холандски отношения 116
Българо-хърватски отношения 34
Българо-чешки отношения 15, 34, 114, 133, 135, 140; вж и Дружества. . .
Българо-югославски отношения — вж Българо-сръбски отношения
Българска екзархия 67, 83, 111—112, 136, 148, 161, 165; вж и Екзархийски съветв Цариград
Българска емиграция и бежанци 15, 27, 35, 37, 68—69, 81, 84—85, 91—92, 106, 108, 111, 113, 135, 137, 139, 148, 151, 156, 162, 173, 176—179
Български език, изучаване на езика 15, 25, 32, 179
Българско национално революционно движение (общо) 17, 24, 59, 68, 95, 104—106, 159, 178; вж и Българско опълчение, опълченци; Войни — Руско-турска война (1877 — 1878), Сръбско-турска война (1876); Въстания; Доброволци; Заточеници, заточвания; Комитети; Мисии; Турско иго в България; Чети, четническо движение
Арабаконашки обир (1872) 33, 176
Български централен революционен комитет (БРЦК) в Букурещ 29, 31, 33.
Българско народно общество

в Букурещ — вж Дружества...
Българско централно благотворително общество (БЦБО) в Букурещ 31, 34—35; вж и Войни — Сръбско-турска война (1876)
Българско човеколюбиво настоятелство в Букурещ 31, 33—34, 68—69, 72, 75
Положение и дейност на българската емиграция 24, 27, 33—35, 68; вж и Българска емиграция...
Комитети, комитетски събрания 17, 29, 33—34; вж и Комитети...
Левски и неговите сподвижници, съдене 24, 29, 33, 106, 176
Легии 17, 125, 176
«Младите» и «старите» 27, 34, 68
Набавяне и пренасяне на оръжие 33
Политическа програма на БРЦК 33, 35
Протоколи 33—34
Разпрата между Ботев и Каравелов 23, 33—34, 36
Раковски — революционна дейност 17—18, 181—182
Революционни дейци 17, 21, 24, 29, 31—33, 68, 71, 95, 104—105, 176
Румъния и българското революционно движение 32—34
Русия и българското революционно движение 34, 83
Славянството и българското революционно движение 18, 34
Сърбия и българското революционно движение 33—34, 69
Таен централен български комитет в Букурещ 29, 31—33, 106, 181
Устав на БРЦК 33
Българско опълчение, опълченци 69, 92, 101, 156, 164, 173; вж и Войни — Руско-турска война (1877 — 1878)
Бюджети, проектобюджети 122, 138, 165; вж и Училищно и просветно дело — Училищни бюджети

Вакъфи, вакъфски въпрос 89, 91
Валута, валутни въпроси — вж Пари, парични въпроси, валута
Велика октомврийска социалистическа революция — вж Революции
Вестници (общо) 14—15, 23, 39, 62, 70, 81—82, 85, 91, 113, 120, 128, 146, 148, 155, 166, 194; вж и Периодичен печат
«Балканска трибуна» 84, 137
«Balcanul»(Балкан) 31,34—36
«Борба» 120
«Бранител» 12
«Бъдущност» 12
«Българин» 120
«България» 83, 88, 90, 130, 138
«Българска дневница» 12
«Българска земя» 120
«Български глас» 70
«Век» 160
«Вечерна поща» 97, 120
«Витоша» 120
«Вперёд» 36
«Време» 70, 147—148
«Глазгоу Хералд» 96
«Голос» 163
«Гражданин» 120
«Дейли График» 139
«Дейли Хералд» 96
«Ден» 84
«Домакин» 120
«Дунавски лебед» 12, 15—16, 62, 70
«Духовни ведомости 160
«Eho de Bulgarie» 101
«Заря» 193
«Знаме» 36
«Зора» 96
«Contemparary Review» 101
«Courier d'Orient» 162
«Il Messagero» 99
«La Bulgarie» 70
«La guerre sociale» 99
«Македония» 70
«Малък вестник» 120
«Марица» 147, 160

«Мир» 70, 84, 96, 120, 137
«Млада България» 120
«Московски ведомости» 148
«Напред» 70, 120
«Напредък» 62, 160
«Народност» 36, 70, 155
«Начало» 24
«Независимост» 23, 163
«Нова България» 31, 36, 156
«Нова българска пчела» 70
«Новини» 70
«Neue Freie Presse» 137
«Новое время» 129
«Обзървър» 96
«Одеский вестник» 156
«18 май» 120
«Отечество» 70, 120
«Пряпорец» 88
«Работник» 120, 160
«Свобода» 23—24
«Свободна България» 153, 155, 157
«Славянин» 160
«Слово» 96, 101
«Софийска трибуна» 70
«София» 84
«Средец» 130, 138
«Ступан» 23
«Съветник» 61, 70, 148
«Съединено отечество» *120*
«Сънде Таймс» 96
«Таймс» 96
«Тан» («Temps») 96, 99
«Турция» 70
«Тъпан» 27, 31, 35—36
«Търновска конституция» 86, 165
«Утринна заря» 84
«Утро» 96
«Фигаро» 96
«Цариградски вестник» 147
Ветеринарни конвенции 114, 116
Ветеринарни лекари *89*
Византийско влияние, византийско владичество в България 28
Вилаети 47, 111
Винарство 117; вж и Дружества... — Акционерно дружество за винопроизводство в Сливен, Дружество по винодение в Шумен
Висока порта 117
Вицегубернатори 85, 92, 146—147
Внос 66, 116, 135, 142, 172; вж и Износ; Търговия...
Водопроводи 43, 144
Военно дело, войскови части, военни учреждения, военна политика (общо) 25, 39, 95, 100, 108, 121—124, 135, 151, 169—173, 189, 191; вж и Войни; Договори и конвенции; Оръжия: доставка
  Военни учреждения 169—170
  Дивизии 169, 173
  Маневри 113, 134, 170, 173
Войводи *18, 25, 28, 32, 76*
Войни (общо) 173; вж и Българско опълчение, опълченци; Военно дело...; Възвания...; Доброволци; Договори
  Балканска война (1912 — 1913) 77, 89,91, 93—94, 101, 109, 131, 136, 143—144, 149, 170, 173, 187, 190
  Балкански войни (1912 — 1913) 108, 110, 124, 129, 171
  Кримска война (*1853 — 1856*) 69, 104, 154, 175—176, 181
  Междусъюзническа война (1913) 91, 109—110, 131, 137, 170
  Първа световна война (1914 — 1918) 88, 91, 93—94, 96, 99—100, 106, 110, 131, 137, 144, 170—173, 187; вж и Неутралитет на България (1914)
  Руско-турска война (1877 — 1878) 21, 32, 35—37, 44, *69—70, 81— 83, 86, 91—*92, 105—106, 117, 125, 147, 149, 162, 167, 176; вж и Българско опълчение, опълченци; Турско иго в България
  Руско-японска война (1904 — 1905) 86, 98, 123, 132, 171
  Сръбско-българска война (1885) 86, 93, 107, 149, 151, 160, 173, 186, 190

Сръбско-турска война (1876) 34—35, 69, 73, 75, 106, 125, 128, 134, 156, 167; вж и Българско национално революционно движение — Българско централно благотворително общество (БЦБО) в Букурещ
Френско-пруска война(1870—1871) 71
Временно руско управление в България (15. VI. 1877 — 9. VI. 1879) 21, 37, 39, 69, 109, 146, 148, 159, 161, 166, 175, 179
Възвания, позиви, апели, адреси, мемоари, изложения 14, 17, 26, 35, 79, 138, 147, 149, 155, 176, 181
Въздушни съобщения — вж Пътища и съобщения
Възпитание и образование 26, 124—125; вж и Земеделско образование; Професионално образование; Училищно и просветно дело
Вълнения — вж Бунтове и вълнения
Външна политика на България 69, 84, 97—101, 106, 108—109, 114, 124, 129, 131, 136, 164, 170, 172; вж и Бреговски въпрос; Бълг.-австроунг., Бълг.-англ., Бълг.—гр., Бълг.-нем., Бълг.-пол., Бълг.,-рум., Бълг.-рус., Бълг.-слов., Бълг.-сръб., Бълг.-тур., Бълг.-френ.и Бълг.-чеш. отношения; Дунавски въпрос; Конгреси и конференции; Македонски въпрос; Македонско революционно освободително движение; Международна политика; Мисии; Погранични въпроси; Румелийски въпрос; Тракийски въпрос
Въстания (общо) 24, 27; вж и Българско национално революционно движение; Възвания...
Албанско въстание (1904) 171
Априлско въстание (1876) 34—35, 68—69, 75, 82—83, 89—90, 106, 123, 132, 147, 156, 167, 176—177, 180
Въстание в 1854 г. 29
Въстание в Босна и Херцеговина (1875) 18, 24, 34, 106, 176
Габровско въстание (1862) — вж Търновско (Габровско) въстание (1862)
Илинденско въстание (1903) 111, 132, 172, 186—187
Кресненско въстание (1878—1879) 85
Критско въстание (1866) 33
Полско въстание (1863) 176
Преображенско въстание (1903) 111, 186—188
Септемврийско въстание (1923) 134
Търновско (Габровско) въстание (1862) 17, 59, 176
Вътрешна политика на България 37—39, 69, 79, 82—83, 85, 89, 92, 94, 97—98, 101, 104—109, 114, 124, 129, 136, 143, 157, 160, 163—164, 166—167, 189; вж и Абдикации и детронации; Бунтове и вълнения; Земеделски режим; Мисии; Партии...; Преврати, контрапреврати, заговори; Режим на пълномощията; Стамболов режим
Гайтанджийство, гайтани 29; вж и Търговия...
География, географски въпроси 22, 85, 124
Геология 124
Гори, горско стопанство; експлоатация на горите, залесяване 73, 115, 117—118, 125, 142, 172
Горивни вещества 119
Градинарство 124

Градоустройство 124
Грамоти 65, 82, 96
Граници, гранични въпроси — вж Погранични въпроси
Грънчарство 116
Губернатори 81, 92, 166, 175—176, 179
Гърци, гръцко духовенство 16, 27, 52—54, 57, 167, 178

Данъци, налози, ангарии, акцизи и др. 16—17, 42—43, 46—47, 51, 66, 71, 90, 97, 114—115, 124, 138—139, 148, 160, 162—163, 176, 179, 181; вж и Бирници; Турско иго в България; Черковно-национална борба
Датско-германски отношения 71
Дворци 88, 136
Дейци (политически, просветни, културни, черковни) 16, 18, 31—32, 71, 79, 97, 101, 109, 128, 147, 159, 167, 176; вж и Българско национално революционно движение — Революционни дейци; Културен живот, културни прояви, културни връзки, културни деятели; Училищно и просветно дело; Черковно-национална борба
Деклозиерова афера 145
Детронации — вж Абдикации и детронации
Десетична система 115
Дипломати 31, 37, 95—99, 105—106, 124, 169
Дипломатически агентства, дипломатически агенти 31, 37, 39, 81—82, 84—85, 91—92, 110, 113—114, 131, 133, 135, 138, 160, 166, 169; вж и Консули, консулства; Легации; Посолства
Дирекция на печата 144
Дирекция на прехраната в София 132
Дирекция на статистиката в София 114
Добитък 45, 118; вж и Търговия...
Доброволци 35, 69, 74, 96, 133, 156
Добруджански въпрос 37, 39, 75 100, 113, 137
Договори и конвенции (общо) 38, 60, 91, 93—94, 113, 136—137, 140, 142, 165; вж и Ветеринарни конвенции; Конгреси и конференции; Митническо дело, митници, митнически спогодби; Риболов, риболовни конвенции; Телеграфопощенско дело, телеграфопощенски конвенции
Берлински договор и Берлински конгрес (1878) 38—39, 83, 85, 99, 110, 140, 163
Букурещки мирен договор (1913) 109, 170
Виенски договор (1815) 38
Конвенция à quatre (Конвенция на четиримата) (1884) 31, 38—39, 83, 118, 140
Лондонски мирен договор (1913) 109, 170
Ньойски договор (1919) 171
Парижки мирен договор (1856) 38, 181
Санстефански договор (1878) 156
Севърски договор (1920) 171
Докове — вж Пътища и съобщения
Документация, документационни бюра 136
Дописки 14, 23, 32, 36, 39, 84, 166
Драгомани 81, 83, 146
Дружби — вж Дружества, братства, дружби...
Дружества, братства, дружби, дружини, настоятелства, общества, организации (общо) 16, 26—27, 68, 70, 77, 111, 122, 128—129, 131, 135, 139—140, 146, 149, 162, 184, 187; вж и Комитети...
Австрийско параходно дружество 165

Акционерно дружество «Балкан» 134
Акционерно дружество «Български шел» 142
Акционерно дружество «Вестник България» 84
Акционерно дружество за винопроизводство в Сливен 45
Акционерно дружество «Вестник Светлина» 84, 122
Акционерно тухларно дружество «Работник» 122
Американски червен кръст132
Американско дружество по международно право 141
Благодетелно дружество в Хасково 70
Българо-руско търговско общество 157
Българска добродетелна дружина(БДД) в Букурещ 67, 69, 72, 74, 121
Български червен кръст 91, 107, 120, 128, 139, 149
Българско академическо дружество «Кирил и Методий» в Бърно 134
Българско археологическо дружество в София 149
Българско благодетелно братство в Цариград 70
Българско дружество за разпространение на полезни знания в Букурещ 23, 31, 36
Българско дружество «Шипка» в Берлин 70
Българско икономическо дружество 88, 140
Българско книжовно дружество в Браила 31, 36, 59, 70, 83, 121, 135, 155, 161, 166—167; вж и Списания — «Периодическо списание»
Българско книжовно общество (1862) 155
Българско народно общество в Букурещ 31, 33
Българско настоятелство в Одеса 26, 60, 68—69,71,178
Българско научно благотворително дружество в Букурещ70
Българско печатарско дружество «Промишление» 82
Българско търговско параходно дружество във Варна 122
Българско християнско братство 149
Дружество «Алианс Франсез» във Варна 100
Дружество «Братски съюз» 90
Дружество «Българско-чешка взаимност» 88, 91, 140
Дружество «Всех скорбящих радост» 88, 122
Дружество «Дачия Романа»67
Дружество за борба против туберкулозата 122
Дружество за подпомагане на търговията, индустрията и земеделието 111
Дружество «Напредък» във Виена 70, 105, 121—122, 134
Дружество «Напредък» в с. Пранга, Асеновградско 122
Дружество «Никола Димков & С-ие» 128, 146, 148—149
Дружество «Одринска Тракия» 188
Дружество по виноделие в Шумен 163—164, 167
Дружество «Св. Кирил и Методий» в София 70, 122
Дружество «Св. Панталеймон» в Сливен 158
Дружество «Свила» 142
Дружество «Славянска беседа» 140, 149
«Дунавски лойд» 165
Женско дружество в Битоля 122
Женско дружество в Карлово 70
Женско дружество в София 149
Застрахователно дружество «България» 77
Застрахователно дружество «Русия» 88
Земеделско спестовно дружество в Лом 70
Инженерно-архитектурно дружество в София 122
Кишиневско българско общество 153—154
Лозарско дружество в Плевен 122
Международно правно дружество в Лондон 141
Национално географско дру-

жество в САЩ 100
Организация «Братство» за руска правда 135
Осигурително дружество «Балкан» 77, 140
Осигурително дружество «Ню Йорк» 91
Публицистично дружество 122
Славянска дружина в Букурещ 31, 36
Славянско благотворително дружество в Петербург 140
Славянско благотворително общество 82
Славянско благотворително общество в Москва 24, 72
Софийско благотворително дружество 122
Сръбско-българско общество в Белград 23
Сръбско научно дружество в Белград 21, 24
Строителни сдружения 133, 165
Строително дружество «Ив. Грозев и С-ие» 118, 128, 139
Студентска дружба в Гренобъл 133
Студентско дружество «Братство» в Женева 70
Търговско дружество в Сливен 70
Търговско общество във Варна 157
Унгарски червен кръст 139
Ученическо дружество «Св. Климент» в Охрид 70
Юридическо дружество в София 141
Дружини — вж Дружества, братства, дружби...
Дунавски въпрос 32, 38—39, 85, 140; вж и Договори и конвенции; Комисии; Конгреси и конференции; Гранични въпроси
Духовенство 16, 27, 73, 74, 79, 159, 161, 165, 175, 178
Дългове и заеми 16, 34, 38—39, 46, 67—68, 97—99, 101, 109, 114—115, 131, 136—137, 143, 148, 160, 171, 175, 179, 184, 187; вж и Железопътно дело — Заеми
Дърводобив, дървен материал — вж Търговия...
Държавен съвет 81, 85, 107, 147, 149, 158, 160, 163—164
Държавна печатница в София 121
Държавно право 125

Евангелска школа в Смирна 76
Евреи 129, 145, 167
Европейска Дунавска комисия 31, 37—38, 113
Езикознание 16, 82, 85, 124, 177, 180
Екзархийски съвет в Цариград 81, 83; вж и Българска екзархия
Експлоатация на горите — вж Гори, горско стопанство...
Емиграция — вж Българска емиграция и бежанци
Еничарски вилнения 28
Епархии, епархийски съвети 73—74, 158—159, 161, 165
Епидемии — вж Болести, епидемии
Еснафски организации 29, 52
Естествена история 124, 154
Естетика 192
Етнография 22, 24, 177
Ефория «Бр. Хр. и Евл. Георгиеви» 122, 128
Ефория на болницата «Св. Безсребреници Козма и Дамян» и на училището «Св. Кирил» 74; — вж и Болници...

Жандармерия — вж Полиция, жандармерия...
Железопътно дело (общо) 32, 38, 39, 71, 83, 85, 118, 124—125, 133, 135, 160, 165, 167; вж и Договори и конвенции; Дружества, братства, дружини... — Строително дружество «Ив. Грозев и С-ие»; Пътища и съобщения; Стачки
Вагони 118, 133
Великите сили и железопътното дело в България 32, 38, 71, 99, 118

Експлоатация на железниците 118, 135
Железопътни линии 32, 38, 43, 67, 71, 96, 99, 113, 116, 118, 133, 139—140, 148, 160, 165, 171, 178—179
Заеми 118
Катастрофи 118
Конференции и конвенции 92, 110, 118
Концесии *71, 99*
Персонал 118
Релси и траверси 118, 133
Тарифи 118
Женски въпрос 121, 124
Животновъдство 118
Журналистика, журналисти 124, 132, 159, 166; вж и Публицистична дейност, публицисти

Завещания и наследства 56—57, 65, 71, 73, 85, 97, 122, 128, 139, *147, 150, 177, 181*
Завладяване на България от турците — вж Турско иго в България
Заговори вж Превърати...
Заеми — вж Дългове и заеми
Законодателство, закони, законопроекти, укази 71, 84—85, 91, 98, 115, 124, 138, 145—146, 148, 163, 165—166, 172; вж и Избори, изборни борби, изборни системи, избирателни закони
Залесяване — вж Гори, горско стопанство...
Занаяти, занаятчии 16, 29, 51, 115, 125, 138, 159—160; вж и Абаджийство...; Гайтанджийство; Грънчарство; Каменоделство; Килимарство; Ковачество; Кожухарство; Копринарство
Западните държави и България 16, 32, 34—35, 37, 150, 160, *165—167, 170, 178—179, 186*
Заплати 89, 137, 163, 166, 179
Застрахователно дело, застраховки 77; вж и Дружества... — Застрахователно дружество «България»; *Застрахователно дружество* «Русия»; Осигурително дружество «Балкан»
Затворници, затвори; арести, арестувани 12, 17, 59, 130, 135, 137—139, 143, 155, 157, 164, *176—177, 186*; вж и Заточеници...
Заточеници, заточвания 55, 59, 106, 109, 155, 157; вж и Църковно-национална борба — Заточение на български духовници
Здравно дело, здравеопазване; медицински кадри 55, 118—120, 160, 163, 167, 169; вж и Болести, епидемии; Болници
Земеделие, земеделски машини 50, 118, 125
Земеделски каси 118, 160
Земеделски и индустриални култури (зърнени храни, тютюн, лозя, рози, памук и др.) 116, 118, 135; вж и Търговия...
Земеделски режим 89, 132, 171
Земеделско движение, Земеделски съюз, земеделски конгреси 118, 125; вж и Селяни, селячество, положение на селяните
Земеделско образование 118, 121, 125
Земетресения 123, 132, 139

Избор на български княз 101, 107—108, 133, 147—148, 162, 173
Избори, изборни борби, изборни системи, избирателни закони 79, 84, 89—92, 96, 108, 129, 138, 143, 148, 157, 160, 163—164, 172, 187
Издателства — вж Книгоиздателства
Изкуство 124, 194; вж и Художници
Изложби — вж Панаири, изложения

Изложения — вж Панаири, изложения
Износ 41, 44, 66, 96, 116, 165, 171—172; вж и Внос; Търговия...
Източен въпрос 15, 99, 171; вж и Македонски въпрос; Тракийски въпрос
Икономически живот, икономически кризи 16, 25, 29, 39, 95, 107—108, 112, 118, 125, 160, 162, 171—172, 176; вж и Българо-австроунгарски отношения; Турско иго в България
Имоти 44—45, 55—56, 58, 71, 73, 160, 166
Индустриални култури — вж Земеделски и индустриални култури
Индустрия 29, 115—116, 124—125, 135, 164
Институти 68, 131, 141
Интернирвания, интернирани 81—84, 86, 89, 92, 132, 164
Информационни бюра — вж Документация...
Историография, историографи 21—22, 24, 27—28, 124—125, 134, 154, 181

Кази 42—43, 47, 54, 162
Календари 60, 77
Каменоделство 148
Канали 113, 178
Капитали 74
Капитализъм; проникване на чужди капитали в България 96, 135, 149, 165
Католическа пропаганда 16, 83, 131, 159
Квартали 58
Килимарство 45, 51, 58, 116—117; вж и Търговия...
Клубове 100, 135, 140
Кметове 158, 163
Книгоиздаване, книгоиздателства, книгоиздатели 15, 21—23, 60, 62, 68, 70, 77, 79, 134, 160, 177, 192, 194
Книжари, книжарство 77—79, 155
Книжнина (книги, брошури, статии, ръкописи, и др.), книжовна дейност, книжовници 15—16, 22—25, 27—29, 36, 39, 55, 62, 70, 79, 82—83, 91, 101, 105—106, 111, 120, 124—125, 128, 132, 134, 139, 141—143, 148, 151, 154—155, 158, 160, 166, 175, 177—178, 180, 186, 188, 191—194; вж и Библиография...; Преводи, преводачи; Статии; Стихотворения
Ковачество 148
Кожухарство, кожухари 42, 51; вж и Търговия...
Комисари 37—38, 81
Комисии 32, 81—82, 85, 134, 139, 161, 164, 166; вж и Митническо дело, митници, митнически спогодби
Комисионерски къщи, комисионери 49, 67
Комитети (революционни, политически, благотворителни и др.) (общо) 14, 17, 34—35, 75, 82, 106, 131, 141, 147, 177; вж и Българско национално революционно движение; Дружества, братства, дружби...; Македонско революционно освободително движение
- Балкански комитет в Лондон 99
- Комитет «9. VIII.» 82
- Комитет «Цар Освободител» 82, 97, 101, 134
- Комитет на чешкото изложение в Прага 117
- Народен комитет за борба със скъпотията след I световна война 137
- Постоянен комитет на Източна Румелия 164
- Славянски благотворителен комитет в Москва 72, 89
- Славянски изпълнителен комитет в Петербург 89

Комунизъм, комунисти 134
Конвенции — вж Договори и конвенции
Конгреси и конференции 38, 71, 83, 90—92, 94, 99—100, 123,

128, 131—132, 134, 136—137, 139, 141, 143—144, 163, 171, 188; вж и Договори и конвенции; Митническо дело, митници, митнически спогодби
Коневъдство, конезаводи 118
Конституции 37, 69, 81, 83—85, 92, 107, 149, 155, 157, 161, 163, 167, 173; вж и Румелийски органически устав
Консули, консулства 114, 175, 177—178
Контрапреврати — вж Преврати...
Контрареволюции 91, 132, 137, 171, 173; вж и Революции
Конференси 194
Конференции — вж Договори и конвенции; Конгреси и конференции
Концерти 144
Концесии 119, 123; вж и Железопътно дело — Концесии
Кооперативно дело 124
Копринарство, коприна 116
Корабостроителство, кораби, параходи, яхти 32, 100, 162, 189
Кореспонденти 163
Коронации 39, 90, 107
Краеведение 122, 176
Кредити — вж Банково дело...
Крепостничество — вж Премахване на крепостничеството в Русия
Критски въпрос 123, 135; вж и Въстания — Критско въстание (1866)
Културен живот, културни прояви, културни връзки, културни деятели 15, 22, 24, 69, 106, 112, 121, 155, 159, 172, 176—177
Куцовлашки въпрос 111
Кърджалийски вилнения 15, 28

Легации 94, 97, 112, 131, 145, 169, 171
Легии — вж Българско национално революционно движение — Легии
Лекари — вж Здравно дело...
Лексикографи 21—22, 191
Лесовъдство — вж Гори, горско стопанство...
Лиги 87, 90, 101, 139—140
Литература, литературна критика 22, 77—78, 124, 191
Лозарство 125
Лотарии 117, 125

Македонски въпрос (общо) 39, 85, 89, 91, 93, 97, 99, 101, 110, 112—114, 124, 129, 132, 136, 140, 171—172; вж и Дипломатически агентства, дипломатически агенти; Македонско революционно освободително движение; Съюзен комитет
  Учебно и просветно дело 37, 56—57, 85, 111—112, 184
  Черковен въпрос 96, 111—112, 136; вж и Фирмилианова афера
Македонско революционно освободително движение (общо) 37, 167, 183—184, 186—187; вж и Българска емиграция и бежанци; Въстания — Илинденско въстание (1903); Македонски въпрос; Съюзен комитет
  Автономия 140
  Бежанци 111, 132, 136, 184, 187
  България и македонското революционно движение 111, 136, 184
  Винишка афера 184
  Върховен македоно-одрински комитет (ВМОК) 136, 140, 183—184, 186—187
  Вътрешна македоно-одринска революционна организация (ВМОРО) 110—111, 132, 137, 140, 183
  Гърция и македонското революционно движение 111,

136; вж и Българо-гръцки отношения
Конгреси 136, 184, 186—187
Оръжие: набавяне, пренасяне, военна подготовка 183—184, 186
Революционни комитети 97, 184
Реформи в Македония 89, 91, 111, 132, 136, 140
Русия и македонското революционно движение 56, 110—111, 171; вж и Българо-руски отношения
Сърбия и македонското революционно движение 56, 111, 136, 140; вж и Българо-сръбски отношения
Турско иго в Македония 37, 39, 110—111, 132, 135, 186—187; вж и Българо-турски отношения
Чети 90, 96, 98, 110—111, 184, 186—187
Малцинства, малцинствен въпрос 129, 141
Манастири, монаси 16, 54, 56, 68, 73, 79, 176, 178, 182
Маневри — вж Военно дело... — Маневри
Манифести 91, 93, 157, 181
Медицина 124; вж и Здравно дело...
Международен санитарен съвет 120
Международна политика 16, 18, 26, 38, 69, 71, 93, 124—125, 141, 166, 171, 176, 186
Мелници 51
Мемоари — вж Спомени и мемоари
Мерки и теглилки 115; вж и Десетична система
Месо, месни произведения — вж Търговия...
Метеорологически станции и наблюдения 145, 181
Минерални извори, минерални бани 119
Министерски съвет 169
Министерства, министри, министерски промени 31, 37—38, 74, 79, 81, 83, 87—90, 92—94, 98, 105—107, 114, 128, 131, 135, 137—139, 144, 146, 148, 158, 163—166, 169, 175, 179
Минно дело, мини 115, 119
Мисии 12, 17, 35, 69, 81, 83, 85, 89, 92, 100—101, 108, 110—111, 132, 136, 143, 146, 148—150, 156, 169—170, 176, 178, 181
Митинги 148
Митническо дело, митници, митнически спогодби 32, 38, 42, 97, 110, 113, 115—117, 123, 148, 166, 172
Митрополии, митрополити 74—75
Млечни продукти 116; вж и Търговия...
Молдовски княжества 18
Монаси — вж Манастири, монаси
Монети — вж Пари, парични и валутни въпроси
Монополи 96, 115, 147
Морски съобщения — вж Пътища и съобщения
Мостове — вж Пътища и съобщения
Мохамедани 136
Музеи 26
Мушии 71
Мютесарифи 81, 83

Наводнения 118, 132
Налози — вж Данъци, налози...
Народни събрания, народни представители, парламенти, парламентарни системи 37, 81, 84—87, 89, 91—92, 95, 98, 100, 106—107, 123—124, 128—129, 131, 136, 138, 142—143, 146, 156, 158, 160, 162—163, 165—166, 170, 173, 186—187
Наследства — вж Завещания и наследства
Настоятелства — вж Дружества...; Училищно и просветно дело; Църковни общини, църковни настоятелства

Натурализъм 192, 194
Национални катастрофи на България 90, 93, 109—110, 129, 131, 137, 170, 172
Неутралитет на България (1914) 93, 99, 110
Нихилизъм в България 50, 109, 121

Области — вж Русенска област
Образование — вж Възпитание и образование
Образцов чифлик край Русе 118
Общества — вж Дружества, братства, дружби...
Обществена безопасност в София 89, 94
Общество на народите (ОН) в Женева *171*
Общини, общински съвети, общински управления (общо) 14, 52, 55, 67, 75, 115, 148, 163
Българска община в Солун 58
Българска община в Цариград 52, 55, 60, 178
Варненска община 55
Казанлъшка община 55
Калоферска община 56, 61—62
Карловска община 71
Кюстендилска община 56
Ломска община 57
Неврокопска община 57
Плевенска община 67
Пловдивска община 53, 58, *175*, *179*
Самоковска община 58, 191
Софийско общинско управление *146*
Търновска община 74
Тулчанска община 158, 161
Овощарство 123, 125
Околии, околийски управления (общо) 84, 89
Анхиалска околия 187
Костурска околия 77
Търновска околия 84
Окръзи, окръжни управления (общо) 75, 89, 105, 158, 163
Анхиалско-Месемврийски окръг 156
Бургаско окръжно управление 186—187
Кюстендилско окръжно управление *114*
Пловдивско окръжно управление 113—114
Провадийски окръг 156
Силистренско окръжно управление 114
Търновско окръжно управление 114
Шуменско окръжно управление 114
Окупации 171
Опълчение, опълченци — вж Българско опълчение, опълченци
Организации — вж Дружества, братства, дружби...
Ордени, наградени с ордени 35, 65, 73, 96, 98, 151, 166, 169
Оръжия: доставка 98, 122—123, 169—170
Освобождение на България 18, 21—22, 25, 34, 36, 42—43, 45, 47, 49—50, 56, 69, 79, 81, 83, 91—92, 106, 120, 123, 134, 156, 161, 166; вж и Българско опълчение...; Войни — Руско-турска война (1877 — 1878)

Паметници 16, 84, 89—90, 97, 100—101, 188; вж и Комитети — Комитет «Цар Освободител»
Панаири, изложения, изложби 51, 65, 67, 71, *116—117*, 125, 133, 178—179, 194
Параходи — вж Корабостроителство, кораби, параходи, яхти
Пари, парични въпроси, валута 41—43, 45—46, 48—51, 54, 67, 71, 90—91, 114, 137, 165—166; вж и Банково дело...
Парламентарна изпитателна комисия 90, 110, 137, 170
Парламенти, парламентарни системи — вж Народни събрания...
Партии, партийни борби, партийни съглашения (общо) 39, 83, 90, 94, 108, 129, 138—139, 160, 167
БЗНС 109

Демократическа партия 108, 138, 186—187
Демократически сговор 129, 138, 144
Консервативна партия 37—38, 69, 83—84, 89, 92, 107, 147—148, 160, 164
Либерална партия 37—38, 69, 83—84, 89—90, 92, 107, 147—148, 160, 164
Народна партия 138
Народнолиберална партия 108
Народнопрогресивна партия 90, 138, 144
Прогресивнолиберална партия 81—85, 87—88, 90, 93, 108, 128—130, 138
Социалдемократическа партия 138, 160
Стамболовисти 108
Тесни социалисти 132
Пасбища 44, 47, 51
Патенти — вж Данъци. . .
Пенсии 79
Периодичен печат 16, 21, 23, 70, 120, 125, 132, 160, 166; вж и Вестници; Дирекция на печата; Журналистика, журналисти; Списания
Песни 62, 193—194; вж и Фолклор
Печати 165
Печатници, печатарско дело, печатари 16, 21—24, 77, 79, 123; вж и Държавна печатница в София
Пиеси — вж Книжнина. . .
Писатели 21—22, 159, 191, 193
Пленници 96, 132
Погранични въпроси 32, 37—38, 69, 85, 98, 109—110, 112—113, 145, 165, 171, 173, 179; вж и Бреговски въпрос; Дунавски въпрос
Поеми — вж Стихотворения, поеми
Пожари 45, 68, 71, 123, 161
Позиви — вж Възвания, позиви, апели
Покушения — вж Атентати и покушения
Полиция, жандармерия, полицейски произволи, полицейско дело 38, 162—163, 166, 172
Положението на българския народ под турско иго — вж Турско иго в България
Поляци 18, 91, 172, 176
Помаци 89, 137
Посещения на коронован глави в България и другаде 37, 69, 85, 98, 101, 123, 135
Посолства 146, 148, 178—179
Потурчване на българи 68, 176; вж и Помаци
Право 85, 124, 141
Празници — вж Честванията, юбилеи, празници
Преброявания — вж Статистика. . .
Преводи, преводачи 21—22, 25, 31, 36, 120, 125, 159, 177—178, 181, 191—194
Преврати, контрапреврати, заговори (общо) 93, 164; вж и Абдикации и детронации; Бунтове и вълнения
Държавен преврат (1881) 107, 163
Младотурски преврат (1908) 99, 109, 133
Младотурски преврат (1913) 109, 170
Преврат и контрапреврат (1886) 84, 89, 93, 108, 124, 151, 167, 173
Преврат в Унгария (1921) 171
Предателства 28, 184
Премахване на крепостничеството в Русия 176
Преселвания, преселници 17, 35, 44, 68, 113, 137, 154, 179
Префекти 158, 162, 164
Природни бедствия 139, 148, 176; вж и Земетресения; Наводнения; Пожари
Природни богатства 119, 135
Пристанища — вж Пътища и съобщения
Прокламации 92, 189
Протестантска и антипротестантска пропаганда 16, 58, 160, 177
Професионално образование 58, 121, 124—125, 133, 139, 165, 177

Професори 128, 140
Професорски фонд 121, 124
Публицистична дейност, публицисти 21, 23—24, 31, 36, 105—106, 128, 141; вж и Дружества...; Журналистика, журналисти
Пътеписи 166
Пътища и съобщения (сухопътни, морски, въздушни) 38, 96, 113, 118—119, 123, 131, 133, 136, 164—165, 171

Работнически въпрос, синдикално движение 109, 123—124, 149; вж и Стачки
Разсадници 118
Реализъм 194
Революции 71, 91, 93, 98, 132; вж и Контрареволюции
Редактори, редакции 21, 23, 35—36, 82, 105, 120, 146, 155, 191—192
Режим на пълномощията 83—84, 89, 92, 107, 149, 160, 164
Религия 22, 124
Реформи — вж Македонско революционно освободително движение — Реформи в Македония; Училищно и просветно дело — Училищни реформи
Рецензии 25, 125, 141; вж и Книжнина...
Речи 25, 27, 98, 139, 141, 143, 145, 148
Речници — вж Книжнина...; Лексикографи
Риби, рибни произведения — вж Търговия...
Риболов, риболовни конвенции 113, 135, 165
Розово масло, етерични масла, есенции — вж Земеделски и индустриални култури; Търговия...
Романи — вж Книжнина...
Руди, рудници — вж Минно дело, мини
Румелийски въпрос 69
Румелийски органически устав 32, 38
Рупчоска област 119
Рурска област 171
Русия и славянството 23, 26—27, 34—35, 149, 177—178; вж и Българо-руски отношения
Руска дума 98
Руски бежанци в България 171
Руски доброволен флот 25, 75
Руско-сръбски отношения 98
Руско-турски отношения 71
Ръкописи 16, 55, 140—141, 159, 166, 177; вж и Книжнина...
Ръкописни вестници 166, 193—194

Санджаци (общо) 162
Галиполски санджак 181
Одрински санджак 181
Пловдивски санджак 180—181
Свищовски санджак 47
Сливенски санджак 163
Софийски санджак 181
Тулчански санджак 166
Санитарно дело — вж Здравно дело...
Сборници — вж Книжнина...
Сдружения — вж Дружества, братства, дружби...
Селяни, селячество, положение на селяните 16, 46, 68, 118, 125, 160, 165; вж и Турското в България
Семинарии 74, 79, 112
Синдикално движение — вж Работнически въпрос, синдикално движение
Сказки, сказчици 101, 141, 191, 194
Скотовъдство 125; вж и Добитък; Коневъдство, конезаводи
Славяни 15, 18, 22, 25—27, 123, 155
Славянофилство, славянски конгреси и събори 35, 123, 135
Словени 140
Социални грижи 26, 122, 124, 129

Социално движение, социализъм 50, 84, 109, 121, 124, 132, 160; вж и Работнически въпрос, синдикално движение
Социология 124
Спестовна каса 140
Спирт, спиртни напитки, алкохол 115
Списания (общо) 22—23, 81—82, 91, 128, 143, 166; вж и Периодичен печат
«Акцион» 194
«Братство» 160
«Българска старина» 12
«Български книжици» 68, 70, 147—148
«Везни» 192, 194
«Гражданин» 84
«Демократически преглед» 194
«Дума» 67
«Духовен прочит» 160
«Журнал Министерства народного просвещения» 22
«Звено» 194
«Зенит» 194
«Знание» 23, 36
«Красний смех» 194
«Наука» 160
«Периодическо списание» 121, 160
«Пламък» 192
«Полско-български преглед» 143
«Православное обозрение» 148
«Съвременний показател» 138
«Съвременник» 89
«Училище» 160
«Щурм» 194
Спомени и мемоари 33, 78, 105, 124, 141, 146, 166
Сръбско-румънски отношения 113
Стамболов режим 84, 89, 93, 108 167, 173, 176, 181
Статии 15, 23, 25, 32, 39, 62, 82, 84, 96—97, 111, 120, 141, 166, 173, 180, 191; вж и Книжнина...
Статистика, статистически пребройвания, статистически сведения 101, 112, 118, 124—125, 136, 160, 181
Стачки 116, 118, 132
Стенография 123
Стихотворения, поеми 15, 22—23, 70, 82, 178, 180, 192—194; вж и Книжнина...
Стопанство 115, 117—118, 124
Студентски демонстрации 83, 92, 132
Съветски режим, съветско правителство 135, 171
Съглашения — вж Договори и конвенции
Съдебно дело, съдебни процеси, съдилища, съдебни чиновници 31, 36, 68, 81, 83—84, 89, 93, 115, 124, 134, 142, 146—148, 156—157, 160, 164, 173, 189; вж и Арбитражни съдилища
Съединението на Княжество България с Източна Румелия (1885) 39, 69, 85, 93, 107, 135, 149—151, 173, 176
Съобщения — вж Пътища и съобщения
Съюзен комитет 111, 124
Съюзи 128, 138

Татари 17
Театрално дело, театри 16, 29, 77, 121—122, 124, 143, 155, 159, 161, 191—194
Текстил, текстилни произведения — вж Внос; Търговия...
Телеграфопощенско дело, телеграфопощенски конвенции, телеграфни агенции 22, 105, 108, 110, 113, 119, 144, 148, 163
Тракийски въпрос 57, 91, 171, 184, 186—187; вж и Македонско революционно освободително движение
Трамван, трамвайно дело — вж Пътища и съобщения
Трудова повинност 172
Турско-австрийски отношения 18
Турско-английски отношения 18, 166
Турско-гръцки отношения 99
Турско иго в България 16—17, 23, 26—28, 32, 34, 46, 54, 68, 104, 106, 147, 149, 155, 166, 176—177, 179, 186; вж и Българско национално ре-

волюционно движение; Еничарски вилнения; Кърджалийски вилнения; Македонско революционно освободително движение; *Потурчване на българи*; Чорбаджии
Турско-румънски отношения 18
Търговия, търговски спогодби, търговски фирми и къщи (*общо*) *16, 21, 26, 29, 39, 41—42*, 49, 51, 61, 66—67, 83, 105, 124—125, 136, 142, 160, 163—164, 179; вж и Внос; Еснафски организации; Износ; Цени
Външна търговия на България 32, 43, 48—49, 51, 61, 96, 98, 100—101, 110, 115—117, 136, 140, 171
Вътрешна търговия на България 41, 115—116, 160, 163
Търговски договори, конвенции, спогодби 100, 113—114, 117, 136, 171
Търговски дружества — вж Дружества...
Търговски кризи 67
Търговски сделки 41, 47, 67, 77
Търговски стоки 48—49, 66, *157*
Аби — вж Абаджийство...
Анадолски леблебии 44
Анасон 43, 49, 66
Ангорска козина 51
Афион 42
Багдатски шикалки 51
Бадеми 42, 44—45, 49, 51, 66
Бакър 41—42, 44—47, 50, 66; вж и Метали
Басми — вж Памук...
Бира 44
Бисери 67
Бои 45; вж и Сепийна боя
Брашна 41, 44—45, 48—50, 116; вж и Зърнени храни
Бубено семе 41, 44, 116
Вино 42, 50, 67, 116
Восък 49, 66—67
Вълна и вълнени тъкани 43, 45, 47, 50—51, 66
Въглища 66—67, 90, 142
Въжета 66
Гайтани 46, 66
Гас 44
Гвоздеи 43, 66
Добитък 41—43, 45, 47, 49—50, 66—67, 116; вж и Добитък
Дърва, дървен материал 32, *49, 66—67*
Есенции — вж Розово масло...
Желязо, железария 50, 66—67; вж и Метали...
Животински продукти (масло, червиш, лой, сало, кашкавал, сирене), езици, пастърма 41—50, 66, 116
Захар 45, 50, 66—67
Зехтин — вж Цитрусови плодове
Зърнени храни 41—51, 66—67, 116, 136, 165, 171
Ибрищими 46
Индийски чували 48
Индустриални стоки 67
Калай 44, 66
Канарено семе 47, 51
Каплами 66
Картофи 116
Кафе 44—45
Кибрит 66
Килими 43, 45, 51
Книжарски материали 77, 79
Кожи 41—42, 44—46, 48—51
Колониални стоки — вж Подправки...
Конопено масло 66
Конци, прежди 51, 66—67
Коприна 41, 46, 48, 66
Ленено семе 47—48, 51, 66
Лешници 44
Макарони 66
Манифактурни стоки 66
Маслини — вж Цитрусови плодове
Машини 51, 67
Мекенска кона 46
Месо 66
Метали (бакър, желязо,

цинк и др.) и железария 49; вж и Желязо...
Млечни продукти — вж Животински произведения
Морска пяна 50
Морска сол — вж Сол
Нишадър 44, 66
Опиум 51
Ориз 43, 49, 66
Памук и памучни тъкани 42, 44, 47—51, 66
Пашкули 48, 50
Платове 51
Плодове 66, 116
Подправки и колониални стоки 41, 44, 66
Прежди — вж Конци...
Ракиени казани 45
Рапично семе, рапица 51, 66
Релси 67
Риба 49, 66
Розово масло и есенции 41—43, 47—48, 50—51, 66, 116
Сапун 66
Свещи 44, 66
Сепийна боя 48
Силитра 116
Сини камък 66
Сода бикарбонат 66
Сол 44, 46, 66, 116
Спирт и спиртни напитки 48, 50—51, 66, 116
Строителни материали 43—44
Стъкла 49, 66
Сукна 42, 45, 49
Сусам 42
Тенекии 66
Тефтикия 51
Тютюн, тютюнево семе 49—50, 66, 116
Фасул 43, 66, 116
Фурми — вж Цитрусови плодове
Хайвер 66
Халва 66
Хартия 66
Цимент 49
Цинк — вж Метали
Цитрусови плодове (лимони, портокали), маслини, зехтин, фурми 41, 43—44, 46, 48—49, 51, 66
Червиш 41, 44—46, 49, 66
Четина 45
Чириш 41, 44
Шаяк 43
Ямурлуци 45, 66
Търговски фирми и къщи (общо) 51, 65—67, 124, 142
«А. х. Стоянов» & С-ие» 58
«Абдулах Елиас & С-ие» 51
«Абуди & Шентов» 48
«Арон Леон и синове» 142
«Ботьо Д. Папазоглу & С-ие» 41
«Братя Димчеви» 42
«Братя Ив. х. Лилов» 49
«Братя Пранджови» 48
«В. Геоков & синове» 49
«Геокови & братя Шишеджиеви» 49
«Д. Василев & К. Тошкович» 49
«Д. х. Пулиев & С-ие» 47
«Дим. х. Ничов & С-ие» 46
«Е. Колас & Х. Христов» 41, 50—51
«Ив. х. Лилов и синове» 49
«Кл. Пенчович & син» 44
«Кокони & Сотиро» 47
«Контора хлебопечения для войск в Болгарии» 44, 69, 117
«Маурер & С-ие» 50
«М. х. Ангелов & С-ие» 43
«Н. Минчоглу & Евст. Селвели» 50
«Н. Петков & Даскалов» 43
«Павел х. Иванов & Ст. Карагьозов» 59
«Пиман, Бел & Ком.» 90
«Р. Абуд & А. Насур» 48
«Р. Димчев & братя» 50
«Смрекер & С-ие» 50
«Сп. Томаиди & С-ие» 50
«Спартали & С-ие» 51
«Ст. И. Чукурлиев & С-ие» 43
«Странски & Михайловски» 43
«Ст. Тодоров & синове» 45
«Ф. Шама & С-ие» 48
«Фоти Ангелов & С-ие» 44
«х. Христо & синове» 50
«Хойбергер & Обердорфер» 50
«Хофман & Херидорф» 50
«Хр. П. Тъпчилещов» 51, 59
«Цанев & Мавродинов» 42

«Юрий Гагарин» 165
«Янидис и Хараламби» 60
Търговци 16, 21, 26, 41, 48, 50, 52, 65, 77
Търговски агентства, агенти 111, 171
Тютюн, тютюнев монопол — вж Монополи

Убийства на политически и други дейци 39, 89, 91, 96, 101, 108—109, 133, 140, 142, 145, 173
Укази — вж Законодателство...
Униатска пропаганда ,униатство 16, 52—53, 70, 81, 83, 92, 125, 143, 147, 159, 177, 180—181
Университети 68, 92, 121, 128—129, 133, 140—141, 144, 155; вж и Училищно и просветно дело
Устави 14, 34, 163, 165, 167, 184; вж и Българско национално революционно движение — Устав на БРЦК
Учени 121
Училищно и просветно дело (общо) 16, 21, 23, 32, 53, 56, 58, 60—61, 69—72, 76, 79, 84—85, 121, 124, 133, 140, 147—148, 154, 159—161, 163—164, 166, 177; вж и Възпитание и образование; Македонски въпрос; Професионално образование; Читалища
  Българи, учащи се в Русия 21, 26—27, 29, 56, 61—62, 68, 79, 85, 93, 132, 155, 177—179, 181—182
  Българи в чужди учебни заведения 58, 68, 91, 95, 104—105, 121, 132, 178
  Български учебни заведения в чужбина 26, 36, 55, 57—58, 68, 70, 83, 113, 121, 154, 165
  Годишни изпити 148, 180
  Духовни училища 154; вж и Академии; Семинарии
  Стипендии 68—69, 79, 132, 139, 140, 177, 179
  Строеж на училищни сгради 56,68—70, 133, 148, 165, 177
  Учебници 22, 25, 55—56, 68, 70, 77—78, 125, 154, 159, 177—178, 180; вж и Книгоиздаване; Книжина...
  Ученически трапезарии 83
  Училища 22, 54—58, 62, 68, 77, 84—85, 117, 121, 133, 137, 140, 143, 147—148, 151, 177—178, 180—181
  Училищни бюджети 161
  Училищни настоятелства 14, 55—56, 68, 70, 77, 82, 154, 161
  Учители, училищни инспектори 27, 31, 36, 55—59, 62, 70, 77, 83, 85, 121, 132, 146—148, 158, 161, 175, 177—180, 186
  Чужди учебни заведения 26, 58, 68, 88, 121, 143—144
  Чужди училища в България 121

Фабрики и работилници 51, 71, 115—116, 125, 148—149; вж и Индустрия
Федерации 25, 36
Фермани, берати 57, 59, 61, 75, 180
Филоксера 115, 118
Философия 22, 124
Финанси, финансови въпроси 34, 39, 96—97, 110, 114—115, 124—125, 128, 158, 162, 164, 171; вж и Бюджети, бюджето проекти; Дългове и заеми; Пари, парични въпроси, валута; Цени
Фирмилианова афера 132, 136
Фолклор, фолклористи 16, 21, 23—24, 154—155, 167, 177, 180; вж и Песни
Фондации 141

Хайдути 17—18, 28
Хартия, производство на хартия 116
Химия 124
Хрисовули 74, 76
Художници 36, 62, 71, 89, 123, 191, 193—194

Цариградска патриаршия 53, 73—75
Цени 16, 51, 67, 89, 116
Църкви — вж Черкви

Черкви, черковни книги 16, 45, 52, 55—57, 61—62, 68, 71—73, 75, 77, 82, 133, 142, 161, 177—179, 181—182
Черковен въпрос — вж *Черковно - национална борба*
Черковни общини, черковни настоятелства 14, 55—56, 62, 71—72, 75, 77; вж и Черкви...
Черковно-национална борба (общо) 15—16, 52—54, 57, 61—62, 70—71, 75, 79, 95, 123, 147—149, 154, 159—161, 176—178, 180—182; вж и Българска екзархия; Екзархийски съвет — Цариград
  Великденската акция 16, 52, 180
  Гръцката патриаршия и българският черковен въпрос 16, 27,52—53, 57, 71, 75, 83, 147, 161, 177
  Западните държави и българският черковен въпрос 16
  Заточение на български духовници 16, 54, 177
  Русия и българският черковен въпрос 16, 147—148, 177
  Схизма 83, 161, 177
  Черковен събор в Цариград 54, 149, 161
  Черковни данъци 16
Чествувания, юбилеи, празници 16, 36, 39, 79, 83, 89—90, 96—97, 101, 112, 121, 123, 128, 131—133, 135, 137, 139, 145, 147, 177
Чети, четническо движение (общо) 15, 17, 27, 33, 89, 145; вж и Българско национално революционно движение
  Ботева чета (1876) 34
  Чета на Раковски (1854) 15
  Чета на Филип Тотю (1867) 17, 33, 59, 68, 106
  Чета на Хаджи Димитър и Стефан Караджа (1868) 17, 59, 106, 176, 181
Чета на Панайот Хитов (1867) 17, 59
Чиновнически въпрос, чиновничество 31, 36, 79, 81, 129, 137, 160, 162—163, 165—166, 176; вж и Заплати; Съдебно дело...
Читалища, читалищни дейци, читалищно дело 14, 16, 21, 24, 31, 36, 56, 68, 70, 121, 133, 147, 165
Чифлици, чифлишки земи 41, 45—46, 51, 71, 85, 115, 158, 165—166; вж и Аграрен въпрос
Чорбаджии 17, 53—54

Шевици 116
Шосета, шосейно дело — вж Пътища и съобщения

Юбилеи — вж Чествувания, юбилеи, празници

Яхти — вж Корабостроителство...

СЪДЪРЖАНИЕ

Предговор 3

Обзор на фондовете

Фонд №1 — Георги Стойков Раковски 11
. №2 — Любен Стойчев Каравелов 19
. №3 — Иван Попкиров Кишелски 25
. №4 — Киро Петрович Тулешков 27
. №5 — Кириак Антонов Цанков 29
. №6 — Христо Петков Тъпчилещов и Н. Тъпчилещов . . 39
. №7 — Евлогий и Христо Георгиеви Недеви 62
. №8 — Панарет Рашев, митрополит Погонянски . . . 72
. №9 — Никола Поптърпов Поповски 76
. №10 — Илия Рашков Блъсков 78
. №11 — Драган Кириаков Цанков 79
. №12 — Александър Кочов Людсканов 83
. №13 — Димитър Янев Станчов 94
. №14 — Григор Димитров Начович 102
. №15 — Стоян Петров Данев 126
. №16 — Тодор Стоянов Бурмов 145
. №17 — Христофор Георгиев Хесапчиев 150
. №18 — Павел Цанев Каляджиев 152
. №19 — Тодор Поппетров Икономов 157
. №20 — Михаил Попов Савов 167
. №21 — Иван Константинов Сарафов 172
. №22 — Найден Геров Добревич 174
. №23 — Никола Петров Зографов 182
. №24 — Георги Костов Минков 184
. №25 — Михаил Иванов Тепавски 188
. №26 — Гео Милев Касабов 190

Справочен апарат

Таблица на употребените съкращения 195
Списък на фондовете, подредени азбучно 197
Указател на собствените имена 198
Указател на географските имена 222
Предметно-тематичен указател 228
Съдържание . . . . . .

Редактор на издателството Ек. Пеева

Худ. редактор *Л. Димкова*

Техн. редактор *Р. Георгиева* Коректор *С. Янкова*

Дадена за набор на 15. 1. 1963 г. Подписана за печат на 18. IV. 1963 г.
Печатни коли 15,63 Формат 16/59/84 Издателски коли 12,97
Издателски № 11290/III-8 *Тираж 580* *Тематичен № 2338*
Книжно тяло 0,58 лв. Цена 0,76 лв. Подвързия 0,18 лв.

ДПК *«Димитър Благоев»*

33

0,76 лв.
Цена 1962 г.